

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEDYA VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ
BAĞLAMINDA MEDYANIN DEMOKRATİK
ROLLERİ

İSMAİL ÇITAK

2501100855

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ARZU KIHTİR

İSTANBUL - 2016

ÖZ

MEDYA VE DEMOKRASİ BAĞLAMINDA MEDYANIN DEMOKRATİK ROLLERİ

İSMAİL ÇITAK

Demokrasi kuramının idealize ettiği bir siyasal ve toplumsal sistemin temelini oluşturan; yasama, yürütme ve yargı kurumlarından sonra kamuoyu adına üstlendiği sorumluluklarla kendisini dördüncü kuvvet olarak ikame ettiren medya, demokratik yönetimler için Latince tabirle '*conditio sine qua non*' yani olmazsa olmaz bir zorunluluktur.

Demokratik sistemlerin işlerliğini tehdit eden ve aksatan medya oluşumlarını incelediğimizde ise kuvvetler ayrılığının farklı nedenlerden dolayı zedelendiği ülkelerde kamusal ve siyasal gündemin ağırlıklı olarak medya tarafından belirlendiği görülmektedir. Bu durum medya demokrasisine doğru gidişata yol açar. Böyle bir durumda burada en önemli sorun olarak medyayı kimin denetleyeceği konusu karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda, beşinci kuvvet teorisine de değinerek medyanın demokratik rollerinden sapmasına neden olan olgular incelenmeye ve medyanın hangi şartlarda demokrasinin işlerliğini tehdit eden bir unsur haline geldiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya ve Demokrasi, Medya ve Kamuoyu, Dördüncü ve Beşinci Kuvvet.

ABSTRACT
IN THE CONTEXT OF MEDIA AND DEMOCRACY RELATION, THE
DEMOCRATIC ROLES OF THE MEDIA

İSMAİL ÇITAK

In the political and social basis system that the theory of democracy idealized, the media is the fourth biggest stamina after executive, legislative and judicial powers. As a saying in Latin, it is being described '*conditio sine qua non*' which means "essential" especially in democratic regimen.

In some countries the media is being misused and it harms the separation of powers. Then the agendas of politics and public are being notably determined by the media. And so, those countries suddenly become a kind of media democracies. In these cases, the biggest problem is that who will be the supervisor of the media organizations. In this context, we mentioned about the fifth power and tried to describe how media could become a threat for democratic process even though it is the part of the democratic system.

Key words: Media and Democracy, Media and Public Opinion, Fourth and Fifth Powers.

ÖNSÖZ

İlk kitle iletişim aracı olarak nitelendirilen gazetelerin ortaya çıkışına matbaadan önce varlığı bilinen haber mektuplarının zemin hazırladığı söylenir. Matbaanın icadı ise birçok alanda olduğu gibi yazılı basın için de bir milat olarak kabul edilir. On yedinci yüzyıldan itibaren, özellikle matbaanın icat edildiği Avrupa’da, sayısı hızla artan gazetelerin toplumsal iletişimin en önemli aracı haline geldiği bilinir. Birey ve toplum üzerinde onları etkileme, yönlendirme ve dönüştürme bakımından oldukça etkili olduğu gözlemlenen gazetelerin bu gücünün, dönemin siyasi aktörleri tarafından da fark edildiği görülür. Siyasal aktörlerin, yukarda zikredilen nedenlerden dolayı basının bu gücünden faydalanmak istemesi ona sahip olunması ya da en azından onun kontrol edilmesi düşüncesini de beraberinde getirmiştir. İlk çıktığı günden bugüne dört yüz yılı aşkın bir geçmişi olan gazetelerin biçim ve içerik anlamında büyük değişikliklere uğradığı ancak etkisini ve kontrol altında tutulma düşüncesini hala canlı tuttuğu görülür.

Sosyolog Albert Schäffle’in toplumu; sinir merkezlerinden oluşan insan bedenine benzeterek açıklamasından ilhamla medya, toplumsal sinir sisteminin önemli bir üyesi olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla siyasal aktörler için medyayı kontrol etmek aynı zamanda toplumsal kontrolü sağlamanın da bir yöntemi olarak anlaşılmıştır. Medyanın dördüncü kuvvet olarak nitelendirildiği demokratik sistemler ise; siyasal aktörlerin bu sistemin en önemli öznesi olan kamuoyunu ve onun temsilcisi konumunda ki medyayı baskı altına alma ve kontrol etme düşüncesine karşı çıkmaktadır. Medya’nın dördüncü güç olma sürecinin ele alındığı bu çalışmada medyanın demokrasi ile olan ilişkisi bağlamında üstlendiği demokratik roller ve bu rollerin önemi sorgulanmaya çalışılmıştır. Demokratik sistemler için “*conditio sine qua non*” yani olmazsa olmaz bir zorunluluk olarak kabul edilen medyanın, kamuoyu ile olan ilişkisine de değinilen bu çalışmanın amacı medyanın demokrasi ve kamuoyu ile olan ilişkisinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Medya-demokrasi ilişkisi çerçevesinde medyanın demokratik rollerini anlatmaya çalıştığımız, üç ana bölümden oluşan bu tez

çalışmamızda medya ve demokrasi arasındaki ilişkinin anlamlandırılabilmesi için öncelikle birinci bölümde demokrasi kavramı, kuramı ve uygulamaları ele alınmıştır. İkinci bölümde de ise iletişim tarihi ışığında geleneksel ve yeni medya kavramlarına değinilmiş, son bölümde ise yukarda da ifade ettiğimiz üzere medya demokrasi ve medya-kamuoyu ilişkisi ele alınmıştır.

Mezunu olduğum İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü lisans eğitimimi yine aynı üniversitede lisansüstü eğitim kapsamında hazırlamış olduğum ve çok şey öğrendiğim bu çalışma ile tamamlamak gerçekten de gurur verici. Çalışmanın bir kısmını eğitimim ve mesleki çalışmalarım dolayısıyla beş yıl süresince bulunduğum Fransa'da, diğer bir kısmını da medya ve demokrasi sorunu her geçen gün daha da büyüyen ve tartışılır hale gelen ülkemizde yerinde gözlemleyerek yazma imkânı buldum. Öncelikle bu çalışmanın her aşamasında emeği bulunan, en önemlisi de danışmanlığımı kabul ederek tez programında kalmamı sağlayan lisans ve lisansüstü eğitimim sürecinde öğrencisi olmaktan gurur duyduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Arzu Kihir'e, teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu tez programına dâhil olmam konusunda beni cesaretlendiren, öğrenim hayatım boyunca maddi manevi her türlü desteği esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. İrfan Çiftçi'ye de ne kadar teşekkür etsem azdır.

Çalışmaya önerileri ılık tutan sevgili Dr. Mehmet Haberli ve Ar. Gör. Hatice Kübra Sözel'e, eğitim hayatım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli aileme ve özellikle lisans eğitimim sırasında sunduğu burs olanağı ile eğitim hayatıma devam etmemde büyük katkısı bulunan Hakan Çetinbaş'a ayrıca teşekkür ederim. Bu çalışmayı bitirebilmem için Fransa'da bana adeta bir kütüphane ortamı oluşturan sevgili ablama özellikle minnettar olduğumu belirtmek isterim. Çalışma boyunca istifade ettiğim Bibliothèque Municipale de Lyon (Lyon Belediye Kütüphanesi), Université Lumière Lyon 2 (Lyon 2 Üniversitesi) Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi'nin kurucularına ve çalışanlarına da sundukları imkânlardan dolayı teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DEMOKRASİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.Demokrasi Kavramı Ve Tarihsel Gelişimi	10
1.1.Demokrasi Kavramı	10
1.2.Demokrasinin Tarihsel Gelişimi	16
1.3.Egemenliğin Kullanılması Açısından Demokrasinin Uygulama Modelleri	43
1.3.1.Doğrudan Demokrasi	43
1.3.2.Yarı Doğrudan Demokrasi	44
1.3.3.Temsilî Demokrasi	44
1.4.Demokratik Siyasal Sistemler	48
1.4.1.Çoğulcu Demokrasi Anlayışı.....	48
1.4.1.1.Çoğulcu Demokrasilerde Bulunan Nitelikler	49
1.4.2.Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı	51
1.5.Demokrasi Kuramları	52
1.5.1.Normatif Demokrasi Kuramı	52
1.5.2.Ampirik Demokrasi Kuramı	53
1.6.Liberal ve Sosyal Demokrasi Kuramı	56
1.6.1.Liberal Demokrasi Kuramı	56
1.6.2.Sosyal Demokrasi Kuramı	61

1.7.Antik Ve Modern Zamanların Antidemokratik Yönetim Biçimleri	63
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM VE MEDYA

2.İletişim Ve Medya	67
2.1.İlk Çağdan Günümüze İletişim Tarihine Genel Bir Bakış	67
2.2.Medya Kavramı ve Gelişimi	75
2.2.1.Gutenberg'den Kitle İletişimine Açılan İlk Kapı: Gazeteler.....	76
2.2.1.1.Batı'da Basının (Gazeteciliğin) Gelişimi	79
2.2.1.2.Fransız İhtilali Öncesi ve Sonrası Fransa Basını	79
2.2.1.3.İngiltere'de Basınının Tarihsel Gelişimi	90
2.2.1.4.Amerika Birleşik Devletlerinde Basın ve Gazetenin ve AP Haber Ajansı'nın Gelişimi Tarihi	94
2.3.Radyo	98
2.4.Televizyon ve Televizyon Haberciliği.....	103
2.4.1.CNN	105
2.4.2.BBC	106
2.4.3.FRANCE 24	107
2.4.4.EURONEWS VE AFRİCANEWS	107
2.5.İnternet Ve Yeni Medya	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYA - DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

3.Medya - Demokrasi İlişkisi	119
3.1. Medya - Demokrasi İlişkisi	119
3.2.Medyanın Demokratikleştirilmesi ve Medya Demokrasisi	127
3.3. Medyanın Etki Gücü Ve Etki Gücü Kuramları	137
3.3.1.Yüksek Etki Kuramı	138
3.3.2.Düşük Etki Kuramı	139
3.3.3.Yüksek Etkiye Dönüş Kuramı	139

3.4. Medya Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar ve Eleştirel Okullar.....	139
3.4.1. Frankfurt Okulu’nun Medya Etki Analizi.....	140
3.4.2. Chicago Okulu’nun Medya Etki Analizi.....	142
3.4.3. Birmingham Okulu’nun Medya Etki Analizi.....	144
3.5. Medya Kuramları Perspektifinde Medyanın Demokratik Rollerini	144
3.5.1. Özgürlükçü-Liberal Medya Kuramı	145
3.5.2. Otoriter Medya Kuramı	149
3.5.3. Sosyal Sorumluluk Medya Kuramı	153
3.5.4. Katılımcı Demokratik Medya Kuramı.....	154
3.5.5. Demokratik Medya Kuramı	156
3.6. Medya - Demokrasi İlişkisi içerisinde Kamuoyunun Yeri ve Önemi.....	156
SONUÇ	170
KAYNAKÇA	173

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFP	: Agence France Presse
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.e.	: Aynı eser
AP	: Associated Press
BBC	: British Broadcasting Corporation
bkz.	: Bakınız
CNN	: Cable News Network
Çev.:	: Çeviren
Der.:	: Derleyen
Ed.	: Editör
ERP	: Ekonomik Onarım Programı
FT	: Financial Times
PS	: Sosyalist Parti
s.	: Sayfa/Sayfalar
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SPD	: Sosyal Demokrat Parti
TRT	: Türk Radyo Televizyon Kurumu
USIA	: The United States Information Agency
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
VOA	: Voice Of America

“Demokrasilerimiz bizi üzebilir ama bize ihanet etmez.”

Giovanni Sartori

GİRİŞ

Modern devlet yapısı içerisinde toplum yararını gözetmek üzere teşkil edilen kurumların, çok önemli bir unsurı hâline gelen kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerindeki etkisi günden güne artmaktadır. Kitle iletişim araçları denildiğinde akla ilk olarak medya kavramı gelmektedir. Gazete, radyo, televizyon, bilgisayar ve internet vb. yazılı, işitsel ve görsel kitle iletişim araçlarını kapsayan medyanın, zaman içerisinde günlük yaşamın önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Yaşamsal alana dair birçok konuda birey ve toplumlar üzerinde etkisi gözlemlenen medyanın gerek bireylerin gerekse de toplumların, kendilerini doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren olayları değerlendirme şeklini de değiştirdiği bilinmektedir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak kendisini sürekli yenileyen medya araçları sayesinde geleneksel medya organlarına göre daha katılımcı hâle gelen bireylerin tercihleri hususunda da çevresel etkiye daha açık oldukları görülmektedir. Tüm bunların sonucunda örneğin Facebook, Twitter, Instagram, Periscope ve Snapchat vb. gibi yeni medya uygulamaları ile dış dünyayı takip eden ve kendisini de dış dünyaya açık hâle getiren oldukça interaktif bir medya kullanıcısı profili ortaya çıkmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak kullanıma sunulan yeni medya mecralarının, kendisiyle birlikte binlerce yıllık tarihi olan demokrasi ve kamuoyu gibi kavramları da köklü bir dönüşüme uğrattığı görülmüştür. Geline nokta da yeni iletişim teknolojilerinin iletişim araç ve biçimleri ile beraber yönetim biçimlerini de etkilediği düşüncesinden hareketle dijital demokrasi veya e-demokrasi olarak da isimlendirilen yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Arzu Kihtir’in de belirttiği üzere kendi demokrasilerini ürettiği görülen bu yeni medya mecralarının, bizleri yerinden

demokrasi anlayışından günümüzde daha katılımcı hâle evrilen doğrudan bir demokrasi anlayışına kavuşturduğu görülmektedir.¹

Medya birçok konuda olduğu gibi yaşamsal alanın bir başka önemli unsuru olan siyasal yönetim biçimleri üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Medya, hangi siyasal yönetim sistemi içerisinde olursa olsun kamuoyunun bilgilendirilmesinde üstlendiği roller nedeniyle çok önemli bir bilgi kaynağıdır. 21. yüzyılın ideal yönetim biçimi olarak nitelendirilen demokrasinin işlevsellik kazanmasında da hayati bir rol üstlendiği bilinen medyanın demokratik ve antidemokratik sistemlerde kamuoyu ile iletişim biçimi noktasında farklılaştığı görülmektedir. Demokratik sistemleri antidemokratik yönetim sistemlerinden ayıran en önemli noktanın yönetim gücünü elinde bulunduran seçilmişler ile kamuoyu arasındaki ilişki ve iletişim biçimi olduğu bilinmektedir. Demokratik sistemlerde bu ilişkinin çerçevesinin belirli yasalarla belirlendiği, katılımcılığa ve çoğulculuğa uygun bir ortam oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Antidemokratik sistemlerde ise zaten ortada kuvvetler ayrılığı ilkesi bulunmadığından bu ilişkinin tek yönlü, katılıma kapalı ve çoğulculuktan uzak olduğu görülmektedir. Demokratik sistemlerde yönetim erkine sahip seçilmişler ile kamuoyu arasındaki iletişim biçimine bakıldığında, bu ilişkinin sağlıklı bir zemine oturtulmasında, kamuoyu ile olan iletişime daha çok önem verildiği bilinmektedir. Ayrıca demokratik sistemlerde kamuoyu ile olan iletişimin bir parçası olan kamuoyunun bilgilendirilme sürecinin yönetimi daha da kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bilgilendirme süreci ile yasama ve yürütme güçlerini elinde bulunduran seçilmişlerin gerçekleştirdikleri icraatlar, özellikle medya kanalı kullanılarak kamuoyuna aktarılmaktadır ve kamuoyunun rızası alınmaya çalışılmaktadır. Böylelikle gerçekleştirilen icraatlara medya aracılığıyla meşruiyet kazandırıldığı görülmektedir. Antidemokratik sistemlerde ise halkın rızası genellikle zor kullanılarak ve halk üzerinde baskı oluşturarak sağlandığından kamuoyunun bilgilendirme sürecinin bir önemi yoktur. Dolayısıyla bu sistemlerde yapılan faaliyetlere meşruiyet kazandırma gibi bir kaygı da söz konusu değildir. Ancak bu

¹ Arzu Kihitir, “Otosansür varsa özgürlükten söz edemeyiz”, [aksiyon.com.tr](http://www.aksiyon.com.tr/medya/otosansur-varsa-ozgurlukten-soz-edemeyiz), 12 Ocak 2016, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/medya/otosansur-varsa-ozgurlukten-soz-edemeyiz> 553560, 12 Ocak 2016.

sistemlerde medyanın kontrol altında tutulma isteğinin daha baskın olduğu söylenebilir çünkü bu anlayışa göre medya toplumu kontrol etmenin en kestirme yolu olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla yönetim şeklinin adı ister demokratik isterse de antidemokratik olsun medyanın siyaset alanı içerisinde çok önemli bir araç olduğu görülmektedir. Medyanın siyasetle ilişkisinin başlangıç noktasının da burası olduğu kabul edilmektedir.

Medyanın, toplumu ilgilendiren gelişmeler hakkında halkı bilgilendirmesi ve halkı siyasal tartışma zeminine dâhil ederek, siyasal katılıma teşvik etmesi onu demokratik bir sistem içerisinde olmazsa olmaz kılmaktadır. Demokrasinin sürdürülebilirliği bakımından katılımcılık ve kamusal tartışmaların şeffaf bir şekilde yürütülebilmesi hayati bir öneme sahiptir. Kamusal tartışmaların şeffaf bir şekilde yürütülebilmesi ise özgür bir kamuoyunun varlığı ile mümkündür. Dolayısıyla demokrasiyle tam bir zıtlık halinde bulunan otoriter ve totaliter rejimlerde siyasi iktidar tarafından iktidar medyası aracılığıyla yönlendirilen bir kamuoyu söz konusuyken, demokratik rejimlerde farklı kaynaklardan bilgilendirilmiş özgür bir kamuoyu söz konusudur. Ayrıca demokratik rejimlerde özgür bir kamuoyunun varlığı demokrasinin işlerliği bakımından şarttır. Bu düşünceden hareketle, kamuoyunun oluşumunda medyanın üstlendiği sorumluluk, onun demokrasiyle olan münasebetinin esasını oluşturmakta ve onu bu sistemin adeta garantörü yapmaktadır. Medyaya kuramsal düzeyde birçok demokratik rol yüklenmesine rağmen, pratikte birçok tezatlık ve çarpıklığın olduğu bilinmektedir. Bu çarpıklığın daha çok medyanın siyasetle olan ilişkisinin özellikle finansal kaygılar çerçevesinde şekillenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Finansal kaygılara bağlı olarak uygulamada ortaya çıkan bu tezatlıkların medyayı özgür bir kamuoyunun teşkil edilmesine aracılık etmekten çok kamuoyunun bazen açıktan bazen de algı yöntemleri ile yanlış yönlendirilmesine aracılık eden bir araç hâline getirdiği görülmektedir. Bu durumun medyayı, demokrasinin garantörü olarak nitelendirilen dördüncü kuvvet olmaktan çok, demokrasinin altının oyulmasına aracılık eden ve onun güç kaybetmesine çanak tutan, bir oluşum hâline getirdiği söylenebilir.

Siyasal iktidarın toplumla iletişimde özellikle rıza üretme nedeniyle kilit rol oynayan medyanın siyasetle olan bu ilişki biçiminin medyanın ilk yayıncılık faaliyetlerinden günümüze kadar uzandığı ve gerek küçük ölçekli yerel formlarında gerekse de en gelişmiş ve ulusal olanlarında kendisini gösterdiği söylenebilir. Medya-demokrasi ilişkisinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi açısından doğru bir model ortaya koyamadığı anlaşılan bu ilişki biçimi medya eleştirmenleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmektedir. İktidarın ekonomi-politik manevralarına göre yürütülen bu ilişkiye karşı çıkan eleştirmenlerin, medyanın bazen gönüllü bazen de zorunlu olarak kamuoyu adına yürütmeyi denetleyen bekçi köpeği (watch-dog) rolünden, iktidar adına halkı denetleyen ve kontrol etmeye çalışan süs köpeği (lapdog) rolüne soyunduğunu iddia ettikleri görülmektedir.²

Hem temsili demokrasi hem de alternatif demokrasi modelleri için öncelikli amaç bireylerin etkin bir şekilde siyasal süreç içerisinde yer almasını sağlamaktır. Medya bu anlamda bireylerin bu sürece dâhil olmasında en etkili mecralardan biri olarak öne çıkmaktadır. Burada medyanın demokratik sistemi yöneten ve yönetilenler arasında tek taraflı bir ilişki biçiminden ibaret görmemesi, demokratik sistemleri belirli aralıklarla yapılan seçimden seçime sahnelenen bir oyun algısından kurtarması bakımından son derece önemlidir. Özellikle liberal medya kuramının burada medyaya biçtiği rol dikkatte değerlidir. Bu kuramın medyaya biçtiği role göre medya; topluma ilettiği bilgi ve haberlerle demokrasinin birincil öznesi olan halkı bilgilendirerek toplumsal bir tartışma alanı inşa edip kamuoyunun oluşmasını sağlamalıdır. Ayrıca siyasi mekanizmaların aldıkları kararlardan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen bireyler adına bu mekanizmaların denetlenmesinde eleştirel bir sorumluluk üstlenmelidir. Yasama, yürütme ve yargının ardından dördüncü kuvvet olma sorumluluğu olarak özetleyebileceğimiz bu görevler medyanın ekonomiye ve politikaya endeksli yayıncılık anlayışı nedeniyle günümüzde tam anlamıyla yerine getirilememektedir. Bunun sonucunda ise medya, sayısal çoğunluğu elinde bulunduran siyasal iktidarın meşruluğunu günlük olarak yeniden üreten bir alan ve araç ya da

² Nigâr Değirmenci, “Medya ve Demokrasi: Türkiye’de Siyasal İktidar-Toplum İlişkisinde Medyanın Rolü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Tülay Özürman İzmir, 2010. s.16

araçlardan biri olarak varlık göstermektedir. Siyasal kararları uygulayıcı en güçlü otorite olan siyasal iktidar ile onun denetleyicisi durumundaki medya ilişkisinin bu noktada paradoksal bir yapıya büründüğü görülmektedir.

Demokratik ülkelerin devlet sistemini ayakta tutan anayasalarında genellikle yasama, yürütme ve yargı kurumlarının bağımsızlığına yer verilmekte ve anayasaları bu kuvvetler ayrılığı esas alınarak biçimlendirilmektedir. Bir devletin ve onun yönetim şeklinin esasını oluşturan bu üç ana kurumun kendilerinden beklenen işlevselliği sağlayabilmesi için dengeleyici bir başka yapıya ya da güce gereksinimi olduğu muhakkaktır. Bu güç ise toplumsal kurumlar arasında üstlendiği roller ve “sivil yapısı” ile kendisini dördüncü bir güç olarak ikame ettiren medyadır. Yasama, yürütme ve yargı arasındaki kuvvetler ayrılığı çizgisi net bir şekilde çizilmiş, demokratik sistemi olabildiğince gelişmiş ülkelerde medya; sahip olduğu bu gücü olması gerektiğine yakın bir şekilde kamu yararına kullanabilirken kuvvetler ayrılığı çizgisi ortadan kalkmış ya da silikleşmiş, demokratik sistemi yeterince gelişmemiş ülkelerde ise medyanın bu sorumluluğundan uzaklaştığı gözlemlenmektedir. Ayrıca dördüncü kuvvetten yoksun ülkelerde halkın büyük çoğunluğunun rızasıyla seçilmiş yürütmenin, sahip olduğu yasama kuvveti ile önce yargıya daha sonra ise yargı yoluyla medyaya müdahalesinin olağan bir durum hâline geldiği bilinmektedir. Yürütmenin iki kritik güce yönelik böylebir müdahalesi sonucu hem kurumların işleyişinin hem de kurumlar arasındaki dengenin bozulduğu ve halkın bu kurumlara olan güveninin büyük yara aldığı kabul edilmektedir. Medyanın siyaseti temsil eden yürütme erki ile asıl imtihanının da burada başladığı düşünülmektedir. Medya ya kendisini bu güce yaslayıp yürütmenin hışmından kurtulmaya çalışıp mevcut nizamın bir parçası hâline gelecek ya da yürütmenin gerek ekonomik olarak gerekse yargı yoluyla uygulamaya çalışacağı baskılara direnmeyi seçerek bedeli ne olursa olsun asli sorumluluğundan vazgeçmeyecektir.

Demokrasi kuramının medyayı dördüncü kuvvet olarak resmetmesi, idealize edilmiş bir siyasal ve toplumsal sisteme gönderme yapar. Bu sistem içerisinde medya, Latince tabirle “*conditio sine qua non*” yani olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Demokrasilerde medyanın yerine getirmesi beklenen başlıca sorumlulukları arasında,

kamuoyunu bilgilendirme, halk adına hükûmeti denetleme, eleştirme ve hükûmetin yürüttüğü politikalar hakkında toplumsal bilinç yaratarak kamuoyu oluşturma gibi görevler sıralanabilir. Dolayısıyla, halkın yararını önceleyen bu görevler gereği demokratik rejimlerde medya; yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ardından dördüncü kuvvet olarak yöneten ve yönetilenler arasında sağladığı iletişim nedeniyle önemli bir konum elde etmiştir. Medyanın, özellikle vatandaşlık haklarının kullanılabilmesi için gerekli olan enformasyonun muhataplarına aktarılmasında oynadığı önemli rol veya taşıdığı sorumluluk nedeniyle, medya–demokrasi ve medya–toplum ilişkisini birbirinden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Medya ve demokrasi arasındaki ilişkinin doğasını, bilimsel tespitler eşliğinde kuramsal ve pratiğe olan yansımalarıyla birlikte açıklanmaya çalışılan bu çalışmanın konusu da bu ilişki çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

Medya demokrasi ilişkisi ele alınırken dikkate alınması gereken bir diğer önemli hususun medyanın diyalektiği meselesi olduğu görülmektedir. Bu diyalektiğin bilinmesinin; hem demokratik olarak nitelendirilebilecek bir sistemin demokrasisi ve medyası hakkında doğru bir değerlendirmede bulunulabilmesine katkı sağlayacağı hem de demokrasilerin olması gerektiği gibi veya olması gerekene yakın bir şekilde işleyişinin sağlanmasında medyaya kuramsal düzeyde yüklenen rollerin uygulamada niçin yerine getirilemediğinin anlaşılması bakımından yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu diyalektiğe göre; medyaya üstlendiği rol itibari ile birbirinden tamamen farklı iki sorumluluğun yüklendiği bunun sonucunda da iki farklı medya olgusunun ortaya çıktığı görülmektedir. Birincisinde; medya kamuoyunun oluşum aşamasında bir tartışma alanı oluşturarak kamuoyunu bilgilendirme görevini üstlenmektedir. Bu bağlamda medya demokrasinin ana unsuru olan yürütmenin belirlenmesi aşamasında siyasal katılımın sağlanmasına hizmet etmektedir ve toplum adına yürütmeyi yani iktidarı denetlemektedir. Üstlendiği bu rollerin sonucunda da demokrasilerin dördüncü kuvveti olma sorumluluğu olan bir medya olgusu ortaya çıkmaktadır. İkincisinde ise; medya bir manipülasyon aracı olarak kullanılmaktadır böylece yanıltılmış, yönlendirilmiş ve pasifize edilmiş bir kamuoyu oluşumunda aktif rol oynamaktadır. Üstlendiği bu roller sonucunda ise demokrasi sanrısının veya simülasyonunun yaratılmasına hizmet eden ve iktidar adına toplumu denetleyen,

demokrasilerin dördüncü kuvveti olma sorumluluğu taşımayan bir medya olgusu ortaya çıkmaktadır. Yükleneceği sorumluluğa bağlı olarak medya ya demokratik sistemlerin en önemli garantörü olabilmektedir ya da demokratik sistemi tehdit eden bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır.³

Eleştirel medya çalışmalarının başladığı yıllardan günümüze kadar olan süreçte kendisine önemli demokratik görevler atfedilen medyanın, bulunduğu yerin mevcut siyasi, toplumsal ve medya düzeninde bu görevleri yerine getirip getiremediği tartışması sürmektedir. Bu tartışma bağlamında şekillenen bu çalışmada, öncelikle medya-demokrasi ilişkisinin genel çerçevesi saptanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise medya ve demokrasi kavramlarının tarihsel süreç içerisinde gelişimleri ele alınmış, medyanın demokratik sistemlerdeki rolleri ve önemi ortaya konulmuştur. Bununla birlikte medyayı demokratik işlevinden uzaklaştıran nedenler ve bu durumun kamuoyuna yansıyan sonuçları tespit edilmiştir. Bu çalışmanın amacı çalışmanın konusu bağlamında dördüncü kuvvet olarak nitelendirilen medyanın demokratik sistem içerisinde ki rollerinin saptanmasına ve bu rollerin anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Bu çalışma, medya demokrasi ilişkisi çerçevesinde yer alan; medya demokrasisi ve medyanın demokratikleştirilmesi gibi konu başlıklarının yanı sıra medyanın demokratik bir sistem içerisinde üstlendiği rollerin anlaşılmasına katkıda bulunması bakımından önem taşımaktadır. Gelecekte medya ve demokrasi ilişkisi konusunda kuramsal ve uygulamalı çalışma yapacak araştırmacılar için bir kaynak niteliği taşıması arzu edilen bu çalışmanın ortaya koyduğu bilgiler ışığında hem konunun kuramsal ve kavramsal çerçevesinin çizilmesinin kolaylaşacağı hem de konunun olası boşluklarının doldurulması noktasında önem arz ettiği düşünülmektedir.

Araştırmanın iki ana bölümünü oluşturan demokrasi ve medya konusunun hem siyasal hem de iletişim alanına dâhil olması nedeniyle binlerce yıllık bir tarihi geçmişi ve birikimi söz konusudur. Bu durum doğal olarak çalışmanın kapsamını da genişletmektedir bu nedenle çalışmada bu iki alana dair her alt başlığa değinmek hem

³ Yeşim Yakışır, “Medya ve Demokrasi İlişkisi: Medyanın Demokratik Rolünü Yeniden Düşünmek”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dan.: Doç. Dr. Yılmaz Bingöl, Kocaeli, 2009 s. 3.

konunun sınırları hem de zaman açısından mümkün olmamaktadır. Bundan dolayı da eksikliklerin olması söz konusu olabilir. Bu eksiklikleri en aza indirebilmek amacıyla konuyla doğrudan ilgisi olduğunu düşünülen konu başlıklarına temas edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın konusuyla doğrudan ilgili yerli kaynak eksikliğinin bulunmasının çalışma alanını sınırlandırdığı ve güçleştirdiği görülmüştür. Araştırmada hem medya hem de demokrasi alanına dair konularda literatür taraması yöntemi kullanılmış, bu konular üzerine yazılmış belli başlı makaleler, analizler, köşe yazıları ve kitaplardan istifade edilmeye çalışılmıştır. Yine bu kapsamda bu alanlarda geçmişte yaptıkları çalışmalarla günümüze ışık tutan sosyal bilimler uzmanı birçok değerli düşünürün ileri sürdüğü saptamalar incelenmiş ve bu saptamaların günümüz koşulları göz önünde bulundurularak yeniden yorumlanmasına çalışılmıştır.

Çalışmada izlenilen yol haritasına bakıldığında medya ve demokrasi arasındaki ilişkinin anlamlandırılabilmesi için birinci bölümde demokrasi kavramı ele alınarak, kavramsal ve kuramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, demokrasi kavramı tanımlandıktan sonra, demokrasinin bir kent devleti yönetim biçiminden başlayıp günümüze olan tarihsel yolculuğu ve nasıl bir evrensel ve ideal yönetim biçimi olarak gelişimini sürdürdüğü üzerinde durulmuştur. Demokrasi kavramının ya da olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için belli başlı demokrasi kuramları ile demokratik ve anti demokratik yönetim sistemleri ile uygulama biçimleri de bu alanda önemli çalışmalar yürüten düşünürlerin görüşleri çerçevesinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise iletişim ve medya kavramları ele alınarak ilk çağlardan günümüze iletişim tarihinin izi sürülmeye çalışılmıştır. Burada matbaanın icadıyla hayatımızın önemli bir parçası hâline gelen ilk kitle iletişim aracı olan gazetelerin, hem demokrasi hem de basın tarihinde önemli devrimlere ev sahipliği yapmış Fransa, İngiltere ve Amerika'daki (Batı'daki) tarihsel gelişim seyri medya ekseninde incelenmeye çalışılmıştır. İnternetin yeni bir iletişim mecrası olarak kullanılmaya başlanması ve yaygınlık kazanmasıyla geleneksel ve yeni olarak nitelendirilen ve bir başka boyut kazanan medyanın, hem bireylere hem günümüz iletişim biçimine hem de geleneksel medyaya olan etkileri üzerinde durulmuştur. Bu

bölümde kâğıda basılı gazeteler ile dijital (internet) ortamdaki gazetelerin geleceği üzerine sürdürülen tartışmalara ve son gelişmelere de ayrıca yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise öncelikle ilk iki bölümden elde edilen bilgiler ışığında medya ve demokrasi ilişkisi tanımlanmıştır. 1930’lu yıllardan itibaren üzerine düşünülmeye başlanılan medyanın etki kuramlarına da değinilen bu bölümde medya ve demokrasi arasındaki ilişkiyi sağlam bir zemine oturtmak için özellikle eleştirel düşünce okullarının medyaya getirdikleri eleştirel yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Medyanın kamuoyu üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisine de değinilen bu bölümde kamuoyu kavramı başta olmak üzere medyanın kamuoyunu yanlış bilgilendirme, yanlış yönlendirme ve sessiz ve hissiz bir kitleye dönüştürme gibi olumsuz yönlerine özellikle temas edilmiştir. Medyanın söz konusu etkilerinin önüne nasıl geçilebileceğine bir çözüm yolu olarak sunulan medyanın demokratikleştirilmesine yönelik düşüncelere de dikkat çekilmeye çalışılan bu bölümde son olarak medya kuramları perspektifinde medyanın demokratik rollerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

1. DEMOKRASİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Demokrasi Kavramı

Bugün her türden otoriter ya da baskıcı rejimin tek alternatifi olarak sunulan demokrasi rejimi, en geçerli yönetim biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda demokratik olmadığını iddia eden ülke sayısı yok denecek kadar azdır. Ünlü Fransız felsefeci ve sosyolog Raymond Aron, günümüzde halk egemenliği üzerine kurulu olduğunu iddia etmeyen çağdaş bir rejimin hemen hemen bulunmadığını söylemektedir. Hatta Aron, faşist rejimlerde bile halkın gerçek iradesinin bir adamın veya bir partinin aracılığıyla kendisini demokratik olarak ifade edebilme cesaretini gösterebildiğini ifade etmektedir. Ünlü İtalyan sosyal bilimci Giovanni Sartori, siyasal sistemleri demokratik olarak değerlendirirken bir siyasal sistem öbüründen daha çok veya daha az demokratiktir dediğimizde bu yargımızın bizim demokrasi algımıza göre ve neyi gerçek demokrasi olarak tasavvur ettiğimize bağlı olarak değişebileceğini söylemektedir. Sartori ayrıca bu demokratik değildir veya burada demokrasi yoktur gibi savda bulunduğumuz vakit, aslında üstü kapalı bir demokrasi tanımı ortaya koyduğumuz değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁴ Günümüzde bir siyasal sistemin demokrasisi ile ilgili herhangi bir yorum veya çıkarımda bulunmadan önce onun hangi özelliklere göre ve ne dereceye kadar demokratik olduğu konusu üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir.

Demokrasi kavramının Eski Yunan'dan beri yaşadığı değişim bu kavramın kapsamını da doğal olarak zenginleştirmiştir ve sonuç olarak doğal bir kavram karmaşasını doğurmuştur. Demokrasi üzerine yaptığı çalışmalarla (pluralism) tanınan Amerikalı ünlü siyaset bilimci Robert Alan Dahl, günümüzde demokrasinin ne demek olduğu konusundaki karışıklığın nedenini demokrasinin bin yıllar boyunca gelişmiş ve değişik kaynaklardan beslenmiş olmasına bağlamaktadır. Dahl ayrıca bizim demokrasiden anladığımız şey ile Perikles dönemindeki bir Atinalının anladığı şeyin aynı olmadığını söylemektedir.⁵ Bu bakış açısı dikkate alındığında burada demokrasi

⁴ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev.: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s. 13.

⁵ Robert A. Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev.: Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s. 2.

nedir'i, demokrasi ne olmalıdır sorusuyla birlikte değerlendirmenin olgu ve değer ayrımı açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Sartori, demokrasi idealinin tek başına demokrasi gerçeğini veya demokrasi olgusunu tanımlayamayacağını ve bunların aynı şeyler olmadığını söylemektedir. O, ayrıca demokrasinin idealleri ile uygulamadaki gerçeği arasındaki karşılıklı etkileşimden ve olanla olması gereken arasındaki çekişmeden doğup şekillendirilebileceğine de dikkat çekmektedir.⁶ Sartori demokrasi sözcüğünün anlamı ile ilgili görüşünü şu sözlerle ifade etmektedir:

*“Demokrasi; saydam bir sözcüktür yani sözcüğün anlamı dildeki ilk anlamına kolaylıkla bağlanabilmektedir. Bu yüzden, demokrasiyi sözcük anlamına göre tanımlamak çok kolaydır. Nitekim sözcük anlamına göre demokrasi halk iktidarı, iktidarın halka ait olması demektir. Ama bu, o terimin Yunancadaki, anlamının sözcüğü sözcüğüne çevirisinden başka bir şey değildir. Oysa, demokrasi terimi bir şeyi temsil etmektedir ve o şeyin nasıl bir şey olduğuyula da ilgilidir. Demek ki soru yalnızca sözcüğün ne anlama geldiğinden ibaret değildir. Demokrasinin sözcük anlamı açık, kesin olmakla birlikte bu yine de gerçek demokrasinin ne olduğunu anlamaya yardım etmemektedir. Bundan dolayı demokrasi nedir sorusunu, demokrasi ne olmalıdır sorusundan ayırmaya imkân yoktur”.*⁷

Demokrasi ne olmalıdır sorusu üzerinde düşünen birçok siyaset bilimcinin kendisini demokratik olarak nitelendiren siyasal sistemlerin mutlaka sahip olması gereken temel ilkelerle ilgili olarak çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Bu düşünürler arasında yer alan Hollandalı siyaset bilimci Arend Lijphart, “Robert Dahl’ın, bir demokratik sistemin geçerliliğini; örgüt kurma ve bunlara katılma özgürlüğü, ifade özgürlüğü, oy verme hakkı, kamu görevlerine getirilebilme hakkı, siyasal liderlerin seçme tercihini kazanmak için yarışabilme hakkı, değişik haber alma kaynaklarının varlığı, serbest ve adil seçimler, hükûmet politikalarını oylara ve diğer tercih belirtilerine dayandırmak için gerekli kurumların bulunması”⁸ gibi sekiz kurumsal garantiye bağladığını söylemektedir. Dahl’ın demokratik bir sistemden bahsedebilmek için öne sürdüğü şartlardan değişik haber alma kaynaklarının varlığı meselesi

⁶ Sartori, **A.g.e.**, s. 9.

⁷ **A.e.**, s. 8.

⁸ Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s. 12.

demokrasiler için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Yayın çizgisi veya yayın politikası her ne olursa olsun, farklılıklara tahammül sınırını en üst düzeyde tutan bu yönetim anlayışının, alternatif bilgi kaynaklarına yönelik yaklaşımı ifade ve basın özgürlüğü kapsamında oldukça esnek bir anlayışla şekillenmelidir. Bu rejimi idare edenlerin hata yapması ne kadar olağan ise söz konusu hataların eleştirilmesi de o derece olağandır. İktidarların ya da yönetenlerin genelde hoşlanmadığı eleştiri olgusu demokrasilerin durağanlığa düşmemesi veya geriye gitmemesi için onları zinde tutan önemli bir besin kaynağıdır.

Demokrasinin günümüzde eleştiri alan temel alanlarından biri; özellikle demokratik sistemi yerli yerine oturmamış toplumlardaki sorunlu demokrasi algısıdır. Sandık sonuçlarına göre, çoğunluğun azınlığı yönetme hakkına indirgenen bu anlayışın, demokrasinin ana özelliklerinden karar alma ve karar verme hakkını tüm yurttaşların eşit olarak paylaşmasına zıt bir durum teşkil ettiği görülür. Bu noktadan hareketle demokrasinin çoğunluğun yönetimi veya halkın bir kısmının diğer kısmını yönetmesi anlamına gelmediği söylenebilir. Demokratik sistemlerde çoğunluğun iradesine başvurulması yine bir siyasal yöntem olarak ancak tartışma ve uzlaşma gibi diğer yollar tıkanıp veya ortadan kalktığı zaman anlaşmazlığı çözücü bir yöntem olarak görülebilir. Çoğunluğun kararının azınlığı etkisiz bıraktığı durumlarda ise çoğunluğun yönetimi ideal demokratik yönetimin en iyi örneği olmaktan ziyade karara ulaşmanın en hızlı ve kaba yolu olarak değerlendirilmelidir. Böyle bir durumda da demokrasilerin insanları mutlu etmesi yani bir mutluluk ortamı sağlaması oldukça güçtür. Günümüzde sandıktan çıkan sonuca indirgenen bir demokrasi anlayışlarının demokrasi bilinci ve kültürü gelişmiş bir toplumda herhangi bir karşılığının olmadığı görülmektedir. Aksi durumdaki bir toplumda ise böyle bir demokrasi anlayışının halktaki karşılığının popülizm kültürüne karşılık geldiği bilinmektedir. Herhangi bir konuda başvurulacak çoğunluğun kararı her zaman demokratik olmayabilir veya bir yerde çoğunluğun kararının dikkate alınması orada demokrasinin uygulandığına da bir kanıt sunmayabilir. Örneğin çoğunluğun desteğine sahip bir hükûmetin herhangi bir konuda alacağı karar orada yaşayan bir kişinin veya bir grubun temel demokratik haklarını ihlal ediyorsa ve en ufak bir mağduriyet oluştuyorsa bu

durumda gerçek bir demokrasinin olduğunun söylenmesi mümkün değildir. Demokrasi üzerine önemli çalışmalar yürüten İngiliz siyaset bilimcilerden David Beetham ve Kevin Boyle'ye göre "temel haklar, siyasal yaşama insanların katkıda bulunmasına olanak sağlamak için gerekli olan; ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı gibi haklardır. Tüm vatandaşların bu haklarının güvence altına alınması, demokratik sistemin temel unsurunu oluşturur. İdeal olarak bu haklar anayasa ile korunmaya alınmalı, çoğunluğun müdahalesine karşı korunaklı hâle getirilmelidir."⁹ Demokrasi anlayışı ve kültürü gelişmemiş ama demokrasiyle yönetildiği iddia edilen ülkelerde, temel haklar bakımından sandık sonucuna endeksli çoğunlukçu anlayıştan kaynaklanan marazi bir durum ortaya çıkabilmektedir. Alternatif iletişim organlarını kısıtlayarak, kendisini sandıktan çıkan çoğunluğun oylarına yaslayan yönetimlerin, demokrasilerde herkesi bağlayan hukukun, anayasanın, yasaların üzerinde görmesinin demokrasinin varlığı için büyük bir risk teşkil ettiği bilinmektedir.

Beetham ve Boyle'ye göre demokrasi ile ilgili bir diğer önemli sorun ise demokrasinin bir kez kurulmasının onun sürekliliğini garanti edip etmeyeceğidir. Beetham ve Boyle, demokrasinin hem antidemokratik güçlere karşı korunması gerektiğini hem de demokratik teamüllere göre seçilen ve kurulan hükûmetin gücünün sınırlandırılmasının demokrasi kurulduktan sonra önemli bir uğraş olduğuna dikkat çekmektedir. Onlara göre "demokrasi bir kez kurulduktan sonra sürdürülebilmesinin basit bir reçetesi yoktur ama işleyen bir demokrasinin dört temel unsuru vardır: 1) Özgür ve adil seçim, 2) açık ve sorumlu hükûmet, 3) sivil ve siyasal haklar, 4) demokratik veya sivil toplum."¹⁰ Beetham ve Boyle'nin dikkat çektiği işleyen bir demokrasinin unsurları arasında özgür bir medyanın varlığı şartı da yer almalıdır. Çünkü özgür bir kamuoyu için özgür ve çok sesli bir medyanın varlığının demokrasilerde tercih değil bir zorunluluk olduğu kabul edilmektedir.

⁹ David Beetham, Kevin Boyle, **Demokrasinin Temelleri**, Çev.: Vahit Bıçak, Ankara, Liberte Yayınları, 1998, s. 24.

¹⁰ **A.e.**, s. 32.

Demokrasi tarihinde demokrasinin uzun süreli bir halk talebi ve mücadelesi olmadan kurulması ve kurumsallaşması yok denecek kadar az görülen bir olgudur. Bu nedenle demokrasi özü itibarıyla yukarıdan aşağıya doğru, tepeden inmeci bir anlayışla kıymeti bilinecek ve halk rejimi olarak iki kelimeye indirgenebilecek bir değer değildir. Tabandan yani toplumdan idarecilere doğru arz edilen talebe göre işlerliği artan bu rejimin sürekliliğinin sağlanması ancak halkın talebi doğrultusunda gerçekleştirilebilmektedir.

Demokratik sistemlerde kişilerin sahip oldukları siyasi ve medeni haklarını kolektif kararlar almak için ve kolektif eylemlere katılabilmek için kullanabilmeleri esastır. Bu, bireylerin en temel haklarından olan düşünce ve ifade özgürlüğü içinde geçerlidir. Demokrasisi yeterince gelişmemiş ülkelerde ise bireylerin hükûmeti etkilemek için örgütlenerek kolektif bir eylem içinde bulunmaları halinde demokrasinin sınırsız özgürlükler rejimi olmadığı, demokrasinin de kendisini korumak zorunda olduğu resmi bir söylem olarak öne çıkar. Bunun, Batı demokrasilerinde daha az kullanılan bir argüman olduğu bilinmektedir. Batı demokrasilerinde düşünce ve ifade özgürlüğü birlikte düşünülmektedir ve uygulamada da buna imkân sağlanmaktadır. Demokrasi adı altında yönetilen fakat demokrasi sicili oldukça bozuk ülkelerde ise ifade özgürlüğü talebi kimi zaman bir ihanet sebebi hâline dönüşebilmektedir. Böyle ülkelerde kamuoyunu bilgilendirici gazetecilik yapanların vatan haini olarak nitelendirildikleri ve mesleklerinin gereğini yerine getirdiklerinden dolayı cezalandırıldıkları sıkça başvurulan uygulamalar arasında yer almaktadır.

Sivil alana ait oluşumlara önemli bir hareket alanı sağlayan demokratik sistemlerde; sivil toplum örgütleri olarak nitelendirilen sendikalar, meslek kuruluşları, dernekler vb. sivil alanı temsil eden her türlü örgütlenme biçimleri önemli bir yere sahiptir. Hükûmet dışı yapılar olarak da bilinen bu kuruluşların varlığı ve örgütlenmesi demokrasilerin ihtiyaç duyduğu bir başka önemli yapıdır. Demokrasilerde devletin gücünü sınırlamada önemli görevler üstlenen sivil toplum kuruluşlarının, halkın görüşlerinin yukarıdan belirlenme çabalarına karşı aşağıdan belirlenmesi için çalışan kuruluşlar olduğu kabul edilmektedir. Bu kurumlar sayesinde toplum keyfi yönetime direnme bakımından kendine güvenini yeniden kazanabilmektedir. Sivil toplum

örgütlerinin toplumdaki demokratik kültürün geliştirilme konusunda katkı sunabilmeleri için öncelikle kendi kurumsal yapı ve işleyişlerinde demokratik olmaları gerekmektedir. Bir diğer husus ise bu kuruluşların iktidarla olan ilişkileridir. Demokrasisi sorunlu ülkelerde bu kuruluşlarda tıpkı medya gibi ekonomik kaygı ve çıkarları nedeniyle siyasallaşmakta ve yürütmenin politikalarının taşıyıcısı hâline gelebilmektedirler. Demokratik sistemi ayakta tutan hemen hemen tüm kurumların siyasallaştığı bu ülkelerde sivil alanı temsil eden medya ve sivil toplum kuruluşlarının da sivil değil siyasi bir yapıya büründükleri görülmektedir.

Yürütmenin kamuoyuna karşı şeffaf olmasını bir zorunluluk olarak kabul eden demokratik sistemler, bilgiye erişim yollarının açık tutulması için gereken uygun ortamı sağlamaya çalışır. Çünkü hükûmetin faaliyetleri hakkında yeterli bilgisi olmayan seçmenlerin bilinçli bir tercih yapabilmesi güçtür. Bu bilgilere ulaşabilme hakkı hükûmetin bir lütfu olarak kabul edilemez çünkü bu hak hem vatandaşların hem de onlar adına gözcülük yapan medyanın en doğal hakkıdır. Bu bilgilerin ulaşılabilir olmasının hem yolsuzlukları önlemenin hem de politik hataların kronikleşmeden tespit edilmesine de yardım ettiği söylenebilir. Beetham ve Boyle'ye göre açık bir hükûmet dört ana unsuru içerir: "1) Hükûmet politikaları ve bu politikaların hayata geçirilmesini sağlayan araçlar ve maliyetlerle ilgili bilgiler hükûmetin kendisi tarafından sağlanır. 2) Bireyler veya basın hükûmet belgelerine doğrudan veya parlamento aracılığıyla dolaylı olarak ulaşabilmelidir. 3) Toplantılar halka ve basına açık olmalıdır. 4) Politikaların formüle edilmesi ve uygulanmasında hükûmetin sistematik olarak ilgililere danışması, alınan bilgi ve tavsiyelerin yayınlanmasıdır."¹¹ Burada aslında demokratik olarak nitelendirilebilecek bir ülkede yürütmenin temsilcisi olan iktidarların yaptıkları faaliyetleri kamuoyuyla paylaşarak meşruiyet sağladıklarına dikkat çekilmektedir. Bu meşruiyetin en büyük destekçisi de medyadır. Medya bir yandan kamuoyu gözcülüğü yaparken diğer yandan da yürütmenin kendisini ifade edebilmesine zemin teşkil etmekte ve politikalarına meşruiyet kazandırmaktadır.

¹¹ A.e., s. 70.

1.2. Demokrasinin Tarihsel Gelişimi

Bir terimin özgün anlamını soruşturmanın kural olarak bir araştırmanın esas ölçütlerinden sadece biri olduğu kabul edilmektedir. Fakat bunu demokrasi gibi hemen hemen iki bin beş yüz yıllık bir birikime sahip bir kelimenin sözlük anlamı üzerinde denemenin her zaman için doğru sonuçlar vermeyebileceği düşünülmektedir. Spitz'in Voltaire'den aktardığı gibi, aynı kelime her zaman aynı şeyi ifade etmeyebilir. Bu prensibin demokrasi için olduğu kadar antidemokratik baskı rejimleri için de geçerli olduğu söylenebilir.¹²

Demokrasi üzerine ilk yazılı değerlendirmeye Herodot tarihinin üçüncü cildinde rastlandığı bilinmektedir. MÖ 5. yüzyılda kaleme alınmış, insanlık tarihine ilişkin günümüze ışık tutan bu eserde, demokrasi; “halkın yönetimi, yasalar önünde eşitlik, bütün sorunların açık tartışmaya sunulması, yöneticilerin makamlarından hareketle sorumlu tutulmaları olarak nitelendirilmektedir.”¹³ Demokrasi, Antik Çağda Yunanistan'da ortaya çıkmış ve ilk olarak buradaki kent yani polis devletlerinde uygulanmış bir yönetim şeklidir. MÖ XI. ve XII. Yüzyıllarda Dor istilasına maruz kalan Akhaların, Dorlardan kaçıp Yunan yarımadasını terk ederek Ege Adaları'na ve Anadolu'nun batı kıyılarına yerleştikleri bilinmektedir. Ayrıca Akhaların yerleştikleri bu yerlerde polis olarak isimlendirilen şehirleri kurdukları ve buraların güvenliğini temin etmek için etrafını surlarla çevirdikleri de bilinmektedir.¹⁴ Polisler o zamanlardan günümüze, insanlığın ortak değerleri olarak ulaşan birçok düşünce ve kurumun beşiği olması bakımından insanlık tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Siyaset terminolojisinde Demokrasi kelimesi; “Yunanca kökenli Demos (halk) ile Kratos (yönetim) kelimelerinin birleşmesinden oluşan ve belirli bir siyasi yönetim biçimini adlandırmak için kullanılan bir terim olarak açıklamaktadır.”¹⁵ Kanadalı siyaset bilimci Henry Bertram Mayo, idare metoduna işaret eden demokrasi

¹² David Spitz, **Anti-Demokratik Düşünce Şekilleri**, Çev.: Şiar Yalçın, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 3.

¹³ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 238.

¹⁴ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Basım, 2007, s. 2.

¹⁵ Atilla Yayla, **Siyasi Düşünceler Sözlüğü**, Ankara, Adres Yayınları, 2004, s. 60.

kelimesinin müşterek sözlük anlamının, Atina'dan beri halkın iradesi veya hükûmet etmesi olarak kabul gördüğünü belirtmektedir.¹⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ise demokrasiyle ilgili olarak şu tespitte bulunmuştur:

*“Demokrasi prensibi, hâkimiyete istismak eden vasıta ne olursa olsun esas olarak milletin hâkimiyete sahip olmasını ve sahip kalmasını icap ettirir. Demokrasi esasına müstenit hükûmetlerde, hâkimiyet halka, halkın ekseriyetine aittir. Demokrasi prensibi, hâkimiyetin millete ait olduğunu, başka yerde olamayacağını iltizam eder. Bu suretle, demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, hâkimiyetin menşesine ve meşruiyetine temas etmektedir.”*¹⁷

Atatürk demokrasiyle ilgili olarak yine aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

*“Devlet şekli olarak demokrasi esasına dayanan hükûmetlerde egemenlik halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi prensibi, egemenliğin millette olduğunu başka yerde olmayacağını gerektirir. Bu suretle demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, egemenliğin kökenine ve geçerliliğine temas etmektedir. Demokrasinin tam ve en belirgin hükûmet biçimi Cumhuriyettir.”*¹⁸

Demokrasiyi devlet biçimi, cumhuriyeti ise bir hükûmet biçimi olarak nitelendiren Atatürk'ün ulusal egemenliğin sahibinin millet olduğunu ifade etmesi ve egemenliğin kaynağını demokrasiye dayandırması dikkate değerdir. Siyasal düşünceler tarihi uzmanı Alâeddin Şenel ise, demokrasi sözcüğünün geldiği yeri anlatırken demokrasiye uzanan toplumsal siyasal gelişmelerle ilgili iki isme dikkat çekmektedir. İlk isim İ.Ö. 594'te hem mülksüz köylülerle aristokratlar arasındaki ekonomik çatışmayı, hem de kır zenginleri (aristokratlar) ile kent zenginleri (kent soylular) arasındaki siyasal çatışmayı uzlaştırmaya bağlaması için olağanüstü yetkilerle

¹⁶ Henry Bertram Mayo, **Demokratik Teoriye Giriş**, Çev.: Emre Kongar, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1964, s. 18.

¹⁷ Coşkun Can Aktan, “Demokrasi Üzerine Özlü Sözler”, (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/makaleler/ozlusoz-demok.htm>, 05 Şubat 2016.

¹⁸ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Yayına Hazırlayan: Ali Sevim, Azmi Süslü, Mehmet Akif Tural, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s. 40.

yasa koyucu olarak seçilen Solon'dur. İnsanların eşitliği üzerine kurulduğu bilinen Solon Kanunları'na göre; şehir devletlerinde yaşayan zengin fakir herkes aynı haklara sahip olmalı ve herkese aynı cezalar uygulanmalıdır. Solon; borç köleliğini kaldıran, borcu olan vatandaşların borçları karşılığında çocuklarını, karılarını, kendilerini güvence göstermelerini yasaklayan ve sahip olunabilecek en geniş toprak parçasını sınırlandıran kişi olarak bilinmektedir. İkinci isim ise, İ.Ö.560'da bir darbe ile yönetimi ele geçiren ve tiran ailesi olarak bilinen Peisistratos'un ailesini sürgün eden Kleisthenes'dir. Kleisthenes'in bir aristokrat olmasına rağmen yönetimi ele geçirince aristokratları karşısına alması ve iktidarını halka dayandırması ilginçtir. Şenel'e göre Kleisthenes, Solon'un yukarda saydığımız reformlarına rağmen Atina siyasal yapısı içerisinde aristokratların öne çıkmasının sebebini aristokratik kabile örgütlerinin varlığını sürdürmesi olarak açıklamıştır. Bundan dolayı da kan bağına önceleyen bu örgütlenmeyi yıkarak yer bağına dayanan mahalle örgütlerini kurmuştur. Demokrasi sözcüğü de buradan gelmiştir.¹⁹

Eski Yunan tarihinde demokrasi, özünde Abraham Lincoln'ün 1860'da ünlü Gettysburg konuşmasında yer alan halkın, halk için halk tarafından yönetilmesi anlayışını barındırmaktadır. Burada demokrasi demos tarafından yönetimi ifade etmektedir.²⁰ Yine toplumun yani demosun, devletten veya iktidardan yani cracyden önce geldiği bir yönetim istediği açıktır. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkide yurttaşların devletin hizmetinde değil, devletin yurttaşların hizmetinde olması beklenmektedir. Bu formülden çıkan şeyin demokrasinin güven belgesi olarak nitelendirilmesi mümkündür. Demokrasi kavramı bu yönüyle günümüzde, sayısal olarak azınlıkta olanların haklarının da koruma altına alındığı ve onlara gelecekte bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının açık tutulduğu, özgürlükçülüğü esas alan bir çoğunluk yönetimi olarak da anlaşılmaktadır. Buna göre demokrasinin toplumsal hayatın sürekliliğine dönük işlevi toplumda yer alan azınlıkla çoğunluk arasındaki ilişkiyi garanti altına almasına bağlıdır denilebilir. Nitekim siyaset bilimci Ahmet Taner Kışlalı, demokrasi tarihini insanlar arasında toplumsal kaynaklı eşitsizlikleri

¹⁹ Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004, s. 116-117-119.

²⁰ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, Ankara, Adres Yayınları, 2007, s. 52.

ortadan kaldırmak için verilen mücadelenin tarihi olarak nitelendirmektedir.²¹ Raymond Aron'a göre ise demokrasi; bütün hakları ve güçleri halkın kullandığı bir yönetim sistemidir. Yeterli her yurttaş oy verme ve halkın çıkarlarına hizmet edecek bir hükûmet kurma hakkına sahiptir. Bu sistem içerisinde herkesin medeni, siyasi ve ekonomik özgürlüğü güvence altında bulunmaktadır.²²

Demokrasi; temelinde eşitlik ilkesinin ve bireysel özgürlüklerin güvence altına alındığı, siyasal örgütlenme ve katılımın esas olduğu bir yönetim biçimidir. Demokrasiyi tanımlı gereğı halk yönetimi olarak değerlendiren ünlü Macar siyaset bilimci Agnes Heller, demokrasinin yurttaşların bir hakkı ve görevi olarak yasaları yaratmaya, uygulamaya ve yargılamaya, imkân veren bir devlet türü olduğunu söylemektedir. Ayrıca Heller, yurttaşların kendi oluşturdukları yasalara itaat etme görevlerinin bu tanımın ayrılmaz bir parçası olduğuna dikkat çekmektedir.²³ Bodin ise, demokrasiyi bir tür halk devleti olarak tanımlamaktadır. Ona göre halk devleti; halkın bütününe ya da çoğunluğunun hep birlikte, hem bütün topluluk hem de teker teker bireyler üstünde egemen olduğu bir devlet biçimidir. Halk devletinin temel özelliğı sahip olduğu erki hem halkın çoğunluğu hem de halkın azınlığı üstünde kullanabilmesidir.²⁴ On altıncı yüzyılın ünlü düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Spinoza'nın demokrasi konusundaki görüşleri dikkate değerdir. Reyda Ergün, Spinoza'nın 1652'de yazdığı Tractatus Theologico-Politicus isimli eserinde demokrasiyi; doğal hak ihlal edilmeden ve her türlü sözleşmeye mümkün olan en büyük bağılılıkla uyularak bir toplumun oluşturulmasına imkân tanıyan kural olarak tanımladığını söylemektedir. Spinoza'ya göre herkesin topluma kendisine ait olan bütün gücü devretmesi gerekmektedir. Ancak o zaman herkesin ya özgür seçimi ile ya da büyük cezanın korkusu ile uymak zorunda kalacakları en yüksek emir, her şeyin üzerinde tutulmuş olur. Böyle bir toplumun hukukuna demokrasi denir ve demokrasi

²¹ Ahmet Taner Kışlalı, **Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s. 239.

²² Aron, **A.g.e.**, s. 376.

²³ Agnes Heller, "Biçimsel Demokrasi Üzerine", Der.:John Keane, **Sivil Toplum ve Devlet**, Çev.: Erkan Akın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 147.

²⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 46.

insanların kendi güçleri dâhilinde olan her şey üzerinde toplu bir egemenlik hakkına sahip oldukları insanlar birliği olarak tanımlanır.²⁵

Demokratik sistem, özü itibarıyla benimsendiği toplumdaki toplumsal yaşam alanı içerisinde bireyin özgürlük ve güvenlik gibi öncelikli ihtiyaçlarını karşılamaya çok yatkın bir sistem olarak belirginlik göstermektedir. Bu sistemde toplumsal yaşamın sağlıklı bir düzlem üzerinde sürdürülebilmesi için gerekli olan yasama, yürütme ve yargı arasındaki kuvvetler ayrılığı ilkesi önemli bir yere sahiptir. Amerikalı ünlü siyaset bilimci George Kateb'de demokrasinin hukukla olan yakın ilişkisine dikkat çekerek demokrasilerin ancak yargı denetimiyle desteklenen bir anayasacılık tarafından sınırlandırıldığında en iyi yönetim şekli olduğunu ileri sürmektedir.²⁶ Ali Fuat Başgil'in de demokrasilerde denetimin esas olduğuna dikkat çektiği, denetimi olmayan bir demokrasiyi dünyanın en kötü rejimi olarak nitelendirdiği bilinmektedir.²⁷ Bireyin hem devlet hem de toplum ile olan ilişkisinin biçimini de tesis eden bu temel unsurların alt ve üst sınırlarının yasalarla belirlenmesi ve güvence altına alınması bireyin ait olduğu devlet ve toplum için ifade ettiği değeri gösteren bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. Bireyin içinde yaşadığı topluma ve parçası olduğu devlete olan ünsiyeti bu sistem ile daha da güçlenmiştir yorumunda bulunulabilir. Çünkü demokrasiler bireyi ve bireyler topluluğu olarak ifade edilen halkı önceleyen yönetim sistemleri olarak kabul görmektedir. Ünlü Fransız sosyolog Alain Touraine'e göre ise demokrasi; "çok sayıda kişiye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam şeklidir. Demokrasiyi tanımlayan sadece bir kurumsal güvenceler bütünü veya halkın çoğunluğunun egemenliği değil, her şeyden önce kişilere ve topluluklara ait olan tasarılar saygıdır. Öyle ki bu saygı, bireysel özgürlüğün kesinleşmesi ile toplumsal ulusal ya da dinsel bir topluluk ile özdeşleştirmeyi bağdaştırmaktadır. Demokrasi sadece yasalara değil, daha çok bir toplumun duyuş ve düşüncelerini de kapsayan bir siyasal ekine

²⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 95.

²⁶ Özgürlük Araştırmaları Derneği, (Çevrimiçi) <https://twitter.com/ozgurlukar/status/725997618766221312>, 12 Ocak 2016.

²⁷ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İnternet Mecmuası (Çevrimiçi) <http://iuhf.net/ogrencisi-rasim-cinisli-ile-roportaj/>, 04 Ocak 2016.

dayanmaktadır.”²⁸ Burada Touraine’in demokrasinin bir özgürlükler rejimi olduğuna ve özgürlükler bakımından çeşitliliğin demokrasiyi güçlendirdiğine vurgu yaptığı görülmektedir. Touraine aynı zamanda demokratik yönetim şeklinin özgürlükleri yalnızca sağlamakla kalmayarak onları koruyan bir rejim olduğuna dikkat çekmektedir.

Siyaset bilimi alanında çalışmalar yürüten birçok düşünürün geçmişten günümüze demokrasi üzerine farklı tanım ve yaklaşımlar getirdiği görülmektedir. Demokrasinin günümüzde halk iktidarı vb. gibi sözcük anlamına dayalı tanımından kurtularak daha geniş kapsamlı bir tanıma ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda demokrasinin; asıl iktidarın halkta olduğu ve halkın kendisine belli zaman dilimlerinde tanınan ve özgür şartlarda yapılan seçimlerde temsilcilerini seçtiği, temsili esas alan ve devredilmiş iktidar yoluyla halk tarafından dolaylı olarak kullanılan hükûmet biçimine fırsat veren siyasi sistem olarak kabul edildiği görülmektedir.²⁹ Özetle günümüzde demokrasi; en genel anlamıyla siyasal olarak halkın kendi kendini yönetmesini değil demokratik yollarla seçtiği temsilciler vasıtasıyla ülkenin yönetilmesini ifade etmektedir.

Geçmişten günümüze pek çok farklı tanım içeren demokrasi kavramının temel olarak belli başlı dayanaklara sahip olduğu görülmektedir. ABD Haber ve Kültür Merkezi (USIA) tarafından Demokrasi Nedir adlı kitapta bu dayanaklar: “Halk egemenliği, hükûmetin yönetilenlerin rızasına dayanması, çoğunluğun yönetimi, azınlık hakları, temel insan haklarının güvence altında olması, özgür ve adil seçimler, kanun önünde eşitlik, davaların hukuki usullere göre görülmesi, hükûmetin anayasa ile sınırlandırılması, toplumsal, ekonomik ve siyasal çoğulculuk, hoşgörü, pragmatizm, iyiliğin ve uzlaşma değerlerinin benimsenmesi şeklinde sıralanmaktadır.”³⁰

Demokrasi’nin Antik Çağda Yunan polislerinde başlayan ilk serüveninden günümüze kadar gelen süreç içerisinde kavuştuğu formlara bakıldığında zaman

²⁸ Alain Touraine, **Demokrasi Nedir?**, Çev.: Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 25-26.

²⁹ Hasan Tunç, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ankara, Nobel Yayınları, 1999, s. 187-188.

³⁰ USIA, **Demokrasi Nedir?**, Çev.: Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları, 1992, s. 9.

içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Bu dönüşümün kaynağı olan Eski Yunan toplumunun; kültürü, siyasal kültürü ve siyasal düşüncüsü ile çağdaş Batı toplumlarının kültürlerinin büyük benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bu benzerliklere atıfta bulunurken çağdaş Batı toplumlarının salt kültürel esinlenmelerinden öte her iki toplumun benzer ekonomik ve toplumsal gelişme aşamalarından geçmiş olması dikkat çekmektedir.

Antik Çağda Yunanistan'da kent devletlerinde o dönem uygulanan doğrudan demokrasi modeli Atina Demokrasisi olarak da isimlendirilmektedir. Alâeddin Şenel, o dönemde salt Yunan'a ait olmadığını belirttiği Kent (Polis) devletleri ile ilgili olarak; "Yunan toplumunun siyasal düzenine ve siyasal düşüncüsüne damgasını vurmuş olan toplumsal ve siyasal örgütleniş şeklidir" ³¹ nitelendirmesinde bulunmaktadır. Bu demokrasi modelinde, teoride tüm yurttaşların mecliste fikir beyan etme ve oy verme hakkına sahip oldukları görülmektedir. Fakat, buradaki yurttaş tanımlamasının günümüzdeki karşılığıyla tam olarak örtüşmediği anlaşılmaktadır. Çünkü o dönemde kadınların, kölelerin ve içinde yaşanılan kent devletinde doğmamış olanların oy verme hakkına sahip olmadıkları bilinmektedir. Bu demokrasi türünün ilkel olarak nitelendirilmesinin sebebi ise; "Atinalıların kendileri ile ilgili olarak alınacak kararlarda kent meydanında yaptıkları oylamaya yalnızca içlerinden belirli bir yaşa sahip ve köle olmayan Atina erkeklerinin katılmasına izin vermelerinden ileri gelmektedir."³² Bir yurttaş karşılık on kölenin mevcut olduğu Atina'da demokrasinin çok dar bir çerçevede uygulandığını belirten Anayasa Hukukçusu Erdoğan Teziç, örnek olarak ele aldığı Perikles döneminde (MÖ 495-420) 320 bin nüfuslu Atina sitesinde ancak 20 bin yurttaş olduğunu söylemektedir. Kadınların, yabancıların ve kölelerin oy hakkı olmadığını belirten Teziç bunlar dışındaki erkek yurttaşların da eşit olarak bir oya sahip olduklarını kaydetmektedir.³³ Ünlü Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger'de Antik Yunan'daki durumla ilgili olarak, eski demokrasilerde demokrasinin sadece adı olduğuna dikkat çekmektedir. Duverger, bunun nedenini buradaki meclise yalnızca özgür yurttaşların katılabilmesi medeni ve siyasal hakları bulunmayan kölelerin ise katılamaması olarak açıklamaktadır. Duverger, 5. yüzyıl

³¹ Şenel, A.g.e., s. 113.

³² Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Ankara, Orion Kitabevi, 2011, s. 107.

³³ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 93.

Atinası'nda yaşamış 400 bin kişiden yaklaşık 40 bininin meclise katılma hakkı olduğunu, en kalabalık şekilde yapılan toplantılarda çalışmalara etkin olarak katılan yurttaşların sayısının ise 3- 4 bin kişi dolaylarında olduğunu belirtmektedir.³⁴

Eski Yunan'da demokrasinin, klasik biçiminin doğrudan demokrasiye olanak tanımasını veya çağrışım yapmasını sağlayan; kadınların, yirmi yaşından küçüklerin, kölelerin ve yabancıların seçmen dışı bırakılması olduğu görülmektedir. Burada 400 bin kişilik nüfustan çıkarılan 40 bin kişilik seçmen kitlesiyle temsilcilerini seçen ve doğrudan demokrasiyi işleten bir rejimin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak, eşit ve genel oy ilkesinin yokluğu nedeniyle günümüzdeki anlamda bir demokrasiden söz etmek imkânsızdır. Dahl'da Yunan demokrasisinin teoride ve pratikte içsel ve dışsal olarak iki anlamda dışlayıcı olduğuna dikkat çekmektedir. Dahl'a göre Yunan demokrasisinin içsel anlamda dışlayıcılığı Atina yurttaşlığının akrabalık bağları üzerine kurulu ve kan bağı yoluyla edinilen bir ayrıcalık olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yurttaşlık anlayışı sonucunda da kent devletine mensup yetişkin nüfusun büyük bir bölümü toplantılara katılamamış ve kamu hizmetlerinde yer alamamıştır. Dolayısıyla tam yurttaşlıktan yoksun bırakılmıştır. Dahl'a göre Yunan demokrasisinin dışsal olarak dışlayıcılığının nedeni ise buradaki demokrasinin sadece aynı polislin üyelerini kapsamasından ileri gelmektedir. Dahl, bu anlayıştan dolayı örneğin özgürlük gibi evrensel bir değerin bile o dönemde insan olmanın değil, özel bir kente mensup olmanın gereğiymiş gibi anlaşıldığını ileri sürmektedir.³⁵

Antik Çağda Yunan kent devletlerinde yani polislerde uygulanan doğrudan demokrasi, o dönem içerisinde değerlendirildiğinde gerçek demokratik katılım anlamında en etkin sistem olarak görülebilir. Ancak bu anlayışın yurttaş kavramına getirdiği seçkinci anlayış ve tahditler nedeniyle günümüzdeki ideal formundan oldukça uzak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü buradaki kadın ve kölelerin oy verme hakkının bulunmayışı demokrasilerin eşitlik prensibine aykırıdır. Siyasi tarih uzmanı Oral Sander'de özellikle Yunan uygarlığının bu klasik döneminde toplumsal alanda hiçbir medeni ve siyasal hakka sahip olmayan esirlerin bulunmasını Yunan

³⁴ Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, Çev.: Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1996, s. 16.

³⁵ Dahl, **A.g.e.**, s. 26-27.

demokrasisini günümüz demokrasi anlayışından ayıran en mühim özellik olarak nitelendirmektedir.³⁶ Bu dönemdeki demokrasi anlayışı, belirli kriterleri taşıyan elitlerin yönetimi olarak da tanımlanabilir. Ünlü Yunan düşünür Platon'un, "filozoflar kral veya krallar filozof olmadıkça insan ırkı veya şehirlerin sefaleti son bulmayacaktır",³⁷ sözü ile işaret ettiği filozof kral tipi bu dönemin elitist anlayışının yansıması olarak görülmektedir. Elitist bir zümrenin seçme ve seçilme hakkını kapsayan azınlık demokrasisi gibi anahtar sözcüklerle anlatılabilecek bu dönem, ilkel demokrasi dönemi olarak da nitelendirilmektedir. Mayo ise, Atina demokrasisinin günümüz modern demokrasilerinin bir örneği olmadığını ve günümüzde uygulamasının imkânsız olduğunu ileri sürmektedir.³⁸ Dahl'da Eski Yunanlıların, çok daha bariz bir şekilde Atinalıların yaratıcısı oldukları bu dönemi; bir azlık tarafından yönetilme düşünce ve pratiğinden, bir çokluk tarafından yönetilme düşünce ve pratiğine doğru ilk demokratik dönüşüm dönemi olarak adlandırmaktadır.³⁹

Demokrasinin seyir defterine kronolojik olarak bir göz atıldığında Atina demokrasisine benzer bir şekilde, Roma İmparatorluğu'nda da başlarda vatandaşların oy hakkına yine tahdit koyulduğu görülmektedir. Dönemin tarihçisi Polybios'un (MÖ 120-204), (...) Roma Anayasası'nı, aristokratik (senato), monarşik (konsüller) ve halk (meclisler) unsurları arasındaki muvazeneyi sağlamasından dolayı övdüğü bilinmektedir.⁴⁰ Roma İmparatorluğu'nda tabanı olabildiğince geniş tutan bir rıza üretecek uygun bir sistemin geliştirilme amacı güdüldüğü gözlemlenmektedir. Bu amaç kapsamında geliştirilen çözümlerin bazen demokratik, bazen aristokratik bazen de monarşik ve hatta teokratik nitelikte olduğu bilinmektedir. Oral Sander, Roma'nın tarihteki önemi ile ilgili olarak; tarihte Roma'ya kadar herhangi bir cumhuriyetin bir kent-devletinin küçük coğrafi hudutlarının ötesine taşamadığını söylemektedir. Ayrıca Roma'da 212 yılında imparatorluk içerisindeki bütün hür insanların Roma vatandaşı olma hakkını kazandıklarına dikkat çeken Sander bu nedenle Roma'nın, insanlığın

³⁶ Oral Sander, **İlk Çağlardan 1918'e Siyasi Tarih**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 41.

³⁷ Şeref Ünal, "İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri", **Ankara Barosu Dergisi**, 1994, (Çevrimiçi) <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1994-1/4.pdf>, s. 47. 10 Ocak 2016.

³⁸ Mayo, **A.g.e.**, s. 45.

³⁹ Dahl, **A.g.e.**, s. 1.

⁴⁰ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Çev.: S. Kemal Angı, Ankara, Dost Yayınları, 2005, s. 395.

ortak tarihinde ilk büyük cumhuriyet olup batılı manada da çağdaş modern devletin öncüsü sayılabileceğini öne sürmektedir.⁴¹

Feodal düzen ile anılan Orta Çağdan demokrasinin unutulduğu bir dönem olarak bahsedilmektedir. MS 395-1453 yılları arasını kapsayan bu dönem 1453 yılında İstanbul'un fethine kadar sürdüğü kabul edilmektedir. Cahit Özbay'ın, Avrupa'yı derinden etkileyen İstanbul'un fethinin Avrupa'da gelecekte görülecek birçok demokrasi hareketine zemin hazırladığına yönelik tespiti dikkat çekmektedir. Özbay'ın fetih sonrası durumu şu şekilde özetlediği görülür; Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile Avrupa'nın doğu uygarlıklarıyla bağlarının koptuğu, Avrupa'yı yüzyıllardır ticaretle doğu medeniyetine bağlayan Akdeniz ticaretinin Türklerin hâkimiyetine geçerek el değiştirdiği ve Avrupa'nın eskiye göre oldukça fakirleştiği görülmektedir. Ticaretteki gerilemenin bir sonucu olarak halkın tarıma yöneldiği geniş toprak sahiplerinin ise halkı ezmeye başladığı bilinmektedir. Kısacası bu çağda feodal düzenin tüm kıta Avrupa'sına hâkim olduğu kabul edilmektedir. Kilisenin söz sahibi olduğu bu çağda 11. yüzyılda Haçlı seferleri sonucunda Akdeniz yeniden kısmen Avrupalı tüccarlara açılmıştır. Avrupalı denizcilerin doğuya Akdeniz dışında başka yollardan ulaşma amacıyla başlattıkları keşiflerin bir sonucu olarak yeni keşfedilen Amerika kıtasının altın ve gümüş zenginliğinin Avrupa'ya taşınmasıyla burjuvazi tekrar güçlenmiştir. Avrupa'da ticaret ile yeniden canlanan şehirlerin burjuva adını alacak olan sakinlerinin sosyal ve siyasal ihtiyaçları; girişim serbestliği, kişi özgürlüğü ve özel mülkiyetin önemi gibi demokratik kavramların yeniden gündeme gelmesine katkıda bulunmuştur. Ekonomik gücü 17. yüzyıldan itibaren artan burjuvazi, soyluların ayrıcalıklarına dayanan toplum düzenini değiştirmek için adımlar atmış ve bunun sonucunda en başta İngiltere'de demokrasi hareketleri başlamıştır.⁴² Bu kapsamda İngiltere'de devrim olarak nitelendirilen iki olay meydana gelmiştir. Özellikle 1688'de ki ikinci devrim ile anayasal monarşiye geçiş yaşanması demokrasinin önemli kurumlarından parlamentonun teşkili açısından dikkate değer görülmektedir.

⁴¹ Sander, A.g.e., s. 43.

⁴² Cahit Özbay, **Dünyada ve Osmanlıda Basının Tarihsel Gelişimi**, İstanbul, Doğu Kitapevi, 2014, s. 41.

Orta Çağda demokrasi kavramının gelişimine en ciddi katkıda bulunan olayın, İngiltere’de 1215’de kral, papa ve baronlar arasında imzalan Büyük Sözleşme olarak bilinen Magna Carta Libertatum ⁴³ olduğu kabul edilmektedir. Büyük Sözleşme’nin, henüz birinci maddesinde papanın ve kilisenin statüsünün korumaya alınıp tanrıya bağlılığı ifade edilmesine ve gerçekte baronların statüsünün korumasına rağmen halkın özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü adına önemli bir adım olduğu kabul edilmektedir. Halk ve din adamları adına kralın sonsuz olan yetkilerini sınırlayan bu sözleşme, yurttaşlara sunduğu özgürlükten çok güçler dengesi kurması yönüyle dikkat çekmektedir. Bu sözleşmeyle; imparator tanrının yeryüzündeki temsilcisidir anlayışı büyük darbe almıştır ve kralın yurttaşların özgürlükleri ve malları üzerindeki keyfi müdahale yetkisi kaldırılmıştır. O dönemde özellikle Doğu Roma İmparatorluğu’nda Hristiyanlığın imparatorluk bünyesinde yayılmasıyla gücü artan kiliseye karşı, halkın bağlılığını sağlamak için devlet idaresinin teokratik bir yapıya evrildiği görülmektedir. Bu dönem demokrasisi vergi verme, erkek olma gibi kriterlere dayalı, sınırlı katılım anlayışıyla demokrasi idealinden uzak görünmektedir. Chiristoper Hil’e göre İngiltere’de Magna Carta ile kurulan sistem, 1603 yılında Tudor Hanedanı’nın sona ermesi ve yerine Stuart Hanedanı’nın krallığı ele geçirmesi ile son bulmuştur. Tahta geçen Kral I. James’in mutlak monarşi yanlısı yaklaşımı ve Magna Carta ile kralın yetkilerinin sınırlandırılmasını hiçe sayan uygulamaları sert eleştirilere neden olmuştur. Bu dönemde İngiltere ekonomisi oldukça kötü bir duruma gelmiştir ve ülke iç savaşın eşiğine dayanmıştır. 1625 yılında tahta geçen I. Charles’da babası gibi mutlak güce sahip olma düşüncesinde olmuştur. Kralın mutlak güç isteği ve parlamentonun onayı olmadan yeni vergiler koyması, aristokratları ve yüksek rütbeli din adamlarını temsil eden Lordlar Kamarası ile şövalyelerden ve burjuvanın temsilcilerinden oluşan Avam Kamarası’ndan teşekkül eden parlamentonun tepkilerine neden olmuştur.⁴⁴ Kralın keyfi uygulamaları karşısında 1628 yılında parlamento, Haklar Bildirisi’ni yayınlamıştır. Bildiride kralın, parlamentonun onayı olmadan vergilendirme yapamayacağı, yargılanmadan hiç kimseyi tutuklatamayacağı ve halka karşı orduyu kullanamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Kral I. Charles, Haklar Bildirisi’ni imzalasa da kısa bir süre sonra parlamentoyu kapatmıştır. Kral, Anglikan

⁴³ **Magna Carta Libertatum** (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi 1215), British Library, (Çevrimiçi) <http://www.bl.uk/treasures/magnacarta/index.html>, 11 Aralık 2015.

⁴⁴ Christopher Hill, **1640 İngiliz Devrimi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1997, s. 60-61.

Kilisesi'nin de desteği ile İngiltere'yi 11 yıl boyunca baskı rejimi ile yönetmiştir. Ülkedeki ekonomik sıkıntıların düzelmemesi ve aristokratların da ekonomik sıkıntıyı aşabilmek için burjuvaziye ihtiyaçlarının olduğunu anlamaları sonucunda Kral, 1640 yılında parlamentoyu yeniden açmıştır.⁴⁵ Parlamento, on bir yıl süren baskı rejiminin hesabının sorulması için bazı bakanların yargılanmasını ve cezalandırılmalarını istemiştir. Bu süreçte bazı bakanlar yargılanmış ve idamla cezalandırılmıştır. Ancak parlamento, kralın emrinde devamlı bir ordu bulunmasını önlemek, kralın parlamento üzerindeki baskısını kırmak ve kilise üzerinde söz sahibi olmak istemiştir. Parlamentonun isteklerini kabul etmeyip yetkilerini devretmek istemeyen kral ile parlamentoyu destekleyen güçler arasında fiilen bir savaş çıkmıştır. Kralın karşısında halk ordusunun kurulmasına kendisi de parlamentonun bir üyesi olan Oliver Cromwell liderlik etmiştir. Yaklaşık altı yıl süren savaşın sonucunda 1648'de kral yenilmiştir. Sonrasında ise Kral I. Charles vatana ihanet suçundan yargılanmış ve 1649'da idam edilmiştir.⁴⁶ Bir iç savaş olarak 1640 yılında başlayan İngiliz Devrimi'nin sonucunda Kral I. Charles'ın yargılanarak idam edilmesi, Avrupa tarihinde ilk kez karşılaşılan bir durumdur. Halk ordusunun liderliğini yapan Cromwell parlamentoyu açarak cumhuriyeti ilan etmiştir. I. Charles'ın idamının ardından onun yerine geçen II. Charles, kral yanlısı birlikleri toplayarak 1651 yılında Cromwell'e karşı tekrar saldırıya geçse de yenilmiş ve İngiltere'de yeni kurulan halk rejimi gücünü kabul ettirmiştir.⁴⁷ Savaşın ardından gücünü arttıran ve tüm yetkileri elinde toplayan Cromwell, Londra'ya geri dönüp parlamentoyu kapatmış ve kendi yönetimini resmi olarak kurmuştur. Amerikalı politik tarihçi Barrington Moore bunu çağdaş Avrupa siyasal tarihindeki ilk diktatoryal rejim olarak nitelendirmektedir. Böyle bir rejime oldukça yabancı olan İngilizler Cromwell'e krallık teklifi götürmüşler ancak o bunu kabul etmemiştir. Cromwell 1658'de ölünce eski yönetim anlayışına geri dönmüş ve Stuart hanedanlığından olan ve öldürülen I. Charles'ın oğlu II. Charles 1660'da tahta çıkarılmıştır. 1685 yılında II. James kral olduğunda İngiltere'de yeni karışıklıklar baş gösterecek şekilde yaklaşık üç sene devam eden yeni bir kargaşa döneminin ardından James de İngiltere'den kaçmak zorunda bırakılmıştır. Ülke yönetimini devir alan kralların

⁴⁵ Barrington Moore Jr, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev.: Alâeddin Şenel-Şirin Tekeli, Ankara, İmge Kitabevi, 2012, s. 24-27.

⁴⁶ **A.e.**, s. 30.

⁴⁷ Sander, **A.g.e.**, s. 101.

karakterleri ile yakından ilişkili olan keyfilikleri yüzünden her defasında dengein değiştini fark eden parlamento, bu sorunlara bir son vermek ve kalıcı bir çözüm ortaya koymak amacıyla krallara göre değişmeyen bir yasa yapmak istemiş ve sonunda 1689 yılında Haklar Kanunu'nu (Bill of Rights) yapmıştır. Böylece Haklar Kanunu sayesinde bağımsız bir yasama erkinin temelleri atılmıştır. Bildirgenin kaleme alınmasında etkili olan temel faktörlerden birinin de radikal bir Katolik olduğu bilinen II. James'in tüm İngilizleri zorla Katolik yapmaya yönelik tutumu olduğu bilinmektedir.⁴⁸

Batı'da özgürlükleri geliştiren tarihsel etmenlere dikkatli bir şekilde bakıldığında bazı devletlerin; demokrasi, insan hakları ve özgürlükler bakımından niçin ileride veya geride oldukları anlaşılabilir gözükmektedir. Alâeddin şenel, kökeni Batı'ya dayanan özgürlük, demokrasi ve insan hakları gibi evrensellik değeri taşıyan kavramların toplumun farklı katmanları arasındaki mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemektedir. şenel'e göre bu katmanları oluşturan yapılara bakıldığında; feodal beyler, krallar, papalar, kiliseler, aristokrat ve burjuva meclisleri dikkat çekmektedir. Bu katmanların birbirleriyle çatışması ve bu çatışmalar sonucu birbirlerine karşı elde ettikleri haklar, tarihsel süreç içerisinde doğal olarak ortaya bir haklar ve özgürlükler listesi koymuştur. Ona göre Batı ülkelerindeki demokrasilerin, hakların ve özgürlüklerin köklülüğünün altında yatan başlıca sebep budur. Batı demokrasilerinin yöntemlerini benimsemesine rağmen bazı ülkelerde ki hakların ve özgürlüklerin köksüz olmalarının sebebi ise onların böyle bir tarihsel boyuttan yoksun olmalarıdır.⁴⁹ şenel'in bu düşüncesi yukarda yapılan tespiti doğrular niteliktedir.

Rönesans ve özellikle On Yedinci yüzyıl idealleri doğrultusunda açığa çıkan İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi (Bill of Rights)'de bu düşünsel gayretlerin ve özgürlük arayışlarının mahsulü olarak değerlendirilebilir. Parlamenter hükümet ve hukukun üstünlüğü gibi modern devletin temel ilkelerinin de yer aldığı bildirgede özellikle altı çizilen, "Parlamento üyelerinin seçimi serbest olmalıdır. İfade özgürlüğü, parlamentoda ki tartışmalar ve görüşmeler, parlamentodan başka hiçbir yerde ya da

⁴⁸ Moore, A.g.e., s. 54-60.

⁴⁹ şenel, A.g.e., s. 289.

mahkemede suçlama ya da soruşturma konusu yapılmamalıdır.”⁵⁰ ifadeleri, özgürlüğün hukuki güvence altına alınarak yönetimi elinde bulunduran siyasi iktidarın meşruluğunun demokratik bir düzleme oturtulmaya başlandığının işaretlerini vermesi bakımından önemlidir.

Avrupa’da İngiliz Devrimi’nden (1688) Fransız Devrimi’ne (1789) kadar uzanan yüzyıllık zaman dilimi 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı olarak adlandırılmaktadır.⁵¹ Avrupa tarihi açısından son derece önemli 1776 ve 1789 gibi iki politik devrimi doğuran bu çağın, ortaya koyduğu felsefe teokratik eğilimleri geriletirken, akli ve ilerlemeyi esas alan düşünsel ilkeleri açığa çıkardığı bilinmektedir. Bu ilkelerin uzun vadede önemine bakıldığında, basılan ve dağıtılan kitaplar aracılığıyla oluşan kamuoyu sayesinde bir taraftan Fransız İhtilali’nin alt yapısını oluşturduğu, öte taraftan da demokrasi ve cumhuriyetin eski formları da masaya yatırılarak ideal yönetim biçiminin koşullarını belirlediği görülmektedir. Artık amaç sadece halkın rızasını kazanarak topluma veya bir ülkeye hükmedenleri ayakta tutmak ya da alaşağı etmek değil, aynı zamanda halkın her anlamda terakki etmesini sağlayacak bir idare biçiminin esaslarını saptamaktır.

H. Birsen Örs, 18. yüzyılı, Batı insanı için her anlamda tüm değerlerinin şiddetli bir sarsıntı ile altüst olduğu bir dönem olarak nitelendirmektedir. Örs, bu yüzyılda özellikle doğa bilimleri alanında yapılan bilimsel keşiflerin doğanın düzenlenebilir ve kontrol edilebilir olduğu fikrini yaygınlaştırdığını söylemektedir. Bu yüzyıla kadar döngüsel ve durağan bir tarih ve zaman anlayışı olduğunu belirten Örs, bu anlayışın ileriye yönelik ve ilerlemeci bir karaktere büründüğünü ifade etmektedir. Örs, ayrıca tüm bunların sonucunda bireyi dogmalardan kurtaran ve özgürleştiren bir dünya görüşüne ulaşıldığını ve insanın artık temel değer olarak kabul edildiğini söylemektedir. Bu dönemde özellikle birey kavramına ilişkin değişimin çok önemli olduğuna dikkat çeken Örs, bireyin; doğa içinde çaresiz, geleceğini kuramayan ve ancak yaşadığı topluluğun bir parçası durumundan tek başına bir değeri olan, doğayı kontrol edebilen dinsel dogmalarla yönlendirilemeyen, akli ile tüm problemleri

⁵⁰ English Bill Of The Rights (**İngiliz İnsan Hakları Bildirisi 1689**), (Çevrimiçi) http://avalon.law.yale.edu/17th_century/england.asp, 11 Aralık 2015.

⁵¹ Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, **A.g.e.**, s. 233.

çözebilen ve geleceğini kurabilen bir bireye evrildiğini kaydetmektedir. Örs'e göre tüm bunların sonucunda ise artık bireyin bir değer olarak varlığı, onun ırk, din, dil, kültür gibi özelliklerine bağlı değildir. Birey evrensel bir değer olarak vardır.⁵² Batı'nın birey algısındaki ve bireye yaklaşımındaki bu düşüncelerin gelecek yüzyıllarda bireylerin mutluluğunu ve refahını önceleyen modern devlet sisteminin kurulmasında da etkili olduğu bilinmektedir.

Dünya tarihi açısından değerlendirildiğinde 18. yüzyılın ikinci devresinin en mühim iki hadisesinin Amerikan ve Fransız Devrimi olduğu kabul edilmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısındaki ve 19. Yüzyılın genelindeki geniş çaplı olaylarına bakıldığında liberalizm akımının bu gelişmeler üzerinde baskın bir rolünün olduğu bilinmektedir. Siyasal manada liberalizmin temelini 19. yüzyıl öncesi hanedanlık yönetimlerinde görülmeyen, yöneticilerle yönetilenler öteki ifadeyle hükûmet ile millet arasında yeni bir ilişki biçiminin belirlediği görülmektedir. Bu anlamda Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile resmiyet kazanan Amerikan Devrimi ilk örneği oluştururken, devrimin Avrupa kamuoyunda 1914 yılına kadar Avrupa tarihinin en önemli olayı olarak nitelendirilecek bir uyanışa da vesile olduğu kabul edilmektedir.

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi 18. yüzyılda Avrupalı toplumlara aydınlanma yüzyılına pek çok düşüncesinin pratikte uygulanabilir olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Oral Sander, Avrupa'daki düşünce iklimini daha da demokratik hâle getirdiğini söylediği bu bildirge ile ilgili olarak; bu bildirgenin Amerikan anayasalarının Jean Jacques Rousseau'nun ortaya koyduğu Toplum Sözleşmesi'nin uygulaması gibi görüldüğünü belirtmektedir. Sander, Amerikalıların bu bildirge ile öncelikle kendilerine yabancı saydıkları bir hükûmeti başlarından attıklarını, ardından da devlet kurumunu; yasama, yürütme ve yargı erklerini en ideal şekilde ve birbirlerini denetleyecek şekilde oluşturarak yeniden kurduklarını söylemektedir. Sander ayrıca Amerikalıların bu bildirge ile hükûmetin halk tarafından var edildiğini, hükûmetin kendisine sunulan bir yetkiyi yalnızca belirli bir süre için kullandığını kaydetmektedir. Sander, Amerikalıların bu bildirge ile bir insan olarak kendilerinden asla

⁵² H. Birsen Örs, "Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü", **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H. Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 487

esirgenemeyecek; yasa önünde eşitlik, toplantı özgürlüğü, keyfi tutuklamanın olmaması din ve basın, gibi çoğu Avrupalının sahip olmaya çalıştığı haklara sahip olduklarını ilan ettiklerine dikkat çekmektedir. Sander ayrıca Amerikalıların böyle bir model sunmasının Fransızları da etkilediğini söylemektedir. Ona göre Fransızların 1789'da gerçekleştirdikleri devrimlerine hem yazılı anayasa ile hem de insan haklarıyla ilgili bir bildiri ile başlamalarının nedenlerinden biri budur.⁵³

Sömürülen bir toplumdan çıkan, köleler ve siyah tenli insanlarla ilgili konularda net bir sınırlama içerdiği düşünülen ve eleştirilen 4 Temmuz 1776 tarihli bu bildirmede yer alan; “bütün insanların eşit yaratıldıklarına, yaratıcıları tarafından onlara hayat, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı gibi geri alınamaz bazı haklar verildiğine inanıyoruz”⁵⁴ sözleri düşünce ikliminin gelişmesi açısından çok önemlidir. Sartori gibi birçok düşünür bu anlayış dolayısıyla Amerikan yazınının büyük bir bölümünde demokrasi nedir sorusunun demokrasi nasıl işler sorusundan daha az sorulduğuna dikkat çekmektedir. Hatta Sartori 1960'lı yıllara kadar Amerika'da halk egemenliği kavramından çok genellikle demokrasinin araçları üzerinde durulduğunu söylemektedir.⁵⁵

Avrupa siyasi ve düşünce tarihini dönüştüren etkisi yüzlerce yıl süren bir diğer önemli olay ise Fransız İhtilali diğer bir deyişle Fransız Devrimi'dir. Devrimin gerçekleşme sürecine en ciddi katkıyı yapan olayların başında Yedi Yıl Savaşları gelmektedir. Bu savaşların İngiltere ve Fransa gibi Avrupa'da dönemin iki güçlü devletini Amerika'daki koloniler üzerinde kimin denetim kuracağı sorunuyla karşı karşıya getirdiği bilinmektedir. Savaşların 1763 Paris Antlaşması sonucunda İngiltere lehine zaferle sonuçlanmasının, yaklaşık yirmi altı yıl sonra gerçekleşecek devrimin yolunu açtığı kabul görmektedir. Bu anlaşma sonucu Kuzey Amerika'da tüm koloniler üzerindeki üstünlüğünü İngiltere'ye kaptıran Fransa'nın kolonilerden vazgeçmediği görülmektedir. Savaşın faturasını vergilerle on üç koloniye yıkmaya çalışan İngiltere'nin koloniler üzerindeki baskısını fırsata çevirmek için İngiltere'ye karşı bu

⁵³ Sander, **A.g.e.**, s. 157.

⁵⁴ **Declaration of Independence**, (Amerikan Bağımsızlık Bildirisi), (Çevrimiçi) http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html, 13 Aralık 2015.

⁵⁵ Sartori, **A.g.e.**, s. 57.

kolonileri desteklemeye çalıştığı ve büyük bir ekonomik yük altına girdiği bilinmektedir. Bunun doğurduğu ekonomik sıkıntıların ise devrime giden halk ayaklanmasının en önemli nedeni olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Amerikalı ünlü tarihçi Paul Kennedy, her iki ülkede ek savaş harcamaları için alınan dış borçların sadece faiz ödemelerinin devletin yıllık harcamalarının yarısını oluşturduğunu belirtmektedir. Ayrıca Kennedy, 1689-1815 arası yapılan yedi büyük İngiltere-Fransa savaşının, on iki yıl süren son turunun diğerlerine göre en zor savaş olduğunu söylemektedir.⁵⁶

Fransız İhtilali demokrasi anlayışının dünyada gelişmesi ve kabul alanının daha da genişlemesinde etkili olan en önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. İhtilal kelimesinin Türk Dil Kurumu'ndaki karşılığına bakıldığında; "bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi"⁵⁷ olarak tanımlandığı görülmektedir. Toplumsal olarak bakıldığında ise devrim; bir toplumun siyasal, iktisadi ve ideolojik yaşamında köklü bir değişimdir. Devrimin sonucunda yönetici sınıfların ve devlet şeklinin yerlerini başkalarına bıraktığı; eski üretim ilişkilerinin yenileriyle yer değiştirdiği, düşüncelerin ve kurumların köklü biçimde dönüşüme uğradığı görülmektedir.⁵⁸

Tarihçilerin genel olarak Fransız Devrimi'ne uzanan süreci şu şekilde ele aldıkları görülmektedir. O dönem ülkenin başında bulunan XVI. Louis özellikle Yedi Yıl Savaşları'nda Kuzey Amerika'daki tüm kolonilerini İngiltere'ye kaptırmıştır. Savaşların devlete olan mali yükünü hafifletmek isteyen XVI. Louis'nin ağır vergilerle halk üzerinde baskı oluşturduğu bunun sonucunda da halk arasında ciddi rahatsızlıkların belirmeye başladığı bilinmektedir. Savaşın doğurduğu ekonomik sıkıntıları görüşmek ve yeni vergiler koymak isteyen kral, ülkenin ekonomik sorunlarına çözüm bulunması gayesiyle 1614 yılından itibaren bir araya gelmeyen

⁵⁶ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev.: Birtane Karanakçı, Ankara, İş Bankası Yayınları, 2009, s. 166.

⁵⁷ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56c884ebdef589.59091473, 13 Mart 2016.

⁵⁸ Server Tanilli, **Dünyayı Değiştiren 10 Yıl**, 4.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınları, 2007, s. 11.

Genel Meclisi ‘états généraux’ toplantıya çağırmıştır. XVII. yüzyılın sonlarında Fransa’da üçüncü sınıf ‘tiers-état’ olarak adlandırılan burjuva kesimi ve köylüler, hem ekonomik ve sayısal güçlerine hem de ödedikleri vergiye göre meclise kilise ve asiller sınıfının iki katı temsilci göndermek istemiştir. Kral istemese de ekonomik sıkıntılara çözüm bulmak adına bu isteği kabul etmiştir. Dolayısıyla meclisi oluşturacak 1200 üyenin 600’ünü halkın seçmesi gerekmiştir. Halkın isteklerini Genel Meclise iletmek ve seçimleri idare etmek amacıyla idarenin merkezi Paris’te Otuzlar Kurulu isimli bir meclis oluşturulmuştur. Bu kurul; krala bir anayasa ilân ettirilmesini, bu anayasa ile soylulara hukuksal eşitliğin kabul ettirilmesini, özgürlüklerin garanti altına alınmasını, bürokratik işleyişin hafifletilmesini, kanun yapma ve vergi koyma izinin halkın temsilcilerine verilmesi gibi talepleri değerlendirmiştir. Genel Meclis için seçimler yapılmış temsilciler belirlenmiştir. XVI. Louis’in çağırısı üzerine Genel Meclis, 5 Mayıs 1789 tarihinde idarenin merkezi Versailles Sarayı’nda bir araya gelmiştir. XVI. Louis’in, açılış konuşmasında meclisten sadece ekonomik sorunlara çözüm getirilmesini istemesi üyelerin tepkilerine neden olmuştur. Tiers-état temsilcilerinin, asiller ve kilise mensuplarına aynı salonda toplanıp çalışma teklif etmeleri asiller tarafından kabul edilmemiştir. Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran tiers-état, 17 Haziran 1789’da Genel Meclis’in ismini ‘assemblée nationale’ yani Ulusal Meclis şeklinde değiştirmiştir. Ulusal Meclis’in aldığı ilk karar, vergilerin halk tarafından kabul edilme mecburiyetini ilan etmek olmuştur. Tiers-état kesiminin temsilcileri, asiller ve ruhban sınıflarının temsilcilerini de oluşturulan bu yeni meclise dâhil olmaya çağırılmışlardır. Tiers-état’ın ortaya koyduğu bu kararlı tutum karşısında, din adamlarından oluşan ruhban sınıfının öndegelen temsilcileri 19 Haziran 1789 tarihinde yaptıkları oylamada 137’ye karşı 149 oyla meclise dâhil olma kararı almıştır. Fakat, asiller bu daveti reddetmişlerdir. XVI. Louis gelişmelerden rahatsız olmuş ve Meclis’in toplanmasını engellemek için sarayın toplantı salonunu kapattırmıştır. XVI. Louis’in bu kararı Ulusal Meclis üyelerinin kenetlenmesine neden olmuş ve mutlak monarşinin değiştirilmesi anlamına gelen yeni bir anayasa yapmak için onlara önemli bir motivasyon sağlamıştır.⁵⁹ Ulusal Meclis, yeni bir anayasa yapmak için otuz üyeli

⁵⁹ Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s. 421, Eric J. Hobsbawm, **Devrim Çağı: 1789-1848**, Çev.: Jülide Ergüder-Alâeddin Şenel, Ankara, V Yayınları, 1989, s. 205., Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789–1914**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2006, s. 158-160.

bir komisyon kurmuştur. Komisyonun görevi, bir hukuk deklarasyonu hazırlamak ve kralın yetki alanının sınırların tespit etmek olarak belirlenmiştir. Komisyon mecliste anayasa çalışmalarını yürütürken, Kral XVI. Louis çalışmaları engellemek için askerlerine meclisi kuşattırmıştır. Kralın bu girişimine direnen Ulusal Meclis, anayasa çalışmalarından vazgeçmemiş ve direnmeye devam etmiştir. Ulusal Meclis, 9 Temmuz 1789'da yasama yetkisinin kendisinde bulunduğunu ve halkın temsilcisinin kendisi olduğunu ilân ederek adını Kurucu Meclis olarak değiştirmiştir.⁶⁰ Kurucu Meclis'in kurulması ile halk ilk kez kendi haklarını savunacağını düşünerek bu meclise sahip çıkmıştır. Kısa bir süre sonra meclisin dağıtılacağı haberlerinin yayılması üzerine, 13 Temmuz 1789'da Paris halkı ayaklanmış ve Paris Belediyesi'ni ele geçirmiştir. Paris Belediyesi'ni ele geçiren isyancı gruplar, ertesi gün hapishane olarak kullanılan ve pek çok Fransız aydının tutulduğu Bastille Kalesi'ne saldırmıştır. Kalenin duvarlarını yıkarak kale ele geçirilmiş ve tüm mahkûmlar serbest bırakılmıştır.⁶¹ Devrimin sembolik yerlerinden olan, birçok düşünür, yazara ve gazeteciye uğrak yeri hâline gelen Bastille Hapishanesi'nin ele geçirilmesi tarihte mutlak monarşinin yıkılması olarak nitelendirilmiştir.⁶²

Fransız İhtilali'nin kökenine bakıldığında ihtilalin daha önce yaşanan İngiliz anayasa hareketleri ve Amerikan hareketlerinde olduğu gibi monarşinin aşırılıklarına karşı bir tepki olarak doğduğu görülmektedir. İhtilalin o dönem Avrupa'da Fransa'dan daha fakir ve ondan daha çok despotik bir anlayışla idare edilen birçok devlet bulunurken Fransa'da başlaması dikkate değerdir. Bu durum genellikle ülkenin siyasal birliğinin yüzyıllar boyunca monarşi tarafından sağlanmasıyla açıklanmaktadır. Devrime öncülük eden ve monarşiyeye karşı ayaklanan orta sınıfın istekleri arasında basın özgürlüğü talebinin olması dikkat çekmektedir.

Fransız Devrimi'nden sonra, 28 Ağustos 1789'da Kurucu Meclis tarafından kabul edilen ve açıklanan, Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (La Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen)'nin on birinci maddesi özgürlükleri vurgulaması bakımından dikkate değerdir. Bu madde ile; “düşüncelerin ve inançların özgür iletimi

⁶⁰ Hobsbawm, A.e., s. 204-206.

⁶¹ Armaoğlu, A.e., s. 158-159.

⁶² Sander, A.g.e., s. 172.

insanın en değerli haklarından. Bu nedenle bu özgürlüğün yasada belirlenen kötüye kullanılması hallerine denk durumlar hariç, her yurttaş özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir” denilmiştir.⁶³ 14 Temmuz 1789’da başlayan halk ayaklanması sonrasında oluşturulan ve toplanan Kurucu Meclis’in Amerikan Devrimi’ndeki yöntemi izleyerek ilan ettiği bu bildirinin; insanların özgürlüğü, yasalar önünde eşitliği, özel mülkiyetin korunması ve vergilerin toplumda eşit bir şekilde paylaşılması ve ifade ve basın özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlükleri içerdiği görülmektedir. Kurucu Meclisin bu bildiriden daha sonra milli güvenlik esasına dayanan yeni bir anayasa hazırladığı ve kralın yetki alanını sınırlandırdığı bilinmektedir. Böylece siyasal iktidarın halkın belirleyeceği bir parlamento ile kral arasında paylaşılması gibi önemli bir durum ortaya çıkmıştır. Oral Sander’e göre bildiri ve anayasadaki bu kanunların herkesçe kabul görüp uygulamaya konulması halinde, sadece devrimin yaşandığı Fransa’da değil bütün Avrupa’da mevcut eski kurulu düzenin yıkılabileceği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Sander, o dönem bu bildirinin eski rejimin ölüm fermanı olarak nitelendirildiğini belirtmekte ve bildirinin 19. yüzyıl boyunca liberalizmin en önemli belgesi olarak kaldığını söylemektedir.⁶⁴ Ayferi Göze’de hazırlanan anayasanın baş kısmına insan hakları ve özgürlüklerini açıklayan bir bildirinin konmasını zorunlu görüldüğünü belirtmektedir. Göze ayrıca bu anayasayı yapanların, toplumların yaşadıkları felaketlerin ve idarenin bozulmasının nedenini temel insan haklarının bilincinden uzak kalınmasına bağladıklarını söylemektedir.⁶⁵

Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin ardından özgürlüklerin anayasal bir hak olarak görüldüğü bir diğer önemli belge ise Fransız Ulusal Meclisi tarafından 1791 yılında hazırlanan ilk Fransız Anayasası’dır. Bildirgede ifade edilen özgürlükler, anayasada yer alan; “herkesin düşüncelerini, herhangi bir sansüre ya da baskı öncesi soruşturmaya maruz kalmaksızın konuşma, yazma, basma ve yayınlama ve dileği şekilde ibadet etme özgürlüğü vardır”⁶⁶ maddesi ile garantilenen temel haklar içerisine

⁶³ **Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**, (Çevrimiçi) <http://www.elysee.fr/la-presidence/la-declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen/> Metnin İngilizcesi için bkz: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/langues/anglais/cst2.pdf>, 14 Ocak 2015.

⁶⁴ Sander, **A.g.e.**, s. 164.

⁶⁵ Göze, **A.g.e.**, s. 546-547.

⁶⁶ **1791 Fransız Anayasası**, (The Constitution of 1791”, 3 September 1791), (Çevrimiçi) <http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>, 14 Ocak 2016.

dâhil edilmiştir. Fransızlar bu madde sayesinde hem devlet sistemlerini demokratikleştirmeyi başaramış hem de demokrasinin işlerliğini sağlayan medyanın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. İfade ve basın özgürlüğünü esas alan bu anayasanın kabulü ile edebiyat ve felsefe başta olmak üzere sosyal bilim alanında çığır açan birçok entelektüeli dünyaya mal etmeyi başaran Fransa, 19. yüzyılda ilim ve demokrasinin bayraktarlığını yapma imkânını elde etmiştir. Oral Sander, özü; insana ve onun gücüne dayanan bu devrimin Batı demokrasisi başta olmak üzere Avrupa tarihi açısından mihenk taşı olmasında, kişilerin soyuna ve inançlarına bakılmaksızın bireyin bir değerinin olduğu düşüncesinin etkili olduğunu söylemektedir. Bu devrimin dünya genelinde insani değerlere ulaşma kaygısını taşıyan tüm insanların besin kaynağı olduğunu belirten Sander, devrimin insanı esas alan yönü dolayısıyla dünyanın dört bucağındaki düşünce ve kurumları uzun süre etkilediğini öne sürmektedir. Sander, ayrıca liberalizm ve milliyetçiliğin patlayıcı güçler olarak Avrupa'ya yayılmasını, ulus devlet anlayışının tam anlamıyla yerleşmesini ve yurttaş-ordu olgusu ile kitle savaşı kavramlarının ortaya çıkmasının Fransız Devrimi'nin doğrudan sonuçları olarak tarihe mal olduğunu belirtmektedir. Sander'e göre devrimin en önemli tarafı; daha önce oldukça radikal olarak nitelendirilen hükûmetlerin ne tanrının ne de doğanın sadece insanoğlunun yarattığı kuruluşlardır anlayışını hiç kuşkuyla meydan vermeyecek şekilde uygulamaya sokmuş olmasıdır.⁶⁷

Fransa Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesinde, aydınlanma yüzyılının mirası olarak kabul edilen *Libéte* (Özgürlük), *Egalité* (Eşitlik) ve *Fraternité* (Kardeşlik) kavramlarının da ilk kez Fransız Devrimi sırasında slogan olarak kullanıldığı daha sonra ise ülkenin simgesi ve ortak değerleri olarak benimsendiği belirtilmektedir.⁶⁸ Devrim sırasında bir slogan olarak öne çıkan 'özgürlük' ve 'eşitlik' kavramların devrimden sonra tüm insanlığın ortak hakkı olarak görülmesi ve diğer hakların da en başında gelmesi kayda değerdir. Tarih alanında yürüttüğü çalışmalarıyla tanınan Zafer Toprak, Fransız Devrimi'nin monarşinin elinde olan mutlak hâkimiyetin sahibini değiştirdiğini ve kral yerine milleti ikame ettiğini söylemektedir. Toprak'a göre bu devrim ile; taç kralın başından alınarak bir manevi şahıs telakki edilen milletin başına

⁶⁷ Sander, A.g.e., s. 168.

⁶⁸ Devrim Mirası 3 Kavram, orijinal metin için bakınız (Çevrimiçi) <http://www.elysee.fr/la-presidence/liberte-egalite-fraternite/>, 03 Şubat 2016.

konulmuştur.⁶⁹ Sander ise, Amerikan ve Fransız İhtilalleri'nin uzun süreli etkileri ile ilgili olarak iki önemli sonuca değinmiştir:

“Birincisi, Amerika ve Fransa'daki devrim, ekonomik, toplumsal ve siyasal yönleriyle önce Avrupa'da sonra giderek tüm dünyada genel bir karışıklık yaratan dirik ve patlayıcı güçleri açığa çıkarmıştır. Böylece bu devrim globalleşme sürecini hızlandırmıştır. İkincisi ise, bu iki devrim bireyin bilinçli bir biçimde siyasal geleceğini değiştirebileceğini kanıtlamış ve geleneksel hükûmetin temellerini sarsmıştır. Siyasal ilişkiden tanrı yerine birey sorumlu olunca, yöneticiler egemenliklerini sorgusuz sualsiz kabul ettirme durumundan vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Böylece yöneticiler yeni ilkeler, programlar ve çeşitli vaatlerle kendilerini halka kabul ettirmek zorunluluğunu duymuşlardır. Yönetenler ve yönetilenler arasındaki bu yeni bünyesel bağ Amerikan ve Fransız Devrimleri'nin gerçek etkileridir.”⁷⁰

Amerikalı ünlü tarihçi William H. McNeill ise, Fransız devrimcilerinin elde ettiği başarıyla ilgili olarak yine iki sonuca dikkat çekmektedir:

“Birincisi; devrimciler, yönetim biçimlerinin aslında insan yapısı olduğunu gösterdiler. Bir plana uygun olarak az çok değiştirilebileceğini ve yönlendirilebileceğini akla yakın ve hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde ortaya koydular. Devletin tanrı tarafından kurulmuş bir kurum olduğu yolundaki eski düşünce güçten düşürüldü. Bazı kişilerin öteki bazı kişiler üzerinde egemenliğe sahip olmadıkları için tanrı tarafından atandıkları inancı, yetkelerini halktan aldıklarını söyleyen rejimlerin kazandıkları başarılar karşısında gittikçe daha az akla yakın gelmeye başladı. Liberal siyasal bakış toplumsal reformun sürekli bir süreç olduğu düşüncesini doğurdu. Gittikçe daha çok kişi ortada herhangi bir sıkıntı ya da haksızlık varsa bu duruma çare bulma yolunda bilinçli olarak bir şeyler yapılabileceğini ve yapılması gerektiğini düşünmeye başladı. Böylece toplum, yeni, azar azar değiştirilen sınırsız bir değişme esnekliği bulunan bir yapı olarak görüldü. Bunlar eski görüşlerden son derece farklı düşüncelerdi. 1789'dan önce çoğu kişi kurumları Tanrı'nın istenciyle (iradesiyle) yerleştirilmiş olan bir toplumsal yapı içinde yaşadığı inancındaydı. Bu nedenle

⁶⁹ Zafer Toprak, **Türkiye'de Popülizm**, İstanbul, Doğan Kitap, 2013, s. 393.

⁷⁰ Sander, **A.g.e.**, s. 194.

toplumun değiştirilme olanağı bulunmayan ve değiştirilmeye kalkışılmaması gereken bir yapıya sahip olduğu görüşünü kuşkuyla karşılanmayacak kadar açık bir gerçek olarak benimsenmişti. Yani liberal kafa yapısı yaygınlaşınca hızla endüstrileşen toplumların toplumsal gereksinimleri karşılama yolunda takındıkları etkin tutum daha hızlı yol alma eğilimi gösterdi. Eskisinden daha az inatçı bir dirençle karşılaşmaya başladı. Fransız devrimcilerin ve liberallerin ikinci başarıları; Fransız Devrimi'yle ve onu izleyen yıllarda işbaşına geçen tüm Avrupa hükûmetlerinin siyasal deneyimleriyle (siyasal önderlerin denetimleri altındaki halkın çoğunluğunun desteğini kazanabilecek kadar becerikli olmaları durumunda) yönetimin Eski Rejim yöneticilerinin sahip olabildiklerinden çok daha çok daha büyük bir güce sahip olabileceğini ortaya koymalarıydı... Böylece Batı uygarlığının demokratik devriminin ürünü siyasal esnekliğin artması ve siyasal erkin etkinlik alanının genişlemesi oldu. Bu nedenle demokratik devrim de endüstri devrimi gibi kendi alanında esnekliği artıran ve batıların kullanabilecekleri gücü birkaç katına çıkaran bir devrim olan endüstri devriminin gerçek ikizi oldu. Yaratıkları olanaklar birlikte ele alınırsa, demokratik devrim ve endüstri devrimi batı yaşamı biçiminin gücünü ve zenginliğini benzeri öteki uygarlıkların batının yayılmasına karşı direnme olanaklarını yok edecek kadar artırdı.”⁷¹

Ayferi Göze, Fransa'nın 1789'dan günümüze kadar hemen hemen bütün siyasal rejimleri denediğini söylemektedir. Göze monarşi, diktatörlük, cumhuriyet, imparatorluk rejimleri ile başkanlık sistemi, meclis hükûmeti sistemi, parlamenter sistemi, yarı başkanlık sisteminden oluşan bu rejimlerin sırasıyla 1. (1804-1814), 2. (1852-1870), 3. (1871-1940), 4. (1947-1959) ve en son 1959'dan günümüzde de devam eden 5. Cumhuriyet dönemlerinden tecrübe edildiğini belirtmektedir. Göze ayrıca bu devrimin getirdiği özgürlük ve eşitlik gibi fikirlerin monarşi ile idare edilen diğer kıta Avrupa ülkelerinin halklarını da etkilediğini böylece bu ülkelerde de demokrasi yolunda gelişmelerin görülmeye başlandığını ifade etmektedir.⁷²

İhtilal etkilerinin derinlemesine hissedildiği 18. yüzyılda demokrasinin doğal mekânının ulus devlet ya da daha genel bir deyişle ülkeye doğru evrildiği

⁷¹ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, Çev.: Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 608-609.

⁷² Göze, **A.g.e.**, s. 552.

görülmektedir. İhtilalle birlikte kent devlet yapısından ulus devlete doğru uzanan tarihsel değişimin demokrasinin sınır ve olanaklarını derinlemesine dönüştürdüğü de bilinmektedir. 19. yüzyıl, bütün gelişmiş ve sanayileşmiş Batılı devletlerde, uzun mücadeleler sonucunda çeşitli toplum kesimlerinin siyasal haklarını almaya başladığı ve parlamenter demokratik rejimlere doğru bir evrilmenin açıkça gözlendiği bir dönem olmuştur. Liberalizmin ünlü ismi John Stuart Mill'in, "devletin uzun vadede değeri onu oluşturan bireylerin değerine bağlıdır" düşüncesi bu dönemde yaşanan zihniyet dönüşümünü en net şekilde özetleyen görüş olmuştur. Sander, bu yüzyılın uluslararası sisteminin temellerinin 1648 tarihli Vestfalya Barışı ile atıldığının genellikle doğru kabul edildiğini belirtmektedir. Bu barış ve kurduğu düzenin I. Dünya Savaşı'na kadar süren bir kurallar bütününe dayanma olasılığının bulunduğunu kaydeden Sander, bu sistemin Avrupa devletleri arasındaki ilişkileri düzenlediğini ve bu ilişkilerin hukuksal çerçevesini çizdiğini söylemektedir.⁷³

Yirminci yüzyılın başları ise modernitenin karanlık yüzü olarak tabir edilen faşizmin, demokrasinin yükselişinin önüne geçtiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde kaynağı geçmiş yüzyıllara dayanan ve artık ötelenemeyen sancılar hissedilmeye başlanmıştır. Milliyetçilik olgusunun ön plana çıktığı bu dönemde çok uluslu imparatorluklar çökmeye başlamış, Avrupa parçalanmış ve Rusya'da büyük bir devrim gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde o döneme kadar oldukça iyi giden özgürlükçü demokratik iklimin yerini giderek otoriter ve totaliter bir iklim almaya başlamıştır. Özellikle 1929'da yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı'nın ön etkilerinin erkenden hissedilmeye başlandığı bu yüzyılda demokratik gelişmeden ilk kopuş modernliğin ürettiği parçalanmışlığa ve bunun ortaya çıkardığı korkuya panzehir olarak takdim edilen siyasal yönetim şekli faşizmin kurulmaya başlanmasıyla gerçekleşmiştir. Faşist rejimlerin, ilk olarak İtalya'da 1922'de, Portekiz'de 1929'da, Almanya'da 1933'de, İspanya'da ise 1938'de ortaya çıktığı görülmüştür.⁷⁴

⁷³ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 592.

⁷⁴ H. Birsen Örs, **A.g.e.**, s. 498.

H. Birsen Örs, Batı'nın son iki yüzyıl içerisinde yaşadığı toplumsal, iktisadi ve siyasal dönüşümlerin bir yansıması olarak ortaya çıkan bu anlayışı ne tek başına otoriter kültür ile ne de faşist liderlerin karizmatik özelliği ile açıklanamayacağını söylemektedir. Örs'e göre faşizm, son iki yüzyıldır bu coğrafyada yaşanan, büyük iktisadi, sosyal ve siyasal altüst oluşların ürettiği, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımı ile gün yüzüne çıkan krizlerin bir tezahürüdür.⁷⁵ Örs için demokratik bir yönetimle zıtlıklar içeren totaliter rejimlerin başka bir versiyonu olan faşist rejimlerin temel şartlarından birisi; tek partili bir sistemin kurulmasıdır. Bu rejimlere göre tek partili sistem devlet gücünü bütünüyle ele alabilmenin, farklı fikirleri diğer bir ifadeyle muhalefeti sıkıştırabilmenin hatta ortadan kaldırmanın tek yoludur. Bu rejimlerde yine tek parti anlayışıyla politik alanın, sosyal, ekonomik, kültürel vb. farklı alanları da içine alan ve onların üstünde yer alan bir pozisyona çıkarıldığı görülür. Örs, bu rejimlerde bütün devlet vazifelerine faşist parti üyelerinin getirilerek devletin bütün işlevlerinin partiye aktarılmaya çalışıldığını söylemektedir. Parti ile devlet ideolojisinin aynılaştırıldığı bu rejimlerde parti adeta devlet içinde ayrı bir devlet hâline getirilmektedir. Örs, parti devletine dönüşen rejimlerin yasama ve yürütme ile birlikte yargı kurumunu da siyasallaştırdığını ve kuvvetler ayrılığını ortadan kaldırıldığını belirtmektedir. Örs, bireye ve bireyciliğe karşı tehdit olarak nitelendirdiği faşizmin bireyi tek başına bir değer olmaktan uzaklaştırdığını savunmaktadır. Örs ayrıca devlet ile bütünleşmiş partinin daha doğrusu parti devletin eğitim, kültür ve eğlence biçimlerini de içine alan tüm sivil hayatın bütün alanlarına etki ederek tek tipliği önceleyen insanlardan meydana gelmiş, total bir toplum yaratmayı amaçladığını söylemektedir. Böyle bir toplumda bireylerden özellikle liderlerine karşı ödevlerinin bilincinde olmalarının beklendiğini kaydeden Örs, bireylerin ancak devletin uygun gördüğü örgütlerde yer alabileceğini ve bu uygun yerlerde eğitim görebileceğini vurgulamaktadır. Örs, bu tür rejimlerde toplumun, dış etkilerden uzaklaştırılarak denetim altındaki basının sağladığı manipülatif haberlerle bilgilendirildiğini ve devletleşen parti tarafından sürekli denetlendiğini ifade etmektedir.⁷⁶ Örs'e göre totaliter rejimlerin özünü korku ve kontrol oluşturmaktadır. Bu rejim tipinde devlet; her şeyi kontrol eden ve her şeyin üstünde, kendi haricinde

⁷⁵ A.e., s. 480.

⁷⁶ A.e., s. 497.

başka alanların oluşmasına müsaade etmeyen, amaçsallaştırılmış bir idealdir. Tektipleştirilmiş bir insan ve hayat şekli totaliter idarenin nihai amaca erişmek için tasarladığı en ideal birey ve toplum çeşididir. Örs, totaliter yönetimleri otoriter yönetimlerden ayıran en mühim özelliğin, siyasal ortamın bireyi ortadan kaldıran kapsayıcılığı olduğunu söylemektedir. Burada her doğru yanlış, her yanlış doğru olabilir ve tarihsel gerçekler devletin ideolojik amaçlarına göre saptırılabilir, yön değiştirebilir, yeniden yazılabilir. Önemli tutulan şey devletin neyi ‘doğru’ gördüğüdür.⁷⁷

Totaliter rejimlerin belli başlı göstergesi olan bu unsurların günümüzde demokratik sistem ile yönetildiğini iddia eden birçok ülkede tezahür ettiği gözlemlenmektedir. Totaliter demokrasiler olarak nitelendirilebilecek bu ülkelerde aşırı devletçi ve sürekli devleti kutsayan bir dilin kullanılıyor olması dikkat çekmektedir. Özgür basın ile problemlili olduğu bilinen bu ülkelerde, bazen bir yayın organında yayınlanan ve dünyanın her yerinde gazetecilik faaliyeti olarak yorumlanabilecek bir haberin, gazetecilerin devlet düşmanı gibi görülmesine ve vatan haini ilan edilmesine yol açtığı bilinmektedir.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından demokrasiye olan eğilimin yeniden yükselişe geçtiği bilinmektedir. Savaş sonrasında Avrupa’da demokratikleşme çabaları hızlanmış, faşist rejimler yıkılmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın, insanlık tarihi üzerinde bıraktığı derin izlerin ardından, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nun 1948 yılında hazırladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile bireylere tanınan hak ve özgürlükler güvence altına alınmıştır.⁷⁸

Yirminci yüzyıla asıl damgasını vuran sürecin Sovyet Rusya (SSCB) ile Batı demokrasileri arasında yaşanan ‘Soğuk Savaş’ dönemi olduğu kabul edilmektedir. Amerika’nın ünlü ulusal güvenlik ve dış politika uzmanlarından Henry Kissinger, kırk yıl sürecek Soğuk Savaş’ın başlaması ile ilgili olarak özellikle Nazi Almanyası’nın

⁷⁷ A.e., s. 510-511.

⁷⁸ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, (Çevrimiçi)

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>, 11 Ocak 2016.

çöküşünün sonucunda ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması gereksiniminden bahsetmektedir. Kissinger, ABD Başkanı Churchill'in SSCB'nin Orta Avrupa'yı egemenliği altına almasını engellemek amacıyla olduğunu belirtirken Rus lider Stalin'in Rus halkının çektiği acıların karşılığı olarak yeni topraklar peşinde olduğunu söylemektedir.⁷⁹ Bu iki kutuplu düzende SSCB komünizme taraftar toplamaya çalışmış ABD'nin ise komünizmin yayılmacılığına karşı kendi yayılmacılığının mücadelesini verdiği görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, 'Soğuk Savaş' kavramı ABD ile SSCB arasında yaşanan gerilimli ilişkileri ve ideolojik çatışmayı açıklamak için ortaya atılmıştır. Var olan çatışma ve gerilim kendisini görünür askeri eylemlerle değil, propaganda, silahlanma yarışıyla ve ekonomik baskı ile ortaya koymuştur. Bu dönem için genellikle Churchill'in 1946'da ki 'Demir Perde' söylevi başlangıç, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile 1989 yılında 'Berlin Duvarı'nın yıkılışı da son olarak kabul görmektedir.⁸⁰ 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan tek kutuplu dünya düzeninde ABD hegemonyası doğmuştur. Bununla birlikte ABD'nin, Soğuk Savaş döneminden beri ihraç etmeye çalıştığı liberal demokrasiyi araçsallaştırarak, geri kalmış ülkeleri demokratikleştirme projeleriyle işgallerini meşrulaştırdığına ve bu işgal sürecinde demokrasinin özünü oluşturan insan hakları konusunda ihlaller yaptığına dair eleştiriler dünya kamuoyunda yaygınlaşmıştır. Son kertede, 21. yüzyılın başlarında güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda yeni bir istismar aracı olarak özünden saptırılan demokrasi formunun fonksiyon ve uygulamalarına yönelik yeni yorum ve eleştirilerin devam ettiği görülmektedir.

Demokrasi denildiğinde ilk akla gelen Batı ülkelerinin demokrasi mücadelesine bakıldığı zaman genellikle sancılı bir sürecin yaşandığı gözlemlenmektedir. Birçok hususta eleştirilere maruz kalmasına rağmen uğruna büyük mücadeleler verilen, günümüzün en ideal yönetim biçimi ve anlayışını yansıttığı düşünülen demokrasinin Batı için değeri de buradan gelmektedir. Demokrasiler birçok Avrupa ülkesinde olduğu üzere tepeden inme şeklinde değil tabanın talebi doğrultusunda uygulama alanı bulmuş rejimlerdir. Uzun yıllar mücadelesi verilen ve büyük bedeller ödenen bu rejimin çaba ve emek istediği yadsınamayacak bir gerçek olarak karşımızda

⁷⁹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 404.

⁸⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt 1**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 536.

durmaktadır. Sartori, Batı uygarlığının doğuşundan itibaren kendisine baskı olmadan nasıl yönetilebiliriz sorusunu yönelttiğini ve bunu cevaplamaya çalıştığını, demokrasinin de bu sorunun şu anki yanıtlanma biçimi olduğunu öne sürmektedir.⁸¹ Sartori'nin bu tespitinde de görüldüğü üzere Batılı insanların işe öncelikle kendilerine yönelttikleri baskı olmadan nasıl yönetilmeliyiz sorusuyla başlamaları dikkate değerdir. Burada öncelikle bireyin ideal bir yönetim arayışı söz konusudur. Yönetilmeyi peşinen kabullenen birey baskı olmadan yönetilmenin peşindedir. Burada bireyler ihtiyacı olan yönetim şeklinin bilincindedir.

1.3. Egemenliğin Kullanılması Açısından Demokrasinin Uygulama Modelleri

Demokrasinin tarihsel gelişim sürecine paralel olarak uygulanış itibariyle birçok farklı modelinin bulunduğu görülmektedir. Atina Demokrasisi'nden günümüze kadar geçen yaklaşık iki bin dört yüz yıllık süreçte insanoğlunun ideal demokrasi arayışları tarih boyunca devam etmiş ve etmeye devam edecek gibi gözükmemektedir. Bu arayışlar sonucunda farklı demokrasi tür ve anlayışları ortaya çıkmıştır. Demokrasinin bir siyasal rejim olarak hem anlam, hem algılanış hem de uygulanış olarak öncelikleri cemiyetten cemiyete hatta aynı cemiyetin farklı katmanlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Hangi şekliyle uygulanırsa uygulansın günümüzün en iyi yönetim şekli olarak kabul edilen demokrasinin egemenliğin kullanılış biçimi bakımından uygulanma tarzları; doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi ve temsilî demokrasi şeklinde üçe ayrılmaktadır.⁸²

1.3.1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan Demokrasi, ilk olarak Antik Çağda Yunanistan'da şehir devletlerinde görüldüğünden Atina Demokrasisi olarak bilinmektedir. Bu yönetim biçiminde, teoride bütün yurttaşların oy kullanma ve mecliste düşüncelerini ifade etme hakkına sahip oldukları görülmektedir. Ancak, buradaki yurttaş tanımlamasının günümüzdeki anlamıyla değerlendirilmesi güçtür. Şöyle ki bu anlayışla yönetilen yerlerde; kadınlar, köleler ve o an mensubu olunulan şehir devletinde doğmamış olanların oy kullanma

⁸¹ Sartori, **A.g.e.**, s. 287.

⁸² Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2006, s. 115.

hakkı yoktur. Günümüzde ise Doğrudan Demokrasi denildiğinde halkın sahip olduğu egemenliğini aracısız kendisinin direkt olarak kullandığı demokrasi tipi anlaşılmaktadır. Bu demokrasi tipinde devlet işleyişi için lazım olan tüm kararlar, halk tarafından aracı ve temsilci olmadan alınmaktadır. Özetle bu demokrasi uygulaması halkın kendisi tarafından idare edilmesini esas almaktadır. Bu nedenle demokrasinin olması gereken anlamına en çok benzeyen sistemdir.⁸³ Bu demokrasi tipinin günümüzde genelde nüfusun az, sınıf ve zenginlik farkının ise bulunmadığı İsviçre gibi ülkelerin (Glaris vb.) küçük kantonlarında uygulanabilir olduğu bilinmektedir.

1.3.2. Yarı Doğrudan Demokrasi

Bu demokrasi uygulaması egemenliğin kullanılmasının toplum ile onun seçtiği temsilcileri arasında bölüştürüldüğü demokrasi çeşididir. Temsilî ve doğrudan demokrasinin bir birleşimi olarak nitelendirilmektedir. Bu modelde egemenliğin kullanımı öncelikli olarak halkın seçimlerle belirlediği temsilcilere verilmiştir. Fakat istisnai durumlarda, referandum gibi yöntemlerle toplumda egemenliğin kullanılmasına doğrudan doğruya katılabilmektedir. Dolayısıyla bu demokrasi türü halkın, egemenliğin kullanılmasına bazen doğrudan dâhil olabildiği bir temsilî demokrasidir.⁸⁴ Bu uygulama temsilî demokrasinin bazı mahsurlu yönlerini engellemek ve toplum ile onun temsilcileri arasında bir işbirliği ortamı oluşturarak, vatandaşların halk egemenliğinin uygulanmasına daha geniş bir çerçevede katılımını sağlamak gayesini taşıyan yönetim biçimidir. Bu yönetim şeklinin uygulanması; referandum, halkın vetosu ve halkın kanun teklifi şeklinde görülmektedir. Bu demokrasi tipine yine İsviçre ve İtalya gibi ülkelerde rastlanmaktadır.

1.3.3. Temsilî Demokrasi

Temsilî demokrasi günümüzde uygulanan demokrasi biçimidir. Hatta demokrasi denildiğinde doğrudan temsilî demokrasi olarak anlaşılan ve kabul gören bir yönetim anlayışıdır. “Temsilî demokrasi; halkın egemenliğini kendi seçtiği temsilcileri vasıtasıyla kullandığı demokrasi çeşididir. Öteki deyişle temsilî demokraside temsilci

⁸³ A.e., s. 115.

⁸⁴ Arif Özsağır, **İnsan Hakları ve Demokrasi**, Ankara, TDV/D_HEP Yayını, 2000, s. 235.

denen kişileri halk belirlemekte ve bu kişiler ise egemenliği kendi adlarına veya çıkarlarına değil, halk adına kullanmaktadırlar”.⁸⁵ Bu demokrasi türünün en dikkate değer özelliği yönetenlere yönelik hukuki bir tahdit alanı getirmesidir. “Temsilî liberal demokrasi; toplumun bütün üyelerini bağlayan, onların davranışlarını belirleyen, kararların nasıl alınacağını, bu kararları kimin nasıl uygulayacağını, kuralları yapan ve uygulayanların otoritelerinin sınırlarının ne olacağını gösteren bir siyasal rejim türüdür.”⁸⁶

Bu yönetim türü için öncelikli şart iktidarı kazanmak için öteki ifadeyle çoğunluk olabilmek için birbirleriyle mücadele eden birçok temsilci adayının temsil edeceği halkın önüne çıkmasıdır. Burada Siyasi temsilde, temsilcilerin yetkisi temsil edilenlerin arzusuna göre yok olmamakta, seçilmişlerin hesap vermesi veya seçilenlerden hesap sorması vakti evelden belirlenmiş seçimle sağlanmaktadır.⁸⁷ Mümtaz’er Türköne’ye göre temsili demokrasiler açısından krize dönüşebilecek henüz cevabı verilmemiş sorular vardır. “Örneğin yönetimi çoğunluğa verdiğimiz zaman azınlığın durumu ne olacaktır? Yönetme hakkına sahip olmayan, çoğunluk tarafından verilen kararlara uymak zorunda kalan azınlığı, çoğunluğun baskı ve zorlamalarından nasıl koruyabilir, onların özgürlüklerinin ve haklarının zarar görmesini nasıl engelleyebiliriz? Demokrasiyi tanımlarken karşı karşıya olduğumuz asıl sorun budur. Bir yönetime demokrasi diyebilmemiz için bu sorunun makul ve azınlığı tatmin edecek şekilde çözümlenmesi gerekmektedir.”⁸⁸ Bugün sözde demokrasi ile yönetilen bazı ülkelerde demokrasi arzusu insanların yaşamsal gereklilikler sıralamasında istenildiği ölçüde yer bulamamaktadır. Bunu iyi bilen siyasal iktidarlarda sandıktan çıkan sonuca atıfta bulunarak azınlığın taleplerini görmezden gelme hakkını kendilerinde görebilmektedir. Siyasal iktidarlar herhangi bir toplumsal talep karşısında oy aldığı kitleyi kışkırtıcı, çatışmacı ve popülist bir dil ile antidemokratik davranışlara itebilmektedir.

⁸⁵ Gözler, **A.g.e.**, s. 117.

⁸⁶ Gencay Şaylan, **Temsili Liberal Demokrasinin Ölenemez Krizi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008, s. 12

⁸⁷ **A.e.**, s. 230.

⁸⁸ Mümtaz’er Türköne, **Siyaset**, Ankara, Lotus Yayınevi, 2005, s. 190.

Günümüzde bu krize özellikle küreselleşme olgusunun yeni bir boyut kazandırdığı ileri sürülmektedir. Küreselleşmenin demokrasiyi ne derece etkilediği sorusuna cevaben verilen demokrasi ve demokratik meşruiyet düşüncesinin küreselleşmeyle birlikte sınır, ülke ve egemenlik olgularının geleneksel anlamlarını yitirmesi karşısında tartışmalı hâle geldiği görülmektedir. Demokratik toplumun doğal inşa alanı olan ulus-devletin artık zaman ve mekân mefhumundan bağımsız bir yapıya kayması ulus-devleti doğal olarak zayıflatmıştır. Siyaset bilimci Gencay Şaylan, tartışmayla ilgili olarak, demokrasinin krizinin temelde kapitalizmin yeni bir evreye geçilmesinden kaynaklanmakta olduğunu ve bu yeni evrenin en dikkat çeken unsurlarından biri olan küreselleşmenin, ulusal-devlet boyutunda sürdürülen temsili demokrasiyi yavaş yavaş işlevsizleştirdiği tespitinde bulunmaktadır.⁸⁹

Temsili demokrasi krizine ilişkin tartışmalara bakıldığında bu krizin siyasetin halktan kopuk bir gündemle yaşanır hâle gelmesiyle ve bu kriz içerisinde yürütülen siyasal faaliyetlerin hedefler itibariyle halkın beklentilerinden uzaklaşmasıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Halkın öğrenme ve iradesini bilinçli kullanma fırsatına malik olması bu sıkıntıları atlatma bakımından mühimdir. Burada özellikle medyanın temsili demokrasinin karşı karşıya bulunduğu krizi atlatması açısından alacağı görevler hayati önem taşımaktadır. Böyle bir krizin yaşandığı ülke ve o ülkenin demokratik seviyesi medyanın kendisinden beklenen sorumluluğu yerine getirebilmesi için önem arz etmektedir. Bu tarz ülkelerde genelde ‘halkın bilmesi’ kavramının ifade ettiği şey ‘halk ne kadarını bilmelidir’ sorusu etrafında şekillenmektedir. Halkın iradesinin kullanmasına fırsat verilip verilmediği hususu ise başka bir tartışma alanıdır.

Bu demokrasi uygulamasında Gencay Şaylan’ın egemenliğin kime ait olduğu ve sınırları ile ilgili yaklaşımı şu şekildedir:

“Temsili liberal demokrasi kuramına göre asıl otorite bir başka deyişle egemenlik millete aittir. Halk yani yurttaşlardan oluşan topluluk, sözü edilen gücü ve otoriteyi kullanamamakta sadece kullanacak olan temsilcileri belirlemekte ve kendisine

⁸⁹ Şaylan, A.g.e., s. 23.

ait gücü onlara devretmektedir. Buna göre temsili demokrasilerde otoriteyi kullanacak ve toplumu yönetecek olan temsilciler belirlendikten sonra yurttaşların bu otoriteye boyun eğmeleri, edilgen bir konum almaları gerekmektedir. Buna ek olarak temsilcilerin yasama ve yürütme faaliyetleri, kuşkusuz kapsam ve içerik bakımından yurttaşlar tarafından özgürce eleştirilebilecektir. Ancak bu eleştirme hak ve özgürlükleri, temsili demokrasi içerisinde yurttaşların edilgen ve uyumlu davranma konumlarını değiştirmeyecektir. Otoriteyi kullanmak üzere yetkilendirilen temsilciler ile temsil edilen yurttaşlar arasındaki hesap verme-hesap sorma ilişkisi dört ya da beş yılda yapılacak seçimlerle gerçekleşecektir.”⁹⁰

Temsili demokrasi uygulamasında belirli süreliğine halk tarafından seçilen temsilciler halka sürekli hesap vermek zorunda olduklarını ve daima vazgeçilebilir oldukların kabullenmek durumundadırlar. Aksi takdirde hem onlar hem de halk bu gerçeği unutursa ortaya; sorumluluk bilincinden uzak, kendisini her şeyin üstünde gören, oligarşik yönetim anlayışı ve modelinin çıkması muhtemeldir. Bu tür yönetimlerin halk için yönetsel bakımdan oldukça tehlikeli olduğu bilinmektedir. Arif Özsağır bu demokrasi rejiminin işleyişi ile ilgili olarak; “egemenlik hak ve yetkilerini halk adına kullananlar prensip itibariyle seçilmiş olan ve kurul halinde çalışan organlardır. Kanun yapmakla görevli olan ve genel olarak yasama organı adını alan bu organlar tek veya çift meclisten oluşmaktadır. Bu iki meclisten birincisine genellikle temsilciler meclisi, ikincisine de senato ismi verilmektedir ve her iki meclis bir arada parlamento adını almaktadır.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁹¹ Mümtaz’er Türköne’ye göre temsili demokrasinin yararları şunlardır: 1) Temsili demokrasi sıradan vatandaşlara karar alma süreci içinde bir mesuliyet yükler. 2) Burada sıradan vatandaşların yönetime direkt katılmaması işleyiş ve yapıya istikrar sağlar. 3) Bu rejim türü yönetimin daha donanımlı ve tecrübeli kişilerde bulunmasına fırsat sunabilir. 4) Temsili demokrasi, demokrasinin uygulanabilir bir biçimini sunmaktadır.⁹² Temsili demokrasinin işlevsel olduğu ülkeler arasında ABD, İngiltere, Almanya gibi ülkeler vardır.

⁹⁰ A.e., s. 205.

⁹¹ Özsağır, A.g.e., s. 236.

⁹² Türköne, A.g.e., s. 199.

1.4. Demokratik Siyasal Sistemler

Demokrasinin tesis edilmesi için izlenecek yolda farklı demokrasi anlayışları görülmektedir. Kavram kargaşasının önüne geçmek için bunlardan ilkinde; klasik, çoğulcu veya Batı demokrasisi, ötekine de; çoğunlukçu demokrasi denilmektedir. Günümüzün en önemli tartışmalarından biri hangi demokrasi anlayışının demokrasinin özüne daha yakın olduğu sorusu etrafında dönmektedir. Özellikle demokratik sistemin ana arterlerinden olan kuvvetler ayrılığının kaybolduğu ülkelerde çoğunlukçu bir demokrasi anlayışının ön plana çıktığı görülmektedir. Burada demokrasi kuramının en çok eleştiri aldığı noktalardan olan çoğunluğun diktatoryasına dönüşebilme riski ortaya çıkmaktadır.

1.4.1. Çoğulcu Demokrasi Anlayışı

Çoğulcu demokrasi anlayışının, Batı dünyasının tüm gelişmiş büyük ülkelerinde uygulandığı ve parlamenter, başkanlık, meclis hükûmeti gibi farklı yönetim sistemlerine, uyum sağlayabildiği görülmektedir. Çoğulcu demokrasinin egemen olduğu ülkelerde o ülkenin; toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullarına göre uygulama açısından farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Uygulamada farklılıklar görülse de çoğulcu demokrasinin ulaştığı seviyenin altına kolay kolay düşülmediği bilinmektedir. Düştüğü takdirde toplumdan gereken tepkiyi görmektedir çünkü çoğulcu sistemlerde demokrasinin koruyucusu toplumun kendisidir. Hukuk alanında yaptığı bilimsel çalışmalar ile tanınan Kemal Gözler, çoğulcu demokrasi ile ilgili olarak; Bu demokrasi anlayışının halkın siyasi sayısal çoğunluk tarafından idare edileceği fikrini reddetmediğini belirtmektedir. Gözler, çoğunluğun idare hakkının azınlığın temel haklarıyla sınırlı olduğuna da ayrıca dikkat çekmektedir. Bu anlayışa göre bugün siyasi azınlık olarak azınlıkta olanların yarı çoğunluk hâline gelme ve yönetme hakkı mahfuzdur. Çoğunluk, öncelikle bu hak dâhil, azınlığın bütün temel hak ve özgürlüklerine saygı duymak mecburiyetindedir.⁹³

Tarih alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Şükrü Hanioglu çoğulcu demokrasi anlayışının toplumun şekillenmesinde önemli bir rolü olduğunu söylemektedir.

⁹³ Gözler, A.g.e., s. 114.

Hanioğlu'na göre demokrasiyi genel seçime indirgemeyen, çoğulculuğu tüm alanlarda uygulamaya çalışan bir toplum, sadece uzun vadeli bir değişim ve çoğulculuk kültürünün kökleşmesi sonucunda olması gerektiği gibi biçimlenebilmektedir.”⁹⁴ Hangi siyasi, dini vb. görüşe ve tercihlere sahip olursa olsun, çoğulculuğu kendisine ve mevcut sisteme bir tehlike olarak görmeyen, aksine bunu bir zenginlik olarak değerlendiren ülkelerin gerek siyasi gerekse de ekonomik açıdan istikrarlı ülkeler sınıfında yer alacağı kabul görmektedir.

1.4.1.1. Çoğulcu Demokrasilerde Bulunan Nitelikler

Demokrasinin tanımsal açıklamalarının yanında önemli olan bir başka konuda demokrasinin sahip olması gereken nitelikleridir. Demokrasi ne olmalıdır sorusunun cevabı olarak nitelendirilebilecek başlıca nitelikler; siyasal çoğunluk, temsil, seçim, siyasal partiler, çoğunluğun yönetme hakkı, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve korunması ile kanun karşısında eşitlik gibi ilkeleri barındırmaktadır.

Siyasal Çoğulculuk: “Demokrasinin en temel özelliği, karar verme hakkını herkesin eşit olarak paylaşmasıdır. Çoğunluğun kararı; tartışma, değiştirme, uzlaşma gibi diğer yollar tükendiği zaman anlaşmazlığı çözümleyici bir usul aracıdır.”⁹⁵ Çoğulcu sistemlerde siyasal iradeyi eleştirmek, karşıt görüşleri öne sürmek ve seçim yöntemiyle iktidarı elde etmek olağan bir durumdur.

Temsil: Halkın devlet işleri konusunda doğrudan karar alması zaman ve mekân açısından mümkün olmadığından ve bazı konuların onların bilgi ve kavrayışlarını aşma ihtimaline karşı yalnızca karar alacak kişileri seçmekle yetinmektedirler. Seçilmişlerde toplum adına kararlar almaktadır.⁹⁶

Seçim: Demokratik yönetimlerde idare izininin ve meşruiyetin kaynağı seçimlerdir. Çok partili demokrasilerde belirli zaman dilimlerinde yapılan genel

⁹⁴ Şükrü Hanioğlu, “Yukarda, Demokrasi Aşağıda Çoğulculuğun Reddi”, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2015/04/19/yukarida-demokrasi-asagida-cogulculugun-reddi>, 01 Ocak 2016.

⁹⁵ Beetham, Boyle, **A.g.e.**, s. 21.

⁹⁶ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, s. 138.

seçimlerin gayesi; belirli bir zaman veya bir yasama dönemi için hkmeti hangi partinin tesis edeceğini, yani hangi partinin iktidar olacağını, hangi partinin muhalefet olarak denetim görevini yapacağını belirlemektir. Bireylerin sandığa olan ilgileri ve seçime katılım oranları, seçimlerin yasallık hissini güçlendirir ve bu da olası Őiddeti sınırlayıp düzenli mücadele yöntemlerini açığa çıkarmaktadır. Son olarak halk tarafından görevden el ektirilme olasılığı, temsilcilerin kamu görevinin standartlarına lâyık olmalarını temin eder, böylece farklılık gösteren koşulların gerektirdiği hkmet politikalarının ve yürütücülerinin değişimi güvence altına alınmaktadır.⁹⁷

Siyasal Partiler: Demokratik yntimleri antidemokratik yntimlerden ayıran en mühim unsur örgütlenmiş bir muhalefetin var olmasıdır. Seçimlerin serbest ve zgr bir şekilde yapılabilmesi seçmenlerin farklı alternatifler arasında özgürce bir seçim yapabilmelerine bağlıdır. Modern demokratik bir devlette bu alternatifler siyasi partiler tarafından tesis edilmektedir. Bu nedenle modern demokrasi bir anlamda siyasi partiler demokrasisi olarak ifade edilmektedir.⁹⁸

Çoğunluğun Yönetme Hakkı: Çoğunluk, zgr bir ortamda ve belirli aralıklarla düzenli olarak yapılan seçimlere göre seçmenlerden en fazla oy alan topluluk veya görüş olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram zamana ve mekâna göre farklı anlamlara gelse de azınlıkta olanlara göre sayıca daha fazla olan grubu veya görüşü ifade etmektedir. Çoğunluk dururken sayıca azınlıkta olan iradeye idare hakkı vermek demokrasinin en mühim koşulu olan eşitlik ilkesine aykırı olarak kabul edilmektedir. Sayısal çoğunluğa idare yetkisinin verilmesi ile demokratik işleyişin legalliği pekişmektedir.⁹⁹ Burada idareyi elinde bulunduran siyasi iradeyi denetim altında tutmak azınlık durumunda bulunan muhalefet partilerinin vazifesidir.

Temel Hak ve zgrlklerin Korunması: Bireylerin sahip olduğu asgari hak ve özgürlükler öteki ifadeyle temel insan hakları, esas itibariyle idare konumundaki devlete yönelik özgürlük talepleridir. oğulculuğu esas alan demokratik rejimlerde iktidarın keyfi uygulamalarına karşı bireylerin koruması ana gayedir.

⁹⁷ Beetham, Boyle, **A.g.e.**, s. 38.

⁹⁸ Ergun zbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2004, s. 87.

⁹⁹ Mustafa Erdogan, **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 221.

Yasa Önünde Eşitlik: İnanç, kültür, ırk, cinsiyet, sosyal tabaka ayrımı gözetilmeksizin her bir birey kanunlar karşısında eşittir. Herhangi bir kişiye her ne nedenle olursa olsun ayrımcılık yapılamaz ayrıca ayrıcalık da sunulamaz.

1.4.2. Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı

Çoğunlukçu veya mutlak demokrasi olarak da isimlendirilen bu anlayış çoğunluk prensibine dayanmaktadır. “Çoğunluk prensibi şu iki önermeyle özetlenebilir: Devlet halkın çoğunluğunun iradesine göre yönetilmelidir ve çoğunluğun kararı her şeyin üstündedir. Bu anlayışa göre çoğunluğun yönetme hakkı mutlak ve bu yönetme hakkı, kuvvetler ayrılığı, kanunların yargısal denetimi gibi kavram ve kurumlarla sınırlandırılmamalıdır.”¹⁰⁰

“Diğer demokrasi anlayışlarına göre istikrarlı hükûmetler kurulmasını sağlayıp iktidarın el değiştirmesine olanak tanıyan bu model, politikaların oluşturulmasında seçmenler açısından açık ve kontrol edilebilir karar mekanizmalarına sahiptir. Ancak çoğunlukçu demokrasi seçim dönemi boyunca çoğunluğa çok geniş bir takdir alanı bıraktığından iktidarın kötüye kullanılması ve bir çoğunluk diktasına dönüşebilme ihtimali bulunmaktadır.”¹⁰¹ Böyle bir durumda bu tarz ülkelerde devletin yani demokratik sistemin tamamının (yasama, yürütme ve yargının) sandık sonucuna indirgenerek yönetilmeye çalışılması o devleti hukuk devleti olmak yerine parti devletine dönüştürme riskini taşımaktadır. Yargının siyasallaşması durumu hukuk kurallarının iktidar tarafından keyfi olarak istismar edilmesine yol açabilmektedir. Hukuka olan güvenin sarsılması vatandaşlar ile devlet arasındaki güvene dayalı ilişkinin zarar görmesine neden olmaktadır.

Westminister Modeli olarak da bilinen bu demokrasi anlayışı ile ilgili en dikkate değer kuramın Arend Lijphart tarafından ortaya koyulduğu görülmektedir. Lijphart 1984 ve 1999 tarihli Çağdaş Demokrasiler ve Demokrasi Modelleri isimli eserlerinde

¹⁰⁰ Gözler, A.g.e., s. 114.

¹⁰¹ Ece Göztepe, **Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğunlukçu Demokrasi Modelleri**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları:186, 2011, s. 146.

bu kategorileri; önce yirmi bir daha sonra otuz altı ülkede performans açısından değerlendirmiştir. Lijphart farklı ölçüleri baz alarak toplumlar için ne tür demokrasilerin daha iyi modeller sunduğu sorusuna yanıt bulmaya çabalamıştır. Bu kuramsal bir çerçevenin ampirik olarak pratik edilmesi yönünden siyaset bilimi için oldukça anlamlı değeri yadsınamaz bir katkıdır.¹⁰²

1.5. Demokrasi Kuramları

İnsanların günlük hayatta kendilerini yönetenlerle kurdukları iletişim ve ilişkinin biçimini belirleyen siyasal sistemleri tecrübe ederek günümüze kazandırmış olmaları binlerce yılın en önemli politik kazanımlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu tarihsel süreç içerisinde demokrasi rejiminin diğer rejimlere göre halk ile yönetenler arasında daha iyi ya da daha sağlıklı bir iletişim ve ilişkinin tesis edilmesine katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu rejimin, siyasal sistemler içerisinde daha iyisi tecrübe edilene kadar şimdilik en ideali olduğu kabul görmektedir. Yüzyıllardır süre gelen birçok siyaset bilimciden hukukçuya ve siyasetçiye göre eksiklikleri bulunan demokrasinin; tanımı, özellikleri ve işlevleri üzerine yapılan yorumlar ve eleştiriler zamanla bir kurama dönüşmüştür. Bu kuramların en üst başlıkta değerlendirirken Normatif ve Ampirik Demokrasi Kuramları olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir.

1.5.1. Normatif Demokrasi Kuramı

Demokrasiyi sözlük anlamı ile tanımlayan bu kuramda demokrasinin olması gereken hâline vurgu yapılmaktadır. Bu kurama göre bir rejimin demokratik olabilmesi için bir toplumun tamamının isteklerini yerine getirmesi veya karşılaması gerekmektedir. Gözler, bu demokrasi kuramı ile ilgili olarak, normatif manada demokrasinin demokratik rejimlerin erişmeyi düşündükleri bir amaçtan öte bir şey olmadığını düşünmektedir. Ona göre; bu idealin reddedilmesi mümkün değildir fakat demokrasilerin bu idealle betimlenmesi da tek başına yeterli olmaz çünkü demokrasiler bu anlamda betimlenirse dünyada demokratik rejimin olduğu

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için bakınız; Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, Çev: Ergun Özbudun-Ersin Onulduran, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını 1986. **Demokrasi Modelleri**, Çev: Güneş Ayas-Utku Umut, İstanbul, İthaki Yayınları, 2014.

söylenemez¹⁰³ Lijphart'a göre ise; her yönüyle toplumun ihtiyaçlarına tam anlamıyla karşılık gelen bir idare şekli hiçbir dönem yaşanmamıştır ve belki de hiçbir zaman yaşanmayacaktır.¹⁰⁴

1.5.2. Ampirik Demokrasi Kuramı

Demokrasiye normatif demokrasi kuramı gibi yaklaşmayan bu kuram demokrasiyi olması gerektiği gibi değil olan üzerinden ele alıp değerlendirmektedir. Kuram, demokratik olarak nitelendirilen mevcut rejimler arasındaki ortak özellikleri incelemektedir. Gözler'e göre, bu çeşit demokratik yönetimlerin karakteristik özelliği bütünüyle demokratik bir duyarlılıktan ziyade nispeten çokça bir vatandaş topluluğunun uzun bir müddet süresince beklentilerine yanıt verebilmesidir.¹⁰⁵

Ortaya koyduğu demokrasi çalışmaları ve demokrasi alanına kazandırdığı (Polyarchy) kavramı ile tanınan siyaset bilimcilerden Robert Dahl, bir rejimin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için bazı şartları taşıması gerektiğini belirtmiştir. Dahl bir rejimin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için bazı standartlardan bahsetmektedir ona göre:

“Bu standartlardan ilki, etkin katılımdır. Bağlayıcı kararların alınması sürecinde vatandaşlar, ortaya çıkacak sonuç hakkında kendi tercihlerini ifade etmek için gerekli ve eşit imkâna sahip olmalıdır. Bir vatandaş için etkili katılım açısından gereken fırsatların dışlanması, tercihleri bilinmeyeceği veya yanlış algılanacağından dikkate alınmayacak anlamına gelmektedir. İkincisi, oy kullanma eşitliğidir. Ortak kararların karşılaştırılma aşamasında her vatandaş, diğerinin ifade ettiği tercih ile eşit ağırlıklı olarak işleme tabi tutulacak bir tercihi ifade etme konusunda güvence altına alınmış eşit olanağa sahip olmalıdır. Karar alma aşamasında ve sonuçların belirlenmesinde bu tercihler dikkate alınmalıdır. Bu kriter Eski Yunan'dan bu yana demokratik kuramın ve pratiğin ana dayanaklarından biri olmuştur. Üçüncüsü, iyi kavramadır. Her vatandaş, çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edecek biçimde karara bağlanması gereken bir konuyla ilgili tercihini bulup ortaya koymak ve (bir karara duyulan ihtiyacın izin verdiği süre içinde) geçerli kılmak için gereken olanaklara eşit olarak sahip olmalıdır. Bu kriter, bir

¹⁰³ Gözler, A.g.e., s. 112.

¹⁰⁴ A.e., s. 112.

¹⁰⁵ A.e., s. 113.

kimsenin kendi çıkarları ile bu çıkarlar yönündeki politikaların sadece kendisi için değil ilgili diğer tüm insanlar için beklenen sonuçları konusunda bir anlayışa sahip olması yönünde sağladığı imkânlarla göre değerlendirilmelidir. Dördüncü kriter, gündemin izlenmesidir. Demokratik olmayan yöneticilerin gündem üzerindeki denetimleri daha az belirgin ve daha üstü kapalı olabilir. Bazı ülkelerde, örneğin askeri önderler seçilmiş sivillerin sözde denetimleri altındadır ama seçilmiş siviller, kararlarını ordunun istekleri doğrultusunda biçimlendirmedikleri takdirde mevkilerini yitireceklerini veya daha kötüsünün başlarına geleceğini bilmektedirler. Bu düşünceler, dördüncü bir kriteri, gündemin nihai olarak halk tarafından denetlenmesini ortaya atmaktadır. Son kriter ise poliarşidir. Poliarşi (Çokluk Yönetimi), en genel düzeyde iki geniş özelliğiyle ayırt edilen bir siyasal düzendir. Vatandaşlık, ve vatandaşlık haklarını önceleyen bu kavrama göre vatandaşlık; yetişkinlerin görece geniş bir bölümünü içine alacak denli genişletilmiştir. Vatandaşlık hakları ise, muhalefet etme ve yönetimde en üst düzeyde bulunan görevlileri seçimle işbaşından uzaklaştırma olanağını içermektedir. Seçilmiş görevliler, özgür ve adil seçimler, kapsayıcı seçme hakkı, mevki için yarışma hakkı, ifade özgürlüğü, alternatif bilgilenme ve örgütsel özerklik poliarşinin kurumlarıdır. Poliarşinin kurumları, geniş ölçekli, özellikle de ulusal devlet ölçeğindeki bir demokrasi için zorunludur. Konuyu biraz farklı bir biçimde ifade edersek poliarşinin tüm kurumları, bir ülkenin yönetiminde demokratik sürecin en üst düzeyde gerçekleştirilebilirliğini sağlamak için gereklidir. Buradaki yedi kurumun hepsinin gerekli olduğunu söylemek, bunların yeterli olduğu anlamına gelmemektedir.¹⁰⁶ Dahl, bu kavramı demokrasinin ampirik yönüne dikkat çekmek için kullanmış olup bu tür rejimleri ideal demokrasilerden ayırt etmek için kullanıma sokmuştur.

Kemal Gözler, ampirik anlamda demokratik olarak nitelendirilebilecek bir rejimin minimum düzeyde altı özelliği taşıması gerektiğini belirtmektedir. Bu özellikler:

- 1- “Etkin Siyasal Makamlar Seçimle İş Başına Gelmelidir: Bir siyasal rejime demokratiktir diyebilmemiz için öncelikle o rejimde etkin siyasal makamlar halk tarafından seçimle belirlenmelidir.
- 2- Seçimler Düzenli Aralıklarla Tekrarlanmalıdır: Etkin siyasal makamları belirlemek için yapılan seçimlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması gerekmektedir. Zira

¹⁰⁶ Dahl, A.g.e., s. 57-66.

demokrasi iktidara sadece seçimle gelmeyi değil, iktidardan seçimle gitmeyi de öngörür.

- 3- *Seçimler Serbest Olmalıdır: Etkin siyasal makamları belirlemek için düzenli aralıklarla yapılan seçimlerin bir anlam ifade edebilmesi için seçimlerin serbest ve adil olması gerekir. Bunun için ise seçimlerde genel oy, eşit oy, gizli oy, açık sayım ilkeleri uygulanmalıdır.*
- 4- *Birden Çok Siyasal Parti Var Olmalıdır: Etkin siyasal makamları belirlemek için yapılan seçimlerin bir anlam ifade edebilmesi için ülkede birden fazla siyasal partinin mevcut olması ve seçimlere katılması gerekmektedir. Demokratik rejimleri demokratik olamayan rejimlerden ayıran en önemli unsur örgütlenmiş muhalefetin varlığıdır.*
- 5- *Muhalefetin İktidar Olma Şansı Mevcut Olmalıdır: Etkin siyasal makamları belirlemek için düzenli aralıklarla yapılan ve birden çok siyasal partinin katıldığı seçimlerin bir anlam ifade edebilmesi için muhalefetin de iktidar olabilme şansının mevcut olması gerekmektedir. Demokratik rejim var görüntüsü vermek için kurulan uydu partilerin olduğu ülkeleri demokratik olarak nitelendirmek yanıltıcıdır.*
- 6- *Temel Kamu Hakları Tanınmış ve Güvence Altına Alınmış Olmalıdır: Etkin siyasal makamları belirlemek için düzenli aralıklarla yapılan ve birden çok siyasal partinin katıldığı serbest seçimlerin bir anlam ifade edebilmesi için ülkede temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Düşünce, basın, ifade, toplantı ve gösteri yapma hürriyeti gibi temel haklar tanınmamışsa, seçmenlerin gerçek anlamda bir tercih yaptıkları söylenemez.”¹⁰⁷*

Gözler’e göre demokrasi ampirik kuramın şartlarından yola çıkılarak tanımlanmalıdır. Buna göre Gözler, demokrasinin yukardaki altı şartı yerine getiren rejim olarak tanımlanabileceğini söylemektedir. Gözler’e göre demokrasi; “etkin siyasal makamların, düzenli aralıklarla tekrarlanan, birden fazla siyasal partinin katıldığı, muhalefetin iktidar olma şansına sahip olduğu, serbest seçimlerle belirlendiği ve temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olduğu bir rejimdir.”¹⁰⁸

¹⁰⁷ Gözler, A.g.e., s. 114.

¹⁰⁸ Gözler, A.g.e., s. 115.

1.6. Liberal ve Sosyal Demokrasi Kuramı

Günümüzde demokratik bir sistem dâhilinde yönetilen ülkeler için olmazsa olmaz kabul edilen hukuk devleti ve sosyal devlet olma hasletleri, uygulama açısından en yaygın demokrasi anlayışı olarak bilinen Liberal Demokrasi ve Sosyal Demokrasi'nin siyaset bilimine kazandırdığı kavramların başında gelmektedir. Ahmet Taner Kışlalı “Liberal Demokrasi'nin hukuksal adalet kavramından esinlenerek hukuk devleti kavramını yaratması gibi, Sosyal Demokrasi'nin de toplumsal adalet kavramından esinlenerek sosyal devlet kavramını yarattığını” söylemektedir.¹⁰⁹

1.6.1. Liberal Demokrasi Kuramı

Demokrasi kuramları genel olarak, demokrasileri normatif kılma açısından geliştirilmiş ve birbirleri ile benzer özellikler taşıyan demokrasiyi yorumlama biçimleridir. Burada dikkat çeken bir diğer ortak nokta ise hemen hemen tüm yorumların liberal temsili demokratik uygulamanın kritik edilmesi üzerine bina edilmesidir.

Mehmet Arı'ya göre farklı tarihsel nedenlerden dolayı temsili esas alan demokrasi rejimleri liberal demokrasi olarak isimlendirilmektedir. Arı bunun nedenini; liberal anayasacılık oluşumu içerisinde birçok batılı devletin demokratik bir yapıya kavuşmadan önce liberal bir yapıda olmasına bağlamaktadır. Arı; “Monarkın yönetiminin meşruiyeti, anayasacılık hareketinin bir sonucu olarak burjuvazinin temsilcilerinden oluşan bir parlamentonun onayına bağlanmıştır. Böylece genel ve eşit oy ilkesinden çok önce demokrasi temsili bir sistem hâline gelmiştir.” görüşündedir.¹¹⁰

Siyasal kuramlar alanında çalışmaları ile tanınan Fatmagül Berktaş, liberal sözcüğünün Latince *liber* sözcüğünden (özgür) türetildiğini ve 18. yüzyılın sonuna dek özgür insana yaraşan anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla Berktaş, o

¹⁰⁹ Kışlalı, **A.g.e.**, s. 268.

¹¹⁰ Mehmet Arı, “Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Türkiye: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Demokratikleşme Süreci”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Ömür Sezgin, Ankara, 2004. s. 12.

dönem insanların liberal sanatlardan, liberal uğraşlardan, liberal eğitimden söz ettiklerini belirtmektedir. Böylelikle liberal sözcüğünün; düşünsel birikim bakımından hür, meselelere geniş bir çerçeveden bakabilen, cömert ve müsamahalı birey anlamını kazanmıştır. Liberalizm ise devletin merkezîyetçi ve otoriterliğine karşı bir yönelim ya da siyasal yapı anlamında kullanılmıştır. Nitekim birçok siyaset bilimci liberalizmin erken çağdaş Avrupa'dan otoriter idareye karşı siyasi reaksiyondan kaynaklandığına işaret etmektedir. Berktaş'a göre liberalizm geçtiğimiz dört asırda Avrupa'da ve Avrupa kültüründen etkilenen ülkelerde birçok akıma ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla liberalizmi Batı kültüründen bağımsız olarak düşünmek ve tanımlamak pek olanaklı değildir. Berktaş bu düşüncenin esas kaygısının devletin müdahaleciliğine karşı bireylerin sivil özgürlüklerini pekiştirmek olduğuna dikkat çekmektedir.¹¹¹ Berktaş ayrıca liberalizmi; “aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunmaya yönelik siyasal ve ekonomik felsefe” olarak tanımlamaktadır.¹¹²

Liberalizmin sözlükteki karşılığına bakıldığında; birey, toplum ve devlet arasında sürdürülen ilişkilerde önceliğin kişilerin temel hak ve özgürlükleri esas alınarak yürütülmesi gerektiğini savunan ekonomik ve siyasal düşünce sistemi biçiminde açıklandığı görülmektedir. Liberalizmin tarihsel arka planına bakıldığında bu felsefenin eski Yunan'dan kaynaklanan demokratik pratiklerin ve rasyonel bakış açısının gelişimi ve uzantısı olduğu sonucuna varılabilir. Bu terimin siyaset bilimi bağlamında karşılığına bakıldığında ise belirli bir toplumsal ve siyasal düşünce geleneğini savunan iktidara karşı kişiyi ve onun temel haklarına dikkat çeken bir yaklaşımı ifade için kullanıldığı söylenebilir.¹¹³

Berktaş, liberal bireyciliğin oluşmasında tarihsel olarak Avrupa'da uzun yıllar süren din savaşlarının, modern bilimin özellikle 16 ve 17. yüzyılda gösterdiği terakki ile feodalizmden kapitalizme geçişin etkili olduğunu söylemektedir. Klasik

¹¹¹ Fatmagül Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji” **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H.Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 49-50.

¹¹² A.e., s. 50.

¹¹³ A.e., s. 51.

liberalizmin özellikle Amerikan ve Fransız Devrimleri'nin kritik rolü ile gelişme gösterdiğini kaydeden Berktaş, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin John Locke'un ortaya koyduğu doğal hukuk kuramını, Amerikan anayasasının Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı yaklaşımını, İngiltere Haklar Bildirgesi'nin ise, bireyin kişiliği ve haklarını güvence altına aldığını belirtmektedir. Berktaş'a göre liberal politik anlayışın temel unsurları; 1688 İngiliz 'Görkemli Devrim'i, 1776 Amerikan ve 1789 Fransız Devrimleri sonrasında oluşmuştur. Bu devrimlerden doğan yeni siyasal düzeni yerleştirmek için kaleme alınan çeşitli hak bildirelerinde ve anayasalarda ifadesini bulan 'hukukun üstünlüğü' ilkesi ise o dönemden kalan çok önemli bir miras olmuştur. Hukukun herşeyin üstünde tutulması formülasyonunda iki temel ilke esas kabul edilmiştir. İlki, evrensellik ilkesi gereği kanunlar herkesi eşit bir şekilde bağlayacak ve yansız uygulanacak, bireylerin sosyal statüsü ne olursa olsun asla ayrıcalık tanınmayacaktır. İkincisi ise, yasa önünde eşitlik ilkesi gereği kanunlar olabildiğince bireylerin arzu ettiği hayatı sürdürebilmesi için herkese eşit olanak tanıyacaktır.¹¹⁴ Berktaş, liberalizm ve liberal demokrasinin ortaya çıkışıyla ilgili olarak liberalizmin; kapitalizmin yarattığı burjuvazinin talepleriyle, liberal demokrasinde yine bu kesimin aristokrat feodal beyler karşısında eşitlik ve özgürlük gibi siyasal taleplerini gerçekleştirmek üzere ortaya çıktığını söylemektedir. Berktaş'a göre liberal demokrasiye yüklenen anlama bakıldığında; eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü ve bireysel girişimi destekleyici tutum gibi öğeler görülürken temel ölçütün insan olması dikkat çekicidir. Berktaş, burada devlete yüklenen anlamın hukukun işlerliği çerçevesinde eşitlik ve özgürlüğün garantörlüğünü yapması olduğuna dikkat çekmektedir. Berktaş, liberal demokrasinin hukuksal adalet üzerinde durmasının hukuk devleti kavramının doğuşuna zemin hazırlaması açısından oldukça anlamlı olduğu görüşündedir.¹¹⁵

Liberalizmin özgürlük anlayışının temelinin, girişimciye özgürlük fikrine dayandığı bilinmektedir. 18. yüzyılda burjuvaziye oluşturan ticaret ehlinin hiçbir devlet müdahalesine maruz kalmadan rahatça ticaretini yapabilmesi hedeflenmiş, devletin varlık gayesi özel mülkiyet hakkını sağlamak ve teminat altına almak olarak

¹¹⁴ A.e., s. 66.

¹¹⁵ A.e., s. 52.

tespit edilmiştir. Burada devletin sınırlandırılması için siyasal erkin; yasama, yürütme ve yargı kurumları arasında paylaşılması öngörülmüştür. Siyasal erkin idare edilenlerin rızasına dayanması ile ilgili olarak da sayısal olarak siyasi çoğunluğun iradesinin dikkate alınması söz konusudur. Ancak burada çoğunluğun rızasının asgari hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesiyle neticelenecek bir baskıya dönüşmemesi esas kabul edilmiştir.

Liberalizmin liberal demokrasiye dönüşümüne bakıldığında, politik anlamda liberalizme yön veren ilkenin yönetimin iktidarının sınırlandırılması olduğu bu konuyla ilgili çalışmalar yapan herkesçe bilinen bir gerçektir. Berktaş devleti tahditlendirme husunda mühim bir girişimin Sanayi Devrimi'nin neticesinde kuvvetlenen burjuvaziyle gerçekleştiğini söylemektedir. Bu yeni sınıfın devleti geçmişte olduğu gibi asillik ve toprağa dayalı zenginlik kriterine göre değil birey noktasında tahditlendirmek istediğine dikkat çeken Berktaş, '*laissez faire*' yani bırakınız yapsınlar yaklaşımının anahtar bir rol üstlendiğini belirtmektedir. Bu anlayış ile beraber devletin tıpkı toplum gibi, üstlere saygı yerine üyelerinin karşılıklı rızasıyla bir arada tutulan gönüllü bir birlik olarak görülmeye başlandığını kaydeden Berktaş, 19. yüzyıl liberallerinin karşı karşıya olduğu temel sorunun, devlet otoritesi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişki olduğunu belirtmektedir. Berktaş, burada liberallerin, kralın kesin ve kafasına göre kullandığı gücüne karşı teminat sağlayabilmek için; düşünce ve basın özgürlüğünü, inanç ve vicdan özgürlüğünü, keyfi şekilde hapsedilmeme hakkını ve özel mülkiyet hakkını temin eden yazılı kanunlar yapılmasını istediklerini söylemektedir. Liberaller bu amaçla siyasal gücün istismar edilmesinin önüne geçmek için bu gücün özgür seçimle tesis edilen parlamentolar arasında bölüştürülmesini savunmuşlardır. Meşruiyetini yönetilenlerin serbest seçimlerde açığa çıkan rızasından alan bir yönetim, liberaller açısından bireysel hak ve özgürlükleri en az ihlal edecek yönetim olarak kabul görmüştür. Burada liberal düşüncenin devlet ile sivil toplum arasındaki keskin ayrımı öncelediği söylenebilmektedir.¹¹⁶

¹¹⁶ A.e., s. 64.

Liberalizm ile demokrasinin bileşenleri arasındaki ilişkinin biçimine bakıldığında özellikle 19 ve 20. yüzyıllarda demokrasinin ulus-devlet çerçevesi içerisinde sürdürülmesinin vazgeçilmez olduğu görülmektedir. Öte yandan da liberalizmin, demokratikleşme süreci üzerinde kısıtlayıcı bir rol oynadığı dikkat çekmektedir. Berktaş örnek olarak; liberallerin geçmişte mülksüzlere oy hakkı tanınmasının mülkiyet hakkını ve piyasa ekonomisini tehlikeye sokacağı nedeniyle endişelendiklerini söylemektedir. Onlara göre yurttaşların bağımsız karar alabilmek için belli bir eğitim ve mülkiyet sahipliğinin olması gerekmektedir. Bu mantık yürütme biçimine göre, belli düzeyde entelektüel ve ekonomik bağımsızlığa sahip olmayanların bireysel özerkliği yücelten liberal yaşam biçimiyle bir ünsiyetlerinin olması imkânsız görülmüştür. Bu akıl yürütme biçiminin neticesinde pratikte mal sahibi olmayan erkek işçiler ve kadınlar siyasal yurttaşlıktan dışlanmışlardır. Demokrasinin özel mülkiyeti sınırlandırabileceği endişesi de oy hakkının uzun bir süre yalnızca mülk sahipleriyle sınırlı tutulmasına yol açmıştır. Berktaş'a göre liberallerin demokrasiyi savunmasında, özellikle yönetimin halka hesap vermesini, dolayısıyla halkın kişisel çıkarlarının korunmasını sağlamasının ana etkenler olarak belirttiği görülmektedir. Bu aynı zamanda yönetimin sınırlandırılmasının da gereklilikleri arasında yer almaktadır. Neticede liberal demokraside geleneksel liberalizm gibi temelde kişisel hakların ve özgürlüğün değerini müdafa eder ve liberal özgürlükleri garanti altına alan bir hukuki çerçeve içinde idarenin kısıtlandırılmasının ehemmiyetini vurgulamaktadır. Berktaş, bu anlayışa göre herkesin, kamusal hayata dâhil olma hakkına sahip olduğunun varsayıldığını ancak asıl vurgunun, bireylerin özel hayatlarına ve özel işlerine karışılmasından sakınmaları yönünde olduğuna dikkat çekmektedir.¹¹⁷

Siyasal anlamda demokratik ve liberal devlet arasında önemli bir fark olmadığını söyleyen Sartori, liberal devletin demokratik devletin yeni bir görünüşü olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu nedenle o, siyasal demokrasi kavramını muğlaklıktan kurtarmak için bunun yerine Liberal Demokrasi kavramının kullanılabileceğini savunmaktadır.¹¹⁸ Duverger'in de siyasal demokrasi ile sosyal demokrasinin

¹¹⁷ A.e., s. 72.

¹¹⁸ Sartori, A.g.e., s. 417.

birbirlerini tamamladıklarını, dolayısıyla gerçek demokrasiye siyasal ve sosyal demokrasinin senteziyle ulaşılabilceğini ileri sürdüğü bilinmektedir.¹¹⁹

1.6.2. Sosyal Demokrasi Kuramı

Sosyal Demokrasi'nin özü; özellikle Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ya da sanayileşme sürecinde olan toplumlarında ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal gelişmelere dayanmaktadır. Bu noktalarda yaşanan değişimler sadece sosyalist akımların ortaya çıkmasını sağlamamış aynı zamanda dönemin liberal yaklaşımlarında da değişiklikler doğurmuştur. O nedenle sosyal demokrat yaklaşım; sosyalizmi liberal siyaset ve kapitalist halkla birbirine uyumlu hale getirmiş teşebbüsü gibi değerlendirilmiştir. Sosyal Demokrasi'nin esas olarak Batı Avrupa'nın ileri sanayi toplumlarına özgü oluşu ve sosyalizm ile liberalizm arası melez bir politik oluşum niteliği taşıması bu demokrasi anlayışının tanımlanmasında da belirleyici bir özellik içermektedir. Öyle ki bu anlayış bir nevi sosyalist idealler ile liberal değerlerin buluşmasından teşekkül eden bir sentez olarak nitelendirilmektedir.¹²⁰

Sosyal Demokrasi, ekonomik yönden güçlü olan kesimlerin ihtiyaçları doğrultusunda oluşan liberalizmin aksine ekonomik sorunları görülen bir zümrenin ihtiyaçlarına cevap olarak ortaya çıkmıştır. Hukuki eşitlik ve özgürlük kavramları işçi zümresi için de önemli olmakla beraber, ekonomik gücün zayıflığı işçi sınıfının liberalizmin getirdiği hak ve özgürlüklerden yeterince yararlanmasının önüne geçmiştir.¹²¹ Nitekim 18. ve 19. yüzyıllar, Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin bunun sonucunda daha da belirginleşen eşitsizliğin, tutucu monarşilerin ve özgürlükçü düşüncelerin bir arada ve birbiriyle mücadele içinde yaşadığı tarihsel dönemler olarak bilinmektedir. Bu mücadeleyi Avrupa'da monarşilerin yıkılışı ve cumhuriyetlerin kuruluş süreçlerinde net bir şekilde görmek mümkündür. Demokrasi kavramıyla ilgili ilk akla gelen seçme ve temsil edilme ya da genel ve eşit oy ilkeleri olmasına rağmen,

¹¹⁹ Duverger, A.g.e., s. 23-24.

¹²⁰ Sevgi Uçan-Çubukçu, "Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek", **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H. Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 259.

¹²¹ Yakışır, A.g.e., s. 23.

modern anlamıyla demokrasi mücadelesinin sanayileşme ile başlayan bir süreç olduğu söylenmektedir. Bu yargıdan yola çıkarak demokrasinin özellikle çalışan kesimlerin siyasete katılım talebini içerdiği ifade edilmektedir. Bu dönemde görülen ikinci bir mücadelenin de liberaller için adeta bir parola olarak değerlendirilebilecek '*laissez faire*' felsefesi etrafında şekillenen liberal tezler ile değişimi emekçi (çalışan) yoksul kitleler lehine olmasını talep eden sosyalist, sendikalist tezler arasında yaşandığı söylenebilmektedir. Bu mücadele bundan yaklaşık yüz altmış sekiz yıl önce Karl Marx ve Friedrich Engels'in yazdıkları Komünist Manifesto'nun da arka planını oluşturmuştur. Sosyal Demokrasi'nin oluşum çağının bir anlamda Marksist tarihle iç içe olduğu ifade edilmektedir.¹²²

İlk etkileri 1929 yılında hissedilmeye başlanmış dünya ekonomik bunalımı kapitalizmin tarihinde hayati kırılma noktalarından biri olmuştur. Üretimde yaşanan düşüş ile beraber ortaya çıkan işsizlik yoksulluk ve eşitsizlik gibi çok önemli toplumsal sorunlara yol açmıştır. Bu noktada hâkim liberal anlayış ve politikalara olan güven azalmış sosyalist ekonomik argümanlar daha gür bir sesle dillendirilmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise sosyal demokrasi için esas sorun, sosyalizme barışçıl (parlamenter) yollardan mı yoksa devrim yoluyla mı geçileceği konusu olmuştur. Savaş sonrasında ise ABD'nin Avrupa'da özellikle 1947 yılında Rusya ile başlayan Soğuk Savaş sürecinde Sovyet komünizminin Avrupa içlerinde popülaritesinin artma ihtimaline karşı daha aktif bir rol üstlendiği görülmüştür. Marshall Yardımı olarak bilinen Ekonomik Onarım Programı (ERP) bunun ilk adımı olmuştur ve bu adım Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde Avrupa'da anti-sosyalist kapitalist ekonomik modelin revizyonisti kabul edilen liberal iktisatçı John Maynard Keynes'in tüketimin yaygınlaştırılmasının sermayenin kullanımını en üst seviyeye çıkaracağı bunun da istihdamı arttıracacağı yönündeki görüşleri makul karşılanmıştır. 1960'lardan itibaren ise, refah devleti projesiyle hâkim olan sosyal demokrat iktidar ve koalisyonlar özellikle sosyal hizmetler temelinde devlet harcamalarını artırarak Avrupa'ya damga vurmayı başarmışlardır. Bu yıllar sosyal demokrasinin altın çağı olarak anılmaktadır. Örneğin İngiltere'de İşçi Partisi 1969'da, Alman Sosyal Demokrat Parti (SPD), Fransa'da ise Sosyalist Parti (PS),

¹²² Çubukçu, A.g.e., s. 260.

ABD’de ise Demokratlar iktidara gelmiştir. 1970’li yılların başından itibaren ise ekonomide görülen durgunlukla beraber baş gösteren sorunlara sosyal devlet anlayışına sahip iktidarların cevap veremez hâle geldiği görülmüştür. O dönem benimsenen refah devleti politikasının tüm toplumsal sınıfların beklentisini karşılama üzerine kurulu paradigması çökme noktasına gelmiş bu tıkanıklığın nedeni olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.¹²³

Ekonomik yönden güçlü sınıfların siyasal demokrasiden beklentileri; hukuksal eşitlik, özgürlük ve güçlü olanın zayıf olan üzerindeki ekonomik tahakkümüne müdahil olmayan bir devlet anlayışıdır. Ekonomik açıdan zayıf durumda olan işçi sınıfı ise devletin çeşitli sosyal hak ve özgürlüklerle kendisini halktan yana konumlandırmasını beklemektedir. Sosyal demokrasilerde devletin temel görevi, var olması gereken özgürlüklerin ortamının hazırlanması ve bir anlamda kapitalist yapı içerisinde emekçi sınıfın lehine düzenlemeler getirmesidir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin ortadan kaldırılması, servetin belirli bir kesimin elinde yoğunlaşmasının önüne geçilmesi, işsizliğin engellenmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması gibi konular sosyal demokrasinin bileşenlerini oluşturmaktadır.¹²⁴

1.7. Antik ve Modern Zamanların Antidemokratik Yönetim

Biçimleri

Antik Yunan döneminden günümüze kadar uzanan süreçte ilk kez modern zamanlarda ortaya çıkan totalitarizm dışındaki birçok politik kavramın (otokrasi, aristokrasi, despotizm, tiranlık, özgürlük, adalet ve demokrasi) ya Antik Yunan Polisi’nden ya da Roma İmparatorluğu’ndan günümüze miras olarak aktarıldığı bilinmektedir. Bu kavramlardan antidemokratik çağrışımlar yapan tiranlık, despotizm ve diktatörlük kavramlarının bazen eş anlamda kullanıldıkları dikkat çekmektedir. Bu kavramların doğru bir şekilde anlaşılması demokrasinin ne olmadığına dair sorulan bir soruya doğru bir cevap verebilmesi bakımından önem taşımaktadır.

¹²³ A.e., s. 261.

¹²⁴ Yakışır, A.g.e., s. 24.

Günümüzde yönetimlerin tasnifi ile uğraşan siyaset bilimcilerin yönetimlerin tanımlanmasına yardımcı olan geleneksel sorulardan kim yönetiyor sorusundan ziyade, nasıl yönetiyor sorusuna odaklandıkları görülmektedir. Bir yönetimin karakteristik yönlerinin anlaşılmasına yardımcı olacak bu sorunun, daha çok; yönetimlerin toplum üzerindeki kontrol metotlarına ve derecelerine, meşruiyet için ideolojik ve diğer iddialarına, politik ve idari yapılarına ve gerçekleştirmek istediği amaçlara ilişkin olduğu söylenebilir. Sartori'nin de başka düşünürler gibi, demokrasinin ne olduğu sorusuna cevap verebilmek için, öncelikle onun ne olmadığını betimlemek uğraşısına giriştiği görülmektedir. Sartori'ye göre, demokrasi için iyi bir karşıt nedir sorusuna verilebilecek cevap seçenekleri çeşitlidir. Sartori, seçenekleri şöyle sıralamaktadır: tiranlık, despotizm, otokrasi, mutlakiyet, diktatörlük, otoriterizm ve totalitarizm.¹²⁵ O, bunlardan tiran ve despotu, Antik Yunan terimleri olarak ayırmaktadır. Kökleri Latince ve Yunanca olan mutlakiyet ve otokrasi, politikanın söz varlığına on sekizinci yüzyılda dâhil olmaktadır. Diktatörlük (klasik anlamda) ise Roma terimidir, fakat şimdiki anlamını yirminci yüzyılda kazanmıştır. Totalitarizmin ise nispeten daha yakın zamanlarda, Birinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıktığını belirten Sartori bugün, demokrasinin karşıtı nedir? diye sorulduğunda, totalitarizm veya otoriterizm yanıtını verme eğilimi gösterdiğimizi söylemektedir. Sartori genel konuşma dilinde ise demokrasiyi zıtlık içeren sözcüğün totalitarizm olduğunu belirtmektedir. Sartori'nin tiranlık ve despotizmi ise bugünkü söz varlığımızda daha çok birer ad olarak yaşayan kavramlar olarak düşündüğü görülmektedir. Ona göre son elli yıldır diktatörlük terimi gerçekte tiranlık teriminin yerini almıştır.¹²⁶

Günümüzde, politik özgürlük, anayasal hükûmet ve yasa egemenliğine uygun olmayan keyfî ve baskıcı yönetimlerin eş anlamlarına indirgenen despotizm ve tiranlık, bir toplumun sınırsız güce sahip hükûmetlerin ya da tek bir kişinin topluca siyasal iradesi altında olduğunu gösteren ayrı rejim türleri olarak kabul edilmektedir.¹²⁷ Despotizm kavramını ilk kullananlar Platon ve Aristoteles'dir. Despotes sözcüğünün o dönemdeki anlamı bir hanenin efendisidir. Hane ise kadın ve

¹²⁵ Sartori, **A.g.e.**, s. 201-202.

¹²⁶ **A.e.**, s. 221-222.

¹²⁷ David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, Çev.: Bülent Peker ve Nevzat Kırac, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1995, s. 172.

kölelerden oluşur dolayısıyla sözcük ‘kölelerin efendisi’ anlamına gelmektedir.¹²⁸ Ünlü İngiliz siyaset bilimci Kenneth Minogue’a göre, despotun iktidarına karşı durmak söz konusu değildir. Parlamento, muhalefet, özgür basın, bağımsız yargı, iktidara karşı kanun korumasına sahip özel mülkiyet yoktur. Kamusal alanda duyulan tek ses despota aittir.¹²⁹ Bu tarz eğilimler demokrasi ile yönetiliyor gözükken bazı ülkelerde de görülmektedir. Böyle ülkelerde gücünü demokratik olup olmadığı tartışmalı olan seçim sonuçlarından yani sandıktan alan iktidar, siyasallaştırdığı yargı kurumu ve güvenlik güçleri aracılığıyla entelektüeller ve medya üzerinde baskı oluşturmaktadır. Ayrıca iktidar hukuki olup olmadığı bile tartışılmayan gerekçelerle muhalif gördüğü özel mülkiyete yönelik ciddi tasarruflarda bulunabilmektedir. Franz Neumann ise diktatörlüğü; devlet içindeki iktidarın tekelleştirilmesi ve bu iktidarın haksız bir şekilde kendilerine ait olduğunu öne süren bir grup insan veya bir insan tarafından, sınırlama olmaksızın kullanılması şeklinde tanımlamaktadır.¹³⁰ Neumann'ın diktatörlük çeşitlerine yönelik ortaya koyduğu üçlü tipolojisinde basit diktatörlükler; ordu, polis, bürokrasi ve hâkimlikler üzerindeki geleneksel baskı yöntemini, sezaristik diktatörlükler; kitle desteğini, totaliter diktatörlükler ise; bütün bunlara ek olarak eğitimin, iletişim araçlarının ve ekonomik kurumların kontrol edilmesi yöntemini benimseyerek yurttaşların özel hayatlarına müdahaleyi ve bütün toplumun tahakküm neticesinde politik sistem ile konforme olmasını amaçlarlar.¹³¹

Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde totalitarizm; “Nazizm, faşizm ve Sovyet Komünizmi’nde örneklenen, tek bir partinin egemenliği altında, her tür politik, ekonomik ve toplumsal faaliyetin devlet tarafından düzenlendiği ve muhalefetin baskı altında tutulduğu ve ezildiği, özgürlüğe yer bırakmayan politik yönetim tarzı” olarak tanımlanmaktadır.¹³² Arendt’e göre, totaliter diktatörlükleri seleflerinden ayıran en önemli fark; totaliter liderlerin kendilerini istediklerini yapmaya muktedir keyfi iktidar

¹²⁸ Asime Tuba Gülmez-Stewart, “Demokrasi Perspektifinden Totalitarizm Kavramı ve Hannah Arendt”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Suna Başak, Ankara, 2012. s. 5.

¹²⁹ Kenneth Minogue, **Politics A Very Short Introduction**, New York, Oxford University Press, 2000, s.3.

¹³⁰ Franz Neumann, **The Democratic And the Authoritarian State**, Ed.: Marcuse Herbert, New York, London, The Free Press, 1957-1966, s. 233.

¹³¹ **A.e.**, s. 233.

¹³² Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2003, s. 393.

sahipleri olarak görmeleri değil; bunun yerine evreni yöneten gayri-insani yasaların hizmetkârı olarak görmeleridir.¹³³ Ortadoğu’da yer alan Müslüman ülkelerde de kendisine insanüstü özellikler atfeden liderlerin kendilerini “Allah’ın yer yüzünde ki gölgesi” gibi bir söylem ile ikame ettikleri bilinmektedir. Amerika’da siyaset bilimi alanında ortaya koyduğu çalışmalarla tanınan ünlü İspanyol akademisyen Jose Juan Linz’in ise; totaliter yönetimleri birer diktatörlük olarak düşünmediği görülmektedir. Linz, diktatörlüğü; otoritenin kullanılmasına ilişkin anayasal normları geçici olarak ihlal eden veya askıya alan bir olağanüstü yönetim şekli olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle Linz, diktatörlük ile; ister demokratik ister geleneksel ister otoriter olsun, önceki rejimin iktidara geliş ve iktidarı kullanışıyla ilgili kurumlaşmış kurallarından bir kopmayı ifade eden ve kendisi henüz kurumlaşmamış olan ara dönem kriz hükûmetlerini kast etmektedir.¹³⁴ Totalitarizm ile demokrasi, tezat koordinatlara sahip olmalarına rağmen, bu ikisi arasında bir ilişkinin kurulabildiği görülmektedir. Bu ilişkiyi tanımlamak için önce Jouvenel, sonra Talmon ‘totaliter demokrasi’ kavramını kullanmıştır. Talmon’a göre, totaliter demokrasinin itici gücü Rousseau’nun genel irade fikrine dayanmaktadır.¹³⁵ Öyle ki demokratik yönetimin krizinde köklerini bulan ve modern toplumun sıkıntıları ile beslenen totaliter diktatörlüklerin, kendilerini kaosa tek alternatif olarak sundukları bilinmektedir.

Faşizmin maddi değerlerden çok manevi değerlere önem veren bir ideoloji olduğunu belirten Ahmet Taner Kışlalı faşizmin karakteristik özelliğini şu şekilde açıklamaktadır: “Marksizm maddeci, faşizm ise ülkücüdür. Faşizmde Egemenlik halkın olamaz. Egemenlik hakkı en üstün olan kişininindir, tek şefindir. Bu tek şef, İtalya’da ‘Duçe’ (Mussolini), Almanya’da ‘Führer’ (Hitler), İspanya’da ‘Cadillo’ (Franco) adını almaktadır. Örneğin ‘Führer’ halk seçtiği için değil, ‘Führer’ olduğu için iktidara sahiptir ve bu nedenle de, iktidarı sınırsız ve denetimsizdir.”¹³⁶

¹³³ Gülmez-Stewart, **A.g.e.**, s. 12.

¹³⁴ Juan Jose Linz, **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev.; Ergun Özbudun, Ankara, Liberte Yayınları, 2008. s. 138.

¹³⁵ Sartori, **A.g.e.**, s. 228.

¹³⁶ Kışlalı, **Siyasal Sistemler**, s. 293-296.

“Basın, özgürlüğün en mükemmel demokratik formülüdür”

Alexis de Tocqueville

2. İLETİŞİM VE MEDYA

İletişim kavramı günümüzde haber ve haberleşme olgusunu da içeren bir anlam kazanmıştır. Bu kavramın her türden bilginin ve iletinin yani mesajın insanlar ve toplum arasında karşılıklı aktarımı olarak tanımlandığı dikkate alındığında konunun özünün çok eski bir tarihe dayandığı görülmektedir.

2.1. İlk Çağdan Günümüze İletişim Tarihine Genel Bir Bakış

Belirli mesajların kodlanarak bir kaynaktan bir alıcıya gönderildiği sürece iletişim süreci denilmektedir. İnsanlar, yaşamın her alanında istemli ya da istem dışı olarak çevreleriyle iletişim halinde bulunmaktadır. İnsanın ilişki kurduğu her yerde bir iletişim süreci yaşanmaktadır. İletişim tanımı itibarıyla; bireyler, topluluklar ve oluşumlar arasında karşılıklı olarak yazılı veya görsel içerik paylaşımı şeklinde anlaşılmaktadır. Buradaki içeriğin bir mesaj, fikir, bilgi veya haber olması olasıdır.¹³⁷ İçeriğin aynı zaman diliminde farklı uzaklıkta bulunan birçok alıcıya veya tüketiciye ulaştırılması ise kitlelilik kavramına karşılık gelmektedir. “Televizyon, radyo, gazete, dergi, internet, kitap, afiş, broşür ve compact diskler dâhil olmak üzere kitlelere ulaşma amacı taşıyan yayınlar kitle iletişim aracı” olarak değerlendirilmektedir. Gazete, radyo, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarına genel olarak ‘medya’ adı verilmektedir.¹³⁸ Kitle iletişimin bu özelliği sadece yeni araçlarla gerçekleştirilmesiyle ilgili olmayıp, erişim alanının ve hedef kitlesinin büyük olmasıyla da ilişkilidir.¹³⁹

UNESCO komisyonunca hazırlanan ‘MacBride Raporu’nda kitle iletişiminin; “haber ve bilgi sağlama işlevi, toplumsallaştırma işlevi, güdüleme işlevi, tartışma

¹³⁷ İlhan Cemalcılar, **Pazarlama: Kavramlar ve İlkeler**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1998, s. 305.

¹³⁸ Yakışır, **A.g.e.**, s. 7.

¹³⁹ Mahmut Oktay, **İletişimciler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 222.

ortamı hazırlama işlevi, eğitim işlevi, kültürün gelişmesine katkı işlevi, eğlendirme işlevi, bütünleştirme işlevi ile haber ve bilgi sağlama ve tartışma ortamı hazırlama işlevi” olmak üzere sekiz temel işlevinden söz edilmektedir.¹⁴⁰ Bu işlevlerden özellikle ‘haber ve bilgi sağlama’ ile ‘tartışma ortamı hazırlama’ işlevleri, kitle iletişim araçlarının yani medyanın, demokratik sistemler içerisinde oynadığı rolle de yakından ilişkilidir. Uzman iletişimcilerin oluşturdukları iletiler, mekanik araçlar vasıtasıyla çabuk ve devamlı yayınlanarak çok sayıda ve homojen olmayan takipçi kitleye gider. Kitleyi oluşturan kişiler, bu iletileri kendi tecrübelerindeki manalara göre yorumlar ve bir biçimde bu iletilerden etkilenirler. Kamuoyu oluşumu olarak nitelendirilen bu süreç, kamuoyunun rızasına bağlı bir sistem olarak kurulan ve sürdürülen demokrasi ile doğrudan ilişkilidir.¹⁴¹

Siyaset bilimi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan ünlü İtalyan iletişim tarihçisi Massimo Baldini, iletişim dünyasının yakın ve uzak geçmişine bakıldığında birbirini izleyen üç temel devrimle karşılaşılacağını söylemektedir. Baldini, bunların ilkinin İ.Ö. 4. asırda yazının icadını takip eden Chirografik devrim, ikincisinin 15. asır ortalarında matbaanın icadını takip eden Gutenberg devrimi ile son olarak telgraf ve onu takip eden radyo ve televizyonun bulunması ile sonuçlanan elektrik ve elektronik devrim olduğunu belirtmektedir.¹⁴² Baldini, ayrıca son 6 bin yıl içinde geçmişten günümüze iletişim araçlarının ışığı altında birbirini izleyen dört farklı kültürden de söz etmektedir. McLuhan bu kültürleri; salt konuşma yoluyla bilginin aktarıldığı sözlü kültür, sessiz söz teknolojisi olarak yazıyı kullanan Yunanca el anlamına gelen kheire ile yazı anlamına gelen graphon’dan türetilmiş el yazısı anlamındaki chirographic kültür, bilgiyi basılı kitap aracılığıyla aktaran tipografi kültürü ve en son ise bilginin televizyon ve radyo gibi daha hızlı ve etkili bir şekilde kitlelere ulaştırıldığı elektrik ve elektronik medya kültürü olarak sıralamaktadır.¹⁴³ 21. yüzyıl ise teknolojik gelişmelere bağlı olarak aslında yeni bir kültürel dönemi işaret etmektedir. Bu kültür herhangi bir bilginin neredeyse saniyeler içerisinde başka kişi ve ortamlara aktarılabilirdiği ve herkesin her şeyi aynı anda öğrenebildiği, Kanada asıllı iletişim

¹⁴⁰ A. Raşit Kaya, **Kitle İletişim Sistemleri**, Ankara, Teori Yayınları, 1985, s. 15-16.

¹⁴¹ Erkan Yüksel, **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, 1. Baskı, Konya, Çizgi Yayıncılık, 2001, s. 4.

¹⁴² Massimo Baldini, **İletişim Tarihi**, Çev.: Gül Batuş, İstanbul, Avcıol Yayınları, 1. Baskı, 2000, s. 5.

¹⁴³ A.e., s. 6.

bilimci Marshall McLuhan'ın tabiri ile yeryüzünün artık 'global bir köy' hâline geldiği dijital kültürdür.

Sözlü kültürün olduğu bir toplumda insanların sözcüklerle ilişkisinin görselden çok işitsel olduğu bilinmektedir. Bu nedenle insanların duyu organları içerisinde en değerli organı kulağı, en önemli hazinesi ise belleğidir. Bu kültürde özellikle bilginin kolayca bellekte kalması için şiirin düşünceleri açıklamada kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Bu kültürün bilginin aktarımı noktasında kendisinden sonra gelen diğer kültürlerden daha zayıf olduğu bir gerçektir. Sözlü kültür toplumlarını kapalı, eleştiri, değişim ve yeniliklerden hoşlanmayan geleneksel toplumlar olarak nitelendirmek mümkündür. Bu toplumlarda belleği güçlü olan kişiler bilge kabul edilmiştir.¹⁴⁴

Günümüz uygarlığının temelini yazı ile birlikte atıldığı söylenebilir. Özellikle alfabenin bulunmasından sonra insanların gerek düşünme gerekse de bunları ifade etme biçiminin ciddi şekilde değişikliğe uğradığı bilinmektedir. Yazılı kültür ile insanların sözcüklerle olan ilişkisi artık işitsel değil görseldir. Yani göz artık boşluğu doldurulması çok zor olan bir organ durumundadır. Yazı ile birlikte insanların bellekleri ile olan ilişkileri de değişmiştir ve insanlar artık sadece kendileri için mühim olan yani hoşlandıkları bilgileri belleklerinde tutmaya başlamıştır. Yazının tarihsel serüvenine bakıldığında zaman yazıyı ilk bulanların; Babil'in yani bugünkü Irak'ın bulunduğu Mezopotamya'ya yerleşmiş olan (İ.Ö.3500) Sümerliler (çivi), (İ.Ö.1500) Mısırlılar (ieratico- hiyeroglif), (İ.S.50) Çinliler ve (İ.S.1400)'de Aztekliler olduğu bilinmektedir. Önceleri sadece hesap ve muhasebe işlerinde kullanılan çivi yazısının zamanla tarih ya da dinsel konularda önemli hadiseleri anlatmak ve edebi metinleri yazmak için İ.S. 50 yılına kadar kullanıldığı bilinmektedir.¹⁴⁵ Baldini ayrıca ilk kez Mısırlılar tarafından kullanılan sıvı mürekkebin ve kâğıdın, kalemle birleşmesinin devrimsel bir buluş olduğunu söylemektedir. O, ayrıca bu buluş sayesinde o döneme ışık tutan birçok el yazması eserin günümüze ulaştırıldığını belirtmektedir.¹⁴⁶ Burada

¹⁴⁴ A.e., s. 9-19.

¹⁴⁵ A.e., s. 23-24.

¹⁴⁶ A.e., s. 26.

özellikle İ.Ö. 15. ve 16. yüzyıllarda günümüz Suriyesi'nin kıyılarına yerleşmiş olan ve ticaretle uğraşan Finikelilerin tüm dünya alfabelerinin kaynağı sayılabilecek 'sesli harfleri olmayan abece' adını verdikleri bir yazı türü oluşturmaları ve Yunan alfabesine esin kaynağı olmaları dikkate değerdir. İ.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısına rastlayan Yunan alfabesinin bulunması herkesin fazla güçlük çekmeden okuma yazma öğrenebilmesini sağlaması bakımından ayrıca önemlidir.¹⁴⁷

Yazıdan sonra kitabın yolculuğuna bakıldığında ise kitabın ilk ham maddesinin hayvan derisinden elde edilen parşömen olduğu bilinmektedir. Mısırlıların papirüs, Sümerlerin kil tabletler, Çinlilerin ise ipek, kâğıt, tahta, kurşun, mermer ve balmumu tabletleri yazı için kullandıkları tespit edilmiştir. Yazı için ise çivi, tahta değnek, kaz tüyleri ile içi boş öküz boynuzlarında saklanan mürekkebe kullanılmıştır. Kâğıdın ise ancak 8. yüzyıldan sonra Araplar tarafından kullanılmaya başlandığı, Avrupa'da ise 13. yüzyıldan sonra üretilmeye başlandığı bilinmektedir. 1268-1276 döneminde ilk kâğıt fabrikası İtalya'da kurulmuştur. Matbaadan önceki kitap dünyasının en büyük devriminin ise; bir değneğe sarılı papirüslerden yani rotolodan daha kullanışlı olan, taşımayı ve okumayı kolaylaştıran, iki yüzüne de yazılabilen parşömeden üretilen ve dikdörtgen şekilli codicelere geçiş olduğu bilinmektedir. Kitap ticaretinin başlangıcının ise 4. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaygınlık kazanmaya başladığı ve bu dönemde kitapların daha çok zengin aristokratlar tarafından dekoratif amaçla satın alındıkları tespit edilmiştir. Ortaçağın ilk dönemlerinde kilisenin özellikle kültürel faaliyetler üzerinde ciddi bir tekel oluşturduğu ve kitapların katedral ve manastırlarda yoğunlaştırıldığı bilinmektedir. 14 ve 15. yüzyıllarda ise ticaretin yaygınlaşmasına bağlı olarak kentlerde yaşayan orta sınıfın ekonomik olarak güçlenmesi sonucu hem okuryazarlık oranının hem de kitap üretiminin arttığı görülmüştür. Kütüphanelerin halkın kullanımına açık hâle getirilme düşüncesi ise ancak 14. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Batı tarihinde halk kütüphanesi düşüncesinin 1346'da İtalya'da Francesco Petrarca tarafından ortaya atıldığı ancak neredeyse bir asır sonra 1441'de Cosimo İl Vecchio de Medici tarafından Floransa'da hayata geçirilebildiği bilinmektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁷ A.e., s. 26-27.

¹⁴⁸ A.e., s. 26-27.

Matbaanın ya da namıdiğer Gutenberg'in icadının ise iletişimde etkisi itibariyle gerçek bir devrime neden olduğu kabul edilmektedir. Matbaanın temelinin 1400'lü yıllarda Almanya'nın Ren bölgesinde üç bin nüfuslu Magonza yerleşim biriminde yaşayan Gutenberg olarak tanınan Johannes Gensfleisch tarafından atıldığı bilinmektedir. Buradaki politik çatışmalar nedeniyle Strasbourg'a sürgün edilen çağın mucidi olarak kabul edilen Gutenberg'in, keten yağından icat ettiği yeni tip bir mürekkep ile dönemin el sanatları ustalarından öğrendiği eritme tekniğini, metalden yapılmış oynar başlı harflerle birleştirerek matbaayı icadı kolay olmamıştır. Gutenberg, kâğıt ve mürekkep alabilmek için zengin bir avukat olan Johannes Fust'tan borç almış geri ödeyemediği için ise dükkanındaki tezgah ve harfleri kaybetmiştir. Karşılaştığı tüm zorluklara rağmen 14 Ekim 1457'de basım tarihi bilinen ilk eser olan Salerio'yu çıkarmayı başarmıştır. İlk yıllarda matbaanın doğduğu ülke olan Almanya'nın tekelinde kalan basım işleri daha sonra hızla Basel (1466), Roma (1467), Paris (1469), Cenevre (1478), Londra (1480), gibi Avrupa'nın diğer şehirlerine de yayılmıştır.¹⁴⁹

Matbaanın icadı ile birlikte halka ait kütüphaneler kurulmaya başlanmış kiliselerin kitaplar üzerindeki tekeli kırılmıştır. Tipografik kültürde basılmış kitapları inceleyen ilk laik sansür bürosunun 1486'da Magnoza'da kurulmuş olması ve 1559'da kilise tarafından yasaklanmış kitaplar listesinin resmen yayınlanmış olması bu tekelin boyutunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu yasakların 1789 İhtilali öncesinde katı bir şekilde uygulandığı Fransa'da monarşik idare kuramsal olarak yasaklı eser ve yayınlara izin vermiş böylece kitap, okuyucu ve kitapevi sayısının katlanmasını sağlamıştır.¹⁵⁰ Matbaa üdtündeki kitap yasağının son bulmasıyla birlikte artan kitap sunumu aynı zamanda kendi talebini de yaratmış ve okur kitlesini geliştirmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde içerik olarak da teolojik mevzulardan bilimsel mevzulara doğru artan bir dönüşümün yaşandığı görülmüştür. Bu dönüşüm, toplumdaki siyasal

¹⁴⁹ A.e., s. 60-61.

¹⁵⁰ Frédéric Barbier, Catherine Bertho Lavenir, "Kitle iletişim Araçlarının Bir Tarihi Vardır", **Diderot'dan İnternete Medya Tarihi**, İstanbul, Okuyanous Yayınları, 2001, s. 30.

dönüşümün de habercisi olmuştur.¹⁵¹ Matbaa sonrasında basın üzerinde kontrol amaçlı uygulamalarla ilgili ilk örneği teşkil eden İngiltere'ye bakıldığında önceden izin almayı belirleyen Licensing Act'ın kabul edildiği görülmektedir. 1695'de bu kanunun kaldırılmasından sonra İngiltere'de de basın özgürlüğü seviyesinin giderek yükseldiği kabul edilmektedir.

Her yeni buluşun insanın bir uzantısı olduğunu düşünen McLuhan'a göre, işitsel duyuya bağlı olarak yaşayan insan, matbaanın icadıyla birlikte görsel alana ve duyuya kaymıştır.¹⁵² Basım kültürüyle birlikte göz, bütün duyu organlarından üstün bir duruma gelmiş böylece dinleyici konumunda olan halk okuyucu olmuştur. Okumanın özenle ve saygı duyularak yapılan bir uğraş olarak kabul edildiği bu dönemde birbirinden farklı okur tipleri de ortaya çıkmıştır. Okumak yoluyla bellek eğitiminin odak noktası olmuş, bakarak öğrenmekten okuyarak öğrenmeye geçilmiştir. Baldini, Amerikalı ünlü tarihçi Elizabeth Einstein'ın matbaanın icadıyla gelişen basımı çağdaş toplumu oluşturan değişimlerin temel faktörlerinden biri olarak gördüğünü söylemektedir. Ona göre el yazması haber mektuplarından gazetelere geçiş bu tespitin en büyük kanıtı durumundadır. İlk basılı eserlerin kronolojik sıralamasına bakıldığında; ilk haber kitabının 1503'de Londra'da çıkan Treve Encounter, ilk dergilerin ise 1605'de Anvers şehrinde basılan Nieuwe Antwersche Tijdingne ile 1692'de Strasbourg'da basılan Ordinarii Avisa olduğu görülür. İlk gazeteler ise; 1613-1618 yılları arasında Amsterdam, Viyana, Londra, ve Paris gibi şehirlerde basılmıştır. İlk günlük gazetenin 1660'da Leipzig'de basılan Leipziger Zeitung olduğu bilinmektedir. O döneme kadar belirli bir zümreye hitap eden gazetelerin 1700'lerde bugünkü biçimlerini aldıkları ve 1800'lerden itibaren de toplumun eğitim, kültür ve ekonomik seviyesinin yükselmesine bağlı olarak bir zümrenin olmaktan çıkıp halkın da gazetesini olmaya başladıkları görülmüştür.¹⁵³

¹⁵¹ A.e., s. 26-27.

¹⁵² Derya Altay, "Küresel Köyün Medyatik Mimarı Marshall McLuhan", **Kadife Karanlık**, İstanbul, Su Yayınevi, 2005, s. 48.

¹⁵³ Baldini, A.g.e., s. 79.

Baldini'nin aktarımına göre iletişim çalışmalarına kafa yoran birçok isim matbaanın büyük bir devrim olduğu hususunda hemfikirdir. Örneğin ünlü bilim tarihçisi George Sarton, oynar başlı harfleri Rönesans'ın en önemli icadı şeklinde tanımlamaktadır. Myron Gilmore'e göre, oynar başlı harflerden oluşan matbaanın bulunuşu ve gelişmesi Batı medeniyetinin entelektüel tarihinde en kalıcı devrimin gerçekleşmesine imkân sağlamıştır. Ona göre matbaa düşüncelerin biçimlenmesi ve yaygınlaşmasında yeni ufuklar açmıştır. S.H. Steinberg'de matbaanın bütün politik yönetsel, dinsel ve ekonomik olaylarda, sosyal, felsefi, edebi hareketlerde çok önemli etkiler yaptığını düşünmektedir. Ona göre bu hareketlerin hiçbirinin matbaanın yardımı olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. McLuhan'a göre ise matbaanın icadı; insanın düşünce biçiminde, bilgilerin saklanması ve aktarılmasında o kadar derin değişimlere neden olmuştur ki matbaa ile birlikte tipografik insan olarak tanımlanabilecek yeni bir insan tipinin doğuşundan söz etmek mümkün hâle gelmiştir. McLuhan basım kültürüne ait bir insan ile yazı kültürüne ait bir insan arasındaki farkın okuma yazma bilen ve bilmeyen insan arasındaki fark kadar büyük olduğunu düşünmektedir.¹⁵⁴ Fransız tarihçi Henri Berr'de yazı ve matbaanın gerçeğin aranmasında çok büyük rol oynadıklarını söylemektedir. Ona göre yazı ve matbaa insan zekâsı tarafından düşünceyi yaşatmak için bulunan mükemmel araçlardır.¹⁵⁵ İngiliz Sosyolog John B. Thompson ise, basım medyasının en başta Hristiyanlığın parçalanmasına ve Protestanlığın yayılmasına etki yaptığını ve erken modern Avrupa kültürünün başka yönleri üzerinde de önemli sonuçlar yarattığına dikkat çekmektedir.¹⁵⁶

Amerikalı Samuel Morse'un 1832'de icad ettiği elektrikli telgrafın 1844 yılında bir hat olarak Washington ile Baltimore arasında kurulması ile insanlık, tipografik kültürden yeni bir kültüre elektrik ve elektronik medya kültürüne geçmiştir.¹⁵⁷ Bu geçiş ile birlikte insanoğlunun o dönem iletişim veya haberleşmede kullandığı; ulaklar, atlar, nehirler ve ilk lokomotifler de gözden düşmeye başlamıştır. Baldini, bu yüzyılda

¹⁵⁴ A.e., s. 59-60.

¹⁵⁵ Özbay, A.g.e., s. 22.

¹⁵⁶ John B. Thompson, **Medya ve Modernite**, Çev.: Serdar Öztürk, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008, s. 95.

¹⁵⁷ Baldini, A.g.e., s. 88

ortaya çıkan fotoğraf, telgraf, telefon ve sinema gibi buluşların; Fotoğraf Fransız Nicephore Niepce ve Louis Daguerre tarafından 1830 yılında, Telgraf Amerikalı Samuel Morse tarafından 1832 yılında, telefon önce İtalyan Antonio Meucci ardından İskoç Alexander Graham Bell tarafından 1876 yılında, sinema Fransız Lumier Kardeşler tarafından 1895 yılında ortaya koyulduğunu söylemektedir. Telefon teknolojisindeki ilerlemenin ise 1910-1920 yılları arasında aynı anda birden fazla telefon konuşmasının tek hat üzerinden kullanılmaya başlanması ile büyük gelişme kaydettiği bilinmektedir. Telefonu asıl ilerleten gelişme 1936 yılında ABD ve Avrupa'da aynı anda birden çok konuşmayı taşıyacak güçte olan ilk iletkenli kabloların kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. İlk sesli film 1927'de çekilmiş ve sessiz filmlerin sonunu getirmiştir. İlk radyo yayını 1920'de ABD ve Hollanda'da, ilk televizyon yayını ise 1936'da Londra'da gerçekleşmiştir. 1948'li yıllarda ise P.C. Goldmark tarafından 33'lük plaklar kullanıma sunulmuştur. İnsanoğlunu aynı anda küçük ama global bir köyde birleştiren esas buluşun ise 1969'da ABD Savunma Bakanlığı'nda askeri işlerde kullanılmaya başlayan, 2000'li yıllardan itibaren hayatımıza giren bilgisayar ve internet olduğu söylenebilir.¹⁵⁸ 19. yüzyılın başlarından itibaren gelişme kaydettiği söylenebilecek basının gelişmesinde; telgraf ile telefonun icadının, fotoğrafçılık ile sinemanın ortaya çıkmasının, radyo ile televizyonun kullanımının son olarak ise bilgisayarların gelişmesi ve internetle birlikte giderek yaygınlaşmasının etkili olduğu görülmektedir.¹⁵⁹

İletişim alanındaki bu köklü gelişmelerin en karakteristik tarafı bilginin çok çabuk ve çok daha ekonomik olarak dağıtımına girmiş olmasıdır. Öyle ki yazının bulunması (İ.Ö.3500) ile matbaanın icadı (1454) arasında 5 bin yıl gibi büyük bir zaman dilimi olmasına rağmen matbaanın icadı ile elektronik medyanın kullanılmaya başlaması arasında 400 yıl gibi kısa bir sürenin bulunması dikkate değerdir. Yine 15. yüzyıldan günümüze kitabın dijital platforma aktarılması sayılmazsa çarpıcı bir değişikliğe uğramadığı söylenebilir. Ancak icadı ve kullanımı 1920'lere dayanan televizyonun yaklaşık yüz yıllık bir sürede teknik ve biçim olarak geçirdiği çarpıcı değişim ortadadır. Geçmişi yaklaşık 70 yıla dayanan bilgisayar ve 45 yıla dayanan

¹⁵⁸ A.e., s. 89-90-91.

¹⁵⁹ İrfan Erdoğan, Korkmaz Alemdar, **Öteki Kuram: Kitle İletişiminde Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara, Erk Yayınları, 2002, s. 24-25.

internetin son 10 yılda yaşadığı dönüşümün ise baş döndürücü bir hızda ilerlediği bilinmektedir.

2.2. Medya Kavramı ve Gelişimi

Medya kavramı, yaşam içerisinde gerek birey gerekse toplum üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkilere sahip pek çok olay ve olgunun açıklanmasında referans alınan ya da bu olayların ortaya çıkışından sorumlu tutulan bir alana işaret etmektedir. Medya kavramı; gazete, radyo, televizyon ve internet gibi bilgiyi kitlesel ölçekte muhataplarına ulaştıran kitle iletişim araçlarının genel adı olarak kullanılmaktadır. Medya tarihi, geçirdiği dönüşümler dikkate alınarak geleneksel medya ve yeni medya dönemi olarak ikiye ayrılmaktadır. 17. yüzyılda gazetelerle başlayan ve internetin kullanımına kadar olan dönem geleneksel medya dönemi olarak nitelendirilmektedir. İnternet ve ağlarına bağlı olarak gelişen yeni iletişim teknolojilerini de kapsayan dönem ise yeni medya dönemi olarak isimlendirilmektedir.

Necla Odyakmaz, medya kavramının ortaya çıkışını kitle iletişim araçlarının 1990'lı yıllardan itibaren yaşadığı yapısal ve içeriksel değişime bağlamaktadır. Ona göre kitle iletişim araçları arasındaki etkileşimin artması, bu araçların etkilediği kitlelerin ulus aşırılması ile aynı yönetim çatısı altında birden çok kitle iletişim aracının faaliyet göstermeye başlaması ile yakından ilişkilidir. Medya alanında görülen tekelleşmeyle birlikte ortaya dev şirketlerin çıkması, kitle iletişim araçları kavramının yerini medya kavramına bırakmasına yol açmıştır.¹⁶⁰ Massimo Baldini iletişim araçlarının bireyler üzerinde olan etkisine dikkat çekmektedir. Baldini, Marshal McLuhan'dan Walter J. Ong'a, Harold Adams Innis'den, Eric Alfred Havelock'a kadar iletişim alanındaki sorunlarla ilgilenmiş bütün düşünürlerin medyanın bireyler üzerindeki etkisini kabul ettiklerini söylemektedir. Baldini, ayrıca bu düşünürlerin medyanın onların düşünüş biçimlerini ve bunun sonucunda olarak direkt ya da dolaylı bir biçimde içinde bulundukları toplumu tesiri altına aldığı görüşünde birleştiklerini

¹⁶⁰ Necla Odyakmaz, "Medya Ekolojisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dan.: Prof. Dr. Nurdoğan Rigel, İstanbul, 2005. s. 75.

belirtmektedir.¹⁶¹ Toplumların daima iletişimin kendi içeriğinden ziyade bunu sağlayan medya araçları aracılığıyla biçimlenmiş olduklarını savunan Baldini, medyanın işleyişini öğrenmeden, cemiyette yaşanan sosyal ve kültürel değişim ve gelişmeleri anlamamanın mümkün olmadığını savunmaktadır.¹⁶²

2.2.1. Gutenberg'den Kitle İletişimine Açılan İlk Kapı: Gazeteler

İletişim tarihinde yazının ve matbaanın bulunması sonucu sözlü kültürden yazılı kültüre geçilmesiyle çağ atlayan geleneksel iletişim süreci, internet aracılığıyla içeriğin anlık olarak değiştiği dijital medya sürecine evrilmiş bulunmaktadır. Medyanın tarihsel süreç içerisinde dönüşümüne bakıldığında bu dönüşümün temelinde; Batılı ülkelerde baş gösteren sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. Burada özellikle 17. yüzyılda günlük olarak çıkmaya başlayan gazetelerin oynadığı rol dikkat çekmektedir. Bu yüzyıldaki kapitalist anlayışın bir mamülü şeklinde yayına başlayan gazeteler, geleneksel medyanın ilk ve en kadim üyesi olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle gazetelerin tarihçesinin geleneksel medyanın da tarihçesi olduğu kabul görmektedir. Basın denildiği zaman akla ilk gelen şeyin gazete olmasının temelinde bu tarihçe yatmaktadır. Oya Tokgöz gazetenin farkı ile ilgili olarak “kökleri 14. yüzyılda, aristokrasi hakkında bilginin taşındığı haber kâğıtları ile burjuvazinin ticari sorunlarını çözmek için kullandığı haber mektuplarına kadar uzanan gazetenin bunlardan farkı; düzenli aralıklarla yayınlanmış olmasıdır.” demektedir.¹⁶³ Burada matbaanın icat edilmesi ve dağıtım işlerinin daha ekonomik hale gelmesinin etkili olduğu görülmektedir.

Baldini, gazetelerin doğuşuna zemin hazırlayan fikrin ticari mektuplarla ortaya çıktığını söylemektedir. 1300’lü yıllarda büyük ticari şirketlerin merkez ve şubeleri arasında malların fiyatları ve gemilerin gidiş geliş zamanlarını içeren özel mektuplaşmaların olduğunu belirten Baldini, bu özel mektupların basılmaya başlanmasıyla ilk haber kitaplarının ve bültenlerinin ortaya çıktığını

¹⁶¹ Baldini, A.g.e., s. 5.

¹⁶² A.e., s. 5.

¹⁶³ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 58.

kaydetmektedir.¹⁶⁴ Gazetelere ilham kaynağı olan haber mektuplarının 11. ve 12. yüzyılda önemli bir kültür ve ticaret noktası olarak öne çıkan Venedik'te doğduğu bilinmektedir. 15. yüzyıldan itibaren Venedik Dükalığı'nın dünyanın dört bir tarafındaki elçiliklerine Fogli d'Avizzi denilen elle yazılmış bir çeşit haber bülteni sayılabilecek bildiriler yolladığı tespit edilmiştir.¹⁶⁵ O dönem bu bültenlerin belirli yerlerde yüksek sesle okunduğu ve karşılığında da dinleyenlerden cüzi bir Venedik parası olan Gazetta talep edildiği çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Hatta 'gazete' sözcüğünün kaynağının bu hadiseye dayandığı rivayet edilmektedir. Matbaanın icadı ve yayılması özellikle gazetelerin doğuşu için bir milat kabul edilmektedir. Ancak bu süreçte o dönemdeki haber mektup ve bildirilerinin de gazetelerin ortaya çıkmasına zemin teşkil etmeleri bakımından çok önemli rol oynadıkları söylenebilir.

Basın tarihine bakıldığında ise öncelikle basının tanımına değinmek isabetli olacaktır. Basın tarihi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Nuri İnuğur basını; geniş manada belirli tarihlerde baskısı yapıp birbirinden farklı havadis ve düşünceleri kamuoyuna ulaştıran bütün yayın ürünleri olarak tanımlamaktadır. İnuğur'a göre basının gündelik mamullerine; gazete, haftalık, iki haftalık ve aylık olarak çıkarılan basın mamullerine ise; dergi ismi verilmektedir. Sığ anlamda ise yalnızca gazete ve dergi gibi basılı mevkuteler basının genel adı olarak isimlendirilmektedir.¹⁶⁶ Kitle iletişim araçlarının en önemlilerinden biri olan basının dar anlamda gazete olarak tanımlanması durumunda; yakın veya uzak tarihin ya da gündemin haber ve hadiselerinin iletilmesinde, düşüncelerin toplumun büyük bir kesimine ulaştırılması ile kültürün aktarılmasında oldukça önemli rol oynadığı kabul görmektedir.¹⁶⁷ Gazete; toplum başta olmak üzere; politika, ekonomi, kültür sanat ve diğer konularda kamuoyuna haber vermek ve onları bilgilendirmek amacıyla yorumlu veya yorumsuz olarak gündelik ya da belirli vakit aralıklarıyla yapılan yayın çeşididir. Bir başka tanıma göre gazete; siyasi, iktisadi, içtimai vb. haberlerle alakalı bilgi veya fikir veren gündelik basılı medya çeşididir. Gazeteyi sadece günlük haberleşme aracı olarak değerlendirmek gazetenin tanımlanmasını eksik bırakabilir. Çünkü gazetede haberden

¹⁶⁴ Baldini, A.g.e., s. 82.

¹⁶⁵ Hamza Çakır, **Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri (Azınlık Basını, Türkçe Basın, Dış Basın)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002, s. 1.

¹⁶⁶ Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2002, s. 19.

¹⁶⁷ Arsev Bektaş, **Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996, s. 130.

başka okuyucunun ilgisini çeken birbirinden farklı alanlarda çok yönlü konular bulunmaktadır. Gazetelerin kimileri ekonomi, kimileri siyasi, kimileri ticari kimileri de magazin haberlerini geniş bir biçimde ele alıp okurun ilgisine sunmaktadır. Gazeteler bu nitelikleri sayesinde farklı sosyal yapıdaki kişilere dâhil olan ve farklı hususlara ilgi duyan bireylere seslenme imkânı sağlamaktadır.¹⁶⁸ Rıdvan Bülbül gazeteyi; en başta haber olmak üzere duyuru ve reklam gibi yazılı ürünün içerisine dâhil olabilecek her türden bilgiyi kamuoyuna sunan genellikle gündelik yayını yapılan bir kitle iletişim aracı çeşidi olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁹ Gazeteler ortaya çıktıkları günden beri modern uygarlığın etkili ve öğretici vasıtası şeklinde görülmüştür. Ayrıca gazeteler; dünyada tatbik edilen tecrübeleri gündelik olarak insanlara sunarak bilgilendirici tarafının yanında, bir sayfalık kâğıt üzerinde tüm yeryüzünün fotoğrafını çekip insanlara aktaran olağanüstü bir zihinsel fotoğraf makinesi şeklinde de nitelendirilmiştir.¹⁷⁰ Burada gazete ile fotoğraf makinesi arasında bir ilişki kurulmasının çoğulcu liberal basın yaklaşımının ortaya koyduğu ayna metaforuyla da örtüştüğü söylenebilir. Burada hem zihinsel fotoğraf makinesi hem de ayna benzetmesi hadiselerin olduğu gibi aktarılmasını yani haberciliğin etik ilkelerinden biri olan nesnelliği simgelemektedir. Siyaset Bilimi alanında duayen kabul edilen Alexis de Tocqueville, yeni medyanın henüz olmadığı dönemde geleneksel medya ürünleri içerisinde gazeteden başka herhangi bir medya aracının bir düşünceyi aynı zamanda yüz binlerce kişiye ulaştıramayacağını söylemektedir.¹⁷¹ Ahmet Oktay ise, gazetelerin hem uzlaşma sağlayıcı hem de verili öğeleri sorgulayıcı özelliğine dikkat çekmektedir. Ayrıca Oktay, gazeteyle birlikte bilginin kitleselleşmesi ve popülerleşmesi sürecinin başladığına dikkat çekerek bilginin yönetilenlere de ulaştırılmasıyla toplumsallaşma ve demokratikleşme sürecine girdiğini belirtmektedir.¹⁷²

¹⁶⁸ Füsün Kocabaş-Müge Elden, **Reklamcılık: Kavramlar, Kararlar, Kurumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 34.

¹⁶⁹ Rıdvan Bülbül, **Genel Gazetecilik Bilgileri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1999, s. 36.

¹⁷⁰ Frederic Knight Hunt, **The Fourth Estate: Contributions Towards A History of Newspapers, and of The Liberty of The Press**, Editor: David Bogue, London, (Çevrimiçi) <http://books.google.com/books?id=maA4AAAAIAAJ&printsec=frontcover&dq=history+of+newspapers>, 08 Şubat 2016.

¹⁷¹ Alexis de Tocqueville, **Amerika'da Demokrasi**, Çev.: Taner Timur, İstanbul, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Siyasi İlimler Serisi-4, Orj. Basım 1835, 1962, s. 176.

¹⁷² Ahmet Oktay, **Toplumsal Değişme ve Basın**, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul, 1987, s. 13.

2.2.1.1. Batı'da Basının (Gazeteciliğin) Gelişimi

Telgraf, telefon, daktilo makinesi ve fotoğrafın 19. yüzyılda gazetecilikte kullanılmaya başlanması, gazeteyi bu teknolojileri kullanan bir kitle iletişim aracı hâline getirmiştir. Böylelikle gazeteler daha hızlı hazırlanmaya ve fotoğraf gibi görsel öğeler sayesinde içeriksel olarak daha da zenginleşmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin okuyucu ilgisini artırdığı ve gazeteleri daha da ilgi çekici hâle getirdiği bilinmektedir.¹⁷³ Batı'da basın ya da gazetecilik denildiği zaman İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri ilk akla gelen ülkeler olmaktadır. Neticeleri itibariyle özellikle tüm dünyayı etkileyen devrimlere ev sahipliği yapan bu ülkelerde ilk gazetelerin İngiltere'de 1621, Fransa'da 1631, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 1685'de yayınlandığı bilinmektedir. Bu ülkelerin demokrasi yolunda kaydettikleri mesafede oynadıkları roller bakımından gazetelerinin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Günümüzde sıkça tartışılan kâğıt baskılı gazetelerin akıbetinin ne olacağı sorusu dikkatleri yine bu ülkelerin vereceği cevaba çekmektedir.

2.2.1.2. Fransız İhtilali Öncesi ve Sonrası Fransa Basını

Joseph Niépce ve Louis Daguerre ile fotoğrafı, Auguste ve Louis Lumière kardeşler sayesinde ise sinemayı insanlığa kazandıran Fransa'da gazeteciliğe Doktor Theophraste Renaudot'un öncülük ettiği kabul edilmektedir. Özellikle otuz yıl savaşlarının yol açtığı sıkıntıların giderilmesi ile ilgili yaptığı çalışma ve sunduğu hizmetler nedeniyle ün kazandığı söylenen Renaudot'un, dönemin Kardinali Richelieu tarafından Paris'e davet edildiği ve ticaretle de ilgilendiği bilinmektedir. Ticaret ile uğraşanlarla yakın ilişkilere sahip olan Renaudot, Paris'e gelen tüccarları kaynaştırmak için 'Buluşma ve Adres Ajansı' adında bir ofis kurmuştur. Ticari haberlerin çeşitli havadislerin ve birçok dedikodunun döndüğü bu ofis Renaudot'a bir gazete çıkarma fikrini vermiştir. Renaudot 30 Mayıs 1631'de kraldan imtiyaz alarak La Gazette'yi çıkarmaya başlamıştır.¹⁷⁴ Kraldan aldığı imtiyaz sayesinde Fransa genelinden topladığı haber ve ilanları toplama ve yayma tekeline sahip olan Renaudot çok sayıda düşman edinmiş fakat Kral XIII. Louis ve On yedinci yüzyıl Fransası'nın politik basınının

¹⁷³ Mehmet Özçağlayan, "Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği", **Marmara Üniversitesi İletişim Dergisi**, Sayı:13, 2008.s. 135.

¹⁷⁴ Hasan Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, Cilt 1, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1970, s. 48.

kurucusu Kardinal Richelieu'un desteği sayesinde etkisini sürdürmüştür. Gerek Kral XIII. Louis, gerekse de Kardinal Richelieu'nun gazeteyi kendi çıkarına çok iyi kullandığı bilinmektedir. Hatta Kral'ın bu gazetede bizzat kaleme aldığı makalelerin olduğu belirtilmektedir. Renaudot Kral XIII. Louis ve Kardinal Richelieu'un ölümünün ardından sahip olduğu destekten mahrum kalmasına rağmen 1653'e kadar gazeteyi çıkarmaya devam etmiştir. Renaudot'un ölümünden sonra çocukları ve torunları tarafından çıkarılmaya devam eden gazetenin birkaç kez isim değiştirdiği 1792 yılına gelindiğinde ise Fransa'nın resmi gazetesi hâline geldiği bilinmektedir.¹⁷⁵ Fransızcada gazete anlamına gelen journal kelimesinin ise basın dilinde 1665'de çıkarılan Journal des Savants isimli edebi ve ilmi bir gazete ile başladığı kabul edilmektedir.¹⁷⁶ Fransız basın tarihinde önemli bir diğer gazete ise 1672 yılında kurulan Mercure'dür. Zaman içinde birçok kez el değiştirerek yayın hayatına uzun süre devam etmiş olan bu gazete hem sayfalarında ciddi haber ve makalelere hem de mizahi içeriğe yer vermiş olması ile dikkat çekmiştir. Fransız Devriminden önce en güçlü kalemlerin yazıları bu gazetede yer almıştır. Gazete bir dönem çok fazla satmıştır ve elde ettiği gelir XV. Louis'in gözdesi Madam Pompadour tarafından taraftar kazanmak için Fransız yazarlara telif olarak dağıtılmıştır.¹⁷⁷ 18. yüzyılda Fransız basının Mercure gazetesi hariç tutulursa oldukça cılız olduğu bilinmektedir. Bunun nedeni ise; hem siyasi yazı yazma imtiyazının sadece La Gazette'ye verilmiş olması hem de hükûmetin gazetelere çıkardığı zorluk ve baskılardır. Fransa'da devrime kadar etkisiz birkaç gazetenin çıktığı bilinmektedir.¹⁷⁸

On sekizinci yüzyılın son çeyrek yılının ise insanlık tarihindeki en büyük sosyal ve siyasal olaylara sahne olduğu kabul edilmektedir. Batı'da gazetecilik tarihi denildiği vakit akla ilk gelen hadiselerin başında çağdaş Batı'nın kurulmasında büyük rol oynayan Fransız İhtilali zikredilmektedir. Devrim süreci yakından incelendiğinde bu dönem basınının devrimin ana aktörlerinden biri olduğu bu nedenle de hem Fransa hem de Fransa dışındaki basın faaliyetleri üzerinde önemli etkilerinin olduğu

¹⁷⁵ A.e., s. 48-49., Özbay, A.g.e., s. 38.

¹⁷⁶ A.e., s. 39.

¹⁷⁷ Ertuğ, A.g.e., s. 49-50.

¹⁷⁸ A.e., s. 57-58., Özbay, A.g.e., s. 56-57.

bilinmektedir. Öyle ki Fransız İhtilali'yle beraber, on sekizinci yüzyılın bitimine yakın en başta Avrupa'da birçok hususta gözle görülür bir hareketlilik yaşanmıştır. Bu zaman aralığında; devlet ve milliyetçilik algısında mühim değişikliklerin yaşandığı, Orta Çağ'ın kendisine özgü otoritesinin yıkıldığı, derebeyliklerin teker teker ortadan kalktığı, skolastizmin alanını reform ve rönesanslara bıraktığı, Almanya ve İtalya'nın siyasal anlamda bütünleşmesinin diplomasiyi ön plana çıkardığı görülmüştür. Bu yüzyılda önemi daha da artan diplomatik ilişkilerle birlikte toplumların artık yalnızca kendi ülkesi veya coğrafyasından ziyade tüm yeryüzünden haberdar olmaya başladıkları bilinmektedir. Eski hadiselerin sürekli gelişmesi bunun üzerine yeni hadiselerin meydana gelmesi insanları hem etkilemiş hem de onların bu hadiselerle karşı ilgisini arttırmıştır. Bu dönemde habercilikte kullanılan maddiyata bağlı kaynakların çeşitlenmesi habercilik çalışmalarını da geliştirmiştir. Haberin temel kaynaklarına kısıtlı imkanlarla erişmedeki güçlükler ise işbirliği içerisinde çalışma bilincinin oluşmasına katkı sağlamıştır.¹⁷⁹

Devrim döneminden yani 27 Haziran 1789'dan, 1 Ekim 1791'e kadar olan dönem Kurucu Meclis dönemi olarak bilinmektedir. 1789 Anayasası'nda basın hürriyeti bir maddede belirtilmiş ancak fiiliyatta uygulanmamıştır. Bu dönemde Paris'te çıkan gazetelerin sayısının üç yüz elliye kadar yükseldiği tespit edilmiştir.¹⁸⁰ Öyle ki devrim sonrası özgürlük ortamı içerisinde çeşitli partilerin ve zümrelerin fikirlerini müdafaa eden ilk siyasi içerikli gazetelerin basılması da bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu iyimser havanın 10 Ağustos 1792'de yayınlanan Basın Kanunu ile dağıldığı görülmüştür. Bu yasa ile gazeteciler için hapis hatta ölüm cezalarının getirildiği görülmüştür. Napolyon'un iktidara gelmesine kadar Fransa'da durumun böyle devam ettiği görülmüştür.¹⁸¹

Fransız Devrimi'nden sonra 28 Ağustos 1789'da, Etats-Generaux olarak kurulan devrim meclisi tarafından kabul edilen Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin

¹⁷⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, **Basının Doğuşu ve Gelişimi**, Ankara, 2008, s. 28. (Çevrimiçi) http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gazetecilik/moduller/basinin_dogusu.pdf, 27 Şubat 2016.

¹⁸⁰ Özbay, **A.g.e.**, s. 68.

¹⁸¹ Ertuğ, **A.g.e.**, s. 69.

(La Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen) 11'inci maddesinde basın özgürlüğü;

*“Düşünce ve inançların serbestçe başkalarına ifade edilmesi, insan haklarından birini oluşturur. Bu bakımdan her vatandaş serbestçe konuşmak, yazmak, basmak hakkına sahiptir. Ancak kişiler bu özgürlüğünü yasaların belirttiği biçimde kötüye kullanırsa eyleminin sorumluluğunu taşır” şeklinde belirlenmiştir.*¹⁸²

Bildirinin bu maddesinde görüldüğü üzere basını bağlayıcı yasal bir düzenlemenin getirildiği görülmektedir. Yine 1791 yılında Fransız Ulusal Meclisi tarafından hazırlanan, tarihe ilk Fransız Anayasası olarak geçen tarihi belgede de ifade özgürlüğünün “(...) herkesin düşüncelerini, herhangi bir sansüre ya da baskı öncesi soruşturmayla maruz kalmaksızın konuşma, yazma, basma, yayınlama ve dilediği şekilde ibadet etme özgürlüğü (...) vardır”¹⁸³ maddesi ile bu anayasa tarafından da garantilen temel haklar içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Bu yasal düzenlemeler ile devrimden önceki zamanda kral tarafından uygulanan sıkıdenetim eylemlerinin, hukuki bir alan içerisinde sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu düzenlemeler ile basın üzerindeki kontrolün siyasal sistem üzerindeki etkisinin ne kadar önemli olduğunun fark edildiği, siyasal ve düşünce sisteminin kraldan bağımsızlaştırılarak demokratikleştirilmek istendiği söylenebilir. Özellikle Robespierre, Marat ve Mirbeau gibi güçlü isimlere sahip Fransız Radikal Partisi olarak da bilinen Jakobenlerin söz sahibi olduğu Konvansiyon döneminin ülke tarihinde ayrı bir yere sahip olduğu kabul edilmektedir. 1792-1795 yıllarını kapsayan bu dönem üç yüz-dört yüz bin kişinin giyotine gönderilmesi nedeniyle ülkenin siyasi tarihinde terör dönemi olarak nitelendirilmektedir. Jakobenlerin, iktidarları boyunca birçok demokratik düzenlemeyi gerçekleştirmesine rağmen yüzbinlerce kişiyi ölüm ve hapisle cezalandırması ülkeyi devrimin çok ağır sonuçlarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Öyle ki Server Tanilli, Jakobenlerin devrimci, demokratik bir diktatörlük olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁴ Jakobenlerin demokratik düzenlemelerinden kast edilen ise Jakobenler tarafından

¹⁸² Albert Pierre, *L'Histoire de La Presse*, Paris, Presses Universitaires de France, 1990, s. 24.

¹⁸³ **1791 Fransız Anayasası**, (The Constitution of 1791, 3 September 1791), (Çevrimiçi) <http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>, 18 Şubat 2016.

¹⁸⁴ Tanilli, *A.g.e.*, s. 97.

çıkarılmış 1793 tarihli Fransız Anayasası'nın da basına özgürlük tanınmasıdır. Bu anayasa içerisinde 'Hakların Garantililiği Üzerine' isimli metinde dikkat çekilen haklardan birinin sınırlandırılmamış basın özgürlüğü olduğu görülmektedir. Anayasanın yedinci maddesinde; basın aracılığıyla veya başka şekillerde düşünme ve bunları ifade etme hakkı, huzur ortamı içerisinde toplanma hakkı, inanç özgürlüğü kısıtlanamaz ve engellenemez denilmiştir.¹⁸⁵ Anayasanın bu açık hükmüne rağmen muhalif basına mensup olan Jacques Pierre Brissot, Antoine Joseph Gorsas, Jean Louis Carra, gibi birçok gazetecinin Robespierre tarafından giyotine yollandığı bilinmektedir.¹⁸⁶ Tarihçi Joch Richard Censer'e göre, Fransız Devrimi dönemindeki gazeteciler, kendilerini genellikle olayların akışını etkileyebilecek önemli insanlar olarak ve herhangi soyut bir gazetecilik ahlakına çok az bağlılığı olan politikacılar olarak görmüştür.¹⁸⁷

Fransız basın tarihi içerisinde bir diğer önemli dönüm noktası Direktuar dönemidir. Bu dönemin 1795'te referanduma göre daha az demokratik olan plebisit olarak kabul edilen yeni anayasayla başladığı 1799 yılına kadar sürdüğü bilinmektedir. Direktuar yönetimi; yedi milyon seçmenden yaklaşık bir milyonun katılıp onayladığı, kırk bin kişinin hayır dediği bir halk oylaması ile kabul edilmiş yönetimdir.¹⁸⁸ Bu dönemde basına yönelik olarak çıkarılan üç yüz elli beşinci madde ile şu düzenleme getirilmiştir; "basın özgürlüğünde ne ayrıcalık ne kontrol ne lonca ne de sınırlama vardır. Bu türdeki her türlü yasaklayıcı kanun, koşullar gerektirdiği zaman temelde geçicidir ve resmi olarak yenilenmediği sürece ancak bir yıl etkisi vardır."¹⁸⁹ Görüldüğü üzere Direktuar yönetiminin başa geçmesi ile birlikte basın özgürlüğünün kısıtlandığı ve gazetecilere de ağır cezaların getirildiği söylenebilir. Fransa'da 1789-1799 yılları arasında görülen toplumsal olayların basının gelişimini olumlu etkilediği söylenebilir. Yaşanan gelişmeler, geniş halk kitlelerinin habere olan ihtiyacını

¹⁸⁵ **La Constitution Du 24 Juin 1793**, (Çevrimiçi) <http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/constitution/c1793.htm>, 18 Şubat 2016.

¹⁸⁶ İnuğur, **A.g.e.**, s. 92-93.

¹⁸⁷ Ian Hargreaves, **Gazetecilik**, Çev.: Yeliz Özkan, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, 2006, s. 39.

¹⁸⁸ Digithèque De Matériaux Juridiques Et Politiques, "Référendum sur la constitution de l'an III" (1795) (Çevrimiçi) <http://mjp.univ-perp.fr/france/ref1795.htm>, 17 Şubat 2016.

¹⁸⁹ **Constitution de 1795 Directoire 1ere République III (22 Août 1795)**, (Çevrimiçi) <http://www.roi-president.com/bio/bio-fait-constitution+de+1795+directoire+1ere+republique+.html>, 17 Şubat 2016.

doğurmuş böylece basının daha popülerleşmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda ise basın zor bulunan nesne statüsünü kaybetmeye ve sıradanlaşmaya başlamıştır.¹⁹⁰ Tarihçilerin Avrupa basınında büyük ilerlemelerin yaşandığı 1789-1852 tarih aralığını iki döneme ayırma eğiliminde oldukları görülmektedir. Birincisi, Napolyon'un basın üzerindeki sıkı kontrolünün var olduğu 1789-1815 dönemi, ikincisi ise, basın hürriyetinin yerleştiği hatta anayasalara girmeye başladığı 1815-1852 dönemidir.¹⁹¹

1799'da Birinci Konsül, 1802'de Konsül, 1804'te ise imparator olan Napoleon Bonaparte tarafından, Direktuar yönetimine son verilmesi hazırlanan 1799 Anayasası'nda; basın özgürlüğü dâhil oy verme dışında kalan herhangi bir hakkın devlet güvencesi altına alınmadığı görülmektedir.¹⁹² Hatta 1800 yılında yani İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nin ilan edildiği tarihten 10 yıl sonra Birinci Konsül Bonaparte'ın basına el koyduğu ve yetmiş üç gazeteden altmış tanesini de kapattığı bilinmektedir.¹⁹³ Basına ayrı bir ilgisi olan Napolyon'un generalliği döneminde Milano ve Mısır'da birer gazete çıkartarak lehinde kamuoyu oluşturmaya çalıştığı bilinmektedir. Napolyon imparator olduktan sonra da hür basın yerine kendi emellerinin propagandasını yapan güdümlü basını tercih ederek enformasyon araçlarını kullanma siyasetini sürdürdüğü görülmektedir. Muhalif basını çıkarttığı kararnameler ile susturan Napolyon, onların yerine resmi ya da yarı resmi gazeteler çıkarttırmıştır. Napolyon'un ayrıca yabancı gazeteleri de dikkatle takip ettirdiği ve bunlara cevaplar hazırlattığı bilinmektedir.¹⁹⁴ Burada Napolyon'un basının gücünü anlamış olması ve bu gücü sadece kendi lehine kullanma eğilimine girmesi dikkat çekmektedir. Bu aynı zamanda enformasyon araçlarının devlet eliyle mevcut iktidarı korumaya ve pekiştirmeye yönelik olarak kullanıldığının şimdiye kadarki en somut örneğini oluşturması bakımından kayda değerdir.

Cahit Özbay, Napolyon döneminde basının ciddi anlamda baskı altında tutulduğunu söylemektedir. Özbay'ın aktarımına göre Napolyon 1800'deki

¹⁹⁰ Barbier, Lavenir, **A.g.e.**, s. 65.

¹⁹¹ Ertuğ, **A.g.e.**, s. 63.

¹⁹² **Constitution of December 13, 1799 (23 Frimaire, Year VIII)** (Çevrimiçi)

http://www.napoleon-series.org/research/government/legislation/c_constitution8.html, 17 Şubat 2016.

¹⁹³ Cevdet Perin, **Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974, s. 78.

¹⁹⁴ Ertuğ, **A.g.e.**, s. 71.

kararnamesi ile Paris'te o yıl çıkan yetmiş üç gazetenin altmışını kapattırmıştır. Yayınına devam etmesi izin verilen gazetelerden birisi kendisinin de bizzat yazılar kaleme aldığı Moniteur'dur. Bu gazetenin görevi resmi işlemleri ve hükûmetin politikalarını desteklemektir. Devam eden yıllarda Napolyon gazeteleri sadece baskı altında tutmakla yetinmemiş çıkan haberleri takip edip yazılacaklarla ilgili talimatlar da vermiştir. 1810'da gazetelerin takibi için Matbaalar ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nü kurdurmuştur.¹⁹⁵ Yine Özbay'ın aktarımına göre, Napolyon 1811 yılında çıkarttığı bir kararname ile Paris'te çıkan on üç gazeteden dokuzunu daha kapatmış ve şu ifadeleri kullanmıştır: Eğer basının dizginlerini elimden kaçırırsam iktidarda üç aydan fazla kalamam.¹⁹⁶ Oldukça açık sözlü olduğu görülen imparatorun bu cümlesi o dönem iktidarın basına doğrudan müdahalesini net bir şekilde ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Ünlü Fransız siyasi tarihçi Jean Noel Jeanneney, o yıllarda gazetelere kadrolu olarak sansürcülerin yerleştirildiğini ve Napolyon'un o dönemin basın aktörleri için:

*“Gazeteleri biraz baskı altında tutun. Eğer yararlı olmadıklarını fark edersem Débats ve Publiciste'nin redaktörlerine onları da diğerleriyle birlikte tasfiye edeceğimi ve sadece bir tek gazeteye izin vereceğim günlerin uzak olmadığını anlatın. (...) Devrim zamanı bitti ve artık Fransa'da tek bir parti var. Gazetelerin çıkarlarımıza aykırı düşecek herhangi bir şey söylemelerine ya da yapmalarına asla katlanamam”*¹⁹⁷

ifadelerini kullandığını söylemektedir. Görüldüğü üzere Fransa'da 1792-1795 Konvansiyon ile 1795-1799 Direktuvar dönemleri basın özgürlüğünün anayasada yer almasına rağmen uygulanmadığı dönemler olarak tarihe geçmiştir.

Napolyon'un tahttan indirilerek Sainte-Hélène adasına sürgüne gönderildiği 1815 sonrası dönemde basına karşı daha ılımlı olduğu görülür. Sürgünden geldikten sonra tekrar tahta geçen Napolyon'un ikinci devri iktidarı çok uzun sürmediği ülkenin 1830 yılına kadar gel gitli bir dönem yaşadığı bilinmektedir. Bu dönemde ülkenin;

¹⁹⁵ Özbay, **A.g.e.**, s. 71.

¹⁹⁶ **A.e.**, s. 71.

¹⁹⁷ Jean Noel Jeanneney, **Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi**, Çev.: Esra Atuk, 2. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 85-86.

Napolyoncular, kralcılar asiller, eski devrimciler ile ılımlı hürriyet taraftarları arasında fikri tartışmaların yürütüldüğü bir forum hâline geldiği görülmüştür. 1824’de iktidara gelen X. Charles 1830’da çıkardığı bir kararname de basın hürriyetine son vermiştir. Basın hürriyetini savunan gazeteciler 30 Temmuz 1830’da krala karşı bir bildiri yayınlamıştır. Halkın gazetecilere sahip çıkarak ayaklanması sonucu X. Charles İngiltere’ye kaçmıştır. Basın tarihinde Gazeteciler Devrimi olarak nitelendirilen bu ayaklanma sonunda Louis-Philippe tahta geçmiştir. Kral Philippe sansürü kaldırmış teminat akçesi yatırma zorunluluğuna son vermiş, damga resmi ve posta ücretlerinde indirim yapmış, basın suçları için ise jüri usulünü ihdas etmiştir. 1830-1848 yılları arasındaki bu dönemde gazeteler arasında şiddetli rekabet yaşanmış, birçok gazete kurulup kapanmıştır. Modern reklamın kurucusu da sayılan Emile de Girardin’in öncülüğünde bol ilanlı, ucuz gazeteler kurulmuş sahipleri büyük kazanç elde etmiştir. 1848 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Napolyon Bonapart’ın yeğeni Louis Napolyon oyların büyük çoğunluğu ile cumhurbaşkanı olmuştur. Louis Napolyon 4 yıl sonra bir hükûmet darbesi ile III. Napolyon adıyla imparatorluğunu ilan edip liberal fikirleri savunan basını susturup diktatörlüğünü kurmuştur.¹⁹⁸

19. yüzyılda Fransa’da habercilik anlamında yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Havas Haber Ajansı’nın kurulmasıdır. Gazette de France’in hissedarlarından Charles Havas’ın 1832’de Paris’te kurduğu bu ajans yerli ve yabancı gazeteleri tarayıp, en önemli haberleri irtibatlı olduğu başka bürolara göndermeyi ve hızlı haber almayı amaçlamıştır. Çevirileri Avrupa çapında büyük ilgi gören ajans, kısa zamanda birçok ülkenin başkentinde aktif olarak haber üretecek temsilcilere sahip olmuştur.¹⁹⁹ Günümüzde Agence France Presse (AFP) markasıyla dünyanın ulusötesi manada ilk beş haber ajansından biri hâline gelen kurumun temeli Havas’tır. Havas aynı zamanda dünyanın ilk haber ajansı olma özelliğine de sahiptir. Havas 1845 yılında Orta ve Batı Avrupa ülkelerinde temsilcilikler açmış, 1860’dan itibaren de Avrupa’nın genelinde abone sistemiyle haber servis hizmeti sunmayı başarmıştır. Habercilik alanında yatırımlarını artıran ajans 1869 ve 1870 senelerinde Alman Wolf ve İngiliz Reuters

¹⁹⁸ A.e., s.72-74., Barbier, Lavenir, A.g.e., s. 157., Sander, A.g.e., s. 187.

¹⁹⁹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010, s. 53-54.

ajanslarıyla anlaşarak, haber sağlama hizmetini ülke ülke bölüşerek bu alanda önemli bir tekel oluşturmuştur.²⁰⁰

Haberleri dünya üzerinde yaklaşık üç milyar insana ulaşan AFP'nin, Fransa'da Paris merkez ofisi dışında 150 dış ülkede 200 bürosu ve 80 farklı milletten 2 bin 326 çalışanı vardır. Ajans, Fransızca başta olmak üzere; İngilizce, İspanyolca, Arapça, Portekizce ve Almanca olmak üzere 6 dilde her gün 400 bin ila 600 bin kelimelik haber ile üç bin fotoğraf, 300 video ve 100 haber grafiği üretmektedir. Ajansın 2014 yılı itibari ile sermayesi 288 milyon Euro'dur.²⁰¹ AFP'nin diğer haber ajanslarıyla hizmet takasına dayanan anlaşmaları da vardır. Anlaşmalı olduğu 54 ajansın yirmisi Avrupa'da, on dördü Afrika'da, dokuzu Asya'da, altısı Amerika'da, beşi ise Yakın Doğu'da bulunmaktadır. Ayrıca AFP karşılıksız olarak 15 ajansa hizmet vermektedir. Bu ajansların 5'i Afrika'da, 3'ü Yakın Doğu'da, 4'ü Asya'da ve 3'ü de Amerika'dadır.²⁰² AFP 2014 yılında Türkiye'den Cihan Haber Ajansı ile işbirliği imzalayarak hizmet takası yaptığı ülke sayısını artırmıştır.²⁰³ AFP'nin dikkat çeken yönlerinden en önemlisi kuruluşundan itibaren Afrika kıtasına karşı özel bir alaka göstermesi ve bu kıtadaki gelişmelerle ilgili haberleri daha yakından takip ediyor olmasıdır. Bu kapsamda ajansın Afrika'nın siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel çalışmalarına yönelik geniş bir bülten yayınladığı bilinmektedir. Bu özel ilginin altında ise Afrika'nın ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan bir dönem Fransa'nın sömürgesi olması yatmaktadır.²⁰⁴ Özellikle dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan abonelerine geçtiği fotoğrafları ile adından sıkça söz ettiren ajansın Türkiye foto muhabirlerinden Bülent Kılıç, 2014 yılında yaşanan Gezi Parkı olaylarında ajansa servis ettiği fotoğraflarla dikkat çekmiştir. AFP foto muhabiri Kılıç ayrıca, 131 ülkeden, 5 bin 692 fotoğrafçının, 97 bin 912 fotoğrafla katıldığı 2015 World Press Photo yarışmasında ödüle layık görülen ilk Türk fotoğrafçı olmuştur. Gezi Parkı

²⁰⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, **Basının Doğuşu ve Gelişimi**, s. 29-30.

²⁰¹ AFP ile ilgili detaylı bilgi ve rakamsal veriler için bakınız (Çevrimiçi) <http://www.afp.com/en/agency/afp-history/>, 02 Mart 2016.

²⁰² Özgür Gönenç, **Agence France Press ve Anadolu Ajansı'nın Karşılaştırılması**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 2001, s. 24.

²⁰³ AFP ile CHA arasında imzalanan anlaşmanın detayları için bakınız (Çevrimiçi) <https://www.cihan.com.tr/tr/abdulhamit-bilici-aciklama-yapmak-kamera-cihan-logo-pCHMTM5MDYzNC8xNjUyODA5.htm>, 11 Mart 2016.

²⁰⁴ Atilla Girgin, **Uluslararası İletişim ve Haber Ajansları**, Der Yayıncılık, İstanbul, 2002. s. 54.

direniş sırasında çıkan olaylarda hayatını kaybeden Berkin Elvan'ın cenazesinde çektiği fotoğraf ile ödüle layık görülen Kılıç ayrıca Time Dergisi tarafından 2014 yılı Avrupa ve Ortadoğu'nun en iyi foto muhabiri, Guardian gazetesi tarafından ise yılın en iyi ajans fotoğrafçısı seçilmiştir.²⁰⁵

1852-1859 yılları III. Napolyon'un sert denetimleri sebebi ile Fransız basını için oldukça sönük geçmiştir. Basın politik olmayan bir tavır içinde faaliyetlerine devam etmiştir. 1866'da günlük yayına geçen Fransa'nın en eski günlük gazetesi Le Figaro üzerinde bu dönemin izleri net bir şekilde görülebilir. 1859 çıkan kanun ile cumhuriyetçi basının gelişmesi sağlanmıştır. 1868 yılında ise III. Napolyon'un çıkardığı kararname ile gazete basmak için zorunlu olan önceden izin alma şartı ve denetim amaçlı ikaz etmeler bütünüyle kaldırılmıştır. Bu kararname sonrasında sadece Paris şehrinde bir sene içinde yüz kırk gazete çıkarılmıştır. Almanlar'ın Paris'i kuşatılması sebebiyle II. İmparatorluk devrilmiş bunun yerine kurulan Ulusal Savunma Hükûmeti zamanında basın tüm denetimlerden kurtulmuştur. Fransız devrimi ile 1789 yılında kabul edilen ilkeler ülkedeki siyasal gelişmeler nedeniyle basın yasasına ancak bir asır sonra 1881'de girebilmiştir.²⁰⁶

On sekizinci yüzyıl Fransız aydınlanması incelendiğinde; Voltaire, Rousseau ve Diderot gibi filozofların sansürün tüm engellerine rağmen sistemi eleştirdikleri ve bu minvalde yazılar yazdıkları görülmektedir. Bu dönemde gazetelerin politik konulardan bahsetmelerine izin verilmemiştir.²⁰⁷ 29 Temmuz 1881'de kabul edilen ve hâlen yürürlükte olan Jules Ferry Kanunu ile basın özgürlüğü kesin olarak tanınmıştır. Bugün tüm özgür demokrasilerdeki basın rejimlerinin temeli ve ilkeleri bu kanunda yer almıştır. Bu kanuna göre her insanın bilgisi ve düşüncesini, herhangi bir araçla yazması ve yayınlaması hiçbir şekilde ve hiçbir nedenle kısıtlanamayacak bir haktır.²⁰⁸

²⁰⁵ Bülent Kılıç'a layık görülen ödülü getiren fotoğraf için bakınız (Çevrimiçi)

<http://www.afp.com/en/agency/afp-history/> Ayrıca bakınız <http://www.hurriyet.com.tr/bulent-kilica-world-press-photo-odulunu-kazandiran-fotografteki-kizin-hikayesi-28194004>, 22 Şubat 2016.

²⁰⁶ Korkmaz Alemdar, Ruhdan Uzun, **Herkes İçin Gazete-ci-lik**, Ankara, Tanyeri Kitap, 2013, s. 173.

²⁰⁷ Asa Briggs, Peter Burke, **Medyanın Toplumsal Tarihi**, Çev.: İbrahim Şener, 1. Basım, İstanbul, İzdüşüm Yayınları 2004, s. 117.

²⁰⁸ Perin, **A.g.e.**, s. 99.

Dünya iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle beraber Fransa basınında da gözle görülür bir çeşitlenme olmuştur. 20. yüzyılda radyo ve televizyonun gündelik hayata dâhil olmasıyla beraber kitle iletişim araçlarının yani medyanın niceliksel olarak arttığı görülmüştür. Bugün Fransız medyası denildiği zaman; küresel anlamda çok etkili, çok kültürlü, çok sesli, çoğunlukçu ve oldukça da özgür bir yapı ve ortamdan bahsetmek mümkündür. Ülkenin günümüz yazılı basını değerlendirilecek olursa dünya genelinde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası yayına başlayan gazete sayısında artış olduğu görülmektedir. Fransız basınının kâğıt baskıda tiraj rakamları düşük olsa da gerek ülke içinde gerekse de uluslararası anlamda ülkenin; çok etkili ve referans olarak tabir edilen ulusal gazetelere sahip olduğu bilinmektedir. Bunun dışında diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi okur-yazarlık oranına da bağlı olarak burada yerel basının da güçlü olması dikkat çekmektedir. Ülkenin en etkili ve bilinen gazeteleri 1944'te kurulan Le Monde, 1826'da yayına başlayan Le Figaro ve 1973 tarihli Libération'dur. İkinci dünya savaşı sonrası kurulan Le Monde günümüzde kendisini politik ya da ideolojik olarak merkezde konumlandırırken, Le Figaro'nun sağ kesime, Libération'un ise sol kesime yakın durduğu bilinmektedir. Fransa yazılı basınında adından söz ettiren diğer gazeteler ise Aujourd'hui en France (Le Parisien), L' Humanité, La Croix, Les Echos, Le Canard Encahine, L'Equipe'dir. 300'den fazla derginin yayınlandığı ülkede ise L'Express, Le Nouvel Observateur, Le Point ve Courier International önemli haber dergileri olup, Paris Match, Télérama, Capital ile Elle gibi moda dergileri ise farklı alanlarda yayın yapan en bilinen mecralar arasındadır. 7 Ocak 2015'de uğradığı saldırı sonucu Charb, Jean Cabu, George Wolinski, Bernard Maris ve Tignous gibi çizirlerini kaybeden, toplamda 10 gazetecisi öldürülen Charlie Hebdo ise ülkenin en sansasyonel dergisi olarak kabul edilmektedir.²⁰⁹ Yerel gazetelerde ise farklı bölgesel edisyonları da bulunan Ouest France, Sud Ouest, La Tribune- Le Progrès La Voix du Nord, Le Parisien, Le Dauphine Libéré, en fazla okunan ve bilinenler arasında bulunmaktadır.

²⁰⁹ Fransız Basını Hakkında Rakamsal Veriler için (Çevrimiçi) <http://www.acpm.fr/> adresi ziyaret edilebilir. Ayrıca Fransız Medyası hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. (Çevrimiçi) <http://fas.org:8080/irp/dni/osc/france-media.pdf>, 20 Şubat 2016.

2.2.1.3. İngiltere’de Basınının Tarihsel Gelişimi

İngiliz basınının tarihsel gelişim sürecine bakıldığında ülke basınının 1791’de kabul edilen, bir yayın çıkarmak için önceden izin almayı gerektiren *Libel Act* yasasının kaldırılması sayesinde elde ettiği hürriyet sonucu gelişme gösterdiği ve nüfuzlu gazetelerin kurulduğu bilinmektedir. Bu dönemde mücadele içinde bulunan Fransa ile girişilen savaş dönemleri haricinde basın üzerinde kısıtlamalara gidilmediği tespit edilmiştir. Ancak *Libel Act* dönemi öncesine bakıldığında ise basın için özgür bir ortamın olduğunu söylemek pek mümkün değildir. İngiltere’de 1620 yılından itibaren iç haberler yasaklandığından haber mektuplarında sadece dış haberlere yer verildiği bilinmektedir. 1632’de Almanya ile yapılan Otuz Yıl Savaşları sırasında ülkede dış haberlerin de yasaklandığı 1641’de ise kaldırıldığı belirtilmektedir. 1641-1643 yılları arasındaki iç savaşta gazetelerin kral ve parlamentodan hak talep edenlerden yana tavır aldığı bilinmektedir. 1643 yılında Kral I. Charles, Oxford’ta kendisini destekleyecek The Oxford Gazete isimli bir gazete çıkarmıştır. 1648’de İngiltere’de devrim olmuş ve Parlamento Partisi lideri Oliver Cromwell, ülke yönetimine el koymuştur. Bu dönemde kral basının etkisini fark etmiş kendi menfaatlerine aykırı olabilecek yazıların halkı etkilemesinden çekindiği için önce iç haberleri sonra dış haberleri yasaklamıştır. Kralın kendi çıkarları doğrultusunda yazacak bir gazete kurmuş olması ise başlı başına basının gücünü kabul etmiş olması olarak değerlendirilmektedir.²¹⁰ 1660 yılında tahta geçen II. Charles döneminden 1688 devrimine kadar olan süreçte siyasi haberleri yaymak ve bunları yorumlamak hakkı yalnızca krala ait görülmüştür. Bu kurallara uymayanlar cezalandırmıştır. Devrim sonrası ise gazeteler üzerindeki sansür hafiflemiş birçok gazete yayına başlamıştır. 1695’te ilk günlük gazete Post-Boy kurulmuştur.²¹¹ 18. yüzyılda gazeteciliğin geneli için önemli bir gelişme olarak oldukça ciddi bir maddi kaynak olacak ilanlar ilk defa İngiliz gazetelerinde yer bulmaya başlamıştır. Ticaretin gelişmesi ve tüccarların ürünlerini tanıtmak konusundaki istekliliği ilanların gazetelerde yer bulmasında etkili olmuştur. İlanın önemi başlangıçta kavranmamış ve alay konusu olmuştur, ancak etkileri ve önemi daha sonra hissedilmiştir²¹²

²¹⁰ Ertuğ, A.g.e., s. 43., Özbay, A.g.e., s. 41.

²¹¹ Ertuğ, A.g.e., s. 43-46.

²¹² A.e., s. 53.

Ülkede medyanın siyasetle iç içe girdiği bu yüzyılda günümüzde de varlığını Muhafazakâr ve Liberal Parti olarak sürdüren Tory ve Whig adında iki siyasi parti kurulmuştur. Hanedan ve siyaset arasındaki mücadelenin şiddetlendiği bu dönemde gazetelerin önemi daha da artmıştır. Her iki siyasi parti de gazetecilerden, ilim ve edebiyat adamlarından kendi mücadelelerine destek almaya çalışmıştır.²¹³ Siyasi partilerin destek arayışlarının yandaş ve muhalefet gazeteciliğinin ortaya çıkmasında etkili olduğu görülmüştür. Okura haber aktarırken ölçü gözetmeyen bu dönemin politik gazeteleri, daha çok yandaş bir okur kitlesi kazanmak kaygısıyla sempati beslediği siyasi partinin gayelerinin ve politikalarının partizanca propagandasını yapmıştır. Haber ile yorumun birbirinden ayrılmadan verildiği bu gazetelerin ilk örneklerinin İngiltere’de ortaya çıktığı kabul görmüştür.²¹⁴

İngiltere’de siyasi partilerin ortaya çıkması ile politik yaşamın etkisinin artmasının İngiltere’de gazetelerin kurulmasına olumlu anlamda katkı yaptığı söylenmektedir. Ülkede ilk düzenli gündelik gazetenin Elizabeth Mallet tarafından bir sayfa şeklinde The Daily Courant ismiyle 11 Mart 1702’de yayına başladığı bilinmektedir. 1735’e kadar 33 yıl yayın hayatını sürdürdüğü belirtilen bu gazetenin daha çok dış haberlere yer verdiği görülmüştür.²¹⁵ Bu gazeteyi diğer gazetelerden ayıran özellik dış haberlerde ait haberleri, üzerinde değişiklik yapmadan olduğu gibi yayınlamasıdır. Kraliçe Anne dönemi İngiltere’inde oluşan özgürlük ortamının tam yetenekli gazetecilerin yetişmesine katkıda bulunduğu söylenmektedir. Bu dönemde Stuart’larla Hanovre Hanedanı arasındaki taht kavgası dolayısıyla siyasi mücadelenin şiddetlenmesinin gazetelere yönelik ilgiyi artırdığı bilinmektedir. Daniel Defoe, Joseph Addison, Jonathan Swift ve Richard Steele gibi isimlerin gazeteciliğin şerefini yücelten kişiler olarak öne çıktıkları görülmüştür. Ülkede aktüel ve siyasi hadiseleri konu alan düzenli yazılar kaleme alma geleneğinin Daniel Defoe (1660–1731) öncülüğünde başladığı kabul edilmektedir. Eleştiri yazılarıyla ve romanlarıyla tanınan Defoe 1704’de The Review isimli bir gazete çıkarmıştır. Politik konulara yönelik düşüncelerin makale şeklinde okura iletilmesi, Defoe’nun The Review’i ile olmuştur.

²¹³ A.e., s. 54.

²¹⁴ Nuri İnügür, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982, s. 57-58.

²¹⁵ Özbay, **A.g.e.**, s. 51-52.

Ulusal ve uluslararası siyasi hadiselerle ilgili kamuoyu oluşturmak amacıyla ikişer sütünluk dört sayfadan oluşan gazetenin üç sayfasında kendisinin yazdığı tespit edilmiştir. Defoe'nin ayrıca The Tattler (Geveze) adıyla; önlü arkalı olmak üzere iki sayfalık sosyo-kültürel ve özellikle dış haberlere ağırlık veren keyif veren bir gazeteyi geliştirdiğı de bilinmektedir.²¹⁶

Kraliçe Anne'nın ölümünden sonra Liberal partiye mensup yazarlardan Steele ve Joseph Addison'un siyasi gazetelerin yanı sıra daha mutedil bir basın kurulmasına öncülük ettikleri bilinmektedir. 1711'de The Spectator isimli gazeteyi çıkarmaya başlayan iki yazarın diğeri gazetelere göre daha ucuz ve eğlendirici olan bu gazete ile büyük ilgi topladığı görölmüştür. Bu dönemde aynı kulvarda yayın yapan The Tattler ve The Spectator isimli gazetelerin halktan gereken ilgiyi gördükleri ve tirajlarını otuz binlere kadar çıkardıkları tespit edilmiştir. Bu durumdan tedirgin olan hükümet damga vergisi getirerek gazetelerin etkisini kırmayı hedeflemiştir. Bu dönemde gazetelerin birer ikişer kapanmaya başladığı bilinmektedir. Steele, 1713'te Liberal Parti destekçisi olduğı bilinen günümüzün de en prestijli gazetelerinden Guardian'ı çıkarmıştır. Bu dönemde liberal basın önemini kaybederken muhafazakâr parti basını önem kazanmıştır. 1710'da Examiner ve 1726'da Craftsman gazetesi çıkarılmıştır. Muhafazakâr gazetelerin öncüsü Jonathan Swift'tir. Swift'in Examiner'daki yazılarında ilime karşı geleneğı, burjuvalara karşı aristokrasiyi, liberallere karşı kralın ayrıcalıklarını, Protestanlara karşı kiliseyi savunduğı görölr. İngiltere'nin en uzun ömürlü gazetelerinden Morning Post ise 1772'de çıkmıştır. Muhafazakâr Parti'nin yayın organı olan gazete 150 yıl ülkenin en önemli gazetesi olmuş ve 1937'de The Daily Telegraph ile birleşmiştir. John Walter'un 1785'te en başta The Daily Universal Register adıyla kurduğı ve adını daha sonra değıştirdiğı günümüzde İngiltere'nin en ünlü gazetesi konumundaki The Times bu asrın bir mamulüdür.²¹⁷ Gazetenin zamanla ülkesinin menfaatlerini savunan ulusal bir gazete hâline geldiğini söyleyen Hasan Refik Ertuğ, Times'ın 1807'de Napolyon'a karşı açılan savaşları daha yakından izlemek için Hamburg civarındaki Altona şehrine Henry Crabb Robinson isimli bir

²¹⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, **Basının Doğışu ve Gelişimi**, Ankara, 2008, s. 24.

²¹⁷ Özbay, **A.g.e.**, s. 53-54-55-56.

muhabirini gönderdiğini aktarır. Bu yönüyle The Times yabancı ülkelere muhabir gönderen ilk gazete olarak kabul edilmektedir.²¹⁸

Havas ile beraber uluslararası haber dolaşım ağlarının kurulmaya başlandığı 19. yüzyılda İngiltere’de, Reuters Haber Ajansı bu alanda söz sahibi olmuştur. Havas’da bir dönem tercüman olarak çalışan Paul Julius Reuter’un 1850’de en başta Reuter adıyla kurduğu ajans çok geçmeden Reuters adını almıştır. İlk zamanlarda daha çok ekonomi haberleriyle dikkat çeken ajans günümüzde en güvenilir haber kaynaklarından bir hâline gelmiştir.²¹⁹ Dünyanın en büyük üç haber ajansından biri olarak kabul edilen ve özellikle finans haberleri ile dikkat çeken ajansın abonelerine 263 borsadan bilgiler ulaştırdığı belirtilmektedir.²²⁰ Reuters’in en dikkat çeken yanı sadece dış haberleri yayımlıyor olmasıdır. 163 farklı ülkede, 200 ofisi olan Reuters’in 2 bin 500’ü muhabir, foto muhabiri, kameraman olmak üzere 14 bin 500 çalışanı olduğu bilinmektedir. Ajans İngiliz medyasına yönelik sunduğu iç haberleri sadece Press Association’a satmaktadır.²²¹ Haber dosyalarının çeşitliliği bakımından en önde gelen uluslararası haber ajansı Reuters olarak kabul edilmektedir.²²²

Medya dünyasında uluslararası anlamda hem köklü hem de çok etkili gazetelere sahip İngiltere’nin günümüz yazılı basını değerlendirecek olursa ülkenin köklü gazetelere sahip olduğu görülür. Ülkenin en ünlü gazeteleri 1785 tarihli The Times, 1821’de kurulan The Guardian, 1822 tarihli The Sunday Times, 1855 tarihli The Daily Telegraph, 1888 tarihli The Financial Times, 1896 tarihli The Daily Mail, 1903 tarihli The Daily Mirror, 1986 tarihli The Independent, 1909 tarihli The Daily Express, 1964 tarihli The Sun,’dır.²²³ Daily Sport ve Daily Record ise ülkenin en fazla satan

²¹⁸ Ertuğ, **A.g.e.**, s. 65-66.

²¹⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, **Basının Doğuşu ve Gelişimi**, s. 30

²²⁰ Atilla Güner, “Mayamız Haber”, **I. İletişim Kongresi Bildiri Kitapçığı**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 1-3 Mart 2000, s. 454-456.

²²¹ Reuters hakkında detaylı bilgi için bakınız, (Çevrimiçi) <http://agency.reuters.com/en/products-services/customers/publishers.html>, 03 Mart 2016.

²²² Murat Zeytinli, **Uluslararası Haber Dengesizliği**, İstanbul, Rebel Yayıncılık, 1997, s. 93.

²²³ Erken dönem İngiliz Basın Tarihi ile ilgili detaylı bilgi edinmek için bakınız (Çevrimiçi) https://www.brent.gov.uk/media/387509/Newspaper_advertising_article_2011.pdf ve <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-28/1923-1938-ingiliz-basininin-genel-olarak-degerlendirilmesi-ve-basinda-cikan-turkiye-uzerine-yazilar-indeksi> adresi ile ayrıca İngiliz Gazete Arşivi için <http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/help/about>, 13 Mart 2016.

gazetelerindendir. The Economist ve The Week Dergisi ise ünlü haber dergileridir. Her biri birbirinden etkili bu gazeteler arasında örneğin ağırlıklı olarak bir ekonomi-siyaset gazetesi niteliğindeki The Financial Times (FT) günümüzde iş dünyasına hitap eden, dünyanın en muteber ve prestijli gazetelerdendir. FT küresel ekonomiyi ve para piyasalarını yakından takip eden iş dünyasına yönelik yayınları ve analizleri ile uluslararası alanda gündem oluşturan bir gazete olarak bilinmektedir.

2.2.1.4. Amerika Birleşik Devletlerinde Basın ve Gazetenin ve AP Haber Ajansı'nın Gelişim Tarihi

Yedi Yıl Savaşları'nın İngiltere tarafından 1763 Paris Antlaşması ile Fransa'ya karşı zaferle sonuçlanmasına kadar geçen sürede Amerika basınının kökeninde, İngiltere koloni gazeteciliğinin izleri belirgindir. İlk gazetelerin içeriğinde daha çok eski tarihli dış haberler ile diğer kolonilerden aktarılan haberlerin yer aldığı bilinmektedir. İngilizlerin bu dönemde buradaki kolonilere atadıkları valiler aracılığıyla basın üzerinde sıkı bir denetim kurdukları belirtilmektedir. 1638 yılında Benjamin Harris isminde bir İngiliz tarafından çıkarılan üç sayfalık Public Occurrences isimli ilk koloni gazetesinin de bu denetime takıldığı ve kapatıldığı bilinmektedir.²²⁴ Ülkede kolonilerin ilk haftalık gazetesi 1704'de yayın hayatına başlayan ve İngiliz yönetimini destekleyen Boston Newsletter, İngiliz yönetiminden bağımsız ilk gazete ise 1721 tarihli New England Courant'dır.²²⁵

Gerçek anlamda Amerika basınından söz edebilmek için genellikle ABD Bağımsızlık Bildirgesi'nden sonraki sürecin dikkate alındığı görülmektedir. Bunun nedeni ise; Amerika Bağımsızlık Savaşı'na kadar koloni etkisinde olan ve tam olarak düzenli çıkmayan o dönemki gazetelerin, bağımsızlık savaşı sonrası hem yayımcıları koruyan hem de basın özgürlüğünü garanti altına alan yasayla tanışmaları olarak açıklanmaktadır. Bağımsızlık savaşının, gazetelerin gelişimi için gerekli olan kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapılmasına öncülük ederek onların önünü açtığı kabul edilmektedir. Öyle ki Amerika'da 1740'lı yıllarda 14 gazete yayınlandığı hâlde

²²⁴ Celalettin Aktaş, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Gazetecilik", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, 1997, s. 89.

²²⁵ A.e., s. 89.

bağımsızlık savaşının başladığı 1775 yılında gazete sayısının 37'ye yükseldiği tespit edilmiştir.²²⁶ Bu savaş sırasında gazetelerin sadece dış haber veren yayın politikalarını değiştirdikleri ve bir fikir organı olarak halkı özgürlük mücadelesi hakkında bilgilendirmeye yöneldikleri görülmüştür. Bunun sonucu olarak Amerika'da fikir basınının Avrupa'dan çok önce başladığı ve yaygınlaştığı söylenmektedir. Fransız İhtilali'nin önde gelen isimlerinden Jacques Pierre Brissot'un 1789'da Amerikan İhtilali için söylediği belirtilen "Fransa'nın şanlı rol oynadığı Amerika İhtilali, gazeteler olmasaydı başarılamazdı" sözü bu anlamda manidardır.²²⁷

Amerika'da basın özgürlüğünün temelini; 1776 Virginia İnsan Hakları Yasası ile 1787 tarihli ABD Federal Anayasası'nın 1791 tarihli güncellenmiş halinin oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu yasaların ortak özelliği; basın özgürlüğünün özgürlüklerin temeli olduğunu ve sadece baskıcı yönetimler tarafından sınırlandırılabilceğini öngörmesidir. Bu tarihte ilk kez yapılan değişiklikte kongrenin ifade ile basın özgürlüğünü kısıtlayan bir yasa yapmayacağı kararını alması Amerika'da hem basın özgürlüğünü teminat altına almış hem de basının gelişmesinin önünü ciddi anlamda açmıştır.²²⁸ ABD Başkanı Thomas Jefferson'ın 1787 yılında Albay Edward Carrington'a söylediği belirtilen "hükûmetimizin temelinde halkın görüşleri olduğu için ilk amacımız onu korumak olmalıdır bu nedenle gazetesiz bir hükûmet mi yoksa hükûmetsiz bir gazete mi olmalı diye bana soracak olursanız hükûmetsiz bir gazeteyi seçmek için bir dakika durmam"²²⁹ sözü Amerika basın tarihine neredeyse iki buçuk asır önce geçmiş, basının önemini çok iyi anlatan tarihi bir ifade olarak nitelendirilmektedir.

Basının siyasetle yakın ilişki kurma çabaları Amerika basın tarihinde de kendisini gösterir. ABD'de basının siyasallaşması 1830-1840 yılları arasında özellikle George Washington'ın başkanlığı yıllarında başlamıştır. Parti gazeteciliği dönemi olarak nitelendirilen bu dönemle birlikte gazetelerin adeta parti bültenine dönüştükleri bilinmektedir. 1835'te James Gordon Bennett'in yayınladığı New York Herald

²²⁶ Özbay, **A.g.e.**, s. 63.

²²⁷ Briggs, Burke, **A.g.e.**, s. 119.

²²⁸ Aktaş, **A.g.e.**, s. 90.

²²⁹ Hargreaves, **A.g.e.**, s. 38.

Gazetesi hiçbir siyasi partiyi desteklemeyen bağımsız tavrı ve hem seçkin zümreye hem de işçilere hitap eden yayın politikası ile popüler gazeteciliğin öncüsü olmuştur. Fikir basınının temsilcisi ise 1841 yılında New York Tribune adlı gazeteyi çıkaran Bennett'in rakibi, köleliğin kaldırılması fikrini cesaretle ortaya atıp savunmasıyla tanınan Horace Greeley olarak kabul edilmektedir. Bu iki gazetenin aralarındaki rekabeti otuz yıl boyunca sürdürdükleri bilinmektedir. 1850'lerde birçok gazetenin siyasi partilerin sözcüsü gibi davrandıkları hâlde bu iki köklü gazetenin tarafsız yayıncılık ilkesini köklü bir gelenek hâline getirmeyi başardıkları kabul edilmektedir.²³⁰ On dokuzuncu yüzyılda ise Amerika'da fikir gazeteciliğinin yerini sansasyonel haberlerle okurun dikkatini çekmeye çalışan kitle gazeteciliğinin almaya başladığı görülmektedir. Amerikalı William Randolph Hearst ile St. Louis Post Dispatch isimli gazetesinin kurucusu Joseph Pulitzer, sarı basın olarak bilinen bu basın türünün öncüleri olarak kabul edilmektedir.²³¹ 1880 ve 1890'lı yıllarda her türlü yolsuzluğa karşı savaşan bir gazeteci olarak büyük ün kazanan Pulitzer hâlâ Amerika'nın idol gazetecileri arasında yer almaktadır. Pulitzer adına 1917'den beri her yıl 21 dalda ödül verilmektedir. Gazeteciliğin oscarı olarak kabul edilen bu ödüller New York'ta ki Columbia Üniversitesi komitesi tarafından belirlenmektedir.²³²

On dokuzuncu yüzyılın habercilik anlayışında ki en önemli olaylarından biri de 1846-1848 yılları arasında New York'ta yayınlanan altı gazetenin güçlerini birleştirerek Associated Press (AP) Haber Ajansı'nı kurmuş olmalarıdır. AP bu gazetelerin haber toplamada yaşadıkları sıkıntıyı aşmak ve haberin maliyetini düşürmek amacıyla kurulmuştur.²³³ Samuel Mose'un 1853'de radyonun atası olarak kabul edilen telgrafi ve mors alfabesini keşfetmesi dünya basın tarihinin en önemli teknik gelişmelerinden birisi olmuştur. Bu teknik dünya çapında hızla yayılmış ve Avrupa devletlerinin başlıca haber alma vasıtası hâline gelerek haber ajanslarının etki alanlarını artırmalarına olanak sağlamıştır.²³⁴ 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren

²³⁰ İnuğur, **A.g.e.**, s. 125-127.

²³¹ Aktaş, **A.g.e.**, s. 92.

²³² Alemdar, Uzun, **A.g.e.**, s. 201-203.

²³³ Aktaş, **A.g.e.**, s. 98.

²³⁴ Hüseyin Altunbaş, "Başlangıcından Günümüze Radyo ve Radyo Reklamcılığı, Türkiye'de Yerel Radyo İstasyonlarının Reklam Aracı Olarak Kullanılışı, Sorunları ve Model Önerisi" **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Reklam ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. İlhan Ünlü, Eskişehir, 2003. s. 2-5.

devreye giren haber ajansları, günümüz basın sektöründe geçmişe göre daha önemli bir konum elde etmiştir. Kâğıt baskıda kan kaybeden çoğu gazete haber üretim safhasında çalışan personeline tenkiset yaparak bu rolü ajanslara devretmeye başlamıştır. Çünkü alt yapı sorunu olmayan bu ajanslar, ellerinde bulundurdıkları teknolojik olanaklar sayesinde habere ulaşma ve dağıtma hizmetlerini diğer kitle iletişim araçlarına göre daha çabuk gerçekleştirebilmektedir. Günümüzde AP, AFP ve Reuters Haber Ajansları uluslararası alanda hâlâ etkinliklerini sürdürmektedir. Özellikle dış haberlerin üretim ve dağıtım alanı bu üç küresel ajansın kontrolündedir. Dünyadaki kitle iletişim araçları, dış haberlerinin yaklaşık %80'ini New York, Londra ve Paris merkezli bu ajanslardan almaktadır.²³⁵ AP'nin ABD dışında 112 ülkede (71'i az gelişmiş ülkeler), 8 bin 500 dolayında radyo ve televizyon yirmi bine yakın müşterisi bulunmaktadır. AP'nin bugün ulusal ve uluslararası yaklaşık iki yüz elli dolayında bürosu bulunmaktadır. Bu bürolardan elde edilen haberlerle ajansın gündelik haber sayısı üç binden fazladır. AP'nin günlük İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Flamanca dillerinde olmak üzere haber, fotoğraf, video ve grafik yayınladığı bilinmektedir.²³⁶ Günümüzde AP en köklü haber ajansı olmadığı halde; haber kaynağı, haber ağı, müşteri sayısı, teyid edilmiş muteberliği ve en son teknolojik gelişmeleri kullanma yeteneğiyle bir haber ajansı olarak uluslararası haber ağlarının en büyüğü ve en etkin olarak kabul edilmektedir.²³⁷

Yirminci yüzyılda ise; gazeteciliğin temel kurallarının, haber yazım tekniklerinin büyük bir gelişme gösterdiği ve geleneksel yazılı basın anlayışının değişmeye başladığı görülmektedir. Gazetelerin habere yaklaşımları ve habere verdikleri değerin arttığı bu dönemde, hem gazete hem de okur sayısında artış olduğu tespit edilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında gazeteciliğin uluslararası bir boyut kazandığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde ABD'den bin 500 muhabirin savaşın kapsama alanına aldığı bölgelere gönderildiği bilinmektedir. İlk kadın savaş muhabirleri ve radyo muhabirlerinin ortaya çıkışının da bu dönemde olduğu görülmüştür.²³⁸ Bu dönemde radyo yayınlarının gazetelere bağlı olarak içerik oluşturdıkları bilinmektedir.

²³⁵ Zeytinli, **A.g.e.**, s. 8.

²³⁶ AP ile ilgili detaylı rakamsal veriler için bakınız (Çevrimiçi) <http://www.ap.org/annual-report/2014/ap-by-the-numbers.html>, 04 Mart 2016.

²³⁷ Girgin, **A.g.e.**, s. 355.

²³⁸ Aktaş, **A.g.e.**, s. 93.

1960'lı yıllara gelindiğinde ise televizyonun gündelik hayata girmesi sonucu gazetelerin televizyon ile rekabet edebilmek için haber yorumu ve haber analizi gibi uzmanlık isteyen alanlara yöneldikleri tespit edilmiştir.

Amerika'nın iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak özellikle internet ağı ve programlarında kısa zamanda kaydettiği mesafe günümüz Amerikan basınını diğer ülkelere kıyasla çok ileri bir noktaya taşımıştır. Öyle ki yeni medya kısmında daha detaylı ele alınacak olan yazılı basının dijitalleşmesi veya dijital platformlara taşınması meselesinde kilit ülkenin Amerika olduğu herkesin üzerinde hem fikir olduğu bir düşüncedir. Amerika basını dediğimizde aklımıza ilk gelen gazeteler The New York Times, USA Today, Wall Street Journal, Washington Post, Los Angeles Times, New York Daily News gibi gazetelerdir. Bu gazetelerin ortak özelliği hem tiraj olarak hem de ulusal ve uluslararası arenada saygın olarak nitelendirilmeleridir. National Geographic, Time ve Newsweek ise farklı ülkelerde baskıları olan Amerika'nın küresel dergi markalarıdır.²³⁹

2.3. Radyo

Yirminci yüzyılın önemli teknolojik buluşların tarihine bakıldığında önce belirli kodlar aracılığıyla yazılı bilginin gönderilmesini sağlayan telgrafın daha sonra ise sesin iletilmesini esas alan telefonun icadının önemli rol oynadığı görülmektedir. Radyoya giden yolu açan gelişmelerin; Michael Faraday'ın 1831'de elektromanyetik indüksiyonu keşfetmesi ile telsizin ilim babası olarak tanınan James Clerck Maxwell'in 1864'de elektromanyetiğin atmosferde dalgalar halinde hareket ettiğini ve atmosferin bu dalgaları taşımak için ışık hızında kapasiteye sahip olduğunu keşfetmesi kabul edilmektedir. 1887 yılına gelindiğinde de Alman Fizikçi Heinrich Hertz'in radyo dalgalarının varlığını ve uzunluğunu bulduğu bilinmektedir. Telsiz ile iletişim sistemini geliştirmek isteyen İtalyan Guglielmo Marconi ise 1901'de telgrafı kablodan kurtararak radyo dalgalarını iki bin deniz milinden daha uzağa Atlantik'e iletmeyi başarmıştır. Marconi'nin bu başarısı 1909'da hem kendisine Nobel Ödülünü kazandırmış hem de radyoculuğun başlangıcı olarak kabul edilen bir işe imza atmasını sağlamıştır. Radyonun simgesel üç ismi; radyo dalgalarının mesaj taşıyabildiğini bulan

²³⁹ A.e., s. 95-99-100.

Marconi, sinyal üretimi için gereken audion (radyo alıcısı) teknolojisini bulan Lee De Forest ile bulduğu alternatör sayesinde sesin radyo dalgalarıyla taşınmasını sağlayan ve kamuya yönelik yayın yapabilmek için sinyal alıp verme kanalını bulan kişi Fessenden olarak kabul edilmektedir.²⁴⁰

Birinci Dünya Savaşından önce radyoculuğun amatör olarak yapıldığını ve amatör kişiler elinde bulunduğunu söyleyen Hüseyin Altunbaş, radyonun yaygınlık kazanması ile beraber ilk radyo istasyonlarının kurulmaya başlandığını belirtmektedir. Altunbaş, KDKA isimli radyonun hem resmi lisans alan ilk radyo kuruluşu olduğunu hem de radyo programları ile radyoculuğun öncülüğünü yaptığını söylemektedir.²⁴¹ Amerika'da bu gelişmeler yaşanırken özellikle İngiltere'de yaşayan Guglielmo Marconi'ye ait şirketin radyo dalgaları üzerine yürüttüğü çalışmaların da hız kazandığı bilinmektedir. Marconi'nin öncülüğünde 1922'de bir dünya markası olarak kabul edilen BBC (British Broadcasting Corporation) özel bir statü ile bir devlet teşekkülü olarak kurulmuştur.²⁴² 19 Aralık 1932'de yayına başlayan BBC Dünya Servisi, 20 Kasım 1939 tarihinden beri Türkçe dâhil 29 ayrı dilde yayın yapmaktadır. İlk olarak İngiliz İmparatorluğu'nun uzak köşelerine haber iletmek amacıyla yayına başlayan Dünya Servisi, sesini Londra'dan Avustralya ardından da Yeni Zelanda'ya duyurmuştur. BBC'nin kurucusu ve genel müdürü Sir John Reith, o zaman ki adı İmparatorluk Servisi olan Dünya Servisi'ni ilk hizmete soktuğu hafta, dönemin Kralı V. George'un Noel konuşmasını imparatorluğun uzak noktalarına taşımış böylece haberleşmenin stratejik önemini kanıtlamıştır. İlk olarak İngilizce başlayan dış yayınlar, sonraki yıllarda başka dillerin eklenmesiyle daha da büyüyerek tüm dünyada geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmıştır.²⁴³ 1927'den bu yana kamu hizmeti yayıncılığı yapan BBC, dünyanın hemen her tarafına ulaşacak biçimde örgütlenmiş bulunmaktadır.²⁴⁴ Dünyada elliye yakın merkezde yaklaşık iki yüz elli BBC muhabiri BBC'nin haber ağını beslerken, radyo yayınlarının haftada yaklaşık iki yüz seksen

²⁴⁰ Altunbaş, **A.g.e.**, s. 3-6-8.

²⁴¹ **A.e.**, s. 9-11.

²⁴² **A.e.**, s. 13.

²⁴³ BBC hakkında detaylı bilgi için <http://www.bbc.co.uk/historyofthebbc>
http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/12/071219_anniversary.shtml
http://www.bbc.com/turkce/kurumsal/2013/07/000000_cep_hakimizda, 02 Mart 2016.

²⁴⁴ Yasemin Giritli İnceoğlu, **Uluslararası Medya**, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s. 220.

milyon dinleyiciye ulaştığı bilinmektedir.²⁴⁵ BBC'nin yayıncılık bakımından özerk bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kurumun hükûmetin değil, İngiliz devleti ve halkının menfaati için yayın yaptığı belirtilmektedir. Kurumun, gelirini reklamdaki çok radyo ve TV alıcılarından alınan vergiyle elde ettiği belirtilmektedir. BBC, otuzdan fazla dilde yayın yapan, kapsama alanı bakımından en büyük radyo televizyon örgütlenmesi olarak bilinmektedir.²⁴⁶ BBC'nin ortaya koyduğu ve sahip çıktığı bu modelin ülkenin demokrasi kültürüyle doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. Radyonun kamu yayıncılığını öncelemesi ve hükûmetten bağımsız çalışması; yasama, yürütme ve yargı arasındaki kuvvetler ayrılığı ilkesinin de pratikteki bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Fransa'da ise yine İngiltere ile aynı tarihte bugün yedi farklı kanal ile yayınlarını sürdüren Radio France öncülüğünde ilk yayınlar yapılmaya başlanmıştır. 2014 yılında 13,3 milyon dinleyicisi olduğu tespit edilen Radio France'ın; France Info ve France Inter kanalları en çok dinlenenler arasındadır. Ayrıca Radio France Internationale ile Europe 1'de en fazla bilinen radyo kanallarıdır.²⁴⁷ Radyo'nun çok etkili kullanıldığı dönemlerden biri de kuşkusuz ki Nazi Almanyası dönemi olmuştur. Hitler'in cumhurbaşkanlığına aday olduğu 1933 Şubat ayında dönemin ünlü propaganda bakanı Joseph Goebbels'in "radyo ve basın bizim hizmetimizde ve biz şuanda propaganda şaheseri yaratıyoruz" dediği söylenmektedir. Almanya'da 1935'li yıllara gelindiğinde her şeye hâkim olan ırkçı dilin; yayınlarda da büyük yer kapladığı ve Nazi propagandasının edebiyattan tiyatroya kadar her alanda kendisini gösterdiği bilinmektedir.²⁴⁸

²⁴⁵ BBC hakkında detaylı bilgi için (Çevrimiçi)

http://www.bbc.com/turkce/kurumsal/2013/07/000000_cep_hakkimizda, 02 Mart 2016.

²⁴⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, **Radyo Televizyon Tarihi**, Ankara, 2011, s. 10. (Çevrimiçi)

http://www.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Radyo%20Televizyon%20Tarihi.pdf
28 Şubat 2016.

²⁴⁷ Radio France ile ilgili detaylı bilgi için bakınız, (Çevrimiçi) <http://www.radiofrance.fr/l-entreprise/reperes>, 01 Mart 2016.

²⁴⁸ Antoine Sabbagh, **La Radio Rendez-Vous Sur les Ondes**, Decouverts-Galimard, Evreux, 1995, s. 45-46.

Amerika’da ise Başkan Roosevelt tarafından Savaş Bilgi Ofisi tarafından 1942 yılında kurulan o dönem İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca dillerinde günümüzde ise Türkçe Servisi de dâhil 45 dilde yayın yapan Amerika’nın Sesi Radyosu (VOA) yayınlarına başlamıştır.²⁴⁹ Resmi internet sitesinde VOA’nın, savaşın hırpaladığı ve bunalttığı toplumlardaki insanların güvenilir haber ihtiyacını karşılamak için yayına başladığı belirtilmektedir. 1942’de yapılan İlk VOA yayınında William Harlan Hale’in söylediği belirtilen “Haberler iyi olabilir. Haberler kötü olabilir. Biz size gerçeği anlatacağız” cümlesi VOA’nın sloganlardan biri hâline gelmiştir.²⁵⁰

Radyonun tarihine bakıldığı zaman savaş dalgasının kol gezdiği 1939-1945 yılları arasında etkili olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle ses kayıt cihazının radyoların haber bültenlerinde kullanılmaya başlaması sonucu birçok radyo büyük şehirlerde ofis kurmuş ve yayınlarını buradan oldukça hızlı bir şekilde gerçekleştirmiştir.²⁵¹ Soğuk Savaş döneminde de radyonun etkin kullanımı sürmüştür. 1944 yılında ABD’de 1900, Avrupa’da 416, Asya’da 173, Afrika’da ise 43 radyo istasyonunun bulunduğu, 1961’de ise istasyon sayılarının 1944’e göre yaklaşık on kat arttığı bilinmektedir. Bu dönemde Amerikan radyolarında özellikle Amerikan’ın Sesi’nde antikomünist, Moskova radyolarında ise komünizm içerikli yayınların daha doğrusu propagandanın yoğunlaştığı bilinmektedir. Radyonun bu dönemde özellikle ordu tarafından devlet politikalarını halka kabul ettirmek amacıyla kullanıldığı söylenebilir.²⁵² Mc Phail’in de söylediği üzere, ikinci cihan harbi sonrasında uluslararası ilişkileri kuşatan komünizm-demokrasi ve Doğu-Batı karşıtlığı ekseninde ilerleyen Soğuk Savaş söylemleri uluslararası iletişim alanı içerisinde de etkili olmuştur.²⁵³ Bu dönemin en etkili kitle iletişim aracı konumundaki radyo, ABD’de iktisadi ve milli bir iletişim aracı şeklinde görülmüştür. Avrupa’da ise radyo, güvenlik

²⁴⁹ Voice of America hakkında detaylı bilgi için bakınız, (Çevrimiçi)

<http://www.amerikanin sesi.com/info/biz-kimiz/1920.html>, 13 Mart 2016.

²⁵⁰ Voice of America, About VOA, (Çevrimiçi) <http://www.voanews.com/english/about/index.cfm>, 13 Mart 2016.

²⁵¹ Oya Şakı-Aydın, “Memoire de sur Le journalisme dans les radios nationales en Turquie dans le cadre de la commercialisation et du developement technologique”, **Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Özden Cankaya, İstanbul, 2004. s. 17.

²⁵² Albert Pierre, Tudesk André Jean, **L’Histoire de La Radio et Télévision**, Vendome, 1995, s. 56-57.

²⁵³ Eylem Yanardağoglu, “Uluslararası İletişim ve Kamu Diplomasisi: BBC Dünya Servisi Haber Merkezi Örneği”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 38, 2014, s. 122.

kaygıları dolayısıyla devletin denetiminde bulunmuş özellikle İngiltere’de, sömürge alanları ile haberleşmeyi gerçekleştirecek ulus ötesi bir mecra kabul edilmiştir.²⁵⁴ Eylem Yanardağoglu, radyonun önemli bir kitle iletişim aracı olduğu İngiltere’de o dönemlerde dış politikanın bir aracı olarak görüldüğünü söylemektedir. Yanardağoglu ayrıca radyonun İngiltere’de dış politikada kullanımının onu diğer ülkelerden ayıran bir özellik olduğunu belirtmektedir. Yanardağoglu, James Wood’un da İngiltere’nin bu modern alete sadece eğlence amaçlı bakmayıp aynı zamanda onu toplumu manipüle edebilecek bir alet şeklinde gören ilk ulus olduğunu söylediğini belirtmektedir. Wood’a göre İngiltere radyoyu devletin propagandasını ulusal alanda en hızlı şekilde yapabilecek bir alet şeklinde değerlendiren ilk devlet olmuştur.²⁵⁵ BBC örneğinde görüldüğü üzere dönemin en önemli medya aracı olan radyo, o dönem diplomasiinin önemli bir unsuru olarak kullanılmıştır.

1947’de William Shockley’in radyoyu taşınabilir hâle getiren transistörü buluşu hem radyo hem de dinleyici sayısını artırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında televizyonun ortaya çıkışıyla radyo da popüleritesini hızla kaybetmeye başlamıştır. Radyonun çıkışıyla gazetenin başına gelenler bu sefer televizyonunun çıkışıyla radyonun başına gelmiş, radyonun hem dinleyici sayısı hem de reklam gelirleri düşmeye başlamıştır. Radyocular dinleyici kitlesini elde tutabilmek için onların ilgisini çekebilecek arayışlara yönelmişlerdir. 1957 yılında Japonların ürettiği küçük taşınabilir radyolar ile yeniden geniş bir kitle elde ettiği bilinen radyoculukta 1970’li yıllarda uydu üzerinden program yayınına geçilirken 1990’da ise daha kaliteli ses ve daha fazla alternatif kanal sunan dijital yayınlar yapılmaya başlanmıştır. İnternetin yaygın olarak kullanılmaya başlandığı 1994 sonrasında ise online yayın yapma ve dinleme olanağı elde edilmiştir.²⁵⁶ Günümüzde BBC, Radio France ve Voice of America gibi devlet destekli radyolar istisna tutulursa radyoların daha çok haber kaynağı olarak değil müzik kutusu olarak görüldükleri söylenebilir.

John Vivian’a göre radyo için sonun başlangıcını; ABD’nin 1991’de Irak’a saldırdığı dönemde ABC televizyon kanalının operasyonun başladığı gece oradan

²⁵⁴ A.e., s. 121.

²⁵⁵ A.e., s. 121.

²⁵⁶ Altunbaş, A.g.e., s. 21-24-26-27.

görüntüler geçmesi ve görüntüleri Peter Jennings'e yorumlatması oluşturmaktadır.²⁵⁷ Burada görüldüğü üzere her yeni kitle iletişim aracının büyük rağbet gördüğü bir altın çağ söz konusu olduğu gibi kendisine rakip sayılabilecek yeni araçların icadı ve kullanımı ile birlikte de etkisini yitirmeye başladıkları bir gerçektir. Yeni bir kitle iletişim aracının doğuşu ve yaygınlık kazanması kendisinden çokta eski olmayan ama daha önce doğmuş kitle iletişim aracını da ciddi anlamda etkilemiştir. Radyonun icadı gazeteyi, televizyonun icadı hem radyoyu hem gazeteyi, internetin icadı ise bütün geleneksel kitle iletişim araçlarını etkileyerek, değişime ve de kendisine ayak uydurmaya zorlamıştır. Günümüzde geleneksel kitle iletişim araçlarının her anlamda kendi çarklarını döndürebilmeleri için yeni medyaya yönelik yatırımları ve onlarla sağlayacakları uyumun çok önemli olduğu bilinmektedir.

2.4. Televizyon ve Televizyon Haberciliği

Günümüzde en yaygın olarak kullanılan kitle iletişim araçlarından biri de icadı radyodan yaklaşık 15-20 yıl sonra tamamlanan televizyondur. Kolay erişilebilir olması ve sunduğu içeriksel zenginlik sayesinde izleyicisini eğlendirmesi ve bilgilendirmesi televizyonunun etkinliğini sürdürmesini sağlamıştır. Televizyon; o dönem itibariyle dünya kavramını gözle görülür ve ulaşılabilir kılması nedeniyle McLuhan'ın ifade ettiği global bir köy hâline getiren ilk kitle iletişim aracı olarak da nitelendirilmektedir.

Radyo'da olduğu gibi televizyonun icadı aşamasında da birçok bilim adamı Avrupa'nın değişik ülkelerinde çalışmalar yürütmüş ve televizyonu günümüze taşımıştır. Televizyonun radyoya göre görüntüsel özelliğinden dolayı daha karışık bir tekniğe sahip olmasının icadının süresini uzattığı belirtilmektedir. Televizyonun icadına katkıda bulunan isimlere bakıldığında May, Nipkow, Jenkins, Baird, Farnsworth ve Zworykin gibi isimler dikkat çekmektedir. İlk televizyon yayın denemelerinin 1927'li yıllarda yapıldığı bilinmektedir. ABD sinema sektöründe olduğu gibi televizyon yayıncılığı alanında da üstünlüğünü korumaktadır. İlk düzenli yayınlara elektronik tarama tekniğini kullanarak İngiltere'de 1936 yılında geçilmiştir. İlk yayın Londra'da yapılmış ve büyük ilgi uyandırmıştır. İngiltere'de başlayan bu

²⁵⁷ John Vivian, **The Media Of Mass Communication**, Winona State University 8. Edition, Pearson, 2007, ss. 147-199, Aydın, **A.g.e.**, s. 21.

yayın II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüş, savaş sırasında yayınlara ara verilmiş, 1945'de ise yayınlara yeniden başlanmıştır.²⁵⁸ İngiltere'nin ardından tv yayınlarını başlatan ülke Amerika'dır. Her ne kadar deneysel yayınlara RCA 1936 yılında başlamışsa da daha yüksek görüntü kalitesi arayışları nedeniyle resmi nitelikte ilk yayına 1939 yılında başlanmıştır. ABD'nin ilk televizyon yayınında, 1939 yılında New York'ta yapılmakta olan Dünya Fuarı'ndan izlenimlere yer verilmiştir.²⁵⁹ Sinema ve fotoğrafın ana vatanı Fransa'da ise televizyon yine 1930'lu yıllarda kaliteli görüntü elde edildikten sonra kullanıma girmiştir. Fransa'dan ilk canlı yayın Paris Champs Elysée Tiyatrosu'ndan 5 Haziran 1947'de gerçekleştirilmiştir. Renkli görüntülü yayınlara ise ancak 1970'li yıllarda başlanabilmektedir.²⁶⁰

Televizyonun, siyah-beyaz yayınlardan renkli yayınlara, kablolu ve kablosuz yayınlardan uydu sistemi ile ilişkili dijital yayınlara, yüksek kaliteli ve çözünürlüklü yayınlardan, üç ve daha fazla boyutlu yayınlara doğru uzanan yaklaşık 89 yıllık serüveni olduğu bilinmektedir. Televizyonun özellikle 1990 sonrası teknik ve yayıncılık olanakları açısından çok hızlı bir değişim geçirdiği görülmektedir. İnternetin diğer geleneksel kitle iletişim araçlarında olduğu gibi televizyon üzerinde de elbette ki olumlu ve olumsuz etkilerinden bahsetmek mümkündür. Fakat gazete ve radyoya göre televizyonun internet teknolojisine daha iyi ayak uydurduğu söylenmektedir. Nitekim internet sonrası dönemde geleneksel medya üzerine yürütülen tartışmalarda genellikle kâğıdın ölümünden bahsedilirken televizyonun bu yakıştırmadan en azından şimdilik uzak tutulduğu görülmektedir.

Televizyon teknolojilerindeki tekniksel ve içeriksel değişim izleyicisinin ya da kullanıcısının da televizyon karşısındaki durumunu farklılaştırmıştır. Dijital tv yayınlarının iki taraflı etkileşime imkân tanıyan yeni yönü, interaktif tv mefhumunun kullanımını artırmıştır. İnteraktif tv; televizyon izleyicisinin televizyon programı, televizyon kanalı veya diğer izleyicilerle etkileşim içerisinde bulunmasına imkân sağlayan araç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Burçin İspir'in Jensen'den aktarımına

²⁵⁸ Aysel Aziz, **Radio ve Televizyona Giriş**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınları, No:460, 1981, s. 12.

²⁵⁹ A.e., s. 14.

²⁶⁰ A.e., s. 14.

etkileşimli televizyon; izleyicinin neyi, ne zaman ve nasıl izleyebileceği üzerinde kontrol sağlayabildiği ya da doğrudan programa aktif bir şekilde katılım sağlayabildiği yeni bir televizyon izleme deneyimi olarak tanımlamaktadır.²⁶¹ Etkileşim kavramı günümüzde geleneksel medya ile yeni medya arasındaki temel farklılığı ortaya koyan bir kavramdır. Geleneksel medyadaki iletişim biçimleri ve modelleri etkileşime izin vermeyen bir yapıdadır. Geleneksel medyadaki tek yönlü iletişim ise yeni medya ile birlikte iletişim etkinliğini çift yönlü bir yapıya dönüştürmüştür.²⁶² Bu durum televizyonun ölümünden şimdilik bahsedilmemesinin önemli sebeplerinden biri olarak görülmektedir.

Televizyonların da tıpkı diğer kitle iletişim araçları gibi haber verme, eğlendirme, eğitime, mal ve hizmetleri tanıtmaya ve ikna edip yönlendirme gibi bir amacı vardır. Bu amaçları doğrultusunda da önceliklerine göre izledikleri bir yayın politikası söz konusudur. Bu politikalar ülkeden ülkeye, yayıncı kuruluştan yayımlanan programa kadar farklılık gösterebilmektedir. Konuyla ilgisi bakımından haber verme işlevini yerine getiren yayın kuruluşlarını veya haber kanalları dikkate alınacak olursa dünyada güvenilirliği ve saygınlığı elde etmiş olan kuruluşlar arasında yine Amerika, İngiltere ve Fransa'nın olduğu görülmektedir. Bu ülkeler sahip oldukları televizyon kanallarıyla bu alanda da diğer ülkelere göre çok daha ileridedir. CNN, Fox News, CNBC, Bloomberg, BBC World News, Sky News, France 24, Euronews ve Africanews BFM gibi kanallar bu üç ülkede habercilik yürüten en tanınmış kanallar olarak öne çıkmaktadır.

2.4.1. CNN

Ted Turner tarafından 1980 yılında kurulan CNN (Cable News Network), uydu ve kablo aracılığıyla 24 saat haber yayını yapan ilk haber kanalıdır.²⁶³ Yayın hayatına ilk başladığında sadece ABD'deki kablo TV şebekelerine hizmet veren CNN, 1983'te

²⁶¹ Burçin İspir, "Bilgi Çağında Dijitalleşme ve Yeni Teknolojiye Uyum: Türkiye'de Dijital Televizyon Yayıncılığı Örneği", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Doç. Dr. Deniz Taşçı, Eskişehir, 2008. s. 79.

²⁶² **A.e.**, s. 78.

²⁶³ Ceyda Ilgaz-Büyükbaykal, "Türkiye'de Televizyon Alanında Küresel-Yerel Birlikteliği: CNN Türk ve CNBC-E Örneği", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Suat Gezgin, İstanbul, 2003. s. 107.

Fast East Service, 1985'te ise Europea Service'in kurulmasıyla dış dünyaya açılmış ve ABD dışındaki ülkelerde yayına başlamıştır.²⁶⁴ Kapsama alanını bütün yeryüzü şeklinde ilke edinen kanalın ismini markalaştıran hadisenin 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle yaşanan Körfez Savaşı olduğu bilinmektedir. Kanalın bu savaşa ait bombardımanı canlı yayınlaması sonucu, seyirciler ilk defa bir savaşa tv ile tanıklık etmiştir.²⁶⁵ CNN'in önemli olayları canlı olarak yayınlaması, bir yandan televizyon yayın teknolojisinin uydular ve kablolu yayınlarla hangi aşamaya geldiğini kanıtlamış diğer taraftan da ABD'nin bu alandaki üstünlüğünü ilan etmiştir.²⁶⁶ İletişim teknolojisinde ulaşılan bu ilerlemenin ardından haber olgusu; sona ermiş hadiseleri değil, henüz yaşanıyor olan yani bitmemiş olayları izleyicilere iletmek manasını taşımaya başlamıştır.²⁶⁷ Küresel yayıncılık kanalı olan CNN, çeşitli ülkelerle yaptığı yerel ortaklıklar sayesinde geniş bir pazarda yayıncılık yapmaktadır. Yerel yayıncılarla işbirliğine giden CNN'in adı, Almanya'da CNN Deutschland, İspanya'da CNN+, Türkiye'de ise CNN Türk olarak belirlenmiştir.²⁶⁸

2.4.2. BBC

Dünya'da ilk televizyon yayınının 1936'da BBC tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir.²⁶⁹ BBC, kurulduğu tarihten 1954 yılına değin televizyon yayıncılığında, 1972 yılına değin ise radyo yayıncılığında tek kurum olmuştur. 1927-1938 yıllarında kurumun yayın yöneticiliğini yürüten John Reith'in kurumun kuruluşunun ilk zamanlarında ciddi işler başardığı görülmektedir. İmparatorluk sınırları içerisinde radyo yayınlarını başlatan Reith, imparatorluğun ilk televizyon yayınlarının başlatılmasını da yönetmiştir. Reith'in, yayıncılık işlerine kamu hizmeti şeklinde bir yaklaşım getirmesi ülkede geçerliliğini korumaktadır. Reith'in yayıncılığın sadece eğitim amaçlı olması gerektiğine ve insanlığın kaydettiği gelişmelerin olabildiğince fazla sayıda eve ulaştırılması sorumluluğuna inandığı bilinmektedir. Ona göre

²⁶⁴ Nalan Sönmezşık, "CNN: Bir Numaralı Haber Kanalı", **Uluslararası İletişim**, Editör: Gürsel Öngören, İstanbul, Der Yayınları, s. 253-254.

²⁶⁵ Mehmet Murat Mengü, "Haber Diliyle Yapılandırılan Küresel Söylem: CNN Türk ve CNN International Örneği", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Sinema- Tv Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Nurdoğan Rigel, İstanbul, 2003, s. 108.

²⁶⁶ Ilgaz, **A.g.e.**, s. 114.

²⁶⁷ Sönmezşık, **A.g.e.**, s. 254.

²⁶⁸ Ilgaz, **A.g.e.** s. 56.

²⁶⁹ Aslı Yapar-Göncü, "İletişim Teknolojilerinin Medya Üzerindeki Etkileri", 2nd International Symposium Communication in the Millennium Kitabı, İstanbul Üniversitesi, 17-19 Mart 2004, s. 439.

programlar halka yüksek moral aşılmalı ve topluma zararlı olabilecek ne varsa olabildiğince engellenmelidir.²⁷⁰ BBC 2008 Mart ayı itibariyle Arapça televizyon yayınlarına da başlamıştır. Böylece kurum tarihinde ilk kez kendine ayrılan kamu fonlarıyla İngilizce dışında başka bir dilde uluslararası bir televizyon kanalı kurmuştur.²⁷¹ Yeni medya mecrasının gelişme göstermesi kurumun dengeli yayıncılık ve yansızlık gibi köklü editoryal politikalarının uygulanmasını ve küreselleşen gazeteciliğin gereklerinin yerine getirilmesini daha da önemli hâle getirmiştir.²⁷² BBC'nin gerek işletme yapısı gerekse de uygulamaya koyduğu ve savunduğu yayın ilkeleri hususunda tutarlı ve hassas davranması, dünyanın birçok yerinde kurum imajının pozitif olmasında büyük pay sahibi olmuştur.

2.4.3. FRANCE 24

France 24, Fransızca, İngilizce ve Arapça yayınlarıyla son zamanlarda Avrupa'da yıldızı parlayan bir haber kanalı olarak görülmektedir. Beş kıtada yüz yetmiş ülkede yayınıni sürdüren kanal kesintisiz yirmi dört saat haber vermektedir. Kanal bünyesinde 35 farklı ülkeden 400'den fazla gazetecinin çalıştığı bilinmektedir. Kanalin bağlı olduğu France Media Grup 15 dilde yayın yapan haftalık 40 milyon dinleyiciye ulaşan Radio France Internationale (RFI) ile Ortadoğu'ya yönelik yayın yapan Monte Carlo Doualiya (MCD) radyolarına da sahiptir. RFI'nin internet sitesini aylık 10 milyonun üzerinde tekil kullanıcının ziyaret etmesi dikkat çekmektedir.²⁷³

2.4.4. EURONEWS VE AFRICANEWS

Avrupa'nın en fazla izlenen haber kanalı olarak bilinen Euronews, Avrupa Birliği'nin çok kültürlülük felsefesini en iyi temsil eden kurumlardan biri olarak nitelendirilmektedir. 25 ülkeden 400'e yakın gazeteci ile 'yeni, farklı, nötr ve objektif' bir habercilik misyonu benimseyen 23 yıllık kanal, yayınlarını televizyon üzerinden

²⁷⁰ Emir Turam, **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1994, s. 241.

²⁷¹ BBC Arapça Yayın Yapacak Tv Kuruyor, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/bbc-arapca-yayin-yapacak-tv-kuruyor-3436358>, BBC Arapça Kanal Kuruyor, (Çevrimiçi)

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/10/051025_bbc arabictelevision.shtml, 02 Mart 2016.

²⁷² Yanardağoglu, **A.g.e.**, s. 128.

²⁷³ France 24 hakkında detaylı bilgi için (Çevrimiçi) <http://www.france24.com/fr/entreprise>, 10 Mart 2016.

Türkçe dâhil 13, internetten ise 14 dilde gerçekleştirmektedir.²⁷⁴ Merkezi Fransa'nın Lyon şehrinde bulunan kanalın İstanbul dâhil önemli başkentlerde temsilcileri bulunmaktadır. Kanalın 2015 yılında üye ülkelerden altısına ait hissenin % 53'ünü Mısırlı iş adamı Naguib Sawiris'e 35 milyon Euro'ya satması dikkat çekmiştir.²⁷⁵ Türkiye 2009 yılında imzaladığı anlaşma ile kanalın % 15.70'lik hissesinin sahibi konumunda bulunmaktadır.²⁷⁶

Kanal Afrika ülkelerine yönelik haberler için 2016 yılında Kongo merkezli Africanews adında yeni bir kanal daha kurmuştur.²⁷⁷ Afrika kıtasına ait haberleri ilk aşamada 33 ülkede yaşayan kişilere ulaştırmayı amaçlayan kanalın ilk etapta İngilizce ve Fransızca dillerinde 24 saat yayın yapacağı duyurulmuştur.²⁷⁸

2.5. İnternet Ve Yeni Medya

İletişimde matbaanın icat edilmesiyle başlayan teknolojik gelişmeler; gazete, telgraf, telefon kabloları, radyo, fotoğraf, hareketli film, televizyon, iletişim uyduları, bilgisayar ağları ve internetle günümüze kadar gelmiştir.²⁷⁹ McLuhan, insan eliyle oluşturulmuş dil, yasa, fikir, varsayım, alet, kıyafet, ve bilgisayar gibi bütün yapıların insan bedeninin bir uzantısı olduğunu söylemektedir.²⁸⁰ McLuhan'a göre telefondan televizyona dönemin kitle iletişim araçları yirminci yüzyılda medeniyetleri en baştan biçimlendirmektedir.²⁸¹ Teknolojik gelişmelerle yeni medyanın yükselişi küresel

²⁷⁴ Euronews hakkında detaylı bilgi için (Çevrimiçi)

<http://www.euronews.com/media/download/mediapack/2014-09-MEDIA-KIT-FRENCH.pdf>, 10 Mart 2016.

²⁷⁵ "Avec Sawiris, Euronews entame une nouvelle ère" **lesechos.fr**, 25.02.2015 (Çevrimiçi)

http://www.lesechos.fr/25/02/2015/lesechos.fr/0204184284184_avec-sawiris--euronews-entame-une-nouvelle-ere.htm, 09 Mart 2016.

²⁷⁶ "Türkiye Radyo Televizyonu Euronews'un Büyük Hissedarı Oldu" **medya.trt.net.tr**, 16.09.2009 (Çevrimiçi) <http://medya.trt.net.tr/medya/dosya/2009/09/16/ceb8d41e-f10e-49bb-b9d6-43e1a24648b5.doc>, 13 Mart 2016.

²⁷⁷ Africanews hakkında detaylı bilgi için, (Çevrimiçi)

<http://www.leprogres.fr/actualite/2015/11/05/euronews-lance-africanews-le-4-janvier-2016>, 11 Mart 2016.

²⁷⁸ Africanews hakkında detaylı bilgi için, (Çevrimiçi)

<http://tr.euronews.com/2016/04/20/africanews-euronews-un-yeni-haber-kanali-yayina-basladi/>, 04 Mart 2016.

²⁷⁹ Yeşim Güçdemir, "Bilgisayar Ağları İnternetin Gelişimi ve Bilgi Kirlenmesi", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 17, 2003, s. 372.

²⁸⁰ Marshall McLuhan, Bruce R. Powers, **Global Köy**, Çev: Bahar Öcal Düzgören, İstanbul, Skala Yayıncılık, 2001, s. 123.

²⁸¹ Altay, **A.g.e.**, s. 24.

iletişimi kolaylaştırmıştır.²⁸² İletişimin küreselliğini ifade eden kavramlardan biri McLuhan'ın 'Küresel' ya da 'Global Köy' kavramıdır. McLuhan'a göre kitle iletişim araçları kültürü yaygınlaştırarak dünyayı küresel bir köye dönüştürmektedir. McLuhan özetle zaman ve yer kavramının yok olduğu küresel bir köyde hayat sürdüğümüzü ve burada insan hayatına dair tüm gelişmelerin aynı zamanda gerçekleştiğini savunmaktadır.²⁸³

Teknolojinin gelişimi ile beraber geleneksel iletişim araçlarının tamamen ya da kısmen değişerek yerini yeni iletişim araçlarına devretmesi sonucu yeni medya olarak da tabir edilen medya araçları kullanıma sunulmuş ve yaygınlık kazanmıştır. Bilgisayar ve internetin öncülüğünde yeni bir iletişim ortamında, yeni bir dil kuran bu medya türünün en önemli özelliği sahip olduğu hız ile birlikte zaman ve mekân mefhumuna yeni bir boyut kazandırmasıdır. Bilgi Çağı olarak da adlandırılan bu dönem içerisinde teknolojiye baş döndürücü değişim ve gelişmelerin geleneksel medyaya olduğu kadar geleneksel yönetici davranışlarına ve yönetim sistemlerine de etkisinin kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. Bugün geline nokta da akıllı bir telefon ve internete sahip herkes haber değeri olan bir durum karşısında bir gazeteci gibi davranıp söz konusu olayı sosyal medya programları üzerinden doğrudan milyonlarca insana ulaştırabilmektedir. Yeni teknolojilerin gazetecilik pratiğine olumlu etkisi olarak kabul gören bu durum 'yurttaş gazeteciliği' olarak isimlendirilmektedir. Son zamanlarda büyük haber ajansları ile basın-yayın kuruluşlarının, haberlerinde sıradan insanlardan gelen iletileri gazetecilik pratiği içinde değerlendirmeye başladıkları görülmektedir. Bu gazetecilik kavramı günümüzde Le Monde Diplomatique'in 1990-2008 yılları arasında yayın yönetmenliğini yapmış olan Ignacio Ramonet'in önerdiği 'Beşinci Kuvvet Medya Modeli'nin de ana unsuru olarak kabul edilmektedir.

İnternet ortamında okuyucu ve izleyici konumunda ki kullanıcı ile içerik sağlayıcılar arasında karşılıklı yani interaktif bir ilişki vardır. Okur bu ortamda ilgi duyduğu haber hakkında his ve fikirlerini ifade ederek değerlendirme yapabilmektedir. Birebir iletişimin, anında ve etkileşimli olarak gerçekleşebilir olması, içeriklerin anlık

²⁸² Lyn Gorman, David McLean, **Media and Society into the Twentieth Century**, Blackwell Publishing Company, 2003, s. 211.

²⁸³ Altay, **A.g.e.**, s. 17.

yenilenebilmesi internet haberciliğinin öteki araçlarla sürdürülen habercilikten farklı kılmaaktadır.²⁸⁴ Hamza Çakır, internetin dünyanın büyük oranda küresel olarak var olduğu kendine özgü terminolojisinin bulunduğunu ve kendine has ilkeleri ve araçlarının olduğunu söylemektedir. Çakır'a göre internetten söz ederken internetin en karakteristik hususiyetlerinin başında bilgi akışın erişimciler tarafından yönlendirilebilmesi dikkate alınmalıdır. Bu nedenle internetin sıradan bir kitle iletişim aracı değil, ondan daha fazlası olduğunu düşünmek daha uygun olabilir.²⁸⁵ Sertaç Ögüt'de yeni medyanın, bütün bilinen değişik mecraları bir araya getirme gücüne sahip olduğunu belirtmektedir. Yazı, sabit ve oynar görüntü ile ses gibi değerlerin birlikteliği multimedia ya da çoklu ortam olarak adlandırılabilir bu özelliği meydana getirmektedir.²⁸⁶ Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri internettir. Diğer iletişim ortamlarının tamamını barındırabilen internette; radyo, gazete, televizyon gibi geleneksel medya türleri bir araya gelebilmektedir. Bundan dolayı internette alışılmadık bir dil oluşmaktadır. İnternetin farklı bir medya dili kurmak üzere olduğunu söyleyen iletişim bilimleri uzmanı Ümit Atabek'e göre internetin gelişmesine paralel olarak varlık gösteren yeni gelişmelerle karşılıklı şekilde yazı, ses, resim ve video gibi unsurlar aktarılabilir olmuştur. Dolayısıyla internet, zihnimize gelebilecek tüm iletişim çeşitlerini ve araçlarını içinde taşımaktadır. İnternet kullanıcılarının, tüm duyu organlarını kullanabilen bir erişimci olduğunu belirten Atabek, bu nedenle internet kullanıcılarının gazete, radyo, televizyon kullanıcılarından farklı olduğunu söylemektedir. Atabek, ayrıca birbiri ile iç içe olan böyle bir medyanın kullanıcılarının da bunu yapabilecek kapasitede olması gerektiği değerlendirmesinde bulunmaktadır.²⁸⁷ İspanyol sosyolog ve iletişim bilimci Manuel Castells ise, internet ile birlikte sözden yazıya geçildiği dönemdeki gibi ciddi boyutta bir teknolojik ilerlemenin yaşanmasıyla farklı iletişim unsurlarının interaktif bir alan içinde birleştiğini savunmaktadır. Castells'e göre, internet sayesinde tarihte ilk defa insan iletişiminin; yazılı, sözlü, görsel ve işitsel boyutlarını aynı ağ içerisinde birleştiren bir

²⁸⁴ A.e., s. 156.

²⁸⁵ A.e., s. 131.

²⁸⁶ Sertaç Ögüt, "Yeni Medya ve Sinema" (Çevrimiçi) http://www.sertacogut.com/blog/wp-content/uploads/2009/03/sertac_ogut_-_yeni_medyada_sinema.pdf , s. 4., 14 Mart 2016.

²⁸⁷ Ümit Atabek, "İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar", **Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya**, İstanbul, IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2005, s. 68-74-75.

hipermetin ve hiper dil ortaya çıkmaktadır.²⁸⁸ Bu durumun günümüzde daha iyi anlaşılması için iletişim bilimleri alanında hyper-media bölümü adı altında üniversitelerde ders olarak okutulması da söz konusudur.²⁸⁹ İnternetin artık yalnızca medyanın gazete, radyo ya da televizyon gibi bir türü olmadığı, hepsinden çok daha fazlası olduğu doğruluk payı oldukça yüksek bir yorumdur. İletişim bilimleri alanında çalışmalar yürüten Haluk Birsal, internetin yazının yanı sıra resim, fotoğraf, animasyon, video ve ses kaydı gibi içerikleri de kullandığını bu nedenle melez bir araç (hybrid medium) olarak adlandırıldığını söylemektedir.²⁹⁰

İlk sayısal bilgisayardan olduğu bilinen ENIA (Electrical Numerical Integrator And Calculator)'nın 1946 yılında askeri amaçlı olarak geliştirildiği bilinmektedir.²⁹¹ İki farklı bilgisayarın ilk defa 'birbirleriyle konuşması' 1965 yılında tecrübe edilmiştir.²⁹² . 1960'lı yıllarda yalnızca askeri amaçlı kullanılmış olan internetin ise yaklaşık 40 yılı aşkın bir geçmişi bulunmaktadır. İnternet, inter ile net kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. İnter kelimesi 'arasında', net sözcüğü ise 'ağ' anlamına gelmektedir. İnternet 'ağlar arası ağ' veya 'bilgisayar ağlarının ağ' şeklinde Türkçe'ye tercüme edilebilmektedir.²⁹³ İnternet günümüzün en önemli dijital ortam olarak kabul edilmektedir. Bilgisayar ağlarının küresel birleşimini beraberinde getiren internet, dünya çapında halka açık bir ağıdır.²⁹⁴ İnternet bir yandan gündelik şahsi iletişimde, mail, mesaj ve farklı interaktif forumlarla erişimcilerin ucuz şekilde erişimini sağlarken, öte yandan medya kurumları tarafından da farklı bir alan olarak

²⁸⁸ Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür/ Ağ Toplumunun Yükselişi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 440.

²⁸⁹ Hyper- Media hakkında daha fazla bilgi almak için bakınız (Çevrimiçi) <http://www.hyper-media.eu/>, 26 Şubat 2016.

²⁹⁰ Haluk Birsal, "Differing From Print Or Being Online Newspaper: A Research About The Online Counterparts Of Turkish Newspapers", 1st International Symposium Communication in the Millennium, **University of Texas at Austin (U.S.A)-Anadolu University- İstanbul University**, 19-21 Şubat 2003, s. 212. (Çevrimiçi) <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2003/15.pdf>, 01 Mart 2016.

²⁹¹ Sertaç Ögüt, "Veri Madenciliği Kavramı ve Gelişim Süreci", (Çevrimiçi) http://www.sertacogut.com/blog/wp-content/uploads/2009/03/sertac_ogut_veri_madenciligi_kavrami_ve_gelisim_sureci.pdf, s. 7. 4 Mart 2016.

²⁹² Özgür Gönenç, **A.g.e.**, s. 91.

²⁹³ Özgür, Gönenç, "İnternet ve Türkiye'deki Gelişimi", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.: 16, 2003, s. 89.

²⁹⁴ Van Dijk Jan, "Digital Media", **The Sage Handbook Of Media Studies**, Ed:John D.H.Downing, ABD, Sage Publications Inc, 2005, s. 152.

değerlendirilmektedir.²⁹⁵ İnternette birçok ilgi gören program mevcuttur. Elektronik posta (e-mail), haber ağları (newsgroup) ve Dünya Çapında Ağ (World Wide Web) kısaca www başlıcalarıdır. E-mail 1970'lerde, news group 1980'lerde, www ise 1990'larda büyük ilgi görmüştür.²⁹⁶ Tuğrul Tanyol internetin sadece iktisadi ve teknolojik bir alt yapı oluşturmadığını, gün geçtikçe tüm insanların hayatını çevreleyen bir mecraya dönüştüğünü söylemektedir. Tanyol ayrıca internetin matbaanın bulunmasından günümüze kadar karşımıza çıkan en geniş kapsamlı bir buluş olduğunu söylemektedir.²⁹⁷

Haber; öncelikle hitap ettiği kesimin kendine dair şeylerine karşı bilgi ve merakını artıracak, onları etkileyerek dönüştürebilecek kadar etkili olabilecek mevcut gerçekliğin kurguyla birleştirilerek bunu aktaracak medya mecrasının, fikri ve teknik yapısına göre en baştan kurgulanmasıdır. Haber birçok katmanlı doğası sebebiyle farklı mecralarda farklı şekillerde sunulmaktadır. Haberin internet üzerinden sunuluş biçimine; on-line, sanal, dijital, elektronik, web veya internet gazeteciliği gibi farklı isimler verilmektedir.²⁹⁸ İnternet gazeteciliğini diğer gazetecilik türlerinden ayıran hususiyetlerini hızı olmasına geri dönülebilir olmasına, detaylara izin vermesine ve yayıncı ile okuyucuyu daha özgürleştirici olması şeklinde sıralayabiliriz.²⁹⁹ Öncelikle internetin habercilik olgusuna TV kadar çabuk, gazete kadar detaycı tanımını getirdiği düşünülmektedir. İnternet, hadiseleri gazetelere nazaran birçok tarafıyla aktarabilirken, televizyonlara göre ise daha çabuk ulaştırma olabağı sunmaktadır. Bunun yanında videoları da istenildiği zaman yayına sunabilmektedir. İnternet sayesinde haber metni hem en detayı ile aktarılabilmekte hem de bu metine görüntüleri ilişitirilebilmektedir. Bu özelliği onu bildiğimiz anlamdaki eski türden haberciliğe karşı öne geçirmektedir.³⁰⁰ İletişim Bilimci Necla Mora, bugün insanların haber alma

²⁹⁵ Gorman, McLean, A.g.e., s. 198.

²⁹⁶ Özgür Gönenç, A.g.e., s. 92-93.

²⁹⁷ Tuğrul Tanyol, "Anarşizm ve İnternet," *Cogito: İnternet: Üçüncü Devrim?*, No: 30, 2002, s. 204.

²⁹⁸ Aslı Güngör Kırçıl, *Dijital Çağda İletişime Yeni Yaklaşım : Online Gazetecilik*, s. 1. (Çevrimiçi) http://www.academia.edu/1285028/DİJİTAL_ÇAĞDA_İLETİŞİME_YENİ_YAKLAŞIM_ONLINE_GAZETECİLİK, 17 Şubat 2016.

²⁹⁹ Necmi Emel Dilmen, "Yönetenler Açısından Türkiye'deki İnternet Gazeteleri ve Haber Portalları Üzerine Bir Değerlendirme," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2005, Sayı: 22, s. 96.

³⁰⁰ Hamza Çakır, "Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri, Sayı: 22, 2007. s. 141.

biçimlerinin 1993 öncesinden çok farklı olduğunu söylemektedir. Mora ayrıca 19. yüzyılda telgrafın icat edilmesiyle başlayan elektrik-elektronik dönemin internet ile birlikte devrim niteliğinde gelişme kaydettiğini belirtmektedir. Mora, internetle birlikte artık gazeteleri daha az zaman ve para harcayarak internet ortamında yayınlamak, güncel haberleri internet ortamında okumak, sadece ilgi duyulan haberleri ekrana getirmek ve kişiye özgü bir gazete oluşturmak olanaklı hâle gelmiştir değerlendirmesinde bulunmaktadır.³⁰¹ Geleneksel medya mecralarında hitap edilen kesim kendisine sunulan içeriğin tamamını seçme hakkı kullanamadan alırken, internet; kullanıcılarına merakına göre seçim yapma fırsatını sunmaktadır.

İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin geleneksel medyayı internetin haber üretimi ve dağıtımını noktasında sağladığı olanakları değerlendirmeye zorladığı bilinmektedir. Bu nedenle; televizyon, radyo, gazete, dergi gibi geleneksel medya ortamları da öncelikle kendi internet sitelerini oluşturmaya ve takipçilerine özel içerik sunmaya başlamıştır. Zaman ilerledikçe internetin öncülüğünde ortaya çıkan yeni medya karşısında en fazla zorlanan geleneksel medya araçlarından gazetelerin geleceğine dair soru işaretlerinin sayısı da artmaktadır. Özellikle internet üzerinden zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın daha ucuza veya tamamen ücretsiz olarak gazete okumanın mümkün hâle geldiği günümüzde, ciddi anlamda tiraj dolayısıyla da maddi güç kaybeden gazeteler kâğıt baskıyı tamamen durdurup yayın hayatını online olarak sürdürme kararı almaktadır. Dünyada İngilizlerin önemli gazetelerinden The Independent'ın kısa süre önce aldığı kâğıt baskıyı durdurma kararı konunun şimdilik son örneklerinden biridir. Gazeteci Kadir Uysaloğlu'nun İngiltere'de gazetelerin durumuna ilişkin yayınladığı analize göre ülke genelinde 2009'dan bu yana gazete satışlarının % 36 oranında azaldığı, gazetelerin sektör genelindeki reklam pastasının ise 2009'da % 25'ten günümüzde % 10'un altına düştüğü belirtilmektedir. Uysaloğlu, 2005 yılından itibaren ülkede 200'den fazla yerel gazetenin kapısına kilit vurduğunu aktarmaktadır.³⁰²

³⁰¹ Necla Mora, "Sözden İnternete Gazetecilik," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.:15, 2002, s. 119.

³⁰² Kadir Uysaloğlu, "Gazeteler Tarihe mi Karışıyor"?, *zaman.com.tr*, 22 Şubat 2016, (Çevrimiçi) http://www.zaman.com.tr/teknoloji_gazeteler-tarihe-mi-karisiyor_2349807.html, 22 Şubat 2016.

Kâğıdın yerini alması beklenen dijital gazetelerin bu yeni tür yayın şeklini ekonomik kazanca dönüştürme ya da dönüştürememe sorunu belirsizliğini sürdürmektedir. Hem online reklam gelirlerinin düşük olması hem de bu reklam türünde Google ve Facebook gibi internet devlerinin söz sahibi konumunda bulunması, sektörün günümüzdeki en önemli sorunları arasında bulunmaktadır. Gazete yönetimlerinin post-baskı dönemi için arayış içinde olduğunu belirten Uysaloğlu, her markanın kendisine en uygun çalışma modelini bulmaya çalıştığını, kimisinin ücretli abonelik sistemini denediğini, kimisinin de bağışlar sayesinde sadık üyelik modeline başvurduğunu kaydetmektedir.³⁰³ İngiltere'de ücretli online üyelik sistemi hakkında değerlendirmede bulunan Uysaloğlu, bu sistemin ülkede şimdilik Murdoch'un Times gazetesi ve Financial Times (FT) tarafından uygulanmaya çalışıldığını söylemektedir. FT'nin dünya genelinde özellikle iş dünyasında hazır bir okur kitlesi olduğu için kâğıt baskıdaki takipçilerini dijital aboneliğe taşımada çok zorluk çekmediğini belirten Uysaloğlu, Times'ın da online üyelerine İngiltere Premiere Ligi maçlarının beş dakikadan oluşan gollerini ve özetini sunma gibi ekstra hizmetlerle kâğıt baskı satışının çok üzerinde online aboneye sahip olduğunu söylemektedir. Uysaloğlu ayrıca Murdoch'ın medya grubunda yer alan tabloid Sun gazetesinin de online üyeliği denediğini ancak rakibi Daily Mail'in ücretsiz web sitesi karşısında üyelik sistemini kaldırmak zorunda kaldığını belirtmektedir.³⁰⁴

İngiltere'deki gazete tirajlarına da değinen Uysaloğlu, devletçi-muhafazakâr çizgide yayın yapan Daily Telegraph'ın ciddi gazeteler arasında en çok tiraja sahip olan gazete olduğunu belirtmektedir. Daily Telegraph'ın kâğıt baskıdan hâlâ büyük kazanç sağlamaya devam ettiğini söyleyen Uysaloğlu, gazetenin tirajının son altı yıl içinde iki yüz binden fazla eridiğini belirtmektedir. Uysaloğlu, kâğıt baskıya veda eden Independent'in ise tirajından dolayı maliyetini karşılayamaması nedeniyle baskıya son verme kararı aldığını kaydetmektedir. Uysaloğlu'nun ülkede en çok tiraj kaybı yaşayan ve dolayısıyla Independent'in akıbetine en yakın bulduğu gazetenin dünyanın en çok okunan haber siteleri arasında yer alan ve dijitalde de büyük yatırımlar yapan The Guardian olması ilginçtir. Uysaloğlu, The Guardian yetkililerinin kısa bir

³⁰³ A.e.,

³⁰⁴ A.e.,

süre önce yaptıkları açıklamada, üç yıl içinde şirketin gelir ve giderlerinin başa baş olmasını beklediklerini, buna önlem olarak % 20 kesintiye gideceklerini duyurduklarını aktarmaktadır.³⁰⁵ Uysaloğlu, Guardian'ın da online üyeliği denediğini ancak gazete yöneticilerinin, ücretli üyeliğin, web sitesine olan dünyadaki büyük ilgiyi engelleyeceğini düşündüğünü bundan dolayıda ücretsiz üyeliği tercih ettiklerini belirtmektedir. Uysaloğlu, bu nedenle gazetenin 'bağımsız, özgür ve ödüllü' gazeteciliğine dikkat çekilerek, sadık okuyucularından aylık düzenli bağış talebinde bulunduğu bildirilmektedir.³⁰⁶ İngiliz yayıncı grubu Pearson'un Financial Times'ı 2015'de Japon Nikkei grubuna Economist Dergisi'ndeki % 50 hissesini ise İtalyan yatırım şirketi Exor'a sattığını belirten Uysaloğlu, Pearson'ın bu iki önemli dünya markasını bir hafta arayla elinden çıkarmasına bakarak İngiliz yayıncıların kâğıt baskının geleceğine ilişkin düşünceleri hakkında fikir sahibi olunabileceğini belirtmektedir.³⁰⁷ Dijital yayıncılıkta dünya genelinde başarılı olan medya organlarına bakıldığında ise 1851'den beri yayın yapan The New York Times gibi online versiyonu için ücretli aboneliğe geçen bazı gazetelerin göz kamaştırıcı bir başarı elde ettikleri söylenebilir. Öyle ki 2011'de bu sisteme geçen gazetenin ücretli online abone sayısının 2016 yılı itibarıyla 1.1 milyona yaklaştığı ayrıca gazetenin dijital reklam gelirlerini de son iki yılda % 8 ve % 14 oranında artırmayı başardığı açıklanmıştır.³⁰⁸ İnternet gazeteciliğinin Avrupa'daki en başarılı örneklerinden biri de Le Monde'un eski genel yayın yönetmeni, Fransa'nın ise 'Elysee'yi titreten gazetecisi' olarak tanınan Edwy Plenel'in kurduğu Mediapart isimli haber sitesidir. Fransa'da 8 yıldır yayınlarını sadece internet üzerinden sürdüren site Fransa Eski Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin Bettencourt, Karachi, Takedine, ve Kaddafi ile olan kirli ilişkilerini ve yolsuzluklarını ortaya çıkarmasıyla ün yapmıştır. Gazete tirajlarının nüfus oranına göre çok da yüksek olmadığı Fransa'da bağımsız habercilik ve referans gazeteciliği yapan, sitenin reklam almadığı bilinmektedir. Sitenin 2012 yılından bu yana sürdürdüğü ücretli üyelik sistemi ile günümüzde 118 bin aboneye hizmet verdiği ve 10 milyon Euro gelir elde ettiği açıklanmıştır. Son olarak iktidardaki Sosyalist

³⁰⁵ A.e.,

³⁰⁶ A.e.,

³⁰⁷ A.e.,

³⁰⁸ Sydney Ember, "New York Times Co. Announces Newsroomwide Strategy Review", [nytimes.com](http://www.nytimes.com/2016/02/05/business/media/new-york-times-q4-earnings-newsroom-strategy.html?_r=0), 5 Şubat 2016, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2016/02/05/business/media/new-york-times-q4-earnings-newsroom-strategy.html?_r=0, 4 Şubat 2016.

hükûmetin Bütçe Bakanı Jerome Cahuzac hakkında ki yolsuzluk iddiaları ve bakanın İsviçre'deki UBS Bankası'nda bulunan gizli hesabını afişe etmesiyle bakanı koltuğundan eden site, hükûmetin vergi kıskacına alınmıştır. Sitenin kurucusu Plenel, 2016 yılı itibariyle haksız bir şekilde 4,7 milyon Euroluk vergi cezasına çarptırıldıklarını açıklamıştır.³⁰⁹

Dünya genelinde gazetelerin durumuna göz atıldığında İngiltere'den Fransa'ya oradan Kanada'ya kadar gazetelerin okur kaybettiğini bunun sonucunda da gazetelerin ekonomik sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. The Guardian'da yayınlanan bir makalede Kanada medyasında da tirajların son iki yılda % 13 gelirin ise % 31 oranında düştüğü açıklanmıştır. Ülkede 2016 Ocak ayının basın için kara bir dönem olduğu belirtilen yazıda 141 yıllık Nanaimo Daily News'ın kapandığını 149 yıllık Torstar's Guelph Mercury'nin ise kâğıt baskıyı durdurduğuna dikkat çekilmiştir.³¹⁰ Mehmet Özçağlayan, kâğıt baskılı gazetelerin geleceği üzerine sürdürülen tartışmalar ne şekilde yürütülürse yürütülsün gazetelerin ve gazeteciliğin habere ve enformasyona olan gereksinim ortadan kalkmadığı sürece devam edeceğini söylemektedir. Özçağlayan'a göre, gazetenin, zaman içinde haberin ve bilginin kâğıt üzerinde sunulduğu bir araçtan farklı olarak, başka bir biçimde ve ortamda yine hayatımızda var olması teknolojinin insan yaşamına sunduğu gelişmelerin doğal bir sonucudur. Gazeteyi kâğıda basılı bir araçtan değil de, bilgisayar, cep telefonu veya başka bir cihazın ekranından okumanın onu yok etmeyeceğini belirten Özçağlayan, tam tersine bu durumun gazeteyi daha kaliteli bir içeriğe dönüştüreceğini söylemektedir.³¹¹

Medyada ki dönüşümün odağında bulunan internetin toplumsal hareketlerden yönetim biçimlerine kadar birçok alanda etkili olduğu görülmektedir. Yer ve zaman kısıtlamasını minimize eden ve alternatif bilgi kaynaklarına erişim olanağını en üst düzeye çıkaran internetin demokrasiye de ciddi katkılarının olacağı düşüncesi birçok

³⁰⁹ Edwy Plenel, "Peut-être que la réussite d'une tribu d'Indiens comme nous dérange"

teleobs.nouvelobs.com, 05 Mart 2016, (Çevrimiçi)

<http://teleobs.nouvelobs.com/actualites/20160302.OBS5716/edwy-plenel-peut-etre-que-la-reussite-d-une-tribu-d-indiens-comme-nous-derange.html>, 05 Mart 2016.

³¹⁰ "Democracy warning as Canadian media outlets merge and papers close", **theguardian.com**, 24

Şubat 2016, (Çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/24/democracy-warning-as-canadian-media-outlets-merge-and-papers-close>, 24 Şubat 2016.

³¹¹ Özçağlayan, **A.g.e.**, s. 157.

düşünür tarafından sahiplenilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin iletişim araç ve biçimleri ile beraber yönetim biçimlerini de etkilediğini varsayan düşünürlerden Lawrence Grossman, teknolojik gelişmeler aracılığıyla üçüncü büyük demokrasi devrine geçildiğini savunmaktadır. Grossman'a göre, nasıl ki 18. Yüzyılda uygulanmaya başlayan temsili demokrasi anlayışı ve idaresi, Yunanların yirmi asır evvel bayraktarlığını yaptıkları doğrudan demokrasi anlayışını ve idaresini dönüştürmüştü, günümüzde de internet teknolojilerine bağlı olarak yeni, melez bir elektronik cumhuriyet oluşmaktadır.³¹² Yeni iletişim teknolojilerinin iletişim araç ve biçimleri ile beraber yönetim biçimlerini de etkilediği düşüncesinden hareketle dijital demokrasi veya e-demokrasi olarak da isimlendirilen yeni bir kavramla tanışılmıştır. Dijital demokrasi konusunda değişik tanımlar yapılmıştır. Dijital demokrasi; vatandaşların idareye büyük bir oranda katılımını sağlamak üzere yeni iletişim ve bilgi teknolojilerinden yararlanılarak bunların demokratik süreçlerde kullanılması olarak tanımlanmıştır.³¹³ Dijital demokrasi kavramı çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışları açısından değerlendirildiğinde her iki anlayışa da büyük katkısının olduğu veya olacağı söylenebilir. İletişim bilimleri üzerine araştırmalarıyla tanınan Jan van Dijk, çoğulcu demokrasi bakımından demokrasinin yalnızca çoğunluğun karar verme gücünden meydana gelmediğini bu nedenle toplumsal ve politik alanla birlikte medyada da çoğulculuğun bulunmasının büyük önem taşıdığını söylemektedir. Ona göre bu bakış açısı doğrudan ve temsili demokrasinin melez hâlini barındırmaktadır. Çünkü temsil yalnızca politik kişilikler tarafından değil toplumsal oluşumlar tarafından da yerine getirilebilmektedir. Dolayısıyla on-line tartışmalara olanak tanıyan dijital demokrasi ortamı veya idaresi çoğulculuğa da olanak tanımaktadır. Dijk ayrıca, katılımcı demokrasi idaresine siyasetin sosyalleştirilmesi ve vatandaşların aktif olmaya özendirilmesi anlayışının hâkim olduğunu söylemektedir. Bundan ötürü dijital demokrasinin araçları kamudaki tartışmalara, kamuoyunun eğitime ve kamuoyunun siyasi katılımına olumlu katkılar yapacaktır. Ona göre demokrasinin bu modern biçimi

³¹² Bruce Bimber, "İnternet ve Siyasi Dönüşüm: Hızlandırılmış Çoğulculuk," **Cogito: İnternet: Üçüncü Devrim?**, No: 30, 2002, s. 167.

³¹³ Mehmet Ali Zengin, "Bilgi İletişim Teknolojilerinin Demokrasi İçerisinde Kullanımı ve Dijital Demokrasiye Geçiş", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2013, s. 274. (Çevrimiçi) http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/17_4_11.pdf, 19 Mart 2016.

temsil anlayışına dayalı demokrasinin güçsüz yanlarını daha da güçlendirecektir.³¹⁴ İnternet sayesinde iletişimin geleneksel medya mecralarındaki biçimine göre hem daha bağımsız, hem daha demokratik hem de daha interaktif yapıya kavuştuğunu belirten Hamza Çakır ise, internetin demokrasinin oturarak kurumsallaşmasına, bilgi ve fikirlerin paylaşılarak çoğaltılmasına ve yayılmasına olanak sunduğunu söylemektedir. İnternetin, mekâna bağlı tahdit alanlarını aştığını ve iletişimi sadece kişinin arzuları ve beklentileri istikametinde bırakmadığını kaydeden Çakır, aynı zamanda çok taraflı katılımcılığı teşvik eden, katılımcı demokrasiyi güçlendiren bu ağın daha da büyüyeceğini savunmaktadır.³¹⁵ Bunun yanında, Andrew Saphiro gibi internetin kendiliğinden demokratikleştirici olmadığını, toplumsal ve politik etkisinin onu nasıl kullandığımıza bağlı olduğunu söyleyen düşünürler de vardır.³¹⁶

³¹⁴ Jan van Dijk, “Digital Democracy: Vision and Reality” 2013, s. 1. (Çevrimiçi) https://www.utwente.nl/bms/vandijk/research/itv/itv_plaatje/Digital%20Democracy-%20Vision%20and%20Reality.pdf, 20 Mart 2016.

³¹⁵ Çakır, **A.g.e.**, s. 127.

³¹⁶ Andrew L. Saphiro, “İnternet Demokratik mi? Hem Evet Hem Hayır,” **Cogito: İnternet: Üçüncü Devrim?**, No: 30, 2002, s. 192.

3. MEDYA-DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

3.1. Medya-Demokrasi İlişkisi

Demokrasi kuramının medyayı dördüncü kuvvet olarak resmetmesi, idealize edilmiş bir siyasal ve toplumsal sisteme gönderme yapar. Bu sistem içerisinde medya, Latince tabirle “*conditio sine qua non*” yani olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Ancak bu durumun bazen demokratik sistemi oturmuş, demokrasi kültürü ve bilinci gelişmiş Batı ülkelerinde bile sınırlı bir gerçekliği yansıttığı görülebilmektedir.

Demokrasilerde medyanın yerine getirmesi beklenen başlıca sorumluluklar arasında; kamuoyunu bilgilendirme, halk adına hükûmeti denetleme, eleştirme ve hükûmetin yürüttüğü politikalar hakkında toplumsal bilinç yaratarak kamuoyu oluşturma gibi görevler sıralanabilir. Dolayısıyla, halkın yararını önceleyen bu görevler gereği demokratik rejimlerde medya; yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinden sonra dördüncü kuvvet olarak yöneten ve yönetilenler arasında sağladığı iletişim nedeniyle önemli bir konum elde etmiştir. Medyanın, özellikle vatandaşlık haklarının kullanılabilmesi için gerekli olan enformasyonun muhataplarına aktarılmasında oynadığı önemli rol veya taşıdığı sorumluluk nedeniyle, medya ve toplum ilişkisini birbirinden bağımsız olarak düşünmek güçtür. Burada medyanın sorumlulukları tanımlanırken aslında bu sorumlulukların yerine getirilmesinde icracı konumunda olan gazetecilerin veya gazeteciliğin de özellikleri vurgulanmaktadır. Hakikatin peşinde koşmayı önceleyen bu mesleğin varlık sebebi ile ilgili olarak medya üzerine eleştirel değerlendirmeleri ile tanınan gazeteci Alper Görmüş, gerek birey gerekse de toplumların kişisel hayatları üzerinde doğrudan etki yapan belli başlı güç odaklarının kendileri ile ilgili faaliyetlerini, planlarını, uygulamalarını ya da sırlarını ortaya serebilecek güçten ve kapasiteden yoksun olduğunu belirtmektedir. Görmüş’e göre gazetecilik, bu nedenle en temelde bunun için vardır.³¹⁷ Medya alanında çalışmalar yürüten ünlü Norveçli iletişim bilimcilerden Knut Lundby ve Helge Ronning’de, medyaya erişimi bulunan halkın, yurttaşlık haklarını kullanabilmeleri için gereken enformasyonu sağlamasından dolayı medyanın demokratik sürecin vazgeçilmez bir ögesi olduğuna dikkat çekmektedir. Lundby ve Ronning, böylece

³¹⁷ Alper Görmüş, “Gazetecilik sır ifşa etme mesleğidir”, [aljazeera.com.tr](http://www.aljazeera.com.tr/gorus/gazetecilik-sir-ifsa-etme-meslegidir) 28 Kasım 2015, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/gazetecilik-sir-ifsa-etme-meslegidir> , 01 Mart 2016.

yurttaşların medya aracılığıyla kendilerini doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren tartışmalara katılabileceklerini, siyasal tercihlerini etkileyen tutumlar edinebileceklerini ve bu doğrultuda eylemde bulunabileceklerini söylemektedir.³¹⁸

Devletin toplumsal yaşamda yerini almasıyla birlikte işlevlerinin ne olacağı ve bu işlevleri nasıl yerine getireceği üzerine farklı zaman dilimleri içerisinde çeşitli düşünceler öne sürülmüştür. Devlet içindeki egemenlik yetkisinin ne şekilde ve kim tarafından kullanılacağını belirleyen düşüncelerden biri de kuvvetler ayrılığı ilkesidir. Montesquieu'nun katkılarıyla 19. yüzyıl itibarıyla geçerlilik kazanan bu ilke ile demokratik sistemlerde egemenliği kullanan yasama yürütme ve yargı organları sahip oldukları müstakil güçleri paylaşmışlardır. Batı'da, bir devletin modernliğinin ölçütü olarak beliren bu ilke, demokratik sistemlerin sağlıklı işleyebilmesi için zorunluluk hâline gelmiştir. Demokratik sistemlerde halkın iradesi, seçimler yoluyla ve bir siyasi parti aracılığıyla yönetim ve karar alma süreçlerinde egemen irade olarak belirlemektedir. İlk olarak yasama olarak beliren bu irade çoğunluğu elde etmesi durumunda kendi içinden yürütme organını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla yasama ve yürütme arasında organik bir bağın kurulduğu görülmektedir. Burada genellikle; yasamanın halkın iradesini temsil ettiği düşünülürken, yürütmenin daha çok bir siyasi partinin uzantısı olduğu şeklinde bir algı ortaya çıkmaktadır. Yürütme gücünü elinde bulunduran partinin, seçimlerde elde ettiği sayısal çoğunluğa güvenerek yasama kurumu üzerinde kurmaya çalıştığı denetim onun işlevlerini etkileyebilmekte bazen yasama ile yürütme erkleri arasındaki ayrımın ortadan kalkması riskini doğurabilmektedir. Böyle bir durumda ise halkın iradesini temsil etmesi ve halk adına yürütmeyi denetlemesi gereken yasama organı işlevsiz bir hâle gelmektedir. Yasamanın işlevsizleşmesi durumunda ise yasama ve yürütme erklerinin karşısındaki etkin denetleme kurumu olan yargının devreye girmesi beklenmektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin göz ardı edildiği bunun gibi durumlarda, yasama ve yürütme organlarının sahip olduğu güçleri yürütme lehine birleştirmeleri söz konusu olabilir.

³¹⁸ Knut Lundby, Helge Ronning, "Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması", Der.; Süleyman İrvan, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara, Alp Yayınevi, 2002, s. 22.

Bunun sonucunda da yargıya müdahale riskinin oluşması görülebilir hatta yargı siyasallaştırılabilir.³¹⁹

Yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişkiler bütünü düzenleyen kuvvetler ayrılığı ilkesinin, zaman zaman özellikle yürütme eliyle istismar edilme riski yürütmeyi frenleyecek yeni bir yapı ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Orhan Koloğlu'nun da belirttiği üzere yasamanın meclis, yürütmenin hükûmet, yargının adliye gibi araçlara olduğu gibi, bireyin ve bireylerin oluşturduğu kitlelerin de istemlerini yansıtacak bir araca gereksinimleri vardır. İşte basın bu rolü üstlenmiş ve bu sebepten dördüncü kuvvet ya da dördüncü erk diye nitelendirilmiştir. Ayrıca mensuplarının devlet mekanizmasının dışından kimseler olması ise bu rolü iyice güçlendirmiştir.³²⁰ İskoç felsefeci ve tarihçi James Mill, demokratik yönetimlerde basının yüklendiği 'bekçi köpeği' olma fonksiyonunu somutlaştırırken, İngiliz politikacı Edmund Burke'un parlamentoda birlikte bulunduğu gazetecileri işaret ederek, "İşte orada dördüncü kuvvet oturuyor, hepsinin en önemlisi" sözüyle 'dördüncü kuvvet' kavramının literatüre kazandırıldığını aktarmaktadır.³²¹ Denetleme gücü veya kamu gözcülüğü adı verilen basının bu görevinin, devletin işleyişini denetleme ve eleştiri yoluyla doğruları gösterme yönüne vurgu yapılmaktadır. Alper Görmüş, basının dördüncü kuvvet olarak kabul görmesinin ve dördüncü kuvvet olarak nitelendirilmesinin öylesine bir söylem olmadığına ve bu tabirin başlıca üç yönü olduğuna dikkat çekmektedir.

"Gazeteciliğin üzerinde en fazla uzlaşmış tanımının onun 'demokrasinin dördüncü kuvveti' olması boşuna değildir. Bu tanımın başlıca üç yönü vardır. Birincisi; devlet mekanizmasını kullanarak ülkeyi ve toplumu yönetenler, nasıl bir ülkeyi ve toplumu yönettiklerinin bilgisini ancak çoğulcu bir medya üzerinden edinebilirler. Bu bilgiye sahip olmadıklarında toplumsal ihtiyaçları da bilemezler ve dolayısıyla demokratik yönetimler oluşturamazlar. İkincisi; bir toplum için neyin daha iyi ve doğru olduğunun belirlenmesi ancak açık bir tartışmaya 'media'lık (ortam) yapacak bir basınla

³¹⁹ Mehmet Akgül, "Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı" **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 4, 2010. s. 81-97.

³²⁰ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006, s. 25-26.

³²¹ Yasemin Giritli İnceoğlu, "Yurttaş Gazeteciliği Şart", (Çevrimiçi) <http://www.yasemininceoglu.com/default.aspx?cat=4&pag=127>, 10 Mart 2016.

mümkündür. Çoğulcu bir basın olmaksızın çoğulcu bir tartışma yürütmek mümkün değildir. Üçüncüsü; demokrasinin üç gücü (yasama, yürütme, yargı) toplum-devlet ilişkisinin belirlendiği yerlerdir. Fakat bunların üçü de esasen devlet adına faaliyet yürütürler ve eğer üzerlerinde bir denetim olmazsa, eşyanın tabiatı gereği sürekli olarak devleti kayırırlar. Basın, işte bu üç ‘devlet gücü’nü denetleyen ‘toplum gücü’dür ve o nedenle ‘dördüncü güç’tür’³²²

Görmüş’ün medyanın niçin dördüncü kuvvet olarak nitelendirildiğine ilişkin bu değerlendirmesinden medyanın temel sorumluluğunun devletin yasama, yürütme ve yargı olarak bilinen üç kuvvete payandalık etmeyen, siyasal erki elinde bulunduranların topluma olan sorumluluklarını hatırlatan bir dördüncü gücü kast ettiği düşünülebilir.

Medya ve demokrasi konularında kaleme aldığı yazılarla tanınan Vedat Demir ise medyaya dördüncü kuvvet olarak bakılmasının altındaki nedeni şu şekilde açıklamaktadır.³²³:

“Demokratik sistemlerde de devlet gücünü kullanan seçimle gelmiş iktidarların sınırlarını aşması ve otoriterleşmesi mümkündür. Bunun için iktidar gücünü sınırlayacak fren ve denge mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Etkili bir kontrol (murakabe) sistemi ile devlet gücünün iktidarlar elinde keyfî bir yönetime ve bir zulüm aygıtına dönüşmemesi ve demokratik rejimin teminat altına alınması gerekir. Demokrasilerde hükûmetin (yürütme) parlamento (yasama) ve yargı kuvvetleri tarafından kontrol edilmesinin ve dengelenmesinin sebebi budur. Ancak iktidar gücünü elinde tutanların, aynı devlet yapısının farklı tezahürleri olan bu kuvvetler üzerindeki farklı biçim ve derecelerde müdahalelerinin, fren ve denge sisteminin etkisizleştirilmesine yol açması her zaman mümkündür. Bir parti parlamentoda büyük bir çoğunluğa sahip olduğunda elindeki yasama gücüyle anayasayı ve kanunları değiştirmek suretiyle yargıyı da kontrolü altına alabilir. Bu sebeple çağdaş demokratik sistemlerde, devletten ve bu güçlerden tamamen

³²² Alper Görmüş, “Devletin “dördüncü kuvveti ...,” [taraf.com.tr](http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/alper-gormus/devletin-dorduncu-kuvvet-i/19325/), 03 Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/alper-gormus/devletin-dorduncu-kuvvet-i/19325/>, 02 Mart 2016.

³²³ Vedat Demir, “Medya Özgür Olmadan Demokrasi Mümkün mü?” [yarinabakis.com](http://www.yarinabakis.com), 11 Nisan 2016, (Çevrimiçi) <https://www.yarinabakis.com/2016/04/11/medya-ozgur-olmadan-demokrasi-mumkun-mu/>, 14 Nisan 2016.

bağımsız dördüncü bir güce ihtiyaç duyulmuştur. Elbette muhalefetteki siyasî partiler, sivil toplum kuruluşları ve öteki toplumsal organizasyonlar da demokratik bir sistemdeki önemli denetim mekanizmaları olarak düşünülebilir. Ancak özgür bir medya olmadan, bunların seslerini duyurabilmesi, kamuoyu oluşturabilmesi ve iktidara etki edebilmesi çok sınırlı kalacaktır. Bu sebeple klasik liberal düşünce, medyanın aslî rolünü iktidarlara kamu adına gözetim ve denetim (watchdog) olarak tarif etmektedir. Medyaya dördüncü kuvvet nazarıyla bakılmasının altında yatan temel fikir budur.”

Son yıllarda basının görevini yerine getirmediği, demokrasiyi geliştirme ve olumlu demokratik etkiler yapmakta yetersiz kaldığı ya da başarısız olduğu görüşü yoğunluk kazanmaktadır. Medyanın bu durumu masaya yatırılarak bu algıya karşı önlemler üretilmesi yoluna gidilmeye başlanmıştır. Bu amaçla çeşitli örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Medyada ki kirlenmeye dikkat çeken örgütlenmelerin en ünlüsü, muhalif düşünür Noam Chomsky’nin başını çektiği, medyanın devlet ile sermayenin kontrolünden çıkarılarak, toplumun kontrolüne bırakılmasını savunan, bu amaçla çaba harcayan İmmediast grubudur. Medyaya yönelik çok ağır eleştirilerin yer aldığı İmmediast Grubu’nun bildirgesinde; “medya, kamunun çıkarlarına değil, devletin ve sermayenin çıkarlarına hizmet eder. Medyanın saldırı ve ayartma ekranı, olası en büyük halk kesimini tutsak almak ve hipnotize etmek üzere düzenlenmiştir” denilmektedir.³²⁴ Medya-demokrasi ilişkisi üzerine oldukça sert eleştirileri ile tanınan Chomsky’e göre, günümüzde demokrasinin ideal formu (bio) içerisinde üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gereken medya, topluma gerçek bilgileri aktarma ve bilinçli bir kamuoyu oluşturma ile siyasal katılımın sağlanması için topluma tartışma platformu sağlama konusunda üzerine düşen demokratik rolü yerine getiremez hâldedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de özellikle son otuz yılda medyanın ticarileşme, şirketleşme ve merkezileşmesidir. Bunlara ek olarak medyanın ideolojik yanının güçlendirilmesi ve toplumun rızasının üretilmesinde bir propaganda aracı olarak kullanılması sonucu medya demokratik işleyişin altını oyan bir kurum hâline gelmiştir.³²⁵ Bu anlamda kamusal sorumluluğunu kendisinden beklenildiği ölçüde yerine getiremeyen ‘Dördüncü Kuvvet Medya Modeli’ne alternatif olarak sunulan

³²⁴ Odyakmaz, A.g.e., s. 80.

³²⁵ Noam Chomsky, **Medya Denetimi**, İstanbul, Everest Yayınları, 2005, s. 1.

‘Beşinci Kuvvet Medya Modeli’ oldukça dikkat çekicidir. Le Monde Diplomatique’in 1990-2008 yılları arasında yayın yönetmenliğini yapmış Ignacio Ramonet’in önerdiği bu modele göre, küreselleşme ile birlikte özellikle son on beş yıldır yürütme veya iktidara karşı kendisinden beklenen sorumlulukları yerine getiremeyen medya güç kaybetmiştir. O hâlde yapılması gereken şey sadece beşinci kuvvet medya modelini yaratmaktır. Ramonet, bu modeli yeni güçlüler sınıfında yer alan globalleşen sermaye sahiplerinin ve onların cürüm ortakları konumundaki global medya şirketlerinin önüne bilinçli bir vatandaş gücüyle dikilmemizi temin edecek ve onların bu cürümlerini ortalığa serme gücüne haiz bir yeni kuvvet olarak tanımlamaktadır. Ramonet’e göre ifade özgürlüğünün önünde engel olarak duran güç odaklarına karşı; gazeteciler başta olmak üzere üniversiteler, sivil toplum kuruluşları yazılı, sesli ve görsel basın takipçileri ile internet kullanıcıları birlikte tartışabilmeli ve demokratik eylemde bulunmalıdır.³²⁶ Ramonet’in bu çağrısı, medya ve demokrasi bağlamında düşünüldüğünde siyaset alanına ek olarak vatandaşların medyaya da katılımını öngörmesi dolayısıyla dikkate değerdir. Bu modelin medyanın sivilleşmesi ve demokratikleşmesi noktasında önemli bir katkı sunduğu söylenebilir.

Medya alanında çalışmalar yürüten kesimde ciddi tartışmalar yaratan Ramonet’in günümüzde beşinci kuvvet medyaya niçin gereksinim duyulduğuna ilişkin düşüncesi şu şekildedir³²⁷:

“Yasama, yürütme ve yargının yanılması ve hata yapması mümkündür ve aslında, söz konusu yanılırlara ve hatalara, siyasi iktidarın; insan haklarını ayaklar altına alan ve özgürlüklere saldıran politikaların asıl sorumlusu olduğu otoriter rejimlerde ve diktatörlük rejimlerinde çok daha sık rastlanmaktadır. Ancak, kanunların, demokratik oylamanın sonucu olduğu, hükûmetlerin genel oy aracılığıyla seçildiği ve adaletin hiç olmazsa teorik olarak yürütmeden bağımsız olduğu demokratik ülkelerde bile iktidarın kötüye kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle, toplumsal sorumluluk sahibi dördüncü güç medya, masum insanların aleyhine verilen adil olmayan, haksız, yasa dışı kararlara demokratik biçimde

³²⁶ Ignacio Ramonet, “Le cinquième pouvoir”, Le Monde Diplomatique, 2003, **monde-diplomatique.com**, 10 Ekim 2003, (Çevrimiçi) <https://www.monde-diplomatique.fr/2003/10/RAMONET/10395>, 02 Mart 2016.

³²⁷ A.e.,

karşı koymak, bunları eleştirmek ve iptal ettirmek için yurttaşların başvurduğu bir araç olarak kabul edilmektedir. Ancak, liberal küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, dördüncü güç medya, bu potansiyelini ve karşı-güç olma işlevini yavaş yavaş kaybetmektedir ya da kaybetmiştir. 1980’li ve 1990’lı yıllarda faydalı olan ombudsmanlar da medyatörler, ticarileştirilmiş ve saygınlıklarını yitirmiştir ve ombudsmanların ya da medyatörlerin işlevi, bir imaj kaygısıyla, medyanın itibarını yapay olarak güçlendirmek için şirketler tarafından araçsallaştırılmıştır. Sonuç olarak, medya, bugün geçmişe kıyasla daha az eleştireldir ve buna bağlı olarak, medyanın bir dördüncü güç olarak işlevini yerine getirme olasılığı ya da bir başka ifadeyle, bir dördüncü güç olarak işlevini yerine getirme noktasında başarı şansı azalmaktadır ya da azalmıştır.”

Yasemin Giritli-İnceoğlu bu tespitlerden yola çıkan Ramonet’in, ‘dördüncü kuvvet medya’yı kontrol eden, medyanın olası eksik yada yanlış bilgilendirmelerini ortaya koyan bir ‘beşinci kuvvet-yurttaş kuvvetine’ duyulan ihtiyacı dile getirdiğini söylemektedir.³²⁸

Chomsky’nin de belirttiği gibi, demokratik bir yapı içerisinde herkes siyasi yükümlülüklerini ifa etmek için lazım olan bilgiye ihtiyaç duyar ve bu bilgileri de kendi kendine edinemez.³²⁹ Dolayısıyla, medyanın toplumun kendisini doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendirdiği karar alma süreçlerinde en önemli enformasyon kaynağını oluşturması, çalışmanın ilk bölümünde değinilen, Robert Dahl’ın demokrasinin geçerliliği için öne sürdüğü koşullar içerisinde yer alan ‘değişik haber alma kaynaklarının varlığı’ veya gerekliliği maddesi ile yakından ilgilidir. Chomsky’nin bu yorumu hem farklı haber alma kaynaklarının olduğu, tek boyutlu olmayan çok sesli bir medya düzenine dikkat çekmesi hem de medya-demokrasi ilişkisinin ana hattına işaret etmiş olması bakımından çok önemlidir. Bu nedenle halkın vatandaş olarak çeşitli haklarını kullanabilmesi için gerekli enformasyonu sağlayabilmesi, olayların yorumlanmasına, tartışmalara katılabilmeleri, siyasal tutumlar edinmeleri ve eyleme

³²⁸ Giritli-İnceoğlu, A.g.e.

³²⁹ Noam Chomsky, **Medya Gerçeği**, Çev.: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Tümm zamanlar Yayıncılık, 1999, s. 27.

dönüştürebilmeleri gibi nedenlerden dolayı medya, demokratik sürecin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir.³³⁰

Medyanın genellikle tek taraflı bir iletişim aracı olduğu ve belli bir anda bir kaynaktan, kitleye uzanan içerikler barındırdığı bilinmektedir. Çoğunlukla geri bildirim imkânının olmadığı bu tür medya içeriği karşısında birey, bir kitle içerisinde kendisini tek hissederse çaresiz kalabilir. Çünkü birey, medya aracılığı ile gerçekleştirdiği iletişim sırasında genellikle pasiftir ve yönlendirmeye müsaittir. durumdadır. Nigâr Değirmenci'nin Noelle-Neumann'dan aktarımına göre bireyin medya karşısındaki güçsüzlüğü iki şarta bağlanmaktadır. İlkinde; medyanın 'neyin önemli olduğuna karar veren rolü' yani 'eşik bekçiliği' ötekinde ise medyanın 'teşhir direği' olarak değerlendirilmesidir. Medyanın 'teşhir direği' olarak değerlendirildiği hallerde kişi, başkalarına ulaşan hakkındaki negatif bildirimler karşısında medyanın 'eşik bekçiliği' yüzünden etkisiz haldedir. Medyada kötü şekilde lanse edilen kişi kendisini ortada bırakılmış görür. Bu nedenle kişi medyaya karşı korumasız ve savunmasızdır. Böyle bir durumda kişi siyasi oluşum ve hadiselerle mesafeli ve ihtiyatlıdır.³³¹ Kişilerin ne vakit ne üzerine ne şekilde konuşacakları genelde medyanın yönlendirmesiyle şekillenmektedir. Bu alanın aşılması halinde kişinin nelerle karşılaşabileceği de medyanın teşhir direğinde ara ara hatırlatılmaktadır. Değirmenci, kişinin böyle bir ortamda yoğun bir şekilde ötekileştirilme kaygısı ile dışlanma tehdidi ve dışlanma endişesi yaşadığını söylemektedir. Bu durumun kişinin ortama göre konuşma ve susma eğilimini belirlediğine dikkat çeken Değirmenci muhataplara ulaşılması noktasında kamuoyuna aracılık eden medyanın çoğunluğun sesi olarak aktardığı görüşleriyle kişinin ya bu fikre katılmasını ya da susmasını öğütlemektedir değerlendirmesinde bulunmaktadır.³³²

³³⁰ Nurullah Terkan, "Siyasal Sistemler ve Halkla İlişkiler", **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi**, Cilt 2, Sayı 4, 2003, s.72.

³³¹ Değirmenci, **A.g.e.**, s. 56.

³³² **A.e.**, s. 61.

3.2. Medyanın Demokratikleştirilmesi ve Medya Demokrasisi

Demokratik sistemin doğru biçimde işletilmesine katkıda bulunan vazgeçilmez öğelerin başında daha önce de ifade edildiği üzere medya kurumu gelmektedir. Medyanın faaliyet gösterdiği ülkelerde saygınlık kazanmasının öncelikli koşullarından biri, halk için doğru ve güvenilir bir platform olduklarını topluma kabul ettirmelerine bağlıdır. Bu koşulu yerine getirmek medyanın toplumsal ve demokratik rolünü yerine getirmesi anlamını da taşımaktadır.

Bir ülkede demokratik bir sistemin olup olmadığını anlamak veya o ülkenin demokratik seviyesi hakkında bir fikir edinebilmek için öncelikli olarak o ülke içerisinde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılıp sınırlandırılmadığına bakılabilir. Yasama, yürütme ve yargı arasındaki kuvvetler ayrılığının somut uygulamalarla gözle görülür olması ise o ülkede sistemin demokratik teamüller esas alınarak sürdürüldüğünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Yine o ülkeyi oluşturan toplumun demokratik olup olmadığını anlamak için ise o toplumun çeşitlilik, çok kültürlülük, çoğulculuk anlayışına, yani farklılıklara olan tahammül sınırına, özgürlük ve demokrasi anlayışına bakılması yol gösterici olabilir. Temel hakların sağlayıcısı ve koruyucusu olarak kabul edilen demokrasiye, halkın talebinin olması gerektiğinden daha az olması o ülkenin çok kısa bir sürede otoriter bir yapıya savrulması riskini taşımaktadır. Toplumun demokratik değerlerden bir nebze olsun ödün vermesi onu istismar etmek isteyen kişi veya kişi topluluklarını cesaretlendirebilir. Toplumun demokrasi talebinin ve demokrasiyi koruma azminin demokratik bir sistemin sigortası olduğu kabul edilmektedir. Toplumun demokratik sistem talebinin ne kadar güçlü olursa siyasetin ve medyanın da bu sese kulak vermesinin o denli güçlü olacağı varsayılmaktadır. Bu bağlamda medya bu sigortayı nerde, ne zaman ve nasıl kullanmamızı en hızlı şekilde bizlere ulaştıran kullanma kılavuzu gibi düşünülebilir. Bu kullanma kılavuzunun asıl sorumluluğu ise kamuoyunu bilgilendirmesidir. Burada medyanın sorumluluğu tartışmaları etrafında öne çıkan bazı soruların olduğu görülmektedir. Medya kendisinden beklenen sorumluluğu çok iyi bilmesine rağmen ne derece yerine getirebilmektedir? Ya da medyanın sorumluluklarını yerine getirmesinin önündeki engeller nelerdir? gibi sorular medyanın demokratikleş(tiril)mesinin önemli bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Medyanın

demokratikleştirilmesi denildiğinde hem mevcut medya araçlarına veya olanaklarına insanların eşit derecede sahip olması hem de o araçların çeşitliliğiyle beraber kendilerinden beklenen bilgilendirme sorumluluğunu yerine getirip getirememe durumu kast edilmektedir.

Bugünün temsili demokrasilerinin devamlılığını temin etmenin koşullarından belki de en mühimi düşünce ve düşüncesini ifade etme hürriyetidir bu gibi temel haklar içerisinde hakiki bilgiye erişim hakkını da barındırmaktadır. Kitle kültürünün bir parçası ve taşıyıcısı haline gelmiş toplumlarda toplum ile siyaset arasındaki iletişim sağlama fonksiyonu olan medyanın kitleye ulaştırdığı içeriğin hakikati yansıtır yansıtmadığı veya şayet hakikati yansıtıyorsa bunun tamamını ulaştırıp ulaştırmadığı problematiği demokrasinin gerçeklikle olan bağını ve en mühimi ‘seçim sonrası’ devamlılığını da tartışmalı duruma sokmaktadır. Bugünün koşullarında medyanın demokratik sistemlerdeki iletişim sağlama vazifesinden başka direkt olarak politik yaşamın öğeleri vasıtasıyla, politikanın bizzat kendi doğası ve süreci üstünde de tesirleri vardır. Bu öğeler; kişiler, kamuoyu, siyasi oluşumlar ile seçimler ve tabii ki siyasi iktidarlardır.³³³ John Milton’un hükûmetin sansür girişimlerine karşı bir meclis söylevi olarak kaleme aldığı Areopagitica isimli eserinde yer verdiği şu tarihi cümle doğru bilgiye ulaşma hakkının birey için taşıdığı önemi ifade etmesi bakımından çok dikkat çekicidir. “Bana, bütün özgürlüklerden daha çok, vicdana uygun bir şekilde özgürce bilme, ifade etme ve tartışma özgürlüğünü verin.”³³⁴ Demokratik bir toplum için basın ve ifade özgürlüğünün en önemli ihtiyaç ve haklar arasında olduğu bilinmektedir. Bireylerin her daim ihtiyaç duyduğu bilgi ve haberlerin bir başkasına aktarılması bir anlamda iletişim olayının gerçekleşebilmesi bu hakların kullanılabilmesine bağlıdır. Bilgi ve haber denildiği zaman bunlardan sadece olaylara dayanan haberler anlaşılmamalı bu kavramlardan demokratik sistemin sıhhatli, halkın özgür ve hakkaniyetli olması için lâzım gelen; fikir, değerlendirme, tenkit, tartışma ve

³³³ Değirmenci, A.g.e., s. 54.

³³⁴ John Milton, Areopagitica, Aktaran Jan van Cuilenburg, **Medya ve Demokrasi**, s. 108. (Çevrimiçi) <http://ilefarsiv.com/etik/wp-content/uploads/jan-van-cuilenburg-medya-ve-demokrasi.pdf>, 20 Mart 2016.

müzakere mefhumları da anlaşılmalıdır.³³⁵ Kendisi demokratik olmayan bir sistemin ve toplumun demokratik bir medyaya sahip olması neredeyse imkânsız gibidir. Demokratik bir döngüde her üçünün de en üst düzeyde demokratik bir değer taşıması mümkün olmasa bile en azından birbirlerini bu döngü içerisinde kalmaya teşvik etmeleri hatta zorlamaları gerekmektedir. Özgür bir medyanın varlığının iktidar gücünü dengelemek için elzem olduğuna dikkat çeken Vedat Demir, yürütmenin kontrolünde ki çoğulculuktan uzak tek sesli bir medya düzeninin halkın siyasi tercihlerini sağlıklı yapmasını engellediğini dolayısıyla da seçimleri tartışmalı hâle getirerek demokrasiyi çürüttüğünü belirtmektedir.³³⁶ Demir, ayrıca medyanın, topluma ilettiği haber, bilgi ve yorumların yanında, siyasî partiler ile farklı görüşte insanların düşünce ve kanaatlerini açıkladıkları bir müzakere zemini oluşturduğunu söylemektedir. Medyanın bu yönünün kamuoyunun serbestçe oluşumuna katkıda bulunduğunu kaydeden Demir, medya sayesinde seçmenlerin doğru ve isabetli tercihler yapmasının kolaylaştığını seçimlerin ise adil ve dürüst bir rekabet zemininde gerçekleşmesinin önünün açıldığını belirtmektedir.³³⁷ Tocqueville’de “Basın özgürlüğü olmadan demokrasi olmaz”³³⁸ diyerek hem demokrasilerin kırmızı çizgisini çizmiş hem de basının demokrasiler için önemini ortaya koymuştur. Demokratik, parlamenter ve çoğulcu sisteme dayalı rejimlerde kendisine atfedilen sorumluluklar dolayısıyla yarı kamusal bir nitelik taşıyan medyanın üzerine düşen sorumlulukları güç odaklarından bağımsız olarak yerine getirebilmesi çok önemlidir. Medyanın bu misyonu üstlenebilmesi için özgür ve olabildiğince bağımsız olması gerekmektedir. Burada basın özgürlüğü derken sadece gazetecilerin özgürlüğünden bahsedilmeyip aynı zamanda haber alma hakkı ve özgürlüğünden de bahsedilmektedir.

³³⁵ Andrew Belsey, “Mahremiyet, Aleniyet, Siyaset”, **Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar**, Der.: Andrew Belsey ve Ruth Chadwick, Çev.: Nurçay Türkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 118. 119.

³³⁶ Vedat Demir, “Tek sesli medya demokrasiyi çürütüyor”, **yarınabakis.com**, 28 Mart 2016, (Çevrimiçi) <https://www.yarinabakis.com/2016/03/28/istanbul-universitesi-iletisim-fakultesinden-prof-dr-vedat-demir-turkiyede-basin-ozgurlugu-can-cekisiyor/>, 28 Mart 2016.

³³⁷ Vedat Demir, “Medya Özgür Olmadan Demokrasi Mümkün mü?”, **yarınabakis.com**, 11 Nisan 2016, (Çevrimiçi) <https://www.yarinabakis.com/2016/04/11/medya-ozgur-olmadan-demokrasi-mumkun-mu/>, 14 Nisan 2016.

³³⁸ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Basım Yayım, 5. Baskı, 1989., s. 261.

Medyanın özgür ve devletten bağımsız olmadığı bir ülkede, gerçek anlamda sağlıklı bir demokrasiden bahsetmenin mümkün olmadığını belirten Vedat Demir şu değerlendirmede bulunmaktadır.³³⁹

“Baskı altındaki medya, haber alma hakkını kullanamayan halk, demokratik müzakerelere katılamayan toplum kesimleri ve sesini duyuramayan muhalefet, devlet gücünü kullanan iktidarın aldığı oy yüzdesi ne kadar yüksek olursa olsun demokrasinin temel unsuru olan seçimlerin meşruiyetine zarar verecek, sonuçları tartışmalı ve şaibeli hâle getirecektir. Susturulmuş ve iktidarın emrinde tek taraflı propaganda aracına dönüştürülmüş, siyasî iktidar üzerindeki toplumsal denetim-gözetim fonksiyonunu yerine getiremeyen yozlaşmış bir medya demokratik sistemi tahrip edecek, çürütecek ve nihayetinde adı ne olursa olsun otoriter bir yapıya dönüşecektir.”

Avrupa Birliği ve eğitim politikaları alanında çalışmalar yürüten Arzu Kihitir ise, sınır sistemimize benzettği dördüncü kuvvetin ve mensuplarının otosansür uyguladıkları bir ortamda özgürlükten söz edilemeyeceğine dikkat çekmektedir.³⁴⁰ Medyanın demokratikleşmesi, siyaset ve bürokrasi üzerinde bağımsız ve sivil bir denetimin oluşması ve toplumsal taleplerin kamusal alana ulaşımının sağlanması açısından hayati önem taşımaktadır. Bunun için hukuksal çerçevenin iyi belirlenmesi ve medyadaki sahiplik yapısının değişmesi gerekmektedir. Rekabet kurallarının işlemediği ve adil bir şekilde uygulanmadığı bir düzende medyanın özgürlüğünden bahsetmek olanaksız görülmektedir. Burada siyaset alanına paralel bir biçimde, medya ve mensuplarının zihniyetinin de dönüşmesi gerekli görülmektedir.³⁴¹

³³⁹ Demir, “Medya Özgür Olmadan Demokrasi Mümkün mü?”, [yarinabakis.com](http://www.yarinabakis.com), 11 Nisan 2016, (Çevrimiçi) <https://www.yarinabakis.com/2016/04/11/medya-ozgur-olmadan-demokrasi-mumkun-mu/>, 14 Nisan 2016.

³⁴⁰ Arzu Kihitir, “Otosansür varsa özgürlükten söz edemeyiz”, [aksiyon.com.tr](http://www.aksiyon.com.tr), 12 Ocak 2016, (Çevrimiçi) http://www.aksiyon.com.tr/medya/otosansur-varsa-ozgurlukten-soz-edemeyiz_553560 (Dergiye atanan kayımların dergi arşivini silmeleri nedeniyle habere ulaşılamamaktadır.) 12 Ocak 2016.

³⁴¹ Açık Toplum Vakfı, **İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim**, (Çevrimiçi) <http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/medya.pdf>, 10 Mart 2016.

Medya kendisinden beklenen sorumluluğu çok iyi bilmesine rağmen ya bu sorumluluğu ıskalıyor ya da tamamen görmezden gelebiliyor. Bunun nedeni ise daha çok medya sermaye sahiplerinin yürütme ile olan ekonomik ilişkilerine dayanıyor. Günümüz medya sahipliğinin el değiştirerek ekonomik alanlarda temayüz etmiş kişilerin faaliyet gösterdiği bir alana kayması özgür ve kamu yararı güden bir medya anlayışını ortadan kaldırmıştır. Burada da demokratik sistemi tehdit eden medya oluşumları sorunu ortaya çıkmaktadır. Tocqueville, demokratik sistemi tehdit eden medya oluşumlarının görüldüğü bir yerde bunun yol açacağı sorunların en başında medya araçları arasındaki benzer yayıncılık anlayışını işaret etmektedir. Böyle bir durumla iç içe bulunan medya işleyişinde bunun etkilerinin bir müddet sonra toplum için dayanılmaz bir hâl alacağını söylemektedir. Tocqueville, ayrıca aynı yönden saldırıya uğrayan kamuoyunun eninde sonunda medyanın söylemlerine boyun eğmek zorunda kalacağını belirtmektedir.³⁴² İnsanların böyle bir medya düzeni içerisinde elde edebildikleri tek şey ise kendi ülkelerine ve dünyaya dair birbirlerine oldukça benzer politik bakış açısından başka bir şey değildir. Böyle bir medya düzeninin tesis edildiği bir ülkede bio-demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Burada bio-demokrasi tabirinin kullanılmasındaki maksat minimum demokratik göstergelerin işaret edilmesinden ileri gelmektedir. Medyanın dördüncü kuvvet sorumluluğundan tam anlamıyla uzaklaştığı veya uzaklaştırıldığı bu sistemde medya iktidarın halkı kontrol aracı hâline gelerek, demokrasinin değil iktidarın dördüncü kuvveti olma rolünü üstlendiği söylenebilir. Bu durum iktidar medyası olgusunu ortaya çıkarır. İktidar medyası olgusu günümüzde en önde gelen bio-demokratik sisteme sahip ülkelerde bile çok net olarak ortaya çıkabilmektedir. Burada da elbette ki yürütmenin doğrudan veya dolaylı teşvikinin etkisi ve iktidar medyasının bio-demokrasinin genleri ile oynama uğraşı dikkat çekmektedir. Türkiye'nin önde gelen medya eleştirmenlerinden gazeteci Yavuz Baydar'ın iktidar medyası sorunu ile ilgili ortaya

³⁴² Tocqueville, **A.g.e.**, s. 83.

koyduğu şu tespitler ve çözüm önerileri konunun anlaşılması bakımından dikkate değerdir:³⁴³

“Dünyanın birçok yerinde ve özellikle Arjantin, Venezuela, Brezilya, Filipinler, Güney Afrika, Macaristan ve Arnavutluk gibi genç ya da çalkantılı demokrasilerde, medyanın bağımsız olmayışı önemli hasarlara yol açıyor. Kendi başka ticari çıkarlarını korumak için hükûmetlere yaltaklanırken gazetecileri sansürleyen veya korkutan medya patronları, demokratik siyasi kültürün yerleşmesi ve kök salması için hayati olan medya özgürlüğünü ve bağımsızlığını baltalıyorlar. Hükûmetler ve medya şirketleri arasındaki kirli ittifaklar, kapalı kapılar ardında gizli kapaklı el sıkışmalar gazetecilerin kamusal bekçilik rollerine zarar veriyor, onların yandaşlığa dayalı ilişkileri ve iktidarın kötüye kullanılmasını sorgulamalarını engelliyor. Ve bu yozlaşmış ilişkilerin devamından çıkarı olanlar aynı zamanda ciddi ve sorgulayıcı araştırmacı gazeteciliğin yapılmasını engellemek için de sistematik olarak uğraşıyorlar Bu itaatkar medya tarafından demokrasiye verilen zararın önüne geçmenin yolu, seçmenler tarafından yetkilendirilmiş hükûmetlerin, devlet yayın kuruluşlarını özerk veya bağımsız kamu hizmeti sunar hâle dönüştürmesi ve özel mülkiyetteki medyanın da adil rekabet ve çeşitliliğe sahip olmalarını sağlayacak yasal zeminin hazırlanmasıyla olur. Bunun İngiltere, Almanya, İsviçre, Kanada ve Avustralya gibi bazı örnekleri mevcut bunlar hukuki çerçevede kurulmuş ve ticari çıkarlardan bağımsız olarak halkın haber alma hakkını garanti altına alıyorlar. Kuruluş yapıları olarak da kendi toplumlarındaki çeşitli sektörleri temsil ediyorlar ve partizan bürokratlar yerine bağımsız profesyoneller tarafından yönetiliyorlar.”

Son dönemde demokratik sistemi ile birlikte basın özgürlüğü anlayışının da uluslararası platformlarda tartışılır hâle geldiği görülen Türkiye’nin, Baydar’ın ortaya koyduğu sorunla karşı karşıya bulunduğu söylenebilir. Türk medyasının son dönemde izlediği yayın politikalarına bakıldığında özellikle iktidar ve sermaye medyasının

³⁴³ Yavuz Baydar, “Türkiye’de Medya Patronları Demokrasinin Altını Oyuyorlar”, [nytimes.com](http://www.nytimes.com/2013/07/21/opinion/sunday/turkiyede-medya-patronlar-demokrasinin-altin-oyuyorlar.html), 19 Temmuz 2013, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2013/07/21/opinion/sunday/turkiyede-medya-patronlar-demokrasinin-altin-oyuyorlar.html>, 15 Mart 2016.

kitleleri gerçek hakkında kasıtlı yanıltma amacı taşıyan ve objektiflikten uzak bilgiler veren bir mecra ya dönüştüğü gözlemlenmektedir. Özellikle bazı medya kurumları ve gazetecilerin Türkiye’de yaşanan Gezi Parkı olayları sırasında dillendirdikleri “Bir grup eylemcinin Kabataş İskelesi’nde başörtülü bir kadına saldırdığı, kadının darp ve taciz edildiğı” iddiası sorunun yakın tarihteki örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu iddia etrafında şekillenen eleştirilerde özellikle iktidara yakınlığıyla bilinen medya organlarının ve mensuplarının mesleki sorumluluklarını bir tarafa bırakan iliştilirilmiş (embedded) bir anlayışa teslim oldukları öne sürölmektedir. Daha çok hitap ettikleri kitlelerin düşünme kabiliyetlerini körleştirmek için onların belirli hassasiyetlerini kullandıkları (din, devletin bekâsı vb. milli duygular) gerekçesiyle eleştirilen bu medya organlarının bunu gerçekleştirebilmek için gerçekleri arpıttıkları ve sık sık algı operasyonlarına öncölük ettikleri gerekçesiyle eleştirildikleri görölmektedir. Ünlü Fransız felsefeci ve düşünür Louis Althusser,’in de ifade ettiğı türden yani devletin (iktidarın) ideolojik aygıtı gibi çalışan bir medya anlayışına teslim olduğı ileri sürölen bu gazete ve televizyon kanallarının siyasi iktidarın işbirliği ve teşvikiyle, ideolojik içerikli yayınlarıyla iktidar politikalarının taşeronluğunu üstlenen bir kuruma dönüştükleri ve demokrasinin altının oyulması için gönüllü neferliğe soyundukları düşünölmektedir. Kitle iletişim mecralarını ideolojik çatışma alanı olarak tanımlayan Althusser, bu çatışmanın devletin ideolojik ve denetim organlarıyla sürdüröldüğünü belirtmektedir. Althusser’e göre; orduyu, polisi içine alan güvenlik güçleri, adli kurumlar vesiyasi iktidarlar devletin denetim organlarını; eğitim kurumları, sivil toplum örgütlenmeleri, dini kurumlar ve medya ise, devletin ideolojik organlarını temsil etmektedir. Althusser, ideolojiden ve bunun ‘özne’si olmaktan sakınmanın imkânsız olduğunu iddia etmekte ve medyaya, devletin iletişim alanındaki ideolojik organı gibi davranması noktasında eleştiriler getirmektedir.³⁴⁴ Frankfurt Okulu mensupları da medyanın iktidarı elinde bulunduranların düşöncelerini gerçeklik olarak en baştan kurguladığını ve egemen olana itaat etmeyi salık verdiğini söylemektedir. Bu doğrultuda toplumsal bütönlüğü sağlama vurgusuyla iktidar sahiplerinin görüşlerini topluma her gün yeniden pompalayan medyanın, tek tip düşünölen, hatta düşünmeden ziyade sadece kendisine empoze edilen dezenformasyona

³⁴⁴ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev.: Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 51-55.

uğramış ve çarpıtılmış bilgileri tekrar eden bir birey ve toplumun oluşmasına aracılık ettiği kabul edilmektedir. Örneğin İtalya’da 17 yıl başbakanlık görevi ile 2. Dünya Savaşı sonrası en uzun görevde kalan başbakan ünvanını elde eden eski Başbakan Silvio Berlusconi’nin İtalyası bu olgunun tam olarak anlaşılması adına yakın zamanların somut bir örneği olarak verilmektedir. Berlusconi, 1994-95 ile 2001-2006 yılları arasında yürüttüğü İtalya Başbakanlığı görevini 2008’de üçüncü kez üstlenmiş ancak ülkenin girdiği ekonomik sıkıntılar nedeniyle 2011 yılında istifa etmiştir.³⁴⁵ İtalya’da, bünyesinde ülkenin en önemli üç özel televizyon kanalını barındıran Mediaset ile ülkenin bir numaralı yayınevi Mondadori ve Il Giornale gibi büyük gazetenin sahibi olduğu bilinen Berlusconi’nin sahip olduğu medya gücü ile kendisini İtalya için biçilmiş bir kaftan olarak takdim ettiği, rakiplerini ise bizzat sahibi olduğu medya organları aracılığıyla itibarsızlaştırdığı bilinmektedir.³⁴⁶ Dünya siyaset literatürüne Berlusconi tarzı siyaset olarak geçen bu anlayış, hem medya gücünü ele geçiren iktidar olgusunu hem de iktidar medyası olgusunu gözler önüne sermiştir. Dünya demokrasi tarihinde özellikle Roma döneminde yaptığı katkılar nedeniyle özel bir yeri olan İtalya’nın, yakın tarihte ortaya koyduğu bu siyaset tarzının demokrasi kültürünü zayıflattığı üstelik demokrasiyi özümsemeyen onu bir vasıta olarak gören siyasilere de ilham verdiği düşünülmektedir.

Demokratik sistemlerin işlerliğini tehdit eden medya oluşumlarına bakıldığında kuvvetler ayrılığının çeşitli nedenlerden dolayı silikleştiği ülkelerde halkın ve siyasi gündeminin genellikle medya oluşumlarınca tespit edildiğini ve bir çeşit medya demokrasisi olarak nitelendirilebilecek yöne doğru gidişatın yaşandığı görülmektedir. Böyle bir durumda burada en önemli sorunun medyayı kimin denetleyeceği noktasında çıktığı görülmektedir. Nigâr Değirmenci’ye göre;

“Medya demokrasisi literatürde birbiriyle doğrudan ilintili ancak iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bu kavramlardan biri; medyanın demokratik dağılımı ve yönetimini

³⁴⁵ İtalya’da Silvio Berlusconi dönemi sona erdi, (Çevrimiçi) <http://tr.euronews.com/2011/11/13/italya-da-silvio-berlusconi-donemi-sona-erdi/>, 03 Mart 2016.

³⁴⁶ Profile: Silvio Berlusconi, Italian ex-prime minister, (Çevrimiçi) <http://www.bbc.com/news/world-europe-11981754> , http://www.mediaset.it/corporate/televisione/italia/reti/reti_en.shtml, 03 Mart 2016.

*yani medyada gerçekleştirilecek bir demokrasiye atıf yapmaktadır ve olumlu bir niteliğe sahiptir. Diğeri ise; medyanın, gerçek siyasal aktörlerin yerini alıp ülkeyi bir siyasal kuvvet gibi yönettiği demokrasi türüne referans vermektedir. Bu tanımlama, demokrasi açısından olumsuz görülen bir gelişmeye işaret etmektedir. İki olguyu birbirinden ayırmak için ikinci tür, medya demokrasisi Medyakrasi (mediacracy) adıyla anılmaktadır.*³⁴⁷

Alman siyaset bilimci Thomas Meyer'e göre "Medya demokrasisi terimi; medyanın siyasal süreçte, her şeyden önce kamuoyunu şekillendirmede ve siyasal karar alma sürecinde belirleyici rol edinme sürecine işaret etmektedir."³⁴⁸ Meyer'e göre Amerika bu istikamette ilerleyen ve en başta gelen devlet olmakla birlikte günümüz Avrupa demokrasilerinin de ABD'ye yetişmek için çalıştıkları görülmektedir. Meyer medyakrasinin; kamuoyu, medyada sıklıkla adından söz ettiren siyasetçiler ve devamlı olarak yapılan yoklamalarla halkın nabzının tutulmasından ibaret üç unsurunun bulunduğunu söylemektedir.³⁴⁹ Bu işleyişte medya, gündemi oluşturma yöntemiyle toplumu denetleyerek politikacılar üstünde de denetim kurmaktadır. Politik alanı da; yasama, yürütme ve yargı erkleri dışında dördüncü bir erk gibi fakat ötekilerden daha istekli şekilde yönlendirmeye çalışmaktadır. Medyanın bu süreçte ağırlıklı olarak kullandığı söylem ile 'halk bunu istiyor', 'halk bunu konuşuyor' gibi bir algıya gerekçe oluşturulmaktadır.³⁵⁰ Nigâr Değirmenci, Medyakrasi manasındaki medya demokrasisinin, liberal demokrasi anlayışının yetersizliklerini kapatmak için bir alternatif oluşturma şeklinde değil, liberal demokrasi anlayışının negatif bir neticesi şeklinde açığa çıktığının öne sürüldüğünü belirtmektedir. Değirmenci, dünyada şuan için gerçek boyutuyla görülen bir medyakrasi bulunmadığını ancak günümüz çağdaş demokrasi modelleri ve anlayışları içerisinde bu yönde bir gidişat görüldüğünü ifade etmektedir.³⁵¹ Hem siyasetçilerin hem de vatandaşların medya tarafından aktarılan bilgiye bağımlı oldukları bilinmektedir. Medyanın sunduğu bilgilerle kamuoyunu ve siyasi kararlar verme

³⁴⁷ Değirmenci, A.g.e., s. 80.

³⁴⁸ Thomas Meyer, **Medya Demokrasisi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004, s. 16.

³⁴⁹ A.g.e., s. 14.

³⁵⁰ Değirmenci, A.g.e., s. 81.

³⁵¹ A.g.e., s. 81.

aşamasını etkileyebilmesi onu demokrasilerde baskın güç konumuna ulaştırmıştır.³⁵² Medyanın bu baskın gücünü kullanarak siyaset oluşturmada medya aracılığıyla oluşturulmuş bir tür demokrasi simülasyonunun yaratılmasına neden olmaktadır.³⁵³ Medya aracılığıyla işleyen demokrasiden medyakrasiye geçiş aşamasında birbirinden müstakil ve birçok farklılaştırılmış medyalar yerine, çok oluşumlu medya kuruluşlarının mevcudiyeti müessir olmaktadır. Medya kavramı içerisine yerleştirilebilecek a'dan z'ye tüm araçlar gün geçtikçe bir elin parmak sayısı kadar olan büyük iktisadi kuruluşların bünyesinde toplanmaktadır.³⁵⁴ Demokrasiler, düşüncelerin hür bir şekilde ifade edilebildiği bir ortamı icap ettirirken, medya araçlarının sınırlı sayıdaki yapılarda toplanması, toplumun meseleler üzerinde değişik yaklaşımlar ortaya koyma imkânlarını sınırlamaktadır. Bugün medyaya egemen olan grupların bulundukları ülkede en gür seda şeklinde belirdikleri, hem toplumsal hemde siyasal anlamda medyakrasiye doğru gidişatı yani dönüşümü gerçekleştirdikleri söylenebilir.³⁵⁵ Medya özellikle siyasal alan üstündeki dolaysız tesiri sebebiyle dördüncü bir kuvvet şeklinde nitelendirilmektedir. Bu kontekst içerisinde bugünün demokrasi uygulamalarının tamamında medyakrasinin medyanın aktifliği nispetinde zaman zaman yükseldiği zaman zaman ise alçaldığı söylenmektedir.³⁵⁶ Berlusconi dönemi İtalyası, medyakrasinin varabileceği son noktayı göstermesi bakımından son derece önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Richard E. McGarvie, demokratik sistemlerde seçimlerin de en az medya kurumları kadar önemli bir yerinin olduğunu söylemektedir. Ona göre seçimlerde halk en azından kendisini temsil edebilecek kişileri seçme özgürlüğüne sahiptir fakat ne seçmenler ne de seçilmişler, medya gücünü kimin kullanacağını seçme özgürlüğüne sahip değildir.³⁵⁷ McGarvie'in öne sürdüğü bu görüşün seçmenlerle ilgili kısmına katılmak mümkün olabilir fakat günümüzde medyanın sermaye ile olan ilişkileri

³⁵² Jan Kleinmijhuis, M. Rietberg Ewald, "Parties, Media, The Public And The Economy: Patterns Of Societal Agenda-Setting", *European Journal Of Political Research* 28, ss. 95-118, 1995. Aktaran Değirmenci, *A.e.*, s. 80.

³⁵³ *A.e.*, s. 80.

³⁵⁴ *A.e.*, s. 82.

³⁵⁵ Paul Kurtz, "Mediocracy" 23.04.1998, Aktaran Değirmenci, *A.e.*, s. 82.

³⁵⁶ *A.e.*, s. 82.

³⁵⁷ Richard E. McGarvie. "Are We Lurching Towards 'Mediocracy'?" *The Age*, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.theage.com.au/articles/2003/05/12/1052591733187.html>, 16 Nisan 2016.

dikkate alındığında bu görüşün seçilmişler açısından çok da geçerli olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Öyle ki son dönemde kendisini sandığa dayalı çoğunlukçu bir siyasi anlayışa teslim eden, yürütmenin isteği, teşviki ve de baskısıyla kuvvetler ayrılığı ilişkileri birbirine girmiş hatta ortadan kalkmış gözükken Türkiye’de son on yılda yeniden kurgulanan medya düzenini bu itiraza dayanak oluşturabilir. Burada yanıtlanması gereken iki temel soru ortaya çıkmaktadır. Bu sorulardan ilki; medya gücünü kimin kullanacağını seçemeyen bir halk, medyanın dördüncü kuvvet olma sorumluluğunu taşımadığı medyakrasiye evrilen bir ortamda ne yapabilir? İkinci soru ise; halk, her anlamda aleyhine işleyen böyle bir süreçte medyaya karşı nasıl bir tavır almalıdır? Böyle bir durumda öncelikli olarak mevcut medya düzenine demokratik bir zeminde karşı çıkılması gerektiği söylenebilir. Eski zamanlara kıyasla daha katılımcı bir medya ortamına sahip olunan günümüzde halkına karşı taşıması gereken asgari sorumlulukları yerine getirmeyen bir medyayı izlememek, okumamak, dinlememek gösterilebilecek demokratik tepkiler olarak düşünülebilir. Herhangi bir medya organının yayın politikasında çeşitli nedenlerden dolayı meydana gelecek bir değişikliğe karşı demokratik bir tavır koyabilmek son derece önemlidir. Böyle bir medyaya karşı demokratik bir tepki verebilen bilinçli bir okur, izleyici veya dinleyici kitlesinin gelişmesi için uygun koşulların sağlanması yürütmenin demokratik samimiyetini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bu anlamda günümüzde bu eksikliği gidermek adına eleştirel düşünme becerilerinin ve medya okur-yazarlığı eğitim programlarının düzenlenmesi olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

3.3. Medyanın Etki Gücü Ve Etki Gücü Kuramları

Kitle iletişim araçlarının özellikle propaganda yönünün ön plana çıktığı 20. yüzyıl, birey ve toplumlar üzerinde ciddi etkiler bırakan, dünya siyasi tarihi açısından pek çok önemli hadisenin yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzyılın önemli olaylarına bakıldığında; Birinci Dünya Savaşı, Bolşevik Devrimi, 1929 Dünya Ekonomik Krizi, Almanya ve İtalya gibi pek çok ülkede totaliter rejimlerin iktidara gelmesi ile İkinci Dünya Savaşı dikkat çekmektedir. Bu hadiselerin medya aracılığıyla aktarılması sonrasında birey ve toplumlar üzerinde ortaya çıktığı gözlemlenen etkilerin araştırılması ve açıklanması için çeşitli dönemlerde değişik kuramların öne sürüldüğü

görülmektedir. Kanada’lı Siyaset Bilimci Stuart N. Soraka’nın Amerikalı siyaset bilimci Bernard Cohen’den aktardığı “Medya insanlara ne düşüneceklerini söylemede başarılı olmayabilir, ama okuyucularına ne hakkında düşünmeleri gerektiğini söylemede son derece başarılıdır”³⁵⁸ sözü medyanın okur, izleyici ve dinleyici üzerinde ne kadar etkili olduğuna dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Medyanın etki gücünün, medyayı gerçeğe ulaşmak için tek alternatif bilgi kaynağı olarak gören ve görmeyen iki farklı kitle tipi üzerinde değişik boyutlarda hissedildiği bilinmektedir. Medyanın kitleleri yönlendirmede etkili olup olmadığı ya da ne derecede etkili olduğu konusundaki tartışmalar; yüksek etki, düşük etki ve yeniden yüksek etkiye dönüş dönemi içerisinde incelenmektedir.

3.3.1. Yüksek Etki Kuramı

Radyo gibi kitle iletişim araçlarının, Batı’da yeni ortaya çıkmaya başladığı bu dönemde, Sanayi Devrimi sonrası büyük şehirlere göç eden insanlar üzerinde oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Radyonun ağırlıklı olarak sanayi ve hizmet sektöründe çalışan ve yaşadıkları şehirlerde yeni bir hayat biçimine uyum sağlamaya çalışan bireyler üzerinde 1930’lu yıllara kadar etkili olduğunu açıklamak için ‘Şırınga Kuramı’ ya da ‘Gümüş Mermi Kuramı’ gibi kuramlar geliştirilmiştir. Bu araçların etkisine bilinçli veya bilinçsiz olarak maruz kalan tüm insanlar için genel ve güçlü bir kitle iletişim etkisini öngören görüşler ileri sürülmüştür. Bu kuramlardan yola çıkarak kitle iletişim araçlarının kitlelere bir şırınga veya kurşun şeklinde hızlı ve güçlü bir biçimde etki ettiği ve onları istediği şekilde yönlendirdiği iddia edilmiştir.³⁵⁹ Bu bakış açısına göre, seçkinlerin kitle iletişim araçlarını kullanarak hitap ettikleri topluluklara ilettikleri içeriklerin, onların zihinsel ve duygusal kaynaklı davranışlarında deri altına nüfuz eden bir enjektör veya büyüdü bir kurşun şeklinde direkt ve anlık bir tesir gösterdiği düşünülmektedir. Göndericinin gönderdiği mesajın alıcı konumundaki bireylerin davranışını etkilediğini savunan bu kuramın temelinde Nazilerin iktidara

³⁵⁸ Stuart N. Soraka, **Media, Public Opinion and Foreign Policy**, Press/Politics 8 (1) 2003, s. 29 (Çevrimiçi) [http://degreesofdemocracy.net/Soraka\(HIJPP\).pdf](http://degreesofdemocracy.net/Soraka(HIJPP).pdf), 11 Mart 2016.

³⁵⁹ Yüksel, **A.g.e.**, s. 11.

geliş süreci ve iktidarları döneminde kitle iletişim araçlarını faşizmin amaçları doğrultusunda etkin bir biçimde kullanmaları yatmaktadır.³⁶⁰

3.3.2. Düşük Etki Kuramı

Düşük Etki Kuramı'nın 1930-1960 yılları arasında belirli seçim kampanyaları ve filmler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda geçerlik kazandığı bilinmektedir. Özellikle Melvin De Fleur'un bireysel farklılıklar üzerine oturduğu bu görüş, toplumu oluşturan bireylerin, sosyo-kültürel ve ekonomik durumları ile siyasal görüşlerinin, onların algılarını etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu kuram; bireylerin kitle iletişim araçlarından gelen iletilere sosyo-kültürel ve ekonomik durumları ile siyasal görüşleri gibi etkenler doğrultusunda temkinli yaklaşıtlarını, dolayısıyla etkinin zannedilenden çok daha az olduğunu öngörmüştür.³⁶¹

3.3.3. Yüksek Etkiye Dönüş Kuramı

Televizyon teknolojisinde yaşanan gelişmelerin 1960 sonrası kitle iletişim araçlarının etkilerinin güçlölüğüne olan kanaatleri yeniden yaygınlaştırdığı bilinmektedir. Bu dönem içerisinde sayısı arttığı görülen medya çalışmaları ile ilgili olarak 'Kitle Toplumu Kuramı', 'Marksist Kuram', 'Siyasal ve Ekonomik Kuram', 'Eleştirel Medya Kuramı', 'Medya Hegemonyası Kuramı', 'Sosyal Kültürel Kuram' ve 'Yapısal İşlevci Kuram' gibi kuramlar ileri sürölmüştür.³⁶²

3.4. Medya Üzerine Eleştirel Yaklaşıtlar ve Eleştirel Okullar

Medya üzerine eleştirel yaklaşıtların genellikle medyayı; yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ardından dördüncü bir kuvvet gibi ele alan Liberal Kuram'a karşı Marksist gelenek tarafından dillendirildikleri bilinmektedir. Frankfurt Okulu, Chicago Okulu ve Birmingham Okulu bilinen başlıca eleştirel okullardır.

³⁶⁰ Seyda Koçak, **Kitle İletişim Kuramları**, (Çevrimiçi) http://www.academia.edu/8825381/Kitle_İletişim_Kuramları, 12 Mart 2016.

³⁶¹ Odyakmaz, **A.g.e.**, s.84.

³⁶² Yüksel, **A.g.e.**, s.15-16.

3.4.1. Frankfurt Okulu'nun Medya Etki Analizi

Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü çevresinden oluşan ve Frankfurt'ta kurulan bu okulun eleştirilerinin, genellikle medyanın kültür endüstrisi olma özelliği üzerinden yürütüldüğü bilinmektedir. Okul, 1923 yılında Leo Lowenthal, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Theodor Adorno ve Jürgen Habermas gibi düşünürlerin öncülüğünde kurulmuştur. Marksizm temelli çalışmalar yapan enstitü üyelerinin Yahudi kökenli olduklarından dolayı 1930 yıllarda Hitler'in hışmından kurtulmak için ABD'ye kaçtıkları ve İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar çalışmalarını burada yürüttükleri bilinmektedir. Enstitü'nün Amerika'da çalışmalarını yürüttüğü sırada geliştirdiği 'Eleştirel Kuram' Marksizm yerine kullanılan bir terim olmuştur.³⁶³ Necla Odyakmaz, Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün geliştirdiği eleştirel kuramın 20. yüzyıl pozitivizminin eleştirisi olduğunu ve özellikle bilginin kaynağına yönelik çalışmalarıyla iletişim bilimindeki önemli bir açığı doldurduğunu söylemektedir.³⁶⁴ Eleştirel Kuram'da toplumsal sorunlar; felsefi anlamda, iç çelişkileriyle, boşluklarıyla ele alınmış ve yoruma açık olmayacak şekilde tüm yönleriyle incelenmiştir. Okul kuramcılarının medyaya yönelik yaklaşımlarında genel olarak, kitle iletişim araçlarının kapitalist sistemin yerleşikliğine ve meşruiyetine hizmet ettiğini düşündüklerinden dolayı olumsuz kanaat taşıdıkları bilinmektedir. Okul üyelerinin eleştirilerini 'kültür endüstrisi', 'kitle kültürü', 'popüler kültür' ve 'ideoloji' gibi kavramlar çerçevesinde yürüttükleri görülmektedir.

Frankfurt Okulu düşünürlerine göre kitle iletişim araçları; kültür endüstrisi ve bu endüstrinin yarattığı kitle kültürünün taşıyıcılığını yapmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının sunduğu iletişim ürünleri de sisteme uyum çağrısından öte olmayacaktır. 1956 yılı sonrası Marksist eleştirel düşüncenin yeni biçiminin başta gelen temsilcisi olan Herbert Marcuse, kitle iletişim araçlarının, üretim toplumunu güdülemede önemli olduğunu, ön koşullandırmanın bu araçların kitlesel üretimleri ve denetimleriyle yapıldığını ileri sürmüştür. İletişim araçlarının kullanımı anında bireyin bilinçaltına yöneltile 'senin için, sana özel vb.' duygularla bireyin kendini özel ve önemli hissetmesini sağladığını belirten Marcuse, kitle iletişim araçlarıyla yaratılan

³⁶³ Odyakmaz, A.g.e., s. 120.

³⁶⁴ A.e., s. 121.

özgürlük ve eşitlik duygusunun, kişiyi kullandığı ürünlerle bunu ispatlamaya, hiç ihtiyacı olmadığı hâlde bir takım ürünleri almaya teşvik ettiğini söylemektedir.³⁶⁵ Habermas, modern toplumlardaki demokratik tartışma ortamının kitle iletişim araçları tarafından empoze edilen kültür endüstrisiyle sona erdiğini ileri sürmektedir. Kitle iletişim araçlarının ticarileşme kaygısı toplumsal çıkarların gözetilmesinin önüne geçerek, medya tarafından yaratılan kamusal alanı büyük ölçüde bir reklam platformu hâline getirmiştir. Habermas, siyasal oluşumların toplumu medya becerisiyle etkileyip yönlendirdiğini dolayısıyla da toplumsal alanın bir tür sunum alanı olarak üretilmeye başlandığını söylemektedir.³⁶⁶

Frankfurt Okulu düşünürlerinin en çok üzerinde durduğu kavram ‘yanlış bilinç’ tir. Bu düşünürlere göre ‘yanlış bilinç’; yanlış bir dünya görüşüne sahip grubun, baskıcı bir yöntemle toplumsal kurumları oluşturması ve toplumu oluşturan bireylerin, yanlış dünya görüşüyle oluşturulmuş bu toplumsal kurumların yaydıkları ideolojileri, sorgulamaksızın kabul etmeleriyle ortaya çıkmaktadır. Baskıcı toplumsal kurumların yarattığı ‘özgür olmayan varoluş’ durumu ‘yanlış bilinç’in devam etmesini sağlamaktadır. Toplumsal kurtuluşun yolu bu yanlış bilinç kurumlarını ortadan kaldırmakla olanaklıdır. Ancak öncelikle bireylerin bu kurumların yanlış bilinç üreticisi olduklarını fark etmeleri gerekmektedir.³⁶⁷ Türkiye’de iletişim alanında yürüttüğü çalışmalar ve yetiştirdiği akademisyenlerle tanınan Ünsal Oskay, okulun temel eleştiri alanı olan kültür endüstrisinin ortaya çıkardığı birey tipi ile ilgili olarak, bireylerin pasifleştirildiklerini dolayısıyla kültür endüstrisinin icat ettiği hayatları sorgulamadan doğal bir şeymiş gibi yaşadıklarını söylemektedir. Burada onlar için iradi bir tercihin söz konusu olmadığını belirten Oskay, bu endüstri ile bireylerin parasal, zamansal ve kültürel iktidarlarının ellerinden alındığını, kaba bir tabirle ‘atomize’ edildiklerini öne sürmektedir. Oskay ayrıca, birey ve toplumun kültür endüstrisi yoluyla, iktidar aygıtlarının onadığı bir mecrada tutulduğunu söylemektedir.³⁶⁸

³⁶⁵ Odyakmaz, A.g.e., s. 124-125.

³⁶⁶ Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev.: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 196-222.

³⁶⁷ Odyakmaz, A.g.e., s. 122.

³⁶⁸ Ünsal Oskay, **Çağdaş Fantazya**, Ankara, Ayko Yayınları, 1982, s. 188.

3.4.2. Chicago Okulu'nun Medya Etki Analizi

Birinci Dünya Savaşı'ndan 1930 yılına değin üniversite hoca ve talebelerinin Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde kente ilişkin yapılan çalışmalar genellikle 'Chicago Okulu' ismiyle anılmaktadır.³⁶⁹ Burası ABD'de sosyolojinin ilk kurumsal merkezi olarak kabul görmektedir. Amerikada ki ilk toplum bilimleri bölümünü Albion Small'un 1892 yılında Chicago Üniversitesi'nde kurduğu bilinmektedir. 1895 yılında da hem Chicago Okulu hem de Amerika toplum bilimleri tarihi açısından da önemli bir anlam taşıyan American Journal of Sociology Dergisi yayınlanmaya başlamıştır.³⁷⁰

Amerika'nın başka ülkeler için bir çekim noktası olarak belirlediği bu yıllarda, Chicago kenti, çağdaşlığın simgesi olarak ortaya çıkmıştır. Şehir özellikle sunduğu hayat şartlarıyla, dünyanın pek çok yerinden insanın geldiği bir nokta durumuna ulaşmıştır. Kaliteli hayat koşullarına sahip olmak için buraya ulaşanlar içerisinde güneyden gelen zenciler dikkat çekmiştir. Geçmişte yaşadıkları yerlerde bulamadıkları değeri güzel bir hayata sahip olmak ümidiyle buraya göçerken göçün geldiği nokta denetlenmesi zor bir soruna dönüşmüştür. Bu göç hareketi şehrin zencilere karşı ırkçı bir bölge olarak ünlenmesiyle sonuçlanmıştır. Sorunların ve çatışmaların hissedilmesiyle 'ırkçılık', toplumsal yaşamı köklü olarak etkisi altına alan bir sorun şeklinde açığa çıkmıştır. 1920'lerin sonlarına gelindiğinde 'black belt' (kara kuşak) şeklinde isimlendirilen zenci oturma bölgeleri oluşmuştur.³⁷¹ Chicago, çabuk endüstrileşmenin neticesinde oluşan sosyal huzursuzluklar dolayısıyla farklı problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Aşırı göç; ırkçı oluşumlar, ırksal çatışmalar işsizlik, mafyatik örgütlenmeler, suça bulaşma seviyesi, düşük yaşam koşulları, evsizlik, yoksulluk, hastalıklar, çarpık şehirleşme ve gettolaşmalar sorununu doğurmuştur. Chicago'nun bu yönü; şehir bilimciler psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, şehir planlamacıları ve hatta edebiyatçılardan oluşan farklı alanların mensuplarınca incelenmeye alınmış Chicago Okulu'nun ortaya çıkışı bu çalışmalarla

³⁶⁹ Andrew Abbott, "Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School", **Social Forces**, Vol. 75, No.4 (Jun., 1997), ss. 1149-1182, s. 1153.

³⁷⁰ Tülay Kaya, "Chicago Okulu Chicago'ya Özgü bir Perspektif", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı 22, 2011, s. 366.

³⁷¹ A.e., s. 368.

başlamıştır.³⁷² Amerikan iletişim biliminin liberal demokratik biçiminin temsilcileri de olarak anılan Charles Cooley, Herbert Mead ve John Dewey, okulun önde gelen isimleri olmuştur. Sosyolojide ki deneyimlerini iletişim alanında ki çalışmalarına taşıyan bu düşünörlere göre iletişim sürekliliğı olan bir süreç olup; politikada, kültörel anlayışlarda geleneklerde, ilkelerde, sanat ile imar alanlarında varlığını ortaya koymaktadır. İletişim, kamusal yaşamda merkezi bir yer tutmakta ve tümöyle özel bir gözcü konumunda bulunmaktadır.³⁷³

Chicago Okulu düşünörlünün, kitle haberleşme araçlarının ortaya çıkış yıllarında, yeni iletişim teknolojilerin toplumsal işlevleri üzerine olumlu düşönceler ürettikleri bilinmektedir.³⁷⁴ ‘Bizim Özgür Olmayan Basınımız’ isimli makalesiyle radikal medya analizinin ilk örneğini sunan John Dewey’e göre, insan ilişkilerinin temelinde iletişim yer almaktadır. İletişim, toplumda birliğı pekiştirir ve birikimleri ve üretilen bilimsel bulguları sonraki kuşaklara aktarır. Bu yönöyle iletişim toplumsal uzlaşımın temeline oturur.³⁷⁵ İrfan Erdoğan, Charles Cooley gibi okulun önde gelen isimlerinin kitle iletişim araçlarına farklı bir rol yüklediklerini söylemektedir. Erdoğan, bu rolün kitle iletişim araçlarının toplumu ideal demokratik duruma dönöştörmek noktasında çizildiğini belirtmektedir. Okul düşünörlüne göre fikirlerin serbestçe dolaşımı siyasal karar verme sürecine katılımı kolaylaştırmaktadır. Erdoğan, ayrıca o dönem Alman kuramcıların kitle iletişim araçlarına yaklaşımlarının da okul düşünörlününinkiyle benzerlikler taşıdığını belirtmektedir. Alman kuramcılara göre basın, toplumu bütünleştirici bir rol oynayarak bireyler arasındaki bağılığı artırmaktadır. Ayrıca basının; halkın önderliğini yaptığı, liderlerle halk arasında fikir alış verişini sağladığı, enformasyon ihtiyaçlarını karşıladığı, toplumun aynası olduğı düşünölmektedir.³⁷⁶ Okul ile ilgili çalışmalarda bulunan Oya Morva, Dewey gibi okulun önde gelen düşünörlünün, gazetelerin ve diğör kitle iletişim araçlarının ortak bir fikir ve ortak bir duygudaşlık yarattığını düşöndüklerini söyler. Burada kitle iletişim araçlarına sosyal düzeni sağlama adına bir önem atfedildiğini görölmektedir.

³⁷² A.e., s. 369.

³⁷³ Judith Lazar, **İletişim Bilimi**, Çev., Cengiz Anık, Ankara, Vadi Yayınları, 2001, s. 16.

³⁷⁴ Odyakmaz, A.g.e., s. 131.

³⁷⁵ A.e., s. 131.

³⁷⁶ İrfan Erdoğan, “Liberal Demokratik Görüş ve Chicago Okulu”, (Çevrimiçi) <http://www.irfanerdogan.com/makaleler1/chicago.pdf>, 07 Mart 2016.

Okul mensuplarının, iletişimin kusursuzlaştığı bir toplumda, demokrasinin kendiliğinden ortaya çıkacağını düşünmeleri ve ideal bir demokratik düzenin temeline iletişimi yerleştirmeleri dikkat çekmektedir.³⁷⁷

3.4.3.Birmingham Okulu’nun Medya Etki Analizi

İngiltere’de Birmingham Üniversitesi bünyesinde oluşturulan okul Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi olarak iletişim tarihinde yerini almıştır.³⁷⁸ Kapitalist toplumun kültürel yapılanması üzerine çalışmalar yürüten okul popüler kültürü kitle kültüründen ayırarak, ‘halkın sesi’ gibi görmekte ve bizzat kullanım anında toplumun idrakli seçimine dikkat çekmektedir. Popüler kültür içerisindeki özgülleşme olanaklarını dikkat çeken eden bu okul özellikle Raymond Williams ve Stuart Hall ve onları takip eden De Certeau ve John Fiske gibi popüler kültüre olumlu yaklaşan sosyal bilimcilerden oluşmaktadır.³⁷⁹

Kültürel Çalışmalar Okulu’nun iletişim açısından önemi; iletilerin alımlanma sorununu tartışmaya açmasıdır. Okul düşünürleri, izleyici, dinleyici ve okuyucuların iletileri farklı alımlamayla tükettiklerini ve tüketimde bireylerin akıl yoluyla metinlerin kodlarını çözebildiklerini iddia etmişlerdir. Bireylerin aklına güvenmeyen bu nedenle onların egemen ideolojinin güdümünden kurtulamayacağını öne süren Marksist yaklaşımı reddeden okul üyeleri, kitleyi oluşturan bireylerin her birinin medya iletilerini çözebilecek özgür seçim yetisine sahip olduğunu savunmuştur.³⁸⁰

3.5. Medya Kuramları Perspektifinde Medyanın Demokratik Roller

Kurulu bir demokrasi rejiminin ayakta kalmasının garantörü olarak görülen medyanın, bu rejim içerisinde üstlendiği rolleri daha iyi açıklamak için kitle iletişim araçları sahipliğini esas alan bazı kuramlar geliştirilmiştir. 1956 yılında Fred Siebert,

³⁷⁷ Oya Morva, *Chicago Okulu ve Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi*, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2013, s.108.

³⁷⁸ Odyakmaz, *A.g.e.*, s. 132.

³⁷⁹ *A.e.*, s. 133.

³⁸⁰ *A.e.*, s. 133-134.

Theodore Peterson ve Wilbur Schramm tarafından öne sürülen ve yeryüzündeki ilk ve en ünlü medya işleyişi derecelendirmesi olarak kabul edilen ‘Four Theories of Press’ yani Basının Dört Kuramı oldukça önemlidir. Bu alanda çalışmalar yürüten düşünürlerce iletişim sistemlerinin dayandırıldığı düşünsel temellerin sınıflandırılmasında, karşılaştırmalı bir çerçeve sunmak amacıyla ortaya koyulan bu kuramlar önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.³⁸¹ Siebert ve arkadaşlarının, ‘Basının Dört Kuramı’ isimli etüdlerinde ilk olarak; kitle iletişim araçları ile devlet ilişkilerini ve insan ile devlet ilişkilerini inceledikleri bilinmektedir. Bu kuramda kitle iletişim düzenlerinin; tarihsel, toplumsal, siyasal ve mantıksal esaslarıyla birlikte, medya sahipliği ve kontrolü gibi pek çok meseleye öncelik verildiği görülmektedir. İletişim düzenlerinin normatif temellerini ‘otoriter’, ‘özgürlükçü-liberal’, ‘sovyet-totaliter’ ve ‘toplumsal-sosyal sorumluluk’ teorileri şeklinde dört temel yaklaşımda gruplandıran bu çalışmanın genel olarak birçok kişi tarafından benimsendiği bilinmektedir.³⁸² Bu çalışmada, demokratik sistemlerde medyaya dördüncü kuvvet rolü atfeden liberal kuram ile medyayı hükümetlerce ‘rıza üretme’ vesilesi durumuna getiren devletin ideolojikselsel bir aygıtı gibi gören eleştirel kuramın mukayese edilmesi dikkat çekmektedir.

3.5.1. Özgürlükçü-Liberal Medya Kuramı

Liberal medya görüşünün liberal anlayışın fikri birikimleri üzerine inşa edildiği ve klasik demokrasi olarak adlandırılan siyasal yapılardaki medya düzenlemelerine hâkim bir görüş olduğu bilinmektedir. Otoriter Kuram’a yönelik bir tepki olarak değerlendirilebilecek bu kuramın, Otoriter Kuram’dan farklı olarak devletin yerine vatndaşı öncelediği, devleti ise vatandaşların huzurunun bir sağlayıcısı şeklinde kabul ettiği görülmektedir. Günümüzde liberal demokrasilerin düşünce ve ifade özgürlüğü gibi iletişim düzenlemelerine ilkesel dayanaklar sağlayan bu yaklaşımın kökeninin basının siyasal erkin doğrudan denetimi dışına ilk kez çıktığı 17. yüzyıla kadar

³⁸¹ Yalçın Yılmaz, “Siyasal Sistemler ve Medya Kuramları Bağlamında Türkiye’de Gazeteciliğin Mesleki Kimlik Sorunu ve Bir Alan Araştırması”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Yasemin Giritli İnceoğlu, İstanbul, 2011. s. 68. Ayrıca bakınız Fred S. Siebert, Theodore Peterson and Wilbur Schramm, **Four Theories of The Press**, Urbana: University of Illinois Press, 1963.

³⁸² A.e., s. 68.

uzandığı bilinmektedir. Kişinin doğruluğuna, mantığına, hakikate, terakkiye ve milletin tercihlerinin yüceliğine olan inancı ifade eden bu kuramın ilkelerinin, liberal demokratik ilkelerle özdeş olduğu görülmektedir.³⁸³

Liberal Medya Kuramı'nın düşünsel, siyasi ve felsefi temellerinin oluşum sürecine bakıldığında ise; John Milton, John Erskine, Thomas Jefferson ve John Stuart Mill'in önemli katkıları olduğu görülmektedir.³⁸⁴ Locke, Milton ve Mill'in eserlerinde; basının bilgilendirme, keyiflendirme, para kazanma nispetinde iktidarı kontrol etme ve hükûmetin hakikati görmesine yardımcı olma görevlerinden de sorumlu tutulması gerektiğini öne sürdüğü bilinmektedir. Bu kuram içerisinde yasal sistemin; haysiyeti zedeleyici yayına, ahlaksızlığa ve harp vakti tahrikçiliğe yönelik suç duyurusunda bulunmaya imkân sunduğu görülmektedir. Herkesin yayın yapabileceğini öngören özgürlükçü kuramda basın; çoğunlukla özeldir ve medya toplumun diğer gereksinimlerini karşılamak kadar, hükûmeti de kontrolün önemli bir aracıdır.³⁸⁵ Metin Işık, iletişim mecralarını kişinin temel hürriyetlerini hayata geçirmesinin bir vesilesi şeklinde gören bu kuramın zaman içerisinde gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte tarihsel bir sürecin içerisine girildiğini söylemektedir. Işık'a göre bu süreç medyanın işlev ve ehemmiyetinin anlaşılması sonucu onun toplumu yansıtmasını ve dolayısıyla 'dördüncü güç' olmasını da içermektedir.³⁸⁶

Liberal Medya Kuramı'nda, basının üç politik fonksiyonu olduğundan söz edilmektedir. Buna göre basın ilk olarak, gündelik hadiseler üzerinde toplumsal tartışmalara bir ortam temin ederek bunun neticesinde açığa çıkan kamuoyunun kendini anlatabilmesine yardım etmektedir. İkinci olarak, vatandaşlar adına devletin ve hükûmetin resmî olmayan denetimini yapan bir araçtır. Üçüncü olarak ise, vatandaşları eğiterek onların seçim zamanlarında bilinçli olarak oy kullanmalarına yardım etmektedir.³⁸⁷

³⁸³ Kaya, **A.g.e.**, s. 40.

³⁸⁴ **A.e.**, s. 77.

³⁸⁵ Severin, Werner J. James W. Tankard, **İletişim Kuramları**, Çev.: A. Atıf Bir ve Serdar Sever Eskişehir, Kibele Sanat Merkezi, 1994, s. 502.

³⁸⁶ Metin Işık, **Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri**, 2. Basım, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2007. s. 26.

³⁸⁷ James Curran, Jean Seaton, "Power Without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain", London, Routledge, 1992, s. 277-278 Aktaran Metin Işık, **A.g.e.**, s. 27.

Liberal yaklaşım, kitle iletişim araçlarının siyasetin her türlü etki ve müdahalesinden uzak olması gerektiğini savunmaktadır. Kurama göre; bir olay ya da olgu hakkında bilgi edinmek isteyen bireylerin her birine eşit olanaklar sunulması ve yasal sınırlamalar getirilmemesi gerekmektedir. Ardından ise bireyin elde ettiği bilgiyi iletişim araçları vasıtasıyla diğer bireylere iletmesine izin verilmesi sağlanmalı ve toplumda yaşayan bireylerin de kendilerine sunulan çeşitli iletiler arasında özgürce seçim yapmalarına imkân tanınmalıdır.³⁸⁸ Liberal medya görüşüne göre medya; gerçeğin aranması sürecinde icranın yönlendirme aracı olarak değil, tartışma tarafı olarak işlev icra etmelidir. Kitle iletişim araçlarının hükûmeti denetlemesi yönündeki taleplerin, liberal medya görüşüyle ilgili olarak ortaya çıktığı böylelikle medyanın yasama, yürütme ve yargı ile birlikte ‘dördüncü kuvvet’ şeklinde kabul edilmeye başlandığı bilinmektedir.³⁸⁹ Liberal görüşe göre, liberal demokratik sistemlerde medyanın görevi kamuoyu oluşturmak ve yönetim erklerini denetlemektir. Burada yönetime yurttaşların doğrudan katılımlarını ve denetimlerini mümkün kılan doğrudan demokrasilerin aksine medyanın bu görevi üstlenerek toplum adına sistemi denetlediği görülmektedir. Medyanın burada yönetimi dolaylı yollardan denetleme görevini vatandaşları bilgilendirilerek yerine getirdiği düşünülmektedir.³⁹⁰

Geleneksel liberal yaklaşıma göre, basının demokratik çıkarlara hizmet edebilmesi için merkezi olmayan piyasa sistemi içinde çalışmasının sağlanması gerekmektedir. Burada genellikle iki noktaya işaret edildiği görülmektedir. İlk nokta; piyasada yapılan düzenlemeler farklı fikirlerin oluşmasını cesaretlendirebilmelidir. Böylelikle vatandaşların bilgi sahibi olması sağlanabilir bu da demokratik gereksinimin giderilmesine katkıda bulunabilir. İkinci nokta ise; piyasanın diğer üç kuvveti denetleyen basın için özellikle yürütmeyi denetlemesini güvence altına alan en iyi kurumsal düzenlemenin olduğudur.³⁹¹ Liberaller için, demokrasi ve haberciliğin uyumu serbest piyasa sisteminde kendini bulmaktadır. Bu yaklaşım, politik aktörlerce

³⁸⁸ A.e., s. 28–29.

³⁸⁹ Murat Sadullah Çebi, “Medyaya Çekidüzen, Kural Ayrılığı Görüşü Çerçevesinde Devlet-Medya İlişkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı**, Cilt II, Sayı:12, Kasım-Aralık 1996, s. 1564.

³⁹⁰ Yakışır, A.g.e., s. 33.

³⁹¹ John O’Neill, “Piyasada Gazetecilik Yapmak”, **Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar**, Çev., Nurçay Türkoğlu, Der., Andrew Belsey ve Ruth Chadwick, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 35.

daraltılmayan bir piyasa, halkın ihtiyaçlarını gidermesi için basına lazım gelen ideal sistemli alanı temin eder. John O'Neill ise piyasanın gazeteciliğin bilgili ve eleştirel vatandaşlığı sağlama kapasitesini desteklemeyip, tam tersine baltaladığını söylemektedir.³⁹²

Demokratik bir toplumda kitle iletişim araçlarının işleyişine yönelik olarak ortaya atılan bu kuramın demokratik ilkeler ve serbest girişimciliğin gelişimiyle paralellik arz ettiği bilinmektedir. Bu kuramın yaklaşık üç yüz yıllık egemenlik süren görüş ve ilkelerinin, çeşitli toplumsal olayların da etkisiyle değişim ve dönüşümler geçirerek eleştiriye uğraması, toplumsal alanda sahip olduğu etkinliği büyük ölçüde yitirmesi sonucunu doğurmuştur.³⁹³ James Curran'a göre bu kuram, hiçbir şey değişmemiş gibi sorgulanmaksızın sürekli olarak tekrar edilen eski mitlerin bir mirasıdır dolayısıyla artık bunlara güzel bir cenaze töreni düzenlemenin zamanı gelmiştir. Curran'ın bu kuramın geçerliliğini yitirmesini günümüzde, bu kuramın ortaya çıktığı dönemden farklı sosyo-ekonomik değişkenlerin bulunmasına bağladığı görülmektedir.³⁹⁴ Liberal yaklaşımın tam olarak uygulandığı demokratik bir sistemde medyanın üstlenebileceği en dikkate değer rolün; medyayı ancak devletin tahakkümünden uzaklaştırabileceği varsayımı dikkat çekmektedir.

Demokratik sistemi ve anlayışı sıkça eleştirilen ülkelerin medya sistemine bakıldığında liberal medya kuramının idealize ettiği rollerin yerine getirilmediği görülmektedir. Bunun nedeninin medyanın siyasetle olan ilişkisinden ve mülkiyet yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu mülkiyet yapısı içerisinde özellikle irili ufaklı medya organlarını tek elde toplayan büyük sermaye gruplarına bağlı medya holdingleri dikkat çekmektedir. Bu holdinglerin kendi çıkarlarıyla çatışacak bilgi ve haberleri kamuoyuna aktarmaktan kaçındıkları ve hükûmetlere holding çıkarları doğrultusunda baskılar yaptıkları bilinmektedir. Bu holdinglerin yine bazen iktidarın seçtiği veya belirlediği gazetecileri istihdam ederek veya onları etkin pozisyonlara getirerek kendi kendilerine sansür uygulattıkları görülmektedir. Yayın çizgilerini

³⁹² A.e., s. 41.

³⁹³ Yılmaz, A.g.e., s. 83.

³⁹⁴ James Curran, "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Bıçme", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der., Süleyman İrvan, Ankara, Alp Yayınevi, 2002, s. 182.

iktidarın siyasi çizgisine angaje ederek üzerlerinde hissettikleri baskıdan kurtulmaya çalışan bu holdinglerin iktidarın kendilerine biçtiği rolü kabullenmeleri editoryal bağımsızlık konusunda eleştirilmelerine yol açmaktadır. Holdinglerin bu şekilde hareket ederek kendilerini demokratik sistemin işleyişine değil de iktidara karşı sorumlu hissetmeleri kendilerinden beklenen demokratik rollerin çoğunlukla yerine getirilememesine sebep olmaktadır.

3.5.2. Otoriter Medya Kuramı

Ortaçağ'ın yönetim anlayışına egemen olan otoriter düşüncenin, tarihin birçok döneminde farklı düşünürler tarafından dillendirildiği görülmektedir. Bu düşüncenin alt yapısının Platon'un 'Devlet' isimli yapıtında betimlediği olması gereken devlet tanımına dayandığı bilinmektedir. Bunun için, hakikati bilme hakkına ve idarecilik hususiyetine haiz faik özellikli mantıklı kişiler, yönettikleri toplumun faydası adına bütün kontrol araçlarına sahip olmalıdır. Aristokrat idare şeklini benimseyen Platon, toplumda bütünlüğün temin edilmesi ve devletin sürekliliği için düşüncelerin ve münakaşaların kontrol edilmesinin lazım olduğunu müdafaa etmiştir.³⁹⁵ Machiavelli 'Prens' isimli eserinde, yönetici konumundaki kişinin devletin emniyetini temin etmek ve onun sürekliliği adına denetim ve zalimlik gibi insaniyetten uzak her yönetime müracat etmesini doğal kabul etmiştir. Thomas Hobbes'un da 'Leviathan' isimli yapıtında, mutlak monarşiyi savunduğu bilinmektedir. 'Homo homini lupus' (insan insanın kurdudur) fikrini ortaya atan Hobbes, kişilerin kendilerine ait olan kudret ve haklarını kabul ettikleri bir mukavele ile hâkim otoriteye devrettiklerini, bu egemen gücünde toplumda yasayı koyan, kaldıran ve gerektiğinde değiştirebilen tek kuvvet olduğunu söylemiştir. Alman felsefeci Hegel ise devleti devlete ait alan üzerinde yaşayan yurttaşlar üstünde her çeşit imtiyaza haiz bizzat bir gaye şeklinde betimlemiştir.³⁹⁶

³⁹⁵ Sacide Vural, **Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri**, Ankara, Özışık Matbaacılık, 1994, s. 9.

³⁹⁶ Necla Mora, "Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler," **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2008, s. 8.

Otoriter sistemlerde basın, bireysel veya toplumsal nitelikte olabileceği gibi iktidarın siyaset alanını genişletici bir mecra şeklinde de görülmektedir.³⁹⁷ İlk kez Siebert tarafından bir medya kuramı olarak kullanılan otoriter kuramın hâkim olduğu ülkelerde kitle iletişim araçlarının rollerinin bu siyasal sistemin özelliklerini yansıttığı görülmektedir. İletişim alanındaki ilk düzenlemelerde baskın olduğu bilinen bu teori, tarihte en uzun müddet geçerliliğini sürdüren teori olma özelliği ile dikkat çekmektedir. 17. ve 18. yüzyılda yeni gelişmeye başlayan kitle iletişim araçlarının, bu anlayıştaki siyasi yapının etkisiyle iktidarın kontrolü altında yayın yapmaya çalıştıkları bilinmektedir.³⁹⁸

Avrupa siyasi tarihine bakıldığında Franco dönemi İspanyası'ndan, Mussolini dönemi İtalyası'na ve Hitler Almanyası'na kadar birçok üçüncü dünya diktatörlüklerinin mevcut medya düzenlerinde, otoriter gelenekten ayrılmadıkları görülmektedir. Ayrıca bu kişilerin kendi iktidarlarını toplumun tüm katmanlarına ikame ettirmek için otoriter medya kuramının gereklerini tam bir kararlılıkla uyguladıkları bilinmektedir. Cevdet Perin'in Mussolini ve Hitler'den aktardığı onların basına ilişkin bakış açılarını ortaya koyan şu görüşleri dikkat çekicidir. Perin, Mussolini 1928'de "Bir devrimden doğan her muzaffer rejimde olduğu gibi totaliter bir rejimde de basın, devletin elinde ve hizmetinde olan ve olması gereken bir güçtür. İşte bundan ötürü tüm İtalyan basını faşisttir." dediğini belirtmektedir. Perin Hitler'in de yayınladığı Mein Kampf (Benim Kavgam) adlı kitabında "Devlet, basın özgürlüğü dedikleri o üç kâğıtçıların icadına kapılıp görevini ihmal ederek ulusu kendisine yararlı olacak bir gıdadan yoksun bırakamaz. Kesin bir kararla, basın denilen bu araca derhal el koymalı ve onu halkın eğitimi ve devletin hizmeti için kullanmalıdır."³⁹⁹ dediğini aktarmaktadır.

Basının özel girişimcilerin mülkiyetinde olmasına karşın, otoriteci yaklaşımın genel olarak siyasi iktidara bağımlı kılındığı monarşik sistemlerde geçerli olduğu bilinmektedir. Bu yaklaşımı sadece mutlakiyet dönemine veya açıkça baskıya dayanan dikta veya olağanüstü hal rejimlerine özgü tarihsel bir kategoride düşünmek yanıltıcı

³⁹⁷ Werner J., Tankard, **A.g.e.**, s. 502.

³⁹⁸ Yılmaz, **A.g.e.**, s.73.

³⁹⁹ Perin, **A.g.e.**, s. 110-111.

olabilir. Bu yaklaşım Hükûmet ve devlet otoritesi karşısında basın yansız olmasının kural olarak beklendiği düzenleme biçimlerinden, basının baskıcı siyasal erkin doğrudan aracı olarak görüldüğü düzenlemelere kadar uzanan geniş bir kategori içinde de düşünülebilir.⁴⁰⁰ Otoriteci yönetimlerin açık olarak görülmediği, baskı ve sansürün esas itibarıyla genel uzlaşmayı temsil ediyor olarak algılandığı sürekli dış tehdit olayları durumlarında kitle iletişim alanı otoriter bir yaklaşım çerçevesinde düzenlenebilir. Otoriter Kuramı, bugün için dünyada büyük ölçüde ortadan kalkmış bir görüş olarak değerlendirmek de doğru değildir. Aksine, otoriteci anlayışın dünyanın pek çok ülkesinde değişik biçimlerde geçerliliğini sürdürdüğü bilinmektedir.⁴⁰¹

Bu kuramı uygulayan rejimlerin medya üzerindeki otoritesini; sıkı yasal düzenlemeler, rutin dışı vergi denetimleri, kamu reklamlarını kısıma veya özel sektöre reklam vermemesi için baskı yapılması gibi sert ekonomik yaptırımlar uygulayarak kurmaya çalıştığı bilinmektedir. Bu yöntemler içinde en dikkat çeken uygulama denetim kurulmak istenen kurumun yazı işleri kadrosunun doğrudan hükûmet tarafından belirlenmesidir. Birleşmiş Milletler Toplum ve Ekonomi Alt Komitesi raporuna göre kendilerine karşı olan basını yıldırma ve engellemek için gayri resmi yöntemleri uygulayan ülkeler arasında yer alan Türkiye gibi ülkelerin medyaya ve gazetecilere yönelik yaklaşım ve uygulamaları dikkat çekmektedir.⁴⁰² Son olarak 14 Nisan 2016 tarihinde Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu'nda 133'e karşı 375 oy ile kabul edilen ve bugüne kadar hazırlanan en olumsuz rapor olarak nitelendirilen 2015 Türkiye İlerleme Raporu'nda da medyaya yönelik otoriter uygulamalara önemli eleştiriler getirdiği görülmektedir. Türkiye'de demokrasi ve hukuk devletinin gerilediğine işaret eden raporda medya özgürlüğü alanında yaşanan gelişmelerin kaygı verici olarak tanımlandığı görülmektedir. Raporda ayrıca iktidarın kendisine muhalif yayın politikası güttüğü için el koyduğu belirtilen İpek Medya ve Feza Gazetecilik gibi çeşitli medya kurumlarına kayyım atanmasının da sert bir dille eleştirilmesi dikkat çekmektedir.⁴⁰³ Amerika basınının en saygın yayınlarından The New York Times'ın da dikkatini çeken bu durumun gazetenin editöryal ekibi tarafından kaleme alınan

⁴⁰⁰ Yılmaz, A.g.e., s. 74.

⁴⁰¹ Kaya, A.g.e., s. 40.

⁴⁰² Vural, A.g.e., s. 18.

⁴⁰³ "Kayyım Atanan Şirketleri İade Edin" (Çevrimiçi) <http://www.ozgurduşunce.com/webtv/sirketleri-iaade-edin-561/>, 15 Nisan 2016

“Türkiye’de Demokrasinin Parçalanması” başlıklı başyazıda da sert bir şekilde eleştirildiği görülmektedir. İktidarın kayyım maharetiyle Zaman Gazetesi’ne el koyması münasebetiyle kaleme alındığı belirtilen yazıda 2016 yılı itibariyle Türkiye’de demokrasi ve medyanın durumunun değerlendirildiği görülmektedir. İktidarın giderek otoriterleşmesine dikkat çekilen bu yazıda:

“Bu darbe; kendisini eleştirenleri hapse atmak, ordunun etkisini azaltmak ve Kürt ayrılıkçılar üzerinde savaşı alevlendirmek gibi iktidarın giderek otoriterleşmesinin sonucu. Şuan medyanın büyük bir bölümünü kontrol altına alarak ve özgür basını yok ederek Türkiye’yi gazetecileri cezaevine atan ülkeler arasında lider hâline getirmiştir.” ifadelerine yer verildiği görülmektedir.⁴⁰⁴

Günümüzde değişik biçim ve görünümelerde örneklerine rastlanabilen Otoriter Medya Kuramı’nın temel ilkeleri ise şöyle sıralanabilir: Medya, kanunları veya kurulu düzeni bozucu, siyasi otoriteyi zayıf düşürücü yayınlardan kaçınmalıdır. Medya, siyasi güce endeksli ve bu gücün alanını genişleten bir fonksiyon görmelidir. Medya, ahlaki-politik değerler ile çoğunluğa karşı saldırgan olmamalıdır. Bu ilkelerin geçerliliğini sağlamak için siyasi otoritenin medyayı denetlemesi, sansür etmesi ve medyaya müdahalede bulunması meşru ve haklıdır. Otoriteye yönelik kabul edilemez saldırılar, resmi politikadan sapmalar ve ahlaki değerlere sataşmalar cezai sorumluluk gerektiren birer suçtur.⁴⁰⁵ Burada siyasi otoritenin kendi amaçlarını gerçekleştirmede basını kullanmayı gayet doğal ve meşru bir hak olarak gördüğü söylenebilir. Dolayısıyla basının kendisine biçilen ‘iktidarın sesi’ ve ‘meşruluk aracı’ olma vasfından sapmasının değişik müeyyidelerle karşı karşıya kalmasına yol açabileceği akla gelebilir.

⁴⁰⁴ “Democracy’s Disintegration in Turkey”, <http://www.nytimes.com/2016/03/08/opinion/democracys-disintegration-in-turkey.html?action=click&pgtype=Homepage&clickSource=story-heading&module=opinion-c-col-left-region®ion=opinion-c-col-left-region&WT.nav=opinion-c-col-left-region>, 08 Mart 2016.

⁴⁰⁵ Denis McQuail, **Kitle İletişim Kuramı (Giriş)**, Çev.: Ahmet Haluk Yüksel, 1. Basım, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 1994, s. 120.

3.5.3. Sosyal Sorumluluk Medya Kuramı

Bu teorinin, serbest piyasanın basın özgürlüğünü yeterince sağlayamadığı bu nedenle toplumun taleplerine karşılık bulmakta kifayetsiz kaldığı düşüncesinden hareketle Amerika’da bir tepki şeklinde ortaya çıktığı bilinmektedir.⁴⁰⁶ Kitle iletişim araçlarının serbest ve topluma karşı sorumlu bir tarzda eylemde bulunması fikrine dayanan bu kuramının dört önemli düşünsel dayanak noktasının olduğu bilinmektedir. Bu noktalar: (1) 1945’te Associated Press’in Genel Müdürü Kent Cooper’ın ilk defa dile getirdiği ‘Kamunun Bilme Hakkı’ mefhumu, (2) ‘Hutchins Komisyonu Raporu’ şeklinde de isimlendirilen, 1947 tarihli ‘Özgür ve Sorumlu Bir Basın’ raporu, (3) ‘Basının Dört Kuramı’ isimli yapıtta, Theodore Peterson’un ‘Toplumsal Sorumluluk Kuramı’ isimli yazısında belirttiği fikirler, (4) Jeremy Bentham’ın dile getirdiği, John Stuart Mill’in ilerlettiği ‘Yararcı Felsefe’ şeklinde sıralanmaktadır.⁴⁰⁷

‘Kamunun bilme hakkı’ gazetecilerin kapalı kapılar ardında olanları gözlemlemelerine dayanan bir anlayış olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavramın bütün dünyadaki sansür ve haber akışına uygulanan engellemelere karşı kullanılmak üzere, Associated Press’in Genel Müdürü Kent Cooper’ın ileri sürdüğü bir düşüncedir. Toplumsal sorumluluk kuramını tamamlayıcı mefhum şeklinde ileri sürülen bu görüşte basın; kişilerin imtiyazlarını devrettikleri ve onlar adına idarecileri ‘bekçi köpeği’ olarak izleyen bu kurumdur. Bu görüşe göre basın; demokratik sistemde yasama, yürütme ve yargının ardından ‘dördüncü güç’ gibi ciddi bir sorumluluk taşır yapar bu nedenle halk anlamındaki kamunun vekili durumundadır.⁴⁰⁸ Kuramın yayın denetimini yayıncı, halk ve yargıya bıraktığı görülmektedir.⁴⁰⁹ ‘Public’s right to know’ adı verilen kamunun bilme hakkı kavramı, basının halk adına yönetenleri gözetken ve denetleyen ilkelerini gündeme getirmiştir.⁴¹⁰ 1947 yılında Amerika’da Robert M. Hutchins başkanlığında toplanan ve tarihe Hutchins Komisyonu olarak geçen komisyonun ‘Hür ve Sorumlu Bir Basın’ adlı raporunda basının bir ‘kamu hizmetini’ yerine getirmekte olduğu belirtilmektedir.

⁴⁰⁶ Kaya, A.g.e., s. 52.

⁴⁰⁷ Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 53, 1998, s. 213-214.

⁴⁰⁸ A.e., s. 116-117.

⁴⁰⁹ Vural, A.g.e., s. 28.

⁴¹⁰ Işık, A.g.e., s. 39.

Basının bu rapor ile kamu çıkarına katkı sunan bir oluşum şeklinde tarif edilmesiyle, asıl vurgunun hürriyetlerden yükümlülüklerle kaydığı belirtilmektedir.⁴¹¹ Özellikle demokrasinin mevcudiyetini koruyabilmesi hususunda kitle iletişim mecralarının kamuoyuna yönelik yükümlülüklerinin olduğu kabul edilmektedir. Demokratik çoğulcu parlamenter sistemle idare edilen ülkelerde, medyanın dördüncü kuvvet olarak ‘bekçi köpeği’ görevini yapması toplumsal sorumluluk yaklaşımının gereği olarak görülmektedir. Yararcı bakış açısını esas alan bu kuramda basından sahip olduğu kuvveti, kamu adına pratiksel şekilde toplumun mutluluğu ve refahı için kullanması beklenmektedir. Bunun için gerek basının gerekse gazetecilerin daha etkin olması ve sorumluluk üstlenmesi beklenmektedir.⁴¹² Sosyal Sorumluluk Kuramı’nın bazı ülkelerde, ülkenin yapısal şartlarına bağlı olarak değişik biçim ve eğilimleri ön plana çıkardığı gözlemlenmektedir. Örneğin, ABD’de, Basın Konseyi’nden ziyade, ‘mesleki ahlak kuralları’ yaygın olarak kabul görürken; İsveç gibi bazı İskandinav ülkelerinde ‘ombudsmanlık’ yönteminin başarıyla uygulandığı bilinmektedir.⁴¹³

3.5.4. Katılımcı Demokratik Medya Kuramı

Hangi seviyede olursa olsun toplumu oluşturan bireylerin kitle iletişim araçları aracılığıyla yönetime doğrudan katılmasını ve fikirlerini savunmasını temel alan bu kuramın Liberal Kuram’ın bir uzantısı olarak geliştirildiği bilinmektedir. Denis McQuail, bağımsızlığının sorgulanabilir olduğunu söylediği bu kuramın egemen olan kuramlara meydan okumayı temsil etmesi nedeniyle önemli olduğunu düşünmektedir. McQuail, bu kuramın medyanın iktisadi bir yapıya evrilerek ve tekelleşmesi sonucu sosyal sorumluluk ilkelerince belirlenen kamu yayıncılığı kuramlarının işlevselliğini yitirmesine bir reaksiyon şeklinde geliştirildiğini söylemektedir. Ona göre bu kuram; tektip, tek merkezili, profesyonelleştirilmiş, yansızlaştırılmış, idare denetiminde bir medyanın gerekliliğini kabul etmemektedir. Bununla birlikte; çoğulculuğu, amatörülüğü, yerelliği, kurumsallaşmamayı, halkın tüm katmanlarında iletişim bağlantılarının yatay oluşunu ve etkileşmeyi ise desteklemektedir. Böylece demokratik bir sistemde demokrasinin şartı olarak toplumun idareye katılımı ve kitle iletişim

⁴¹¹ Yılmaz, A.g.e., s. 85.

⁴¹² Özgen, A.g.e., s. 119.

⁴¹³ Işık, A.g.e., s. 39-40.

araçlarına ulaşımı sağlanırken, kitle iletişim araçlarının da grupların birbiriyle etkileşimini sürekli hâle getirmesi ve halkın devlet yönetimine katılımının sağlanması mümkün olmaktadır.⁴¹⁴

Kuramın temel prensipleri yedi maddede özetlenebilir: (1) Vatandaşların ve azınlıkların medyaya ulaşma ve ihtiyaçları gereğince bilgilendirilme ve hizmet edinme hakları vardır. (2) Medyanın yapılanmasına ve yayınlarının bağımsızlığına siyasal güç karışmamalıdır. (3) Kitle iletişim araçlarının varlık sebebi holdingler, gazeteciler veya müşteriler olmamalıdır, bu araçların varlık sebebi bu araçların takipçileridir. (4) Arzu eden tüm toplumsal yapılara medya edinme özgürlüğü verilmelidir. (5) Ufak yapılı, interaktif ve bunu sağlayıcı medya kurumları, tek taraflı profesyonelleşmiş mecralardan yeğdir. (6) Medyaya ilişkin toplumun beklentileri devlet ve onun organları aracılığıyla bütünüyle karşılanamaz. (7) İletişim, çalışanların inisiyatifine terk edilemeyecek kadar önemlidir.⁴¹⁵

Haluk Şahin, özellikle Amerika’da demokrasi kuramları üzerine çalışmalar yürüten John Naisbitt ismine dikkat çekmektedir. Şahin, Naisbitt’in yeni iletişim teknolojilerinin demokrasileri kökten ve olumlu bir yönde değiştirdiğini savunduğunu söylemektedir. Naisbitt’in, iletişim devrimi sayesinde son derece iyi bilinen bir seçmen kitlesinin ortaya çıktığına dikkat çektiğini belirten Şahin, Naisbitt’in, günümüzde enformasyonun artık anında paylaşıldığını belirttiğini ve “ne olup bittiğini temsilcilerimiz kadar iyi ve çabuk öğreniyoruz” dediğini söylemektedir.⁴¹⁶ Sacide Vural’a göre iletişim araçlarının toplumsal yapıdaki varoluş amacı toplumdur bu nedenle hizmet sunacağı yer de toplumdur. İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bu anlamda halka yeni fırsatlar sunması beklenmektedir. Dolayısıyla, iletişim araçları küçük grupların da erişimine fırsat verecek ve kamu yararı güdecek şekilde düzenlenmelidir. Böylelikle tekelleşmenin önlenileceği düşünülmektedir.⁴¹⁷

⁴¹⁴ McQuail, **A.g.e.**, s. 133-134.

⁴¹⁵ **A.e.**, s. 135.

⁴¹⁶ Haluk Şahin, **Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü**, Basın Konseyi Bilimsel Araştırması, İstanbul, Basın Konseyi Yayını, 1991, s. 38-39.

⁴¹⁷ Vural, **A.g.e.**, s. 32.

3.5.5. Demokratik Medya Kuramı

Demokratik Medya Kuramı medyanın demokrasinin işlerliğinin sağlanması için toplumun siyasal ve ekonomik meseleleri tartışabileceği bir platform olduğunu belirtmektedir. Bu kurama göre bu platformda toplumun tüm farklı kesimlerinin tartışabilmesi demokrasinin gereklerinden biridir. Kuram hem devlet otoritesinin hem de kâr amacı güden yayın kuruluşlarının medyaya tek başına egemen olmasına karşıdır.⁴¹⁸

Süleyman İrvan, kuramı geliştiren Raymon Williams'ın bilgiyi aktarma ve aktarılan bilgiyi edinme haklarını demokratik medya sisteminin temelini oluşturan unsurlar olarak gördüğünü söylemektedir. İrvan ayrıca Williams'ın bu hakları koruyabilmeyi kitle iletişim araçlarının, kamu hizmeti şeklinde örgütlemesine bağlı olduğunu öngörmesine dikkat çekmektedir. Ancak İrvan'ın burada kamu hizmeti düşüncesinin kamusal tekel düşüncesinden bağımsız olarak incelenmesi gerektiğini savunduğu görülmektedir. İrvan bunu oluşturmanın tek yolunun yeni aracı kurumlardan geçtiğini söylemektedir. Ona göre, demokrasinin işleyebilmesi için hükûmetten bağımsız olarak oluşturulacak bu aracı kurumların temel işlevlerinden biri; hükûmetin iletişim sistemi üzerindeki baskısını ortadan kaldırmak olmalıdır.⁴¹⁹

3.6. Medya-Demokrasi İlişkisi içerisinde Kamuoyunun Yeri ve Önemi

Kitle iletişim araçlarının gelişimi ve çeşitlilik kazanması ile alternatif bilgi kaynaklarının çoğalması ister demokratik isterse antidemokratik siyasal sistemler açısından olsun kamuoyunun önemini daha da arttırmıştır. Bir ülkeyi yöneten veya yönetmeye aday olan irade her hâlükârda kamuoyunun desteğine ihtiyaç duymaktadır. Demokratik siyasal sistemlerde kamuoyunun onayı en önemli meşruiyet kaynağıdır. Fransa Kralı 13. Louis'nin bir devlet adamı olarak basının kamuoyu üzerindeki etkisini gözeterik ilk resmi gazete olarak bilinen Gazette'nin yayınlanmasına öncülük etmesi bunun en önemli örneğidir. Kamuoyu kavramının demokratik rejimlerde

⁴¹⁸ Yakışır, A.g.e., s. 37.

⁴¹⁹ Süleyman İrvan, "Normatif Medya Kuramları", *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 1-2, 1994, s. 53-54.

siyasal sürecin en önemli parçası olduğu söylenebilir. Münci Kapani, hakiki manada özgür bir kamuoyunun, bilgi ve düşüncelerin hür bir şekilde ulaşabildiği bir alanda terakki edebileceğini söylemektedir. Ona göre buna imkân tanıyan çoğulcu demokratik sistem, kamuoyunun denetimsiz oluşmasını temin eden ideal yapı olarak nitelendirilebilir.⁴²⁰

Günümüzde demokratik sistemler içerisinde önemli bir unsur olan siyasi bir partinin seçim öncesinde olduğu gibi seçim sonrasında ve kamuoyunun gündemini belirlemek istediği görülmektedir. Burada söz konusu siyasi partinin halka götürdüğü veya götüreceği hizmetler üzerinden doğal yollarla kamuoyu oluşturmada herhangi bir sakıncanın bulunmadığı kabul edilmektedir. Fakat bunu; elde ettiği iktidar gücünü kullanarak mevcut medya düzeninde ki çok sesliliği ve muhalifliği en aza indirerek veya tamamen ortadan kaldırarak yapmaya çalışması hem kamuoyunun hem medyanın netice olarak ise demokratik sistemin tamiri zor yaralar almasına neden olabilir. Böyle bir kamuoyu oluşturma yönteminin demokratik bir tarafı olmadığı gibi yapılan şeyin tıpkı totaliter rejimlerdeki gibi propaganda yöntemiyle suni gündemler oluşturulup kamuoyunun algısıyla oynamaktan başka bir şey olmadığı söylenebilir. Kaldı ki bir siyasi partinin sözcülüğünü yapan bir medyanın aynı anda halkın gerçekleri görme ya da öğrenme hakkını savunması da mümkün değildir. İngiliz felsefeci Bertrand Russel'in "demokrasi, hükûmet, kamuoyuna saygı göstermek zorunluluğu duyduğu sürece başarılı olur." sözü ile hükûmetle kamuoyu arasındaki bağa dikkat çektiği bilinmektedir.⁴²¹ Medyanın kamuoyu ile olan ilişkisinin bu noktada başladığı kabul edilmektedir. Medyanın demokrasinin işlerliğine yapacağı en önemli katkı gerçek gündemi manipüle etmeden veya ettirmeden kamuoyunun bio yani doğal akış içerisinde oluşmasına aracılık etmektir.

Türk Dil Kurumu lügatinde; bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu, 'amme efkârı' ve 'efkârı umumiye' şeklinde tanımlanan kamuoyu kavramı, İngilizce 'Public' (Kamu) ve 'Opinion' (Oy) sözcüklerinin birleşmesinden meydana

⁴²⁰ Kapani, A.g.e., s. 152.

⁴²¹ Bertrand Russell, **İktidar**, Çev.: Mete Ergin, İstanbul, Cem Yayınevi, 2002, s. 180.

gelmektedir.⁴²² Kamu kelimesi ise Latince'den gelen 'Publicus'dur. Publicus: devlete ait, halka ait, umuma ait, genel, yaygın, kamu görevlisi (...) olarak açıklanmaktadır. Sözcüğün kökeninin ergen ve erginlikle [pubes - entis] ve açıklık, açık olma, tüm insanların gözü önünde olmakla da ilişkili olduğu görülmektedir.⁴²³ Türk Dil Kurumu 'kamu' kelimesinin anlamlarını; toplum hizmeti sağlayan devlet kurumlarının tamamı, bir ülkedeki toplumun tamamı şeklinde açıklanmıştır.⁴²⁴

Arsev Bektaş'a göre düşünceye karşılık gelen 'oy' kavramının bugünkü anlamına kavuşması 19. yüzyılın sonlarında, modern devletlerin kitle demokrasisine bağlı duruma gelmeleri ve prensip olarak halk egemenliği fikrinin benimsenmesiyle başlamıştır. Bu vesileyle de halkın kanaat ve fikirleri de ehemmiyet kazanmış ve oy (opinion) mefhumu günümüzdeki manasına kavuşmuştur.⁴²⁵ Kamuoyunun, içinde farklı düşünceleri, zıt yaklaşımları, tercihsiz hatta duyarsız kişileri de barındırdığını belirten Mümtaz'er Türköne, kamuoyunun geniş manada toplumu alakadar eden belirli bir meselede, belirli bir vakitte ki hâkim görüşleri ifade ettiğini söylemektedir.⁴²⁶ Türköne, kamuoyunu; belli bir vakitte, üzerinde uzlaşılammış belli bir mesele karşısında, bu meseleyle alakadar olan ciddi sayıda ki insanın bütünleşmiş görüşlerinin siyasal yönetime belli bir seviyede tesir edecek ölçüde ulaşması şeklinde tanımlamaktadır.⁴²⁷ Tarih ve medya alanında yaptıkları çalışmalarla tanınan ünlü İngiliz tarihçilerden Asa Briggs ve Peter Burke, belli toplumsal gruplar içinde paylaşılan politik bilgi, tutum ve değerleri ifade eden halkın düşüncesi anlamındaki kamuoyu (opinion publique) teriminin Fransa'da 1750 İngiltere'de 1781, Almanya'da ise 1793'den itibaren kullanıldığını belirtmektedir.⁴²⁸

⁴²² Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56f3114619be88.97770879, 12 Mart 2016.

⁴²³ Sina Kabağa, Erdal Alover, **Latince-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1995, s. 490-491.

⁴²⁴ Türk Dil Kurumu **Güncel Türkçe Sözlük**, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56f44adccd2c92.63292141, 13 Mart 2016.

⁴²⁵ Bektaş, **A.g.e.**, s. 49.

⁴²⁶ Türköne, **A.g.e.**, s. 316-317.

⁴²⁷ **A.e.**, s. 317.

⁴²⁸ Briggs, Burke, **A.g.e.**, s. 90-93.

On dokuz ve yirminci yüzyıl içerisinde özellikle kitle iletişim araçlarında meydana gelen gelişmelerle ilişkili olarak kamuoyu; iktisadi ve politik alanda “halkın seçimi ve halkın kararı” şeklinde değerlendirilmiştir. Böylelikle tüketim ekonomisinde ve siyasal mekanizmaların teşkil edilip sürdürülmesinde önemli bir argüman olarak görülmüş ve kamuoyunun ne olduğu, ne düşündüğü dikkate alınması gereken önemli unsur hâline gelmiştir. Örneğin bu dönemde kamuoyunun temsilcisi ve kamu gündemindeki uzlaşmazlıkların uzlaştırıcısı olan günlük gazetelerin niteliksel ve sayısal şekilde değişiklik göstererek bilgi sunmaktan ileriye gittiği kabul edilmektedir.⁴²⁹ Suskunluk Sarmalı kuramının kurucusu olarak tanınan ünlü Alman sosyal bilimci Elisabeth Noelle Neumann tarafından bugünkü kamu sözcüğü, halka mensup tüm kişilerin ve siyasal iktidarların çekinmesi lazım gelen bir toplum mahkemesi olarak nitelendirilmektedir.⁴³⁰

Kamuoyu ile ilgili bir başka kavramda ‘kamusal alan’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Meral Özbek, kamusal alan kavramlaştırmasının mekânsal ve toplumsal olmak üzere iki anlam boyutu olduğunu söylemektedir. Mekânsal açıdan kamusal alan; sosyal hayat içerisinde düşünce ve deneyimlerin ortaya konduğu, görüşülüp tartışıldığı ve başkalarına da ulaştırıldığı bir yerdir. Böyle bir aşamadan geçerek oluşan kamuoyu burada, birikim ve deneyim gibi şeyleri ifade etmektedir. Toplumsal açıdan kamusal alan ise, sosyal hayat içerisindeki olay ve olguları, zaman ve mekân düzlemini kapsamaktadır. Ona göre anlık düşünce ile meydana gelen kanaatler, kamusal tartışmalar ve eleştiriler sayesinde kamusal aklın eleğinden geçirilerek kamuoyunu oluşturmaktadır.⁴³¹ Ünlü İngiliz siyaset bilimci ve felsefeci Charles Taylor, kamusal alanı; toplum üyelerinin kitle iletişim mecralarının yardımıyla toplanarak veya birebir konuşarak kamu yararına ilişkin meseleleri görüştüğü, ortak bir fikir oluşturduğu ortak bir mekân olarak değerlendirmektedir.⁴³² Kamusal alanın demokrasinin bir önkoşulu olarak da tanımlandığını belirten Meral Özbek, herkesi

⁴²⁹ Jürgen Habermas, “Kamusal Alan,” **Kamusal Alan**, Ed.: Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004, s. 99-100.

⁴³⁰ Elisabeth Noelle Neumann, “Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Etkisi”, Der., Süleyman İrvan, **A.g.e.**, s. 383.

⁴³¹ Meral Özbek “Kamusal Alanın Sınırları,” **Kamusal Alan**, İstanbul, Hil Yayın, 2004. s. 41-42.

⁴³² Charles Taylor, **Modern Toplumsal Tahayyüller**, Çev.: Hamide Koyukan, İstanbul, Metis Yayınları, 2006. s. 89.

ilgilendiren konularda yurttaşların denk ve hür şekilde, ifade, irade ve davranışlarıyla bu alanı inşa ettiklerini söylemektedir. Özbek'e göre bu alanın hudutları demokrasinin hudutlarıyla tespit edilebilir. Dolayısıyla; fikir, ifade, bilgiye ulaşma, münakaşa, bir araya gelme, örgütlenme özgürlüklerinin gelişmişliği ve genişliği demokrasilerde olduğu gibi kamusal alanın da hudutlarını belirlemektedir. Dolayısıyla burada bahsedilen temel hak ve hürriyetlerin hukuki garantiye alınması ve pratik edilmesi demokrasinin hudutlarının da belirtisi işlevini görmektedir.⁴³³ Habermas'a göre siyaset bilimi açısından kamuoyu kavramını önemli kılan şeyde budur. Yani kamuoyunun demokrasiler için denetleyici bir mekanizma olmasıdır. Habermas, hükûmetlerin politikalarını belirlerken veya uygularken bu politikalara meşruiyet ihtiyacı duyduklarını söylemektedir. Kamuoyu burada o meşruiyet için gerekli olan onayı medya aracılığıyla, medyayı bir geri bildirimde bulunma mekanizması olarak değerlendirmektedir. Böylelikle medya yürütmenin faaliyetlerini kamuoyunun denetimine açık hâle getirmektedir. Yurttaşların herkesi ilgilendiren konularda garanti altına alınmış düşüncelerini açıklama, yayma hakkı için kamusal alanda özel araçlara ihtiyacı olacaktır. Bugün medya çeşitli araçları ile bu ihtiyacı karşılamaktadır.⁴³⁴ Zygmunt Bauman, insanların siyasal denetimden uzak olan alanlara ait meseleleri iktidarın dışında ilkeler çerçevesinde tartışabilmelerinin kamusal alan için önemli olduğunu belirtmektedir. Bauman'a göre hakikat arayışıyla gelişen kamusal alan herkesin konuştuğu ve ortak görüş yani mutabakat aradığı bir yedir. Bu yönüyle kamusal alan öznel iradelerin tekrar tekrar biçimlenmesini ve ortak düşüncenin etkin bir şekilde iktidara yöneltmesini sağlamıştır.⁴³⁵

Kamu veya kamusal alan denildiği vakit bu kavramın genelde devletle özdeşleştirildiği bilinmektedir. Habermas'a göre devlet, kamusal alanın bir üyesi olamaz. Ancak toplumda kamu ile devletin aynı şeymiş gibi algılanması devletin kamusal alanın sahibi veya esası gibi anlaşılmasına sebep olmaktadır. Gerçekte devlet kamusal alanın şartlarını ve zeminini oluşturma hizmetini yerine getiren bir

⁴³³ Özbek, **A.g.e.**, s. 32.

⁴³⁴ Habermas, "Kamusal Alan," **A.g.e.**, s. 95.

⁴³⁵ Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev.: Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları, 2. Baskı., 2003, s. 45-46-48.

kurumdur.⁴³⁶ Habermas, devlet otoritesinin, siyasi kamu alanında bulunsa bile bu alanın üyesi olamadığını savunmaktadır. Ona göre devletin kamu otoritesi olarak yurttaşlarının huzurunu temin etme vazifesi, mevcudiyetinin şartı olan ‘kamu’ otoritesi olmasından kaynaklanmaktadır. Habermas’a göre kamusal alan, vatandaşları bilgilendiren mecraların demokratik isteği ile iktidarı hukuki yöntemlerle siyasi olarak tesir altına alabilir ve kontrol edebilir. Kamuoyu bu noktada denetim ve tenkid işlevinin dinamik olarak yürütülmesiyle tanımlanır. Buradaki denetim ve tenkit, resmî olmayan biçimde “devlet biçiminde örgütlenmiş egemen bir yapı aracılığı ile vatandaşların oluşturduğu bir kamu organı” vasıtası ile yapılır.⁴³⁷ Nancy Frazer’e göre bu alan, kavramsal olarak devletten farklı olan; kural olarak devlete karşı tenkitsel retorikğin ortaya sürüldüğü ve yayıldığı bir alandır.⁴³⁸ Basının, toplumun bilgi edinme ve iletişimine hizmet sağlayan ‘kamusal organlar’ içerisinde olduğunu söyleyen Habermas, esasen kamusal alanı tesis eder bir yapıda olan basın, gün geçtikçe siyasi idarenin sözcülüğüne evrilişini işaret etmiştir. Ona göre günümüzde medya ‘görünüşte bir kamusal alan’ özelliğindedir. Örneğin bu süreçte tv demokratik münakaşaların gerçekleştiği bir mecra olarak, kamusal alanın yerine geçmiş ve bireyler, kamusal alanın izleyicisi olmuşlardır.⁴³⁹ Burada Habermas ile anılan ‘kamusal alanın yapısal dönüşümü’ olarak isimlendirilen bir başka konu daha karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram kamusal alanın feodalleşmesinin anlatır. Yani kamusal alanda günümüzde halkın yararı ile alakadar meselelerde, kontrolden uzak bağımsız akılcı bir münakaşanın yapılması mümkün değildir. Medya, bugün kamuoyunun beklentilerinin dillendirildiği bir mecra olmaktan çıkıp bir kamuoyunu manipüle edip yönlendiren bir mecraya dönüşmüştür. Böylece devletin, politik ve toplumsal sorunlarda toplumsal olan tüm alanlara nüfuz etmesi, kamusal alanın baştan itibaren özel mülk sahiplerinin etkinliği alanına indirgenmesi ile kamusal alanın sonu gelmiştir. Kamusal alanın sonunun gelmesi ile; bilginin özgürce dolaşabildiği ve

⁴³⁶ Habermas, **A.g.e.**, s. 95.

⁴³⁷ Habermas, **A.g.e.**, s. 95-96.

⁴³⁸ Nancy Frazer, “Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy,” Habermas and the Public Sphere, Cambridge, MIT Press, 1991, s. 109-142. (110), Aktaran: Ülker Yükselbaba, “Habermas’da Kamusal Alan Özel/Alan Ayrımı”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamuyönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Mehmet Tevfik Özcan, İstanbul, 2008, s. 81.

⁴³⁹ Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, s. 58-59., Nicholas Garnham, “The Media and Public Sphere” pp.359-376. **Habermas and the Public Sphere**, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, The MIT Press, 1992, pp.359-376. Aktaran Yükselbaba, **A.g.e.**, s. 167.

bunun sonucunda ortaya çıkan özgür tartışma platformları sayesinde oluşan özgür bir kamuoyunun yerini, medya tarafından güdümlenen bir halk kitlesi almıştır. Bunun sonucunda ise ne kamusal alan ne de kurgusal olmayan bir kamuoyunun gerçek öznesini oluşturduğu demokrasi kalmıştır. Medyanın manipülatif bu yönü, medyanın kamusal alanda rolünün yeniden tartışılmasını gündeme getirmiştir.⁴⁴⁰

Medya kuruluşlarının olayların belirli yönlerini ön plana çıkararak enformasyon olarak aktarmasının manipüle edilmiş bir kamuoyunun oluşmasına katkı sağladığı bilinmektedir. Medyanın bu yönü kamunun kamuoyunun gerçek öznesi olmaktan uzaklaşmasına yol açmaktadır. Bu durumda rol alan aktörlerin ise kimi zaman medya, kimi zaman da siyasal aktörler olduğu görülmektedir. Zira, medyanın ya da siyasal aktörlerin kamuoyuna atıfta bulundukları değerlendirmelerde kullandıkları ‘kamuoyu bunu bekliyor, kamuoyuna göre’ gibi kalıpların, kamuyu oluşturan bireyler üzerinde etki yarattığı bilinmektedir. Bu durumun, kamuoyu mu politik alanı şekillendirir, yoksa politik alan mı kamuoyunu şekillendirir sorusuna neden olduğu görülmektedir.⁴⁴¹

Bilgisayar ve internetin gelişmesinin, kamusal alanın dünya çapında somutlaşmasında önemli bir araç olduğu bilinmektedir. Bilgisayar ve internetin kamusal alana sunduğu başlıca katkılara bakıldığında öncelikle bilginin imtiyazlı kişiler tekelinden kurtularak herkesin her türlü bilgiye ulaşabilmesinin önünün açıldığı görülmektedir. İnternet ortamının sunduğu ifade özgürlüğü ortamının tartışma alanını daha geniş bir alana yaydığı ve katılımı artırdığı bilinmektedir. Bilgisayarın internet üzerinden sunduğu ağa girmek için bir tehdit koymamasının ve burada farklılıkları gözetken bir duruma izin vermemesinin kişilerin kendisini rahatlıkla ifade edebilmesini mümkün hale getirdiği görülmektedir. Böylelikle tartışma konularının sınırlandırılmadığı sanal alan sayesinde yüz yüze yapılamayacak tartışmaların yapılabildiği test edilmiştir.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Yükselbaba, **A.g.e.**, s. 296.

⁴⁴¹ Yakışır, **A.g.e.**, s. 42.

⁴⁴² Jodi Dean, “Why the Net is not a Public Sphere,” **Constellations**, Vol.10, No.1, 2003, p. 97-101. Aktaran Yükselbaba, **A.g.e.**, s. 93.

Kamuoyu oluşumunu sağlayacak birçok etmenin olduğu bunun yanında birçok aracında bu oluşumun daha geniş kapsamlı olması için katkıda bulunduğu görülmektedir. Arsev Bektaş, kamuoyunu oluşturan araçları; yüz yüze yapılan temaslara, kanaat önderleri ve siyasi liderler, baskı grupları ve kitle iletişim araçları olmak üzere dört kategoriye ayırmaktadır.⁴⁴³ Bu rolü en etkili bir şekilde yerine getiren aracın kitle iletişim araçlarını da kapsayan medya olduğu kabul edilmektedir. Rejimin türü her ne olursa olsun medya; en etkili meşruiyet sağlama, rıza üretme ve insanları mobilize etme gücü olarak öne çıkmaktadır. Rızanın baskıya başvurulmadan kazanılmasının ancak ve ancak medya ile mümkün olduğu kabul edilmektedir. Yeşim Yakışır, kamuoyunun biçimlenme süreci ile ilgili belli başlı bazı aşamalara dikkat çekmektedir. Ona göre kamuoyunun oluşabilmesi için öncelikle enformasyona ulaşım aşamasının tamamlanmış olması gerekmektedir. Elde edilen enformasyon işlenerek problemin tanımlanması aşamasına geçilir, bundan sonrasında toplumda etkileşim sürecine ve sonrasında öneri aşamasına geçilmektedir. Son aşamada, önerilerin kritiği yapılarak çözüm yolları tartışılıp izlenecek hareket biçimi belirlenir ve bu doğrultuda kabul edilen eylem biçimi gerçekleştirilir. Bu noktaya kadar kamuoyunun oluşmasına katkı sağlayan medya, bundan sonrasında kamuoyunun yansıtılması rolünü üstlenmektedir.⁴⁴⁴

Medyanın yeni iletişim teknolojileri aracılığı ile olayları ve yorumları neredeyse saniyeler içerisinde dünyanın birçok yerine yani geniş kitlelere ulaştırabilme özelliği aynı hızda kişisel kanaatleri etkileme ve onlara yön verebilme imkânını sunmuştur. Medyanın hitap ettiği hedef kitlenin özellikleri onları etkiye çok açık ya da oldukça kapalı bir pozisyona itmektedir. Burada medyanın bir konu hakkında kesin görüşü olmayan ve o konu hakkında başka kaynaklardan bilgi edinemeyen kimseler üzerinde çok daha etkili olduğu görülürken bu etkinin konu hakkında bilgisi olan ve farklı kaynaklardan beslenen bireyler üzerinde aynı ölçüde olmadığı görülmektedir. Bu nedenle; kamuoyunu oluşturan bireylerin özellikleri, alternatif bilgi kaynaklarının varlığı veya yeterliliği büyük önem taşımaktadır.

⁴⁴³ Bektaş, A.g.e., s. 109-115.

⁴⁴⁴ Yakışır, A.g.e., s. 44.

Yasama, yürütme ve yargının ardından kendisini dördüncü bir güç şeklinde benimsetmiş medyanın, demokratik bir siyasal sistem içerisinde kamu yayıncılığı sorumluluğu içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Bu sorumluluğa haiz bir medyanın; devlet kurumlarını denetleme ve bu kurumlara işlerlik kazandırma, halkı devletin icraatları hakkında bilgilendirme ve halkın isteklerini, sorunlarını bu kurumlara bildirme gibi olumlu etkileri vardır. Medyanın ayrıca; halkı yönlendirme, belli bir konuyu empoze etme, gündemi halkın aleyhine değiştirme gibi olumsuz etkilerinin olduğu da bilinmektedir. Medyanın hitap ettiği kitle üzerinde oluşturmak istediği etkiyi belirli teknikler uygulayarak gerçekleştirdiği bilinmektedir. Medyanın gündem belirleme gücü bu tekniklerden biridir. Medyanın gündem oluşturma tekniğine ilk dikkat çeken ismin, 1922’de yazdığı ‘Kamuoyu’ adlı kitapta kitle iletişim araçlarının izleyici ile dış dünya arasında bir köprü görevi üstlendiğini söyleyen Walter Lippman olduğu bilinmektedir.⁴⁴⁵ Bernard Cohen’in daha önce de aktarılan “medya ne düşüneceğimizi söylemekte başarılı olamayabilir, fakat ne hakkında düşüneceğimizi söylemekte fevkalade başarılıdır” sözü medyanın gündem oluşturma felsefesinin özünü ortaya koymaktadır. Bu felsefenin temsilcileri Donal L. Shaw ve Maxwell McCombs’un medyanın gündem belirleme fonksiyonunu; kişilerin fikirlerini şekillendirmek adına onların algılarına tesir etme kabiliyeti olarak ifade ettikleri görülmektedir.⁴⁴⁶ Medyanın gündem sınırlarını oluşturmada harekete geçirici temel güç olduğuna dikkat çeken Severin ve Tankard “Gazete insanların çoğunluğunun ne hakkında konuşacağına, çoğunluğun gerçekleri ne olarak düşüneceğine ve pek çok insanın sorunlarla mücadele etmede hangi yolu kabul edeceğine karar vermede en büyük paya sahiptir.” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁴⁷

Medyanın gündem belirleme gücü demokratik sisteme ve bilince sahip ülke ve toplumlarda medyanın dördüncü kuvvet sorumluluğu çerçevesinde sürdürülmektedir. Böyle bir sistemi ve bilinci olmayan bir ülke veya toplumda ise medyanın bu sorumluluğunun medyanın yürütmeyle olan ekonomik ilişkileri nedeniyle ortadan kalktığı görülmektedir. Dolayısıyla medya siyasi iradenin gündemini kamuoyu

⁴⁴⁵ Odyakmaz, **A.g.e.**, s. 109.

⁴⁴⁶ Donal Shaw, Maxwell McCombs, “The Emergence of American Political Issues: The Agenda Setting Function of the Press”, St Paul: West Publishing Company, 1977, s. 5’den Aktaran Yüksel, **A.g.e.**, s. 24.

⁴⁴⁷ Werner J., Tankard, **A.g.e.**, s. 367.

gündemiymiş gibi halka sunar ve kamuoyunun sorunlarının taşıyıcısı olmak yerine siyasi iradenin çıkarlarının taşıyıcısı hâline gelir. Medyanın gündem belirleme gücü ve kamu gündemi üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, özellikle seçim dönemlerinde medyanın aktardığı haberlerde hangi siyasi partileri, ne sıklıkla ve nasıl yansıttığı siyasi partiler açısından büyük önem arz etmektedir. Demokratik sistemlerde herkese eşit mesafede olması gereken ve kamuoyu lehine yayıncılık yapması beklenen devlete bağlı medya kurumlarının, yürütmenin güdümüne girmesi sonucu yayınlarında adil zaman paylaşımında bulunmadığı bu nedenle sık sık eleştirildikleri görülmektedir. Örneğin, Türkiye’de TRT ve Anadolu Ajansı’nın son zamanlarda yaptığı yayıncılıkta tarafsızlığını kaybettiği gerekçesiyle çok sert eleştiriler aldığı görülmektedir.⁴⁴⁸ Ayrıca medyanın siyasal aktörlerin icraatlarını aktarma rolü de medyanın iktidar tarafından belirlenen gündemi yansıtma şeklini ortaya koymaktadır. Yine son yıllarda Türkiye’de her türden küçüklü büyüklü açılış programlarının canlı yayınla verilmesi bu tespiti örnek teşkil etmektedir.

Medyanın gerek içerik gerekse üslup unsurlarını içine katarak haberleri sunuş şekli, izleyici kitlenin söz konusu haber hakkında ne ve nasıl düşünmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Frankfurt Okulu’nun önde gelen temsilcilerinden Herbert Marcuse, iletişim araçlarının dili kullanım biçimlerinin okuyucu üzerinde anestezi etkisi yaparak duyu yitimine sebebiyet verdiğini belirtmektedir.⁴⁴⁹ Medya bu gücünü kamuoyu lehine kamuoyu oluşturma amacı ile kullanırsa toplumun fark edemediği fakat ihtiva bakımından son derece önemli olan bir konunun gün yüzüne çıkarılmasını ve üzerinde tartışılmasını sağlayabilir. Şayet ister holding medyası olsun isterse de iktidar güdümünde ki medya olsun bu gücü dördüncü kuvvet sorumluluğunu bir tarafa iterek kamuoyu aleyhine kullanırsa halkın gerçekleri ya da gerçek gündemi öğrenme ve sorgulama hakkı elinden alınmış olur. Günümüzde pedofili vakalarıyla ilgili haberlerde medyanın bu gücü bazen kamuoyu lehine bazen de kamuoyu aleyhinde kullandığı görülmektedir. Demokrasinin kurumsal kimliğe kavuşmadığı, demokrasi

⁴⁴⁸ TRT’nin ayırdığı sürelerle tepki, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/trtnin-ayirdigi-surelere-tepki-40006802> ayrıca <http://t24.com.tr/haber/trt-tartismasi-devam-ediyor-akp-ve-erdogana-59-saat-chpye-5-saat-mhpye-1-saat-hdpye-18-dakika,314394>, 17 Mart 2016.

⁴⁴⁹ Herbert Marcuse, **Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler**, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1990. s. 83.

kültürünün yerleşmediği bir toplumda, kamuoyu oluşturma araçlarını tekelinde bulunduran siyasal erkin toplumu istediği gibi yönlendirdiği görülmektedir. Böyle bir siyasal sistemde ana sorumluluğu kamu gözcülüğü bazen de sözcülüğü olan medyanın iktidara rağmen kendisinden beklenen rolü oynamasının mümkün olmadığı bilinmektedir.

Medyanın dördüncü kuvvet sorumluluğu çerçevesinde hareket etmesi son derece önemlidir. Bu sorumluluk çerçevesinde hareket ettiği takdirde doğasında zaten var olan ve herkesin kabul ettiği gücünü kamuoyu ve demokrasi lehine kullanmış olur. Böylece demokrasinin daha güçlü olmasına katkı sağlar. Ne zaman ki bu sorumluluğunu çeşitli nedenlerden dolayı unuttur ve yerine getirmez hem kamuoyunu manipüle etmiş hem de demokrasinin ve demokratik işleyişin altını oymuş olur. Medyanın dördüncü kuvvet sorumluluğunu yerine getirmesinin ön koşullarından birinin kendisini demokratik bir çizgide konumlandırmasına bağlı olduğu bilinmektedir. Bu, demokratik bir kamuoyunun oluşması için de son derece önemlidir. Medyanın kendisini demokratikleştirmesi ve demokratik bir çizgide tutabilmesi için de kamuoyunun medyayı demokratik bir zeminde görme talebinin olması gerekmektedir. Günümüzde geçmiş yıllara nazaran daha katılımcı bir yapıya evrilen medyaya bu talebi iletmek hem mümkün hem de etkili olabilmektedir. Kamuoyunun böyle bir tavır ortaya koyması kamuoyunun tepkisinden korkan ve de kamuoyundan daha az özür dilemek zorunda kalan bir medya anlayışına imkân tanıyabilir.

Medyanın hitap ettiği kitleler üzerinde uyguladığı bir başka teknik ise Suskunluk Sarmalı'dır. Alman sosyal bilimci Elisabeth Noelle Neumann tarafından temellendirilen bu kurama göre Suskunluk Sarmalı:⁴⁵⁰

“Suskunluk sarmalı anonim bir toplumda bağlılığın, değerler ve hedefler üzerindeki yeterli bir anlaşma düzeyi aracılığıyla sürekli olarak sağlanmak zorunda olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Bu anlaşmaya kamuoyu diyoruz. Bu tür bir anlaşma yalnızca siyasal konularda değil, gelenekler ve moda gibi dışsal etmenler açısından da aranır... Suskunluk sarmalı kuramı, yalnızca

⁴⁵⁰ Neumann, **A.g.e.**, s. 384-385.

üyelerin birbirlerini tanıdıkları grupların değil, toplumun da oydaşmadan sapan bireyleri tehdit ettiği varsayımına dayanır. Toplum bunları dışlama ve ihraç ile tehdit eder, bireyler de belki genetik olarak belirlenen bilinçaltı bir dışlanma korkusu taşırlar. Bu dışlanma korkusu, insanların çevrelerinde hangi fikirlerin ve davranış biçimlerinin benimsendiğini ya da reddedildiğini ve hangi fikir ve davranış biçimlerinin taraftarlarının arttığını ya da azaldığını düzenli olarak kontrol etmelerine yol açar... Eğer insanlar kendi fikirlerinin kamuoyundaki oydaşma içinde yer aldığına inanırlarsa, özel ve kamusal tartışmalarda yüksek sesle konuşma cesaretine sahip olurlar. Örneğin rozetler ve arabalarına yapıştırdıkları sloganlarla ve yine giyimleriyle ve halkın görebileceği biçimde üzerlerine taktıkları simgelerle inançlarını açığa vururlar. Tam tersine, insanlar azınlıkta olduklarını hissettiklerinde ise suskun ve temkinli davranırlar, böylece kamu önünde kendi taraflarının zayıflığı hakkındaki izlenim daha da pekişir. Bu durum, geçmişten gelen değerlere sıkı sıkıya sarılan kararlı bir azınlık dışında, zayıf tarafın fikirleri tümüyle ortadan yok olana kadar sürer.”

Suskunluk Sarmalı kuramı özetle; kuram bireylerin içinde yaşadıkları toplumdan dışlanmamak için kamuoyunda gündem olan veya olmamış herhangi bir konuda farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen farklı olan gerçek görüşlerini açıklamaktan sakınmaları ve giderek suskunlaşmaları durumunu anlatmaktadır. Kuvvetler ayrılığı çizgisi silikleşmiş ya da tamamen yok olmuş toplumlarda bu kuramın özellikle yürütme tarafından dizayn edilmiş bir medya düzeninde kamuoyunu denetleme adına daha sık kullanılan bir yöntem olduğu söylenebilir. İçinde yaşadıkları toplumda herhangi bir konuda çoğunluğa göre farklı düşüncelere sahip bireylerin medyadan aldıkları izlenimlere göre davrandıklarını öne süren bu kurama göre, bireyler kendi düşüncelerinin kamuoyunda kabul görüp görmediği izlenimini medyadan edinirler. Eğer kendi gibi düşünenler azınlıktaysa veya kamuoyu bu düşünceye karşı bir tutum takınıyorsa susmayı tercih ederler. Kamuoyunu toplumsal bir konsensüs alanı olarak değerlendiren bu kurama göre, konsensüsün dışında kalan farklı görüşlerin ve bu görüşlerin sahibi olan bireylerin dışlanmakla tehdit edilmesi medya aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böyle bir toplumda medya sahip olduğu güç

dolayısıyla manipüle edilmiş bir kamuoyunun varlığına sebebiyet vererek demokrasi kurumuna zarar verebilmektedir.

Suskunluk Sarmalı tekniği ile ilgili yakından ilişkili bir başka kuram da Tercih Çarpıtması'dır. Amerika'da iktisat ve siyaset bilimi üzerine çalışmalar yapan Timur Kuran'ın öne sürdüğü bu kurama göre, toplumsal faktörler bireyin tercihlerini etkilemektedir. Böyle bir toplumda birey tercihini üç ayrı duruma göre verir. Kuran'a göre bu üç durum; toplumun kararından elde edeceği tatmin, seçtiği tercihten kaynaklanacak ödül ve zorluklar ile kendini dürüstçe ifade etmekten edineceği yarar olarak açıklanmaktadır.⁴⁵¹ Bu kuramı tercih çarpıtmasından ayıran en önemli fark; suskunluk sarmalında olduğu gibi bireyin hem susarak düşüncelerini ifade etmemesi hem de düşüncelerinin kamuoyuyla aynı olduğunu ilan etmesidir. Devlet veya herhangi bir baskı veya çıkar grubu, çoğu zaman düşünülmesini, algılanmasını istediği şeyi doğrudan empoze etmekten özellikle medya aracılığıyla kamuoyunun bu tercihi sahiplenerek yönlendirmesini sağlarlar. Böyle bir ortamda bireyler toplumdan farklı olan düşüncelerini açıklarken dışlanma, cezalandırılma, aşağılanma gibi yaptırımlara maruz bırakılırlar. Açık kamuoyu muhalefetinin bulunmadığı bir düzenin tesis edilmesine katkı sağlayan bu tarz teknikler aynı zamanda tek tip düşünen bir toplumun arzu edilmesinden kaynaklanmaktadır. Tercih çarpıtmasının en tehlikeli sonucu, toplumsal uzlaşmayı engellemesi ve sosyal patlama yaratabilecek olmasıdır.⁴⁵²

Özü; düşünce ve bunu dile getirme hürriyetine dayanan demokrasilerde çoğunluğun iradesinde kendisini bulamayan kişilerin bu haklarından bahsetmek mümkün değildir. Tocqueville'in bu durumla ilgili şu tespiti dikkate değerdir:⁴⁵³

“Aristokrasilerde insanlar birey olarak daha güçlüdür, çoğunluğa ters düştüklerinde kendi çevrelerinde birbirlerini destekler ve avuturlar. Demokrasilerde ise (...) çoğunluğun dışında yaşamak, yaşamamak gibidir.

⁴⁵¹ Timur Kuran, **Yalanla Yaşamak: Tercih Çarpıtmasının Toplumsal Sonuçları**, Çev., Alp Tümertekin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 36.

⁴⁵² **A.e.**, s. 17.

⁴⁵³ Tocqueville, **A.g.e.**, s. 234.

Çoğunluğun kendisi gibi düşünmeyenlere baskı yapmak için yasalara ihtiyacı yoktur, onaylamaması kişileri yalnızlığa ve umutsuzluğa itmek için yeterlidir.”

SONUÇ

Son dönemde dünya genelinde otoriterleşme eğilimlerinin yeni bir yükseliş ivmesi kazandığı günümüzde, binlerce yıllık bir geleneğe sahip olan demokrasi kavramının kuramsallaşarak ideal bir siyasal ve toplumsal sistemi işaret ettiği daha net bir şekilde görülmektedir. Bu siyasal sistem içerisinde yaşayan bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin en üst seviyede karşılanmasını güvence altına almayı kendisine ilke edinen, çağımızın fenomeni olarak nitelendiren demokrasi rejiminin işlerlik kazanmasında medya ile olan ilişkisinin biçimi büyük önem arz etmektedir.

Demokrasilerin en önemli erdemlerinden biri yasama, yürütme ve yargıdan oluşan kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanmasıdır. Bu ilke ile yürütmenin başında ki iktidarların denetlenebilmesi mümkün hâle gelmiştir. Demokratik sistemin öznesi olan yasama, yürütme ve yargı gibi temel kurumların her daim birbiri ile uyumlu olması zorunluluğu daha çok sivil bir yapıda ve kamu yararına odaklı bir kontrol mekanizmasına olan ihtiyacı doğurmuştur. Zaman, ilk kitle iletişim araçları arasında sayılan gazetelerin doğuşu ve üstlendiği roller ile beraber bu ihtiyacı karşılayabilecek en etkili mecranın medya olduğunu göstermiştir. Demokrasi tarihi içerisinde son derece önemli olan İngiltere, Fransa ve Amerika devrimlerinin gerçekleşmesinde hayati rolleri yerine getiren o dönemin basın, söz konusu devrimlerin tabanda karşılık bulup o ülke halkları lehinde sonuçlanmasını sağlamıştır. Bugün, basın ve ifade özgürlüğü gibi özgürlük adına sahip olduğumuz her ne varsa hem bu devrimlerin hem de o dönem gazetelerinin bir sonucudur yorumunda bulunmamız abartılı olmaz. Öyle ki 10 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Birinci Maddesi'nde "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdan sahibidir, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar" ilkesi aynı zamanda Fransız Devrimi'nin (1789-1794) sembolü olan devrimin üç ana ilkesi olan 'liberté' (özgürlük), 'égalité' (eşitlik) 'fraternité' (kardeşlik) unsurları ile de yakından ilişkilidir. Anayasasında basın özgürlüğüne ilk kez yer veren ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Oral Sander bu bildirge ile ortaya koyulan inanç, basın, toplanma hürriyeti, sebepli sebepsiz tutuklamanın olmaması ve kanun karşısında eşitlik gibi birçok temel hakkın o dönem Avrupalıların kazanmaya uğraştığı haklar olduğunu belirtmiştir. Sander, Amerika'nın

bu tarz bir model sunmasını ise Fransızların, devrimlerine insan hak ve hürriyetleriyle alakalı bir metin rehberliğinde başlamalarına ışık tuttuğunu söylemiştir. Sander'in bu tespitlerinin yukarda bulunduğumuz yorumu doğrular nitelikte olduğu görülmektedir.

Medya, mevcut ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal sistemlerin aksayan yönlerini eleştiren, iktidarların bu alanlara ilişkin uygulamalarını denetleyen en önemli araç ve de güçtür. Demokratik sistemin üç önemli erkinden yasama; belirli aralıklarla demokratik usullerle seçilmiş milletvekillerince, yürütme; yine demokratik usullerle seçilmiş ve çoğunluğu elde etmiş bir parti grubunu temsil eden hükûmetlerce, yargı ise; hukuk konusunda belirli bir formasyona sahip hâkim ve savcılardan oluşan bürokratlarca temsil edilmektedir. Seçimler dışında bir vatandaşın bu üç erkin işleyiş ve denetlenmesine aktif olarak katılması pek de mümkün olamamaktadır. Demokrasinin dördüncü kuvveti olan medya erki ise üstlendiği kamu hizmeti rolü itibariyle vatandaşların bu erklerden beklediği sorumlulukları yerine getirip getirmediğini kamuoyu adına denetleyerek, sözcüsü olduğu vatandaşların bu sisteme katılımcı olabilmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle kamuoyu yararına yayıncılık refleksine sahip özgür bir medyanın varlığı, demokratik bir sistem içerisinde yönetilen konumundaki sade vatandaşın yönetime sesini duyurabileceği ve onları denetleyebileceği tek güç olarak belirlemektedir. Medyanın, demokrasilerin esas öznesi olan kamuoyu adına üstlendiği sorumluluk ve kamuoyu üzerindeki etkisi onu demokratik sistemin çok önemli bir unsuru hâline getirmektedir.

Demokratik sistemlerde yürütme erkini temsil eden iktidarların meşruiyetlerinin temel dayanağı kamuoyudur. Bir iktidarın demokratikliğinin önemli göstergelerinden biri de karar ve faaliyetlerinde kamuoyunun taleplerine göre hareket etmesi ve onu karşısına alacak türden eylemlerden sakınmasıdır diyebiliriz. Burada kamuoyu gündemini kimin belirlediği, özgür bir ortamda oluşup oluşmadığı ve kamuoyunun sesinin özgür bir şekilde ifade edilip edilmediği de o sistemin demokratikliği konusunda bir fikir edinebilmemizi kolaylaştırmaktadır. Özellikle yürütme erki ve diğer siyasal aktörler üzerinde önemli bir baskı aracı olan medyanın, yaptığı yayınlar aracılığıyla aynı zamanda kamuoyunu yönlendirme etkisine sahip olması onu hem demokrasinin güvencesi hem de tehdit aracı hâline getirebilmektedir. Bu nedenle iyi

bilgilendirilmiş yurttaşların, doğal ve reel bir tartışma sürecinin sonucunda elde ettikleri kanının bütünü olarak tanımlanan ‘kamuoyu’nun, oluşumu ve bilgilendirmesi sürecinde medya göz ardı edilemez bir öneme sahiptir. Günümüzde medyanın dördüncü kuvvet sorumluluğunu taşıyıp taşımadığı, dördüncü kuvvet olma işlevini yerine getirip getirmediği tartışılmalı da kamu yararı gözetilen medyanın demokrasiler için büyük bir kazanım olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bunun son örneği, 03 Nisan 2016 tarihinde kamuoyuna sızan dünya genelinde birçok önemli ismin vergi kaçırmak için kullandığı Panama Belgeleri’nin yayınlanması sürecinde görülmüştür. 12 Dünya lideri ve 140 politikacıya ait offshore hesap bilgilerinin kamuoyuna sızmasının ardından konunun üzerine giden birçok medya organı hem kısa zamanda kamuoyu oluşturmayı başardı hemde offshore hesabı olan kişiler üzerinde büyük bir baskı oluşturdu. Kamuoyu baskısı sonucu İzlanda Başbakanı Sigmundur David Gunnlaugsson istifa etmek zorunda kalırken belgelerde adı geçen İngiltere Başbakanı David Cameron ise baskılar nedeniyle İngiltere tarihinde ilk kez vergi beyannamesini açıklayan başbakan olarak tarihte ki yerini aldı.

Çalışmanın bütününi oluşturan konu başlıklarına ilişkin yaptığımız literatür taraması ve okumalar sonucunda 17. yüzyıl da günlük gazetelerle başlayıp, günümüzde radyo, televizyon ve internet gibi yeni iletişim teknolojilerine dayalı bir medya ortamı ile devam eden kitle iletişiminin kamuoyundaki önemli rolünün çeşitlenerek devam ettiği görülmektedir. Fakat burada küreselleşme ile de yakından ilişkili olarak medya sektörünün faaliyet gösterdikleri ülkelerde siyasal iktidar ile olan mesafesiz ilişkilerinin zaman zaman kamuoyu lehine üstlenmesi gereken rolleri göz ardı etmesi büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Halbuki demokratik sistemlerin dördüncü kuvvet olarak tasavvur ettiği medyanın kamuoyunun kendisinden beklediği sorumlulukları yerine getirmesi en başta kendi varlığını sürdürebilmesinin bir ön koşuludur. Bu sorumluluk çerçevesinde hareket eden bir medyanın hem demokratik sistemin işlerliğine hem de kamuoyuna sunacağı katkılar kendisine de büyük bir değer kazandıracaktır. Medyanın bu sorumluluğu tam anlamıyla olamasa bile ideale yakın bir şekilde yerine getirmeye çalışmasının onun kamuoyu ile olan ilişkisinde ihtiyaç duyulan saygı ve güvenin tesis edilmesine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott, Andrew: "Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School", **Social Forces**, Vol. 75, No.4 (Jun., 1997), ss. 1149-1182.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali: **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali: **Kral Devletten Ulus Devlete**, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- Aktan, Coşkun Can: "Demokrasi Üzerine Özlü Sözler", (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/makaleler/ozluso-demok.htm>, 05.Şubat 2016.
- Aktaş, Celalettin: "Amerika Birleşik Devletleri'nde Gazetecilik", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, 1997.
- Akgül, Mehmet : "Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı" **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 4, 2010. ss.79-101.
- Altay, Derya: "Küresel Köyün Medyatik Mimarı Marshall McLuhan", **Kadife Karanlık**, İstanbul, Su Yayınevi, 2005.
- Alemdar, Korkmaz, Uzun, **Herkes İçin Gazete-ci-lik**, Ankara, Tanyeri Kitap, Ruhdan: 2013.
- Altunbaş, Hüseyin: "Başlangıcından Günümüze Radyo ve Radyo Reklamcılığı, Türkiye'de Yerel Radyo

İstasyonlarının Reklam Aracı Olarak Kullanılışı, Sorunları ve Model Önerisi” **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Reklam ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. İlhan Ünlü, Eskişehir, 2003.

Althusser, Louis:

İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çev.: Yusuf Alp ve Mahmut Özışık İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Arı, Mehmet:

“Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Türkiye: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Demokratikleşme Süreci”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Ömür Sezgin, Ankara, 2004.

Armaoğlu, Fahir:

19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789–1914, Alkım Yayınevi, 2006.

Aron, Raymond:

Demokrasi ve Totaliterizm, Çev.: Vahdi Hatay, İstanbul: Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, No:3, 1976.

Atabek, Ümit:

“İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar”, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya**, İstanbul, IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2005.

Aydın-Şakı, Oya:

“Memoire de sur Le journalisme dans les radios nationales en Turquie dans le cadre de la commercialisation et du developement

technologique”, **Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Özden Cankaya, İstanbul, 2004.

Aziz, Aysel: **Radıo ve Televizyona Giriş**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınları, No:460, 1981.

Baldini, Massimo: **İletişim Tarihi**, Çev.: Gül Batuş, İstanbul, Avcıol Yayınları, 1. Baskı, 2000.

Barbier, Frédéric, Lavenir, Bertho Catherine: **“Kitle iletişim Araçlarının Bir Tarihi Vardır”, Diderot’dan İnternete Medya Tarihi**, Okuyanıs Yayınları, İstanbul, 2001.

Bauman, Zygmunt: **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev.: Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları, 2. Baskı, 2003.

Baydar, Yavuz: “Türkiye’de Medya Patronları Demokrasinin Altını Oyuyorlar” **nytimes.com**, 19 Temmuz 2013, (Çevrimiçi)<http://www.nytimes.com/2013/07/21/opinion/sunday/turkiyede-medya-patronlar-demokrasinin-altın-oyuyorlar.html>, 15 Mart 2016.

Beetham, David, Boyle, Kevin: **Demokrasinin Temelleri**, Çev.: Vahit Bıçak, Ankara: Liberte Yayınları, 1998.

Bektaş, Arsev: **Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996.

Belsey, Andrew: “Mahremiyet, Aleniyet, Siyaset”, **Medya ve**

Gazetecilikte Etik Sorunlar, Der.: Andrew Belsey ve Ruth Chadwick, Çev.: Nurçay Türkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.

Berktaş, Fatmagül: “Liberalizm Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji” **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. ss. 49-114.

Bimber, Bruce: “İnternet ve Siyasi Dönüşüm: Hızlandırılmış Çoğulculuk”, **Cogito: İnternet: Üçüncü Devrim?**, No: 30, 2002.

Birsen, Haluk: “Differing From Print Or Being Online Newspaper: A Research About The Online Counterparts Of Turkish Newspapers”, 1st International Symposium Communication in the Millennium” **University of Texas at Austin (U.S.A)-Anadolu University-İstanbul University**, 19-21 Şubat 2003, s. 212. (Çevrimiçi) <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2003/15.pdf>, 01 Mart 2016.

Braudel, Fernand: **Uygarlıkların Grameri**, Ankara, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay İmge Kitabevi, 2001.

Briggs, Asa, Burke, Peter: **Medyanın Toplumsal Tarihi**, İzdüşüm Yayınları Çev.: İbrahim Şener, 1. Basım, İstanbul, 2004.

Bülbül, Rıdvan: **Genel Gazetecilik Bilgileri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1999.

Büyükbaykal-İlgaz, Ceyda: “Türkiye’de Televizyon Alanında Küresel-Yerel

Birlikteliği: CNN Türk ve CNBC-E Örneği”,
**İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış
Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Suat Gezgin, İstanbul,
2003.

Castells, Manuel: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür,
Ağ Toplumunun Yükselişi**, İstanbul, İstanbul Bilgi
Üniversitesi Yayınları, 2005.

Cemalcılar, İlhan: **Pazarlama: Kavramlar ve İlkeler**, İstanbul, Beta
Yayınevi, 1998.

Cevizci, Ahmet: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma
Yayınları, 2003.

Chomsky, Noam: **Medya Denetimi**, İstanbul, Everest Yayınları, 2005.

Chomsky, Noam: **Medya Gerçeği**, Çev.: Abdullah Yılmaz, İstanbul
Tümzamanlar Yayıncılık, 1999.

Cuilenburg, Jan van: **Medya ve Demokrasi**, s. 108. (Çevrimiçi)
<http://ilefarsiv.com/etik/wp-content/uploads/jan-van-cuilenburg-medya-ve-demokrasi.pdf>, 20 Mart 2016.

Curran, James: “Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme”,
Medya, Kültür, Siyaset, Der.: Süleyman İrvan,
Ankara, Alp Yayınevi, 2002.

Çakır, Hamza: “Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet
Gazeteciliği”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi**, Kayseri, Sayı: 22, 2007.

- Çakır, Hamza: **Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri (Azınlık Basını, Türkçe Basın, Dış Basın)**, Siyasal Kitabevi, 2002.
- Çebi, Murat Sadullah: “Medyaya Çekidüzen, Kural Ayrılığı Görüşü Çerçevesinde Devlet-Medya İlişkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı**. Cilt II, Sayı:12, Kasım-Aralık 1996. Çev.: Alp Tümertekin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Çubukçu-Uçan, Sevgi: “Sosyal Demokrasi:Melez Bir Politik Gelecek” **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. ss. 255-306.
- Dahl, Robert A.: **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev.: Levent Köker, Ankara, Türk Siyasal İlimler Derneği TDV Yayını, 1993.
- Dahl, Robert A.: **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev.: Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.
- Değirmenci, Nigâr: “Medya ve Demokrasi: Türkiye’de Siyasal İktidar-Toplum İlişkisinde Medyanın Rolü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Tülay Özüerman İzmir, 2010.
- Demir, Vedat: “Medya Özgür Olmadan Demokrasi Mümkün mü?” **yarınabakis.com**, 28 Mart 2016, (Çevrimiçi) <https://www.yarinabakis.com/2016/04/11/medya-ozgur-olmadan-demokrasi-mumkun-mu/>, 14 Nisan 2016.

Demir, Vedat: “Tek sesli medya demokrasiyi çürütüyor”
yarinabakis.com, 28 Mart 2016, (Çevrimiçi)
<https://www.yarinabakis.com/2016/03/28/istanbul-universitesi-iletisim-fakultesinden-prof-dr-vedat-demir-turkiyede-basin-ozgurlugu-can-cekisiyor/> 28 Mart 2016.

Dilmen, Necmi Emel: “Yönetenler Açısından Türkiye’deki İnternet Gazeteleri ve Haber Portalları Üzerine Bir Değerlendirme”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, 2005.

Duverger, Maurice: **Siyasal Rejimler**, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1986.

Edwy, Plenel: "Peut-être que la réussite d'une tribu d'Indiens comme nous dérange" **"Le Nouvel Observateur Dergisi"**, (Çevrimiçi)
<http://teleobs.nouvelobs.com/actualites/20160302.OBS5716/edwy-plenel-peut-etre-que-la-reussite-d-une-tribu-d-indiens-comme-nous-derange.html>, 01 Mart 2016.

Erdoğan, İrfan, Alemdar, Korkmaz: **Öteki Kuram: Kitle İletişiminde Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara, Erk Yayınları, 2002.

Erdoğan, İrfan: “Liberal Demokratik Görüş ve Chicago Okulu”, (Çevrimiçi)
<http://www.irfanerdogan.com/makaleler1/chicago.pdf>, 07 Mart 2016.

- Erdoğan, Mustafa: **Anayasa Hukuku**, Ankara, Orion Kitabevi, 2011.
- Eric, Hobsbawm J.: **Devrim Çağı: 1789-1848**, Ankara, Çev.: Jülide Ergüder-Alâeddin Şenel, V Yayınları, 1989.
- Ertuğ, Hasan Refik: **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, Cilt 1, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1970.
- Freeman, Charles: **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Çev.: S. Kemal Angı, Ankara, Dost Yayınları, 2005.
- Girgin, Atilla: **Uluslararası İletişim ve Haber Ajansları**, Der Yayıncılık, İstanbul, 2002
- Gorman, Lyn, McLean, David: **Media and Society into the Twentieth Century**, Blackwell Publishing Company, 2003.
- Gönenç-Yapar, Aslı: **“İletişim Teknolojilerinin Medya Üzerindeki Etkileri”**, 2nd International Symposium Communication in the Millennium Kitabı, İstanbul Üniversitesi, 2004.
- Gönenç, Özgür: **“İnternet ve Türkiye’deki Gelişimi”**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı:16, 2003.
- Gönenç, Özgür: **Agence France Press ve Anadolu Ajansı’nın Karşılaştırılması**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 2001.
- Görmüş, Alper: **“Gazetecilik sır ifşa etme mesleğidir”**, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/gazetecilik-sir->

[ifsa-etme-meslegidir](#), 01 Mart 2016.

Görmüş, Alper: “Devletin “dördüncü kuvveti”...”, (Çevrimiçi) <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/alpergormus/devletin-dorduncu-kuvvet-i/19325/>, 02 Mart 2016.

Göze, Ayferi: **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Basım Yayım, 5. Baskı, 1989

Göze, Ayferi: **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Basım, 2007.

Gözler, Kemal: **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2006.

Göztepe, Ece: **Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları:186, 2011.

Güçdemir, Yeşim: “Bilgisayar Ağları İnternetin Gelişimi ve Bilgi Kirlenmesi”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 17, 2003.

Güner, Atilla: “Mayamız Haber”, **I. İletişim Kongresi Bildiri Kitapçığı**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 1-3 Mart 2000.

Habermas, Jürgen: **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Habermas, Jürgen: “Kamusal Alan,” **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek,

İstanbul, Hil Yayın, 2004.

Hanioğlu, Şükrü: “Yukarda, Demokrasi Aşağıda Çoğulculuğun Reddi”
sabah.com.tr, 19 Nisan 2015, (Çevrimiçi)
<http://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2015/04/19/yukarida-demokrasi-asagida-cogulculugun-reddi>
01 Ocak 2016.

Hargreaves, Ian: **Gazetecilik**, Çev.: Yeliz Özkan, Ankara, Dost
Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, 2006.

Heller, Agnes: “**Biçimsel Demokrasi Üzerine**”, Der.: John Keane,
Sivil Toplum ve Devlet, Çev.: Erkan Akın, İstanbul,
Ayrıntı Yayınları, 1993.

Heywood, Andrew: **Siyasi İdeolojiler**, Ankara, Adres Yayınları, 2007.

Hill, Christopher: **1640 İngiliz Devrimi**, İstanbul, Kaynak Yayınları,
1997.

Hunt, Frederic, Knight: **The Fourth Estate: Contributions Towards A
History of Newspapers, and of The Liberty of The
Press**, Editor: David Bogue, London , (Çevrimiçi)
<http://books.google.com/books?id=maA4AAAAIAAJ&printsec=frontcover&dq=history+of+newspapers>,
08.Şubat 2016.

Işık, Metin: **Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim
Sistemleri**, 2. Basım, Konya, Eğitim Kitabevi
Yayınları, 2007.

İnan, Afet: **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El**

Yazıları, Ankara, Yayına Hazırlayan: Ali Sevim, Azmi Süslü, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.

İnceoğlu-Giritli, Yasemin: **Uluslararası Medya**, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

İnceoğlu-Giritli, Yasemin: “Yurттаş Gazeteciliği Şart”, (Çevrimiçi)
<http://www.yasemininceoglu.com/default.aspx?cat=4&pag=127>, 10 Mart 2016.

İnuğur, Nuri: **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982

İnuğur, Nuri: **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982. Der Yayınları 2002.

İrvan, Süleyman: “Normatif Medya Kuramları”, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 1-2, 1994.

İspir, Burçin: “Bilgi Çağında Dijitalleşme ve Yeni Teknolojiye Uyum: Türkiye’de Dijital Televizyon Yayıncılığı Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Aarıbilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Doç. Dr. Deniz Taşçı, Eskişehir, 2008.

Jan, Van Dijk: **“Digital Media”, The Sage Handbook Of Media Studies**, Ed:John D.H.Downing, ABD, Sage Publications Inc, 2005.

Jan, Van Dijk: “Digital Democracy: Vision and Reality” 2013, s. 1. (Çevrimiçi)
<https://www.utwente.nl/bms/vandijk/research/itv/itv/>

plaatje/Digital%20Democracy-%20Vision%20and%20Reality.pdf, 20 Mart 2016.

Jeanneney, Jean Noel: **Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi**, Çev.: Esra Atuk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları 2. Baskı, 2006.

Kabaağaç, Sina, Alover, **Latince-Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Erdal: 1995.

Kapani, Münici: **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000.

Kaya, A. Raşit: **Kitle İletişim Sistemleri**, Ankara, Teori Yayınları, 1985.

Kaya, Tülay: “Chicago Okulu Chicago’ya Özgü bir Perspektif” **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı 22, 2011.

Kennedy, Paul: **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev.: Birtane Karanakçı, Ankara, 2009.

Kırçıl, Güngör Aslı: **Dijital Çağda İletişime Yeni Yaklaşım : Online Gazetecilik**, (Çevrimiçi) http://www.academia.edu/1285028/DİJİTAL_ÇAĞDA_İLETİŞİME_YENİ_YAKLAŞIM_ONLINE_GAZETECİLİK, 17 Şubat 2016.

Kışlalı, Ahmet Taner: **Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.

- Kışlalı, Ahmet Taner: **Siyasal Sistemler**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- Kihtir, Arzu: “Otosansür varsa özgürlükten söz edemeyiz”, **aksiyon.com.tr**, 12 Ocak 2016, (Çevrimiçi) http://www.aksiyon.com.tr/medya/otosansur-varsa-ozgurlukten-soz-edemeyiz_553560, 12 Ocak 2016.
- Kissinger, Henry: **Diplomasi**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Kocabas, Füsun, Elden, Müge: **Reklamcılık: Kavramlar, Kararlar, Kurumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Koçak, Seyda: **Kitle İletişim Kuramları**, (Çevrimiçi) http://www.academia.edu/8825381/Kitle_İletişim_Kuramları 06 Mart 2016.
- Koloğlu, Orhan: **Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.
- Koloğlu, Orhan: **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006.
- Kuran, Timur: **Yalanla Yaşamak: Tercih Çarpıtmasının Toplumsal Sonuçları**, Çev:, Alp Tümertekin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Lazar, Judith: **İletişim Bilimi**, Çev: Cengiz Anık, Vadi Yayınları, Ankara, 2001.
- Lijphart, Arend: **Çağdaş Demokrasiler**, Ankara, Yetkin Yayınları,

1996.

Lijphart, Arend: **Demokrasi Modelleri**, İstanbul, İthaki Yayınları, Çev: Güneş Ayas-Utku Umut, 2014.

Linz, Juan Jose: **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev:, Ergun Özbudun, Ankara, Liberte Yayınları, 2008.

Lundby, Knut, Ronning, Helge: “Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması”, Der:, Süleyman İrvan, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara, Alp Yayınevi, 2002.

Marcuse, Herbert : **Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler**, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1990.

Mayo, Henry Bertram: **Demokratik Teoriye Giriş**, Çev.: Emre Kongar, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1964.

McGarvie, Richard E.: “Are We Lurching Towards 'Mediacracy'?” The Age, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.theage.com.au/articles/2003/05/12/1052591733187.html>, 16 Nisan 2016.

McLuhan, Marshall, Powers, Bruce R.: **Global Köy**, Çev: Bahar Öcal Düzgören, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2001.

McNeill, William H.: **Dünya Tarihi**, Çev.: Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.

McQuail, Denis: **Kitle İletişim Kuramı (Giriş)**, Çev:, Ahmet Haluk Yüksel, 1. Basım, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi

Yayını, 1994.

Mengü, Mehmet Murat: “Haber Diliyle Yapılandırılan Küresel Söylem: CNN Türk ve CNN International Örneği” **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Sinema- Tv Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Nurdoğan Rigel, İstanbul, 2003.

Meyer, Thomas: **Medya Demokrasisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Miller, Coleman, Connolly, Ryan: **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, Çev.: Bülent Peker ve Nevzat Kırac, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1995.

Milli Eğitim Bakanlığı: **Basının Doğuşu ve Gelişimi**, Ankara, 2008, (Çevrimiçi)
http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gazetecilik/moduller/basinin_dogusu.pdf, 27 Şubat 2016.

Milli Eğitim Bakanlığı: Milli Eğitim Bakanlığı, **Radyo Televizyon Tarihi**, Ankara, 2011. (Çevrimiçi)
http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Radyo%20Televizyon%20Tarihi.pdf, 28 Şubat 2016.

Minogue, Kenneth: **Politics A Very Short Introduction**, New York, Oxford University Press, 2000.

- Moore, Barrington Jr.: **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Ankara, Çev.: Alâeddin Şenel-Şirin Tekeli, İmge Kitabevi, 2012.
- Mora, Necla: “Sözden İnternete Gazetecilik,” **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, 2002.
- Mora, Necla: “Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler,” **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 1, 2008.
- Morva, Oya: **Chicago Okulu ve Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2013
- Neumann, Elisabeth Noelle: “Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Etkisi”, Der.: Süleyman İrvan, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara, Alp Yayınevi, 2002.
- Neumann, Franz: **The Democratic And the Authoritarian State**, Ed.: Marcuse Herbert, New York, London, The Free Press, 1957-1966.
- O’Neill, John: “Piyasada Gazetecilik Yapmak”, **Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar**, Çev.: Nurçay Türkoğlu, Der.: Andrew Belsey ve Ruth Chadwick, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Odyakmaz, Necla: “Medya Ekolojisi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Nurdoğan Rigel, İstanbul, 2005.

- Oktay, Ahmet: **Toplumsal Değişme ve Basın**, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, 1987.
- Oktay, Mahmut: **İletişimciler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2000.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası Cilt 1**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Oskay, Ünsal: **Çağdaş Fantazya**, Ankara, Ayko Yayınları, 1982.
- Öğüt, Sertaç: **“Veri Madenciliği Kavramı ve Gelişim Süreci”**, (Çevrimiçi)
http://www.sertacogut.com/blog/wp-content/uploads/2009/03/sertac_ogut_-_veri_madenciligi_kavrami_ve_gelisim_sureci.pdf, s. 7. 4 Mart 2016.
- Öğüt, Sertaç: **“Yeni Medya ve Sinema”**, (Çevrimiçi)
http://www.sertacogut.com/blog/wp-content/uploads/2009/03/sertac_ogut_-_yeni_medyada_sinema.pdf, 14 Mart 2016.
- Örs, H. Birsen: **“Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü”**
19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. ss. 479-514.
- Özbay, Cahit: **Dünyada ve Osmanlıda Basının Tarihsel Gelişimi**, İstanbul, Doğu Kitapevi, 2014.

- Özbek, Meral: “Kamusal Alanın Sınırları,” **Kamusal Alan**, İstanbul, Hil Yayın, 2004.
- Özbudun, Ergun: **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2004.
- Özçağlayan, Mehmet: “Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği”, **Marmara Üniversitesi İletişim Dergisi**, Sayı:13, 2008.
- Özgen, Murat: **Gazetecinin Etik Kimliği**, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 53, 1998.
- Özsağır, Arif: **İnsan Hakları ve Demokrasi**, Ankara, TDV/D_HEP Yayını, 2000.
- Perin, Cevdet: **Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974.
- Pierre, Albert: **L’Histoire de La Presse**, Paris, Presses Universitaires de France, 1990.
- Pierre, Albert, Tudesk André Jean: **L’Histoire de La Radio et Télévision**, Vendome, 1995.
- Ramonet, Ignacio: “Le cinquième pouvoir, Le Monde Diplomatique”, 2003, **monde-diplomatique.com**, 10 Ekim 2003, (Çevrimiçi) <https://www.monde-diplomatique.fr/2003/10/RAMONET/10395> 02 Mart 2016.
- Russell, Bertrand: **İktidar**, Cem Yayınevi, Çev.: Mete Ergin, İstanbul, 2002.

- Sabbagh, Antoine : **La Radio Rendez-Vous Sur les Ondes**, Decouverts-Galimard, Evreux, 1995
- Sander, Oral: **İlk Çağlardan 1918'e Siyasi Tarih**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.
- Saphiro, Andrew L.: “İnternet Demokratik mi? Hem Evet Hem Hayır”, **Cogito: İnternet Üçüncü Devrim?**, Çev.: Cem Soydemir, No: 30, 2002.
- Sartori, Giovanni: **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev.: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.
- Soraka, Stuart N.: Media, Public Opinion and Foregin Policy, Press/Politics 8 (1) 2003. (Çevrimiçi) [http://degreesofdemocracy.net/Soroka\(HIJPP\).pdf](http://degreesofdemocracy.net/Soroka(HIJPP).pdf) 05 Mart 2016.
- Sönmezışık, Nalan: **“CNN: Bir Numaralı Haber Kanalı”**, Uluslararası İletişim, Editör: Gürsel Öngören, İstanbul, Der Yayınları, 1995.
- Spitz, David: **Anti-Demokratik Düşünce Şekilleri**, Çev.: Şiar Yalçın, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Stewart, Asime Tuba “Demokrasi Perspektifinden Totalitarizm Kavramı ve

- Gülmez: Hannah Arendt”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı** **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Prof. Dr. Suna Başak, Ankara, 2012.
- Sydney Ember: **New York Times Co. Announces Newsroomwide Strategy Review**, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2016/02/05/business/media/new-york-times-q4-earnings-newsroom-strategy.html?_r=0, 4 Şubat 2016.
- Şahin, Haluk: **Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü**, Basın Konseyi Bilimsel Araştırması, İstanbul, Basın Konseyi Yayını, 1991.
- Şaylan, Gencay: **Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008.
- Şenel, Alâeddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004.
- Tanilli, Server: **Dünyayı Değiştiren 10 Yıl**, 4.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınları, 2007.
- Tanyol, Tuğrul: “Anarşizm ve İnternet,” **Cogito: İnternet: Üçüncü Devrim?**, No: 30, 2002.
- Taylor, Charles: **Modern Toplumsal Tahayyüller**, Çev. Hamide Koyukan, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.
- Terkan, Nurullah: “Siyasal Sistemler ve Halkla İlişkiler”, **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2003.

- Teziç, Erdoğan: **Anayasa Hukuku** (Genel Esaslar), İstanbul, Beta Yayınları, 2006.
- Thompson, John B.: **Medya ve Modernite**, Çev.: Serdar Öztürk, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008.
- Tocqueville, Alexis de: **Amerika’da Demokrasi**, Orj. Bas. 1835, Çev.: Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Siyasi İlimler Serisi-4, İstanbul, 1962.
- Tokgöz, Oya: **Temel Gazetecilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- Toprak, Zafer: **Türkiye’de Popülizm**, İstanbul, Doğan Kitabevi, 2013.
- Touraine, Alain: **Demokrasi Nedir?**, Çev.: Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Tunç, Hasan: **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ankara, Nobel Yayınları, 1999.
- Turam, Emir: **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1994.
- Türk Dil Kurumu: **Güncel Türkçe Sözlük**, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56f3114619be88.97770879, 13 Mart 2016.
- Türk Dil Kurumu: **Güncel Türkçe Sözlük**, (Çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56f3114619be88.97770879

9 , 12 Mart 2016.

Türk Dil Kurumu:

Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56f44adccd2c92.63292141, 13 Mart 2016.

Türköne, Mümtaz' er:

Siyaset, Ankara, Lotus Yayınevi, 2005.

USIA:

Demokrasi Nedir?, Çev.: Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları, 1992.

Uysaloğlu, Kadir:

“Gazeteler Tarihe mi Karışıyor” ? (Çevrimiçi)

http://www.zaman.com.tr/teknoloji_gazeteler-tarihe-mi-karisiyor_2349807.html, 22 Şubat 2016.

Ünal, Şeref:

“İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri”, **Ankara Barosu Dergisi**, 1994, (Çevrimiçi)

<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1994-1/4.pdf>, 10 Ocak 2016.

Vivian, John:

The Media Of Mass Communication, Winona State University 8. Edition, Pearson, 2007, ss. 147-199

Vural, Sacide:

Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri, Ankara, Özışık Matbaacılık (Bilim Yayınları), 1994.

Werner J. Severin, James W. Tankard:

İletişim Kuramları, Çev.: A. Atıf Bir ve Serdar Sever Eskişehir, Kibele Sanat Merkezi, 1994.

Yakışır, Yeşim:

“Medya ve Demokrasi İlişkisi: Medyanın Demokratik Rolünü Yeniden Düşünmek”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan.: Doç. Dr. Yılmaz Bingöl Kocaeli, 2009.

Yanardağolu, Eylem: “Uluslararası İletişim ve Kamu Diplomasisi: BBC Dünya Servisi Haber Merkezi Örneği”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 38, 2014.

Yayla, Atilla: **Siyasi Düşünceler Sözlüğü**, Ankara, Adres Yayınları, 2004.

Yılmaz, Yalçın: “Siyasal Sistemler ve Medya Kuramları Bağlamında Türkiye’de Gazeteciliğın Mesleki Kimlik Sorunu ve Bir Alan Araştırması”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Yasemin Giritli İnceoğlu, İstanbul, 2011.

Yüksel, Erkan: **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, 1. Baskı, Konya, Çizgi Yayıncılık, 2001.

Yükselbaba, Ülker: “Habermas’da Kamusal Alan Özel/Alan Ayrımı”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Dan.: Doç. Dr. Mehmet Tevfik Özcan, İstanbul, 2008.

Zengin, Mehmet Ali: “Bilgi İletişim Teknolojilerinin Demokrasi İçerisinde Kullanımı ve Dijital Demokrasiye Geçiş”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2013, s. 274. (Çevrimiçi)
http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/17_4_11.pdf,
19 Mart 2016.

Zeytinli, Murat:

Uluslararası Haber Dengesizliği, Rebel Yayıncılık, İstanbul, 1997.

-----:

Açık Toplum Vakfı, **İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim**, (Çevrimiçi)
<http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/medya.pdf>, 10 Mart 2016.

-----:

AFP ile CHA arasında imzalanan anlaşmanın detayları için bakınız (Çevrimiçi)
<https://www.cihan.com.tr/tr/abdulhamit-bilici-aciklama-yapmak-kamera-cihan-logo-pCHMTM5MDYzNC8xNjUyODA5.htm>, 02 Mart 2016.

-----:

AFP ile ilgili detaylı bilgi ve rakamsal veriler için bakınız (Çevrimiçi)
<http://www.afp.com/en/agency/afp-history/> 11 Mart 2016.

-----:

Africanews hakkında detaylı bilgi için (Çevrimiçi)
<http://www.leprogres.fr/actualite/2015/11/05/euronews-lance-africanews-le-4-janvier-2016>, 11 Mart 2016.

-----:

Africanews hakkında detaylı bilgi için, (Çevrimiçi)
<http://tr.euronews.com/2016/04/20/africanews-uronews-un-yeni-haber-kanali-yayina-basladi/>, 04 Mart 2016.

-----:

AP ile ilgili detaylı rakamsal veriler için bakınız,

(Çevrimiçi) <http://www.ap.org/annual-report/2014/ap-by-the-numbers.html>, 04 Mart 2016.

_____: BBC Arapça Yayın Yapacak Tv Kuruyor, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/bbc-arapca-yayin-yapacak-tv-kuruyor-3436358>

_____: BBC Arapça Kanal Kuruyor, (Çevrimiçi) http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/10/051025_bbc arabic television.shtml, 02 Mart 2016.

_____: BBC hakkında detaylı bilgi için <http://www.bbc.co.uk/historyofthebbc> http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/12/071219_anniversary.shtml, 02 Mart 2016.

_____: (Çevrimiçi) http://www.bbc.com/turkce/kurumsal/2013/07/000000_cep_hakkimizda linkleri ziyaret edilebilir. 09 Mart 2016.

_____: Bülent Kılıç’a lâyık görülen ödülü getiren fotoğraf için bakınız (Çevrimiçi) <http://www.afp.com/en/agency/afp-history/> <http://www.hurriyet.com.tr/bulent-kilica-world-press-photo-odulunu-kazandiran-fotograftaki-kizin-hikayesi-28194004>, 22 Şubat 2016.

_____: “Constitution de 1795 Directoire 1ere République, III (22 Août 1795)”, (Çevrimiçi), <http://www.roi-president.com/bio/bio-fait-constitution+de+1795+directoire+1ere+republique+>.

html, 17 Şubat 2016.

_____:

“Constitution of December 13, 1799 (23 Frimaire, Year VIII)” (Çevrimiçi)

http://www.napoleon-series.org/research/government/legislation/c_constitution8.html, 17 Şubat 2016.

_____:

“The Constitution of 1791, 3 September 1791,” (Çevrimiçi)

<http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>, 18 Şubat 2016.

_____:

La Constitution Du 24 Juin 1793, Fransız Anayasa Komisyonu, (Çevrimiçi)

<http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/constitution/c1793.htm>, 18 Şubat 2016.

_____:

Declaration of Independence, (Çevrimiçi)

http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html, 13 Aralık 2015.

_____:

“Democracy’s Disintegration in Turkey”, (Çevrimiçi)

<http://www.nytimes.com/2016/03/08/opinion/democracys-disintegration-in-turkey.html?action=click&pgtype=Homepage&clickSource=story-heading&module=opinion-c-col-left-region®ion=opinion-c-col-left-region&WT.nav=opinion-c-col-left-region> 8 Mart 2016.

-----: “Democracy warning as Canadian media outlets merge and papers close” (Çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/24/democracy-warning-as-canadian-media-outlets-merge-and-papers-close>, 24 Şubat 2016.

-----: Devrim Mirası 3 Kavram (Çevrimiçi) <http://www.elysee.fr/la-presidence/liberte-egalite-fraternite/> 03 Şubat 2016.

-----: Digithèque De Matériaux Juridiques Et Politiques, “Référendum sur la constitution de l'an III” (1795) (Çevrimiçi) <http://mjp.univ-perp.fr/france/ref1795.htm>, 17 Şubat 2016.

-----: English Bill Of The Rights (**İngiliz İnsan Hakları Bildirisi 1689**), (Çevrimiçi) Yale Üniversitesi, http://avalon.law.yale.edu/17th_century/england.asp, 11 Ocak 2015.

-----: Erken dönem İngiliz Basın Tarihi ile ilgili detaylı bilgi edinmek için (Çevrimiçi) https://www.brent.gov.uk/media/387509/Newspaper_advertising_article_2011.pdf ve <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-28/1923-1938-ingiliz-basininin-genel-olarak-degerlendirilmesi-ve-basinda-cikan-turkiye-uzerine-yazilar-indeksi> adresi ile ayrıca İngiliz Gazete Arşivi için <http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/help/about>, 13 Mart 2016.

- _____: Euronews hakkında detaylı bilgi için (Çevrimiçi) <http://www.euronews.com/media/download/mediapack/2014-09-MEDIA-KIT-FRENCH.pdf> 10 Mart 2016.
- _____: France 24 hakkında detaylı bilgi için (Çevrimiçi) <http://www.france24.com/fr/entreprise>, 10 Mart 2016.
- _____: Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, (Çevrimiçi) <http://www.elysee.fr/la-presidence/la-declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen/> Metnin İngilizcesi için bkz: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/langues/anglais/cst2.pdf>, 14 Ocak 2015.
- _____: Fransız Basını Hakkında Rakamsal Veriler için (Çevrimiçi) <http://www.acpm.fr/> adresi ziyaret edilebilir. Ayrıca Fransız Medyası hakkında detaylı bilgi edinmek için (Çevrimiçi) <http://fas.org:8080/irp/dni/osc/france-media.pdf>, 14 Mart 2016.
- _____: (Çevrimiçi) <http://www.lesechos.fr/25/02/2015/lesechos.fr/0204184284184-avec-sawiris--euronews-entame-une-nouvelle-ere.htm> 09 Mart 2016.
- _____: Hyper- Media hakkında daha fazla bilgi almak için bakınız (Çevrimiçi) <http://www.hyper-media.eu/>, 26 Şubat 2016.
- _____: İtalya'da Silvio Berlusconi dönemi sona erdi,

(Çevrimiçi)

<http://tr.euronews.com/2011/11/13/italya-da-silvio-berlusconi-donemi-sona-erdi/> 03 Mart 2016.

_____:

Magna Carta Libertatum (**Büyük Özgürlükler Sözleşmesi 1215**), British Library, (Çevrimiçi)
<http://www.bl.uk/treasures/magnacarta/index.html>,
11 Ocak 2015.

_____:

“Newspapers, and of The Liberty of The Press”,
Editor: David Bogue, London, (Çevrimiçi)
<http://books.google.com/books?id=maA4AAAAIAAJ&printsec=frontcover&dq=>, 06 Mart 2016.

_____:

“Profile: Silvio Berlusconi, Italian ex-prime minister”, (Çevrimiçi)
<http://www.bbc.com/news/world-europe-11981754>
http://www.mediaset.it/corporate/televisione/italia/reti/reti_en.shtml 03 Mart 2016.

_____:

Radio France ile ilgili detaylı bilgi için bakınız,
(Çevrimiçi) <http://www.radiofrance.fr/l-entreprise/reperes>, 01 Mart 2016.

_____:

Reuters hakkında detaylı bilgi için (Çevrimiçi)
<http://agency.reuters.com/en/products-services/customers/publishers.html>, 03 Mart 2016.

_____:

TRT Euronews’in hissedarı oldu (Çevrimiçi)
<http://medya.trt.net.tr/medya/dosya/2009/09/16/ceb8d41e-f10e-49bb-b9d6-43e1a24648b5.doc>, 13 Mart 2016.

_____:

TRT'nin ayırdığı sürelerle tepki, (Çevrimiçi)
<http://www.hurriyet.com.tr/trtnin-ayirdigi-surelere-tepki-40006802> ayrıca <http://t24.com.tr/haber/trt-tartismasi-devam-ediyor-akp-ve-erdogana-59-saat-chpye-5-saat-mhpye-1-saat-hdpye-18-dakika,314394>,
14 Mart 2016.

_____:

Voice of America hakkında detaylı bilgi için bakınız,
(Çevrimiçi) <http://www.amerikaninsesi.com/info/biz-kimiz/1920.html>, 13 Mart 2016.

_____:

Voice of America, About VOA, (Çevrimiçi)
<http://www.voanews.com/english/about/index.cfm>,
13 Mart 2016.

_____:

Özgürlük Araştırmaları Derneği, (Çevrimiçi)
<https://twitter.com/ozgurlukar/status/725997618766221312>, 12 Ocak 2016.

_____:

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, (Çevrimiçi)
<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>, 11 Ocak
2016.

_____:

Kayım Atanan Şirketleri İade Edin (Çevrimiçi)
<http://www.ozgurduşunce.com/webtv/sirketleri-iade-edin-561/>, 15 Nisan 2016

_____:

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İnternet
Mecmuası (Çevrimiçi) <http://iuhf.net/ogrencisi->

[rasim-cinisli-ile-roportaj/](#), 04 Ocak 2016.

